

Muhakemat

Uluslararası Risâle-i Nûr Araştırmaları Dergisi

31.12.2023 ♦ Sayı Issue 3

Doç. Dr. Maksut ÇETİN

Risale-i Nur'da 'Nüzul-i İsa' ve Hristiyanlık

'Descent of Jesus' and Christianity in the Risale-i Nur

Doç. Dr. Veysel KASAR

İnkârcı Akımlar Karşısında İsmail Fenni Ertuğrul ve Said Nursi'nin Madde, Ruh ve Hayat Kavramlarına Yükledikleri Anlamlar

The Ideas of the Materialist German Philosopher Louis Boucher (1824-1899), Who Was Expelled From the Pulpit Because of the Work He Wrote, Had an Impact in Europe in the 19th Century

Abdullah Usame KORKUT

Risale-i Nur Nazarıyla Musibetleri Okuma Usulü

The Method of Reading Calamities From the Perspective of Risale-i Nur

Doç. Dr. Hakan KAYA

Said-i Kürdi İle Kürt Aristokrasisinin Meşrutiyeti Algılama Biçimleri

Said-i Kurdi and Local Kurdish Aristocrats' Perceptions of the Constitutional Monarchy

Dr. Cemil PASLI

Kelamda Yenilenme Çalışmaları ve Said Nursi'nin Risâle-î Nûr Külliyyâtı

Renewal Studies in Kalam and Said Nursi's Risale-i Nur Collection

Muhakemat

Uluslararası Risâle-i Nur Araştırmaları Dergisi

31.12.2023 ♦ Sayı/Issue 3

Dergi Adı	Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırma Dergisi
Diğer Adı (Çevirisi)	Muhakemat International Risale-i Nur Research Journal
e-ISSN	2822-2792
Yayın Aralığı	Yılda 1 Sayı (Aralık)
Dergi Web Sitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/muhakemat
Yayına Başlangıç	30.12.2021
Baş Editör	Doç. Dr. Akif AKTO
Yayıncı	Hayatboyu Öğrenim ve İletişim Derneği
İmtiyaz Sahibi	Doç. Dr. Cuma KARAN
Yayımlandığı Ülke	Türkiye
Yayın Modeli	Açık Erişim
Yayın İçeriği	Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi, orijinal bilimsel yayınları içerir. Editöryal çalışmalar hariç yayımlanan tüm makaleler çift taraflı kör akran değerlendirmesi sürecine tabidir.
Okur Kitlesi	Hedef okuyucu kitlesi; sosyal ve beşerî bilimlerin her alanı ile meslek mensupları, uzmanlar, araştırmacılar, uzmanlık ve doktora öğrencileri yanı sıra bu alanla ilgili öğrencilerdir. Sürekli mesleki gelişim ve araştırma kültürünün yaygınlaşmasına katkı sağlamayı hedefler..
Yayın Dili	Türkçe- Kürtçe- Arapça- İngilizce- Farsça
Hakkında	Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi, Risale-i Nur Külliyyatı'nın farklı disiplinler muvacehesinden incelenip araştırılarak, tartışmaya açılması ve anlaşılmasına yardımcı olmak amacıyla yayın yapan akademik bir dergidir. Bu doğrultuda dergi, Risale-i Nur Külliyyatı'nda serd edilen felsefî, kelâmî, tasavvufî konuların yanı sıra içtimaî, siyasî ve bireysel hayata taalluk eden geniş yelpazedeki meselelere dair öne sürülen tezleri, İslam düşünce geleneği ve günümüz meseleleriyle ilişkisi açısından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçlar çerçevesinde, akademik nitelikteki özgün makale, kısa makale, belge, bildiri makaleleri, çeviri ve kitap/tez tanıtımı türlerindeki yazılara yer verilmektedir. Yayın politikası olarak ulusal ve uluslararası düzeyde ortak kabul görmüş akademik standartları esas alır. Muhakemat Dergisi, Risale-i Nur araştırmaları doğrultusunda Felsefe-Din Bilimleri, Temel İslam Bilimleri başta olmak üzere Sosyal ve Beşerî Bilimler ile bunlarla ilintili tüm disiplinleri kapsayan özgün makale, araştırma, kitap tanıtımı, kritiği ve çevirilere yer verir. Dergide alan editörleri sistemi uygulanmaktadır. Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen makalelerde çift kör hakemlik sis-

teminden geçmektedir. Makalelerin dili, Türkçe, Kürtçe, Arapça, İngilizce olan Muhakemat Dergisi, yılda bir kez olmak üzere aralık ayında yayınlanmaktadır.

Ücret Politikası Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisinin tüm giderleri yayıncı tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için hiçbir ad altında işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz. Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi yayın politikaları gereği sponsorluk ve reklam da kabul etmemektedir.

Arşiv Politikası Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi yazarlara, bir makalenin kendi kendine arşivleme (yazarın kişisel web sitesi) ve/veya yayınlandıktan sonra kurumsal bir havuzda arşivleme için bir makalenin (yayıncı pdf) nihai yayınlanmış sürümünün kullanılmasına izin verir.

Yazarlar, makalelerini halka açık ve/veya ticari konu tabanlı arşivlerde kendi kendilerine arşivleyebilirler. Ambargo süresi yoktur ancak yayınlanan kaynak belirtilmeli ve dergi ana sayfasına veya makalelerin DOI'sine bir bağlantı ayarlanmalıdır.

Yazarlar makalenin çıktısını PDF belgesi olarak indirebilirler. Yazarlar makalenin kopyalarını meslektaşlarına herhangi bir ambargo olmaksızın gönderebilir.

Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi, makalelerin tüm sürümlerine izin verir (Gönderilen sürüm, kabul edilmiş versiyon, yayınlanmış versiyon) ambargo olmaksızın yazarın tercih ettiği bir kurumsal veya başka bir arşivde saklanacaktır.

Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi, kalıcı arşivler oluşturulmasına izin vermek için LOCKSS sistemi kullanmaktadır. Stanford Üniversite Kütüphanelerine dayanan LOCKSS Programı, kütüphanelere ve yayıncılara kalıcı ve yetkili sayısal içeriğe erişimi sağlamak için ödüllü, düşük maliyetli, açık kaynak dijital koruma araçları sunar. LOCKSS Programı, "çok sayıda kopyanın güvenliğini sağlama" ilkesi üzerine kurulmuş, kütüphanenin liderliğindeki bir dijital koruma sistemidir. LOCKSS Programı, açık kaynaklı uç uca dijital koruma yazılımı kullanarak kütüphaneleri geliştirir ve destekler.

Hakemlik Türü Çift Taraflı Kör Hakemlik

İncelemede Geçen Süre Ortalama 3 ay

İntihal Kontrolü turnitin

Danışma ve Bilim Kurulu | Advisory and Scientific Board

Prof. Dr. Abdallah EL-KHATİB
(Qatar University/Qatar)

Prof. Dr. Abdulhadi TİMURTAŞ
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Abdurrahman ACAR
(Dicle Üniversitesi, Emekli/Türkiye)

Prof. Dr. Abdurrahman ADAK
(Mardin Artuklu Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Abdurrahman DÜNDAR
(Mardin Artuklu Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Ahmet ERKOL
(Mardin Artuklu Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Ahmet YILDIZ
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Ali ALLAHVERDİ
(Gazi Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Davut IŞIKDOĞAN
(Dicle Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Ali BAKKAL
(Akdeniz Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Halil Rahman AÇAR
(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Hayrullah ACAR
(Mardin Artuklu Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet BİLEN
(Dicle Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet Emin ERKAN
(Şırnak Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Niyazi BEKİ
(Üsküdar Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Ramazan SARIÇİÇEK
(Dicle Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Seyit Battal UĞURLU
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Süheyl SAPAN
(King Saud University/Suudi Arabistan)

Prof. Dr. Şehmus DEMİR
(Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Tahirhan AYDIN
(Dicle Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Vehbi TÜREL
(Bingöl Üniversitesi/Türkiye)

Prof. Dr. Yunus Emre GÖRDÜK
(Balıkesir Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Ahmet GEMİ
(Mardin Artuklu Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Akif AKTO
(Mardin Artuklu Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Aykut KÜÇÜKPARMAK
(İnönü Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Cuma KARAN
(Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Ercan GÜMÜŞ
(Mardin Artuklu Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Faysal ÖZDAŞ
(Mardin Artuklu Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Hakan KAYA
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Kenan BULUT
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Necdet TAŞKIN
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Nesim SÖNMEZ
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Nurettin BELTEKİN
(Mardin Artuklu Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Orhan ÖRS
(Munzur Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Maksut ÇETİN
(İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Osman ASLANOĞLU
(Dicle Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Ömer CİDE
(Kilis 7 Aralık Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Veysel GÜRHAN
(Dicle Üniversitesi/Türkiye)

Doç. Dr. Yılmaz MUTLU
(Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye)

Dr. Adnan DEMİR
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Türkiye)

Dr. Farzad Parsa
(University of Kurdistan/İran)

Dr. Ferdi KIRAÇ
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi/Türkiye)

Dr. Hüseyin ALLAHVERDİ
(Muş Alparslan Üniversitesi/Türkiye)

Dr. Jalal Jalalizade
(Tahran Üniversitesi/İran)

Dr. Mehmet Emin ÇİFTÇİ
(Harran Üniversitesi/Türkiye)

Dr. Muhammed Azad Jalalizadeh
(University of Kurdistan/İran)

Dr. Salim ORHAN
(Dicle Üniversitesi/Türkiye)

Dr. Zülküf ERGÜN
(Mardin Artuklu Üniversitesi/Türkiye)

Uzm. Ahmet Abdurrahman AVAD
(Beyrut İslam Üniversitesi/Lübnan)

Yayın Kurulu | Editorial Board

Doç. Dr. Akif Akto

Mardin Artuklu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı
akifdakto@gmail.com
ORCID:0000-0002-5838-6335

Doç. Dr. Cuma Karan

Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
cumakaran@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9917-7903

Doç. Dr. Aykut Küçükparmak

İnönü Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri
Din Felsefesi
aykut.kucukparmak@inonu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5565-9377

Doç. Dr. Osman Aslanoğlu

Dicle Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
Kürt Dili ve Edebiyatı ABD
aslanogluosman@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6534-3125

Doç. Dr. Hayrullah Acar,

Mardin Artuklu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü
Kürt Dili ve Edebiyatı ABD
hayrullahacar@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5263-7765

Editörler | Editorial Board

Baş Editör | Editor in Chief

Doç. Dr. Akif Akto,
Mardin Artuklu Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü
Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı
akifdakto@gmail.com
ORCID:0000-0002-5838-6335

Alan Editörü | Field Editor

Doç. Dr. Cuma Karan,
Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
cumakaran@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9917-7903

Editör Yardımcısı | Assistant Editor

Doç. Dr. Osman Aslanoğlu
Dicle Üniversitesi | Edebiyat Fakültesi
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
Kürt Dili ve Edebiyatı ABD
aslanogluosman@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6534-3125

İletişim

Bize Ulaşın

Bizimle iletişime geçmenin en iyi yolu e-postadır. Tüm editörlerin bireysel iletişim bilgileri mevcuttur ve Editor Kadrosu bulunabilir.

Editöryal Yetkili

Doç. Dr. Osman Aslanoğlu
aslanogluosman@gmail.com
+90 5059719092

ORCID: 0000-0001-6534-3125

Adres: Dicle Üniversitesi Sanat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Diyarbakır/Türkiye

Posta Kodu: 21070

İtiraz

Bilimsel içeriğini yanlış anladığımız için makalenizi reddettiğimizi düşünüyorsanız, lütfen muhakemat@hayatboyu.org adresinden editör ekibimize bir itiraz mesajı gönderin.

Şikâyet

Şikâyetler doğrudan muhakemat@hayatboyu.org adresine e-posta ile gönderilmelidir.

İÇİNDEKİLER ♦ CONTENTS

Araştırma Makaleleri ♦ Research Articles

Doç. Dr. Maksut ÇETİN
Risale-i Nur'da 'Nüzul-i İsa' ve Hristiyanlık
'Descent of Jesus' and Christianity in the Risale-i Nur
7-26

Doç. Dr. Veysel KASAR
**İnkârcı Akımlar Karşısında İsmail Fenni Ertuğrul ve Said Nursi'nin
Madde, Ruh ve Hayat Kavramlarına Yükledikleri Anlamlar**
*The Ideas of the Materialist German Philosopher Louis Boucher (1824-1899),
Who Was Expelled From the Pulpit Because of the Work He Wrote,
Had an Impact in Europe in the 19th Century*
27-43

Abdullah Usame KORKUT
Risale-i Nur Nazarıyla Musibetleri Okuma Usulü
The Method of Reading Calamities From the Perspective of Risale-i Nur
44-69

Doç. Dr. Hakan KAYA
Said-i Kürdi İle Kürt Aristokrasisinin Meşrutiyeti Algılama Biçimleri
Said-i Kurdi and Local Kurdish Aristocrats' Perceptions of the Constitutional Monarchy
70-87

Dr. Cemil PASLI
Kelamda Yenilenme Çalışmaları ve Said Nursi'nin Risâle-î Nûr Külliyyâtı
Renewal Studies İn Kalam and Said Nursi's Risale-i Nur Collection
88-107

Muhakemat

Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi

Risale-i Nur'da 'Nüzul-i İsa' ve Hristiyanlık

Maksut ÇETİN

Doçent Doktor
İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi,
Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Kelam ve Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı.
İzmir, TÜRKİYE
maksutcetin25@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4851-5412>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 02/03/2023
Kabul: 25/06/2023
Yayın Tarihi: 31/12/2023
Yayın Sezonu: Aralık

İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Hukuki sorumluluk yazarlara aittir.

Atıf:

Çetin, Maksut. "Risale-i Nur'da 'Nüzul-i İsa' ve Hristiyanlık". *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi* 3 (Aralık 2023), 7-26.

Özet

Risale-i Nur, son dönem İslam âlimlerinden Bediüzzaman Said Nursi'nin yazmış olduğu kitaplar koleksiyonudur. Hz. İsa ise, Yüce Allah tarafından insanlığın hidayeti için gönderilmiş peygamberlerden biridir. Onun doğumu gibi ölüm meselesi de ilahi dinlerin temel tartışma konularından biridir. İslam'a göre Hz. İsa'nın doğumu, Allah tarafından, babasız bir şekilde, annesine üflenmiş bir ruhla, mucizevi bir şekilde gerçekleşmiş bir olay olsa da onun vefatı, ulema arasında önemli bir tartışma konusudur. Bazılarına göre Hz. İsa, normal bir insan gibi yaşayıp vefat etmiş bir peygamberdir. Diğerlerine göre ise O (a.s.), vefat etmeyip Allah katına yükseltilmiştir. Dolayısıyla O, ahir zamanda tekrar yeryüzüne inecek, dünyada egemen olan haksızlık ve hukuksuzlukları kaldıracak, adaleti hâkim kılacak ve daha sonra normal bir insan gibi vefat edecektir.

Said Nursi, Risale-i Nur külliyyatında, tarihsel bir tartışma konusu olan Hz. İsa meselesini, değişik boyutlarıyla ele almış biridir. O, ilk olarak Hz. İsa'nın mucizevi bir şekilde doğumu ve mucizeleri üzerinde durmuş, sonra onun ilahlaştırma nedeni ve yanlışlığını ele almıştır. Daha sonra Hz. İsa'nın ölmediği, ahir zamanda tekrar dünyaya geleceği, yeni bir peygamber değil de İslam ümmetinden biri olarak önemli fonksiyonları icra edeceği ve tabî bir ölümle dünyadan ayrılacağı gibi konuları incelemiştir. En son olarak ise Hz. İsa'nın tekrar dünyaya gelişi ile bağlantılı bir şekilde Hristiyanlık dini ile İslam dininin temel inanç ilkelerini ve hayata dair prensiplerini kıyaslayarak, Hristiyanlığın değişim geçirme sebeplerini izah etmiştir.

Anahtar kelimeler: Risale-i Nur, Hz. İsa, Hristiyanlık, İlahlaştırma, Ref, Nüzul,

Muhakemat

Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi

'Descent of Jesus' and Christianity in the Risale-i Nur

Maksut ÇETİN

Associate Professor
İzmir Kâtip Çelebi University
Faculty of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Sciences
Department of History of Kalam and
Sects
Izmir, TURKEY
maksutcetin25@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4851-5412>

Research Article

History

Received: 02/03/2023
Accepted: 25/06/2023
Published: 31/12/2023
Pub Date Season: December

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright:

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement:

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Legal liability belongs to the authors.

Citation

Çetin, Maksut. "Risale-i Nur'da 'Nüzul-i İsa' ve Hristiyanlık". *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi* 3 (Aralık 2023), 7-25.

Abstract

Risale-i Nur is a collection of books written by Bediüzzaman Said Nursi, one of the late Islamic scholars. Jesus Christ, on the other hand, is one of the prophets sent by Almighty God for the guidance of humanity. Like his birth, the issue of death is one of the main discussion topics of divine religions. According to Islam, although the birth of Jesus was a miraculous event by God, without a father, with a spirit breathed into his mother, his death is an important topic of discussion among the scholars. According to some, Jesus Christ is a prophet who lived and died like a normal person. According to others, he did not die but was elevated to Allah. Therefore, he will come down to earth again in the End Times, remove the injustice and lawlessness in the world, make justice prevail, and then die like a normal person.

Said Nursi, in the Risale-i Nur corpus, has dealt with the Jesus Christ issue, is the subject of historical discussion from different dimensions. He was firstly focused on the miracles birth and miraculous of Jesus Christ, then he dealt with his deification of reason and wrongness. Afterwards, he examined the subjects such as that Jesus did not die, he will be born again in the End Times, he will perform important functions as one of the Islamic Ummah not a new prophet and he will leave the world with a natural death. Finally, he made, in connection with the reincarnation of Jesus, a comparison between the basic belief principles of Christianity and Islam and the principles of life, and explained the reasons for the change in Christianity.

Keywords: Risale-i Nur, Jesus Christ, Christianity, Apotheosis, Rise, Descent.

Giriş

İslam dinine göre Hz. İsa, Hz. Muhammed (s.a.s)'den önce gönderilmiş ülü'l-azm¹ bir peygamberdir. Bütün peygamberler gibi O (a.s.) da bir beşer olarak yaratılmıştır. Ancak Onun doğum şekli, Hz. Âdem'in yaratılışı gibi, diğer insanlardan farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Hz. Âdem, babasız ve annesiz bir şekilde, kendisine ruh verilmek suretiyle topraktan yaratılmış bir peygamber iken, Hz. İsa, babasız bir tarzda, annesine ruh üflenmek suretiyle halk edilmiş bir nebidir². Müslümanlara göre Hz. İsa, beşer olan bir anneden bir beşer olarak yaratıldığı için onun, insanüstü bir kişilik olarak kabul edilmesi ve dolayısıyla ilahlaştırılması söz konusu değildir.

İslam ekollerine göre, tarihsel olarak Hz. İsa'nın doğumu ve peygamberliği tartışmasız olsa da onun vefatı, önemli bir tartışma konusudur. Yani onun yaşayıp/yaşamadığı, şayet yaşıyorsa nerede ve nasıl yaşadığı, tekrar dünyaya gelip/gelmeyeceği, tekrar dünyaya gelecekse ne yapacağı, ne kadar kalacağı, oradan nasıl ayrılacağı ve hangi fonksiyonları icra edeceği gibi meseleler, İslam âlimleri arasında tartışılan temel konulardır.³

Osmanlı'nın son dönem âlimlerinden biri olan Said Nursi, Risale-i Nur Külliyyatında Hz. İsa'nın doğumu, mucizeleri, ilahlaştırma nedeni ve yanlışlığı üzerinde durmuş mudur? Ayrıca Hz. İsa'nın vefat edip etmediği, ahir zamanda tekrar dünyaya gelip gelmeyeceği, şayet gelecekse yeni bir peygamber olarak mı yoksa İslam ümmetinden biri olarak mı geleceği, ne gibi vazifeler göreceği ve dünyadan nasıl ayrılacağı gibi konuları nasıl ele almıştır? Son olarak Risale-i Nur'da nüzul-i İsa'nın görev ve fonksiyonu bağlamında Hristiyanlığın değişim gerekçesi ne(ler)dir? Bu makalemizde Risale-i Nur Külliyyatında, Said Nursi'nin Hz. İsa meselesini ne şekilde ve hangi boyutta ele aldığı, onun dünyaya nüzulünün imkân ve önemi üzerinde durup/durmadığı ve şayet nazil olursa onun dinî, psikolojik, sosyolojik ve politik fonksiyonlarının neler olduğu gibi meseleleri ele aldık.

1. Hz. İsa'nın Doğumu ve İlahlaştırılması

Hristiyanlık dinine göre Hz. İsa'nın (a.s.) tabiatı ve hayatı çokça tartışılmış bir konudur. Hristiyanlar onun dünya hayatından çok ölümü, dirilmesi ve semaya yükseltilmesi üzerinde durmuştur. Onlara göre Hz. İsa, annesi Hz. Meryem tarafından babasız bir şekilde yaratılmıştır⁴. Tarihsel olarak Hz. İsa'nın (a.s.) babasız olarak dünyaya gelmesi ve aşırı sevilmesi bir hakikattir. Onun mucizevî bir şekilde babasız olarak yaratılmış olması ve aşırı sevilmesi nedeniyle Hristiyanlar tarafından Allah'ın oğlu ve bedenleşmiş kelamı⁵ şeklinde telakki edilmiş ve dolayısıyla ilahlaştırılmıştır⁶. Bediüzzaman Said Nursi'ye göre insanoğlunun, birilerini veya bir şeyleri ilahlaştırması aşırı muhabbetten dolayıdır. O, Hristiyanların Hz. İsa konusunda aşırı muhabbetten dolayı dalalete saptığını bazı hadislerle dayanarak dile getirmiş ve eleştirmiştir⁷. Bu görüşünü de bazı hadis rivayetlerine dayandırarak delillendirmiştir. Rivayete göre Hz. peygamber, Hz. Ali'ye hitaben: "İsa gibi senin yüzünden *de sevginin ve düşmanlığın aşırılığından dolayı iki kısım insan mahv olacaktır. Hristiyanlar meşru olan sevgiden aşırıya kaçarak Hz. İsa'ya, Allah'ın oğlu diyerek onu ilahlaştırdılar. Yahudiler ise aşırı düşmanlık göstererek onun peygamberliğini inkâr ettiler. Senin hakkında da aşırı*

¹ Ülü'l-azm kavramı bir ayette: "Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret" şeklinde geçmektedir. (Ahkaf, 46/35). Ülü'l-azm kavramı, sabırlı, kararlı ve gayretli olmak gibi anlamlara gelmektedir. Bu da bazı peygamberlerin diğerlerine göre daha fazla ağır bir sorumluluk aldıklarını göstermektedir ki, bunlar genelde; Hz. Muhammed (s.a.s.), Hz. Nuh (a.s.), Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.) olarak kabul edilmiştir. (Muhammed Aruçi, "Ülü'l-Azm", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), XXXII, 294-295.

² Al-i İmran, 3/59; Remzi Kaya, "İnciller ve Kur'an'da Hz. İsa'nın İnsan ve Peygamber Oluşu", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 13, Sayı: 2, 2004, 37-58.

³ Muhammed Ataurrahim, Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa trc. Kürşat Demirci, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1985), 21-44.

⁴ Matta, 13/55.

⁵ Markos, 10/17-18; Yuhanna, 5/19.

⁶ Matta, 13/55; Abdullah Aydemir, "Kur'an' Göre Hz. İsa (a.s.)", Diyanet Dergisi, Temmuz- Ağustos -Eylül 1990, 3-27.

⁷ Bediüzzaman Said Nursi, Lem'alar, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 39.

*sevgi ve aşırı düşmanlıktan dolayı iki sınıf insan mahvolacaktır*⁸. Yine başka bir hadiste Hz. Peygamber sahabeyle: “*Hristiyanların Hz. İsa’yı övmeye aşırı gittiği gibi beni övmeye aşırı gitmeyin. Bana sadece Allah’ın kulu ve resulü deyin*”⁹ şeklinde hitap ederek, aşırı derecede yüceltilerek kendisinin ilahlaştırılmasına engel olmaya çalışmıştır. Bu hadislerdeki ifadelerden hareketle Nursi, Hz. İsa’nın Hristiyanlar tarafından aşırı muhabbetten dolayı ilahlaştırılmış bir nebidir¹⁰. Halbuki Nursi’ye göre Hristiyanların, Kur’an’ın gösterdiği tarzda ve Allah hesabına Hz. İsa’yı sevmenin hem dünyada hem de ahirette güzel sonuçları mümkündür¹¹. Ancak onlar, aşırı muhabbetten dolayı onu ilahlaştırdılar. Aslında burada Nursi’nin kastı, onun hem bir beşer olarak görülüp ilahlaştırılmadan hem de bir nebi olarak kabul edilip aşırı sıradanlaştırılmadan sevilmesi ve kabul edilmesidir.

Ontolojik olarak insanın dünyaya gelişi ve vefat edişi belli bir kanuna bağlıdır. Her canlı gibi insanoğlu da belli sebepler çerçevesinde bir anne babadan doğar, büyür ve ölür. Ancak Said Nursi’ye göre her kanda olduğu gibi bu üreme kanununun da tarih boyunca istisnasız kalması mümkün değildir. İnsanlığın ilk babası Hz. Âdem gibi Hz. İsa da bu yasanın bir şaz bireyi olarak dünyaya gelmiştir. Hz. Âdem’in topraktan yaratılması ve Hz. İsa’nın babasız dünyaya gelmesi ve ayrıca onların aynı zamanda birer peygamber olarak gönderilmesi gösteriyor ki Yüce Allah, zaman zaman tabiat kanunlarına ve beşer hayatına müdahale ederek kendi varlığını ve hâkimiyetini ortaya koymuştur. Hz. İsa’nın babasız olarak doğumunu kabullen(e) meyenler genellikle bu kanun dışı istisnayı akıllarına sığdıramamasındandır. Tabiat kanunlarının şazlarını kabul edenler ise, olaya Yüce Allah’ın kudreti, iradesi ve kanunlara hâkimiyeti açısından bakarak Hz. İsa’nın babasız olarak doğmuş olmasını mümkün görmüşlerdir. Said Nursi de Hz. İsa’nın doğum olayına bu çerçeveden bakmış ve ona dair delilini de Kur’an’dan getirmiştir. Mesela o, Hz. İsa’nın babasız olarak dünyaya gelişini Kur’an-ı Kerim’in: “*Allah katında İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir*”¹² ayetine dayanarak ispatlamaya çalışmıştır. Burada Kur’an’ın, açık ve kesin bir şekilde üreme yasası haricinde şaz olarak Hz. Âdem gibi Hz. İsa’nın da Allah tarafından yaratılmış olduğunu ifade etmiştir. Bu gerçekten hareketle Nursi, kanundaki istisnayı, kanundışılık olarak kabul etmekle beraber, makul görmüştür.¹³ Ona göre istisnalar, mevcut yasalar gibi Yüce Allah’ın ilim, irade ve kudreti dahilinde gerçekleşmektedir. Onun için Nursi, istisnaları, genel geçer kanunlar çerçevesinde kabul edilebilir bir durum olarak kabul etmezse de aklı ilkeleri açısından mümkün bir durum olarak algılamıştır. Zira ona göre, doğaüstü bir şekilde dünyaya gelen, doğaüstü birçok mucize gösteren ve doğaüstü bir tarzda dünyadan ayrılan bir peygamberin, doğaüstü bir şekilde yeniden dünyaya inışı akla yatkın bir durumdur.¹⁴

Said Nursi, başta Hristiyanlar olmak üzere Yüce Allah’ın dışındaki varlıkları ilahlaştıran tüm grup ve anlayışları, ihlas suresinde geçen: “*O (Allah) doğurmamış ve doğurulmamıştır ve hiçbir şey O’nun dengi değildir*”¹⁵, ifadelerinden hareketle eleştirmiştir. Nursi’ye göre validesi ve veledi bulunanlar, başı ve sonu olanlar, yani ezeli ve ebedi olmayanlar ilah olamazlar¹⁶. Nursi, bu ayetlerden hareketle Hz. İsa, melekler ve üremeye maruz kalan hiçbir şeyin veya bireyin ilah olamayacağını açık bir şekilde beyan etmiştir. Zira ona göre cisim olma özelliğini taşıyan, babası ve çocuğu, eşi ve benzeri olanlar ne ilah olmaya ne de ibadet edilmeye layıktır. Çünkü gerçek ilah olan Yüce Allah, doğmayı ve çoğalmayı ima eden her türlü özellikten münezzehtir. O’nun varlıklarla ilişkisi sadece yaratma endekslidir. O, ezeli iradesiyle bir şeye ol der, o da oluverir¹⁷. Yani hiçbir varlık, Yüce Allah’ın ilim ve iradesi dışında, sudur yoluyla ve zorunlu bir şekilde

⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2013), I,160.

⁹ Buharî, “Enbiya”, 48.

¹⁰ Nursi, Mektubat, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 145.

¹¹ Nursi, Sözler, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 808.

¹² Al-i İmran, 3/59.

¹³ Nursi, Lem’alar, 65.

¹⁴ Zeki Sارتoprak, İslam İnancı Açısından Nüzul-i İsa Meselesi, (İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997), 34.

¹⁵ İhlas, 112/3-4.

¹⁶ Nursi, Lem’alar, 512.

¹⁷ Bakara, 2/117.

meydana gelemez¹⁸. Nursi, bu ifadeleriyle açık bir şekilde, doğumu ve annesi belli olan Hz. İsa'nın ilahlaştırılmasını varlıksal olarak yanlış bulmuş ve tenkit etmiştir.

2. Hz. İsa'nın Mucizeleri ve Fonksiyonları

Tarihsel olarak Hz. İsa, Hz. Peygamber'den önceki nebidir. Her nebi gibi o da çeşitli gaybî mucizeler göstermiş biridir¹⁹. Onun bu alandaki önemli mucizelerinden biri, Hz. Peygamber'in geleceğine dair verdiği müjdeli haberlerdir. Said Nursi'ye göre İncil'de hakkı batıldan ayırma manasında "el-faraklit" sıfatı²⁰, Hz. Peygamber için kullanılmıştır²¹. İncil'in başka bir yerinde Hz. İsa şöyle demiştir: "*Ben gideceğim ki, dünyanın reisi gelsin*"²². Nursi'ye göre bu durum Kur'an'da: "*Hani, Meryem oğlu İsa: 'Ey İsrailoğulları! Ben sizin için Allah tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberin de müjdecisiyim' demişti*"²³ şeklindeki ayet tarafından doğrulanmıştır. Ayrıca Said Nursi'ye göre Hz. İsa, Hz. Peygamber'e dair, diğer peygamberlerden daha fazla müjde vermiş bir nebidir. Ona göre bunun iki nedeni vardır. Birincisi, Hz. Peygamber, Hz. İsa'yı Yahudilerin korkunç iftira ve yalanlamalarından ve dolayısıyla dinini onların dehşetli tahrifattan kurtarmıştır. İkincisi ise, Yahudiliğin katı ve zor şeriatına karşılık, daha kolay, kapsayıcı ve Hristiyanlık şeriatının eksikliklerini tamamlayan yüce bir şeriata sahip olmuştur²⁴ ki, ona göre ahir zamanda İsa'nın tekrar nüzülü ile onun şeriatı tamamıyla İslam şeriatına inkılap edecektir²⁵.

Yüce Allah tarafından gönderilen peygamberlerin elinde birçok hissî mucizenin gerçekleştirilmiş olması tarihsel bir hakikattir. Said Nursi'ye göre peygamberlerin gösterdikleri bu mucizelerin temel iki gayesi vardır. Birincisi, peygamberlerin davalarını tasdik ve kabul ettirme; ikincisi ise, maddî alanda (bilgi, bilim, teknoloji) insanoğluna örnek olmak ve insanı o tür ilerlemelere teşvik etmektir. Onun için son ilahi kitap Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin hayat hikâyeleri ve mucize örnekleriyle insanlara maddî ve manevî terakkiyatın esaslarına işaret ederek onları yönlendirmiştir. Mesela, saat ve gemi gibi teknolojik aletler ilk olarak peygamberler eliyle mucize şeklinde beşere hediye edilmiştir²⁶. Ayrıca Nursi'ye göre peygamberlerin eline verilen mucizeler, onların döneminde revaçta olan ilmi ve teknolojik gelişmelerle paralel olmuştur. Mesela, Hz. Musa döneminde sihir revaçta olduğundan, ona verilen mucizeler de o cinsten olmuştur. Bu mucizeler, meydana gelişi itibarıyla sihre benzerlik gösterse de onlar bir sihir değil, aksine bir mucizedir. Hz. İsa zamanında ise tıp bilimi ön planda olduğundan, ona verilen mucizeler de o türden gerçekleşmiştir²⁷.

Said Nursi'ye göre, tıp sahasında Hz. İsa'ya verilen mucizeler, bugün bile sağlık biliminin hala ulaşamadığı aşamalara işaret etmiştir. O mucizelerden bir kısmı bir ayette şöyle ifade edilmiştir: "*Allah'ın izniyle körü ve alaca hastalığına yakalananları iyileştiririm ve ölüleri diriltirim*"²⁸. Bu ayetten hareketle, Said Nursi'ye göre Hz. İsa, bir peygamber olarak insanlara dinî ve ahlakî alanda örnek olduğu gibi kendisine verilen mucizeler aracılığıyla tıp bilimine de öncülük etmiştir. Ona göre bu mucize, insanın en kötü hastalıklara bile derman bulabilme ve hatta geçici olarak ölüme dahi çare üretebilme imkânını göstermiştir. Dolayısıyla dünyayı terk eden bir peygambere manevî detlerin ilacı verildiği gibi maddî musibetlerin dermanı da verilmiştir. Yani kalpler onun getirdiği nurla dirildiği gibi ölmüş hastalar dahi onun nefesiyle canlanabilmiştir.

¹⁸ Nursi, Sözlür, 508.

¹⁹ Ömer Faruk Harman, "İsâ", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), XXII, 465-472.

²⁰ Yuhanna, 14/16-26; 15/26; 16/7.

²¹ Kadı İyaz, Şifa-i Şerif Şerhi, trc. ve şerh. Mehmet Yaşar Kandemir, (İstanbul: Tahlil Yayınları, 2017), I, 496.

²² Yuhanna, 16/7.

²³ Saff, 61/6.

²⁴ Nursi, Mektubat, 232-233.

²⁵ Nursi, Sözlür, 883; *İçtimâi Dersler*, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 215, 316.

²⁶ Nursi, *İşaratü'l-İ'caz*, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 283-284.

²⁷ Nursi, Mektubat, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 250.

²⁸ Al-i İmran, 3/49.

Onun için insanoglu da çalışırsa Allah'ın hikmet eczanesinden her derdine deva bulabilir. Çünkü ayet Hz. İsa eliyle insanın, tıp alanında yapılabileceği en son aşama olan ölüme bile geçici olarak çare bulmasına işaret etmiş, onun sınırını çizmiş ve ayrıca benzerini yapmaya da teşvik etmiştir²⁹.

Hız. İsa'nın olağanüstü bir şekildeki en büyük mucizesi, babasız olarak dünyaya gelmesi ve annesi Hz. Meryem'e yapılan iftiraya karşılık, daha çocuk yaşta iken cevap vermesi ve annesini savunarak temize çıkarmasıdır³⁰. Bu iki mucizeyi kabul eden birinin, onun ruhla beraber bedenlen gökyüzüne yükseltilmesi, orada kendisine mahsus bir yaşam sürmesi ve ahir zamanda tekrar dünyaya gelip adaleti egemen kılmaya çalışması durumunu akıl ve gerçek dışı görmesi bir çelişkidir. Said Nursi, Hz. İsa'nın gökyüzüne çıkarılmasını, orada yaşamasını ve ahir zamanda tekrar yeryüzüne inmesini kesin bir hakikat olarak telakki etmiştir. Hatta o, Hz. İsa'nın bu durumunu uçak, helikopter ve paraşüt gibi araçlarla insanların gökyüzüne çıkışına ve oradan tekrar inişine yorumlamıştır³¹.

3. Hz. İsa'nın Ref'i Meselesi

İlahi dinler ve İslam ekolleri arasında tartışılan en önemli konulardan biri, Hz. İsa'nın ref'i³² meselesidir. Hristiyanlara göre o (a.s.), ilk etapta çarpmıha gerilmiş ve öldürülmüştür. Ancak belli bir süre sonra dirilerek hayatına devam etmiş ve daha sonra ise Yüce Allah tarafından, gökyüzüne yükseltilmiş ve orada yaşamaya devam etmiştir³³. Gökyüzünden maksat, fizikî dünya değil, gaybî alemdir. Yani cismani ihtiyaç ve değişikliklerin olmadığı bir yerdir. Müslümanlar ise Hz. İsa'nın ref'i konusunda iki farklı görüşe sahip olmuştur³⁴. Ulemanın bir kısmına göre Hz. İsa, vefat etmiş ve dolayısıyla gökyüzüne bedenlen değil, sadece ruhen yükseltilmiştir³⁵. Çoğu ekol ve ulemaya göre ise o (a.s.), Yüce Allah tarafından ruhla beraber bedenlen gökyüzüne yükseltilmiştir³⁶. Bu durum bile Hz. İsa'nın uyanıkken mi yoksa uyku halindeyken mi ref' edildiği şeklinde tartışılmıştır. Taberî ve İbn Kesir gibi âlimler, Hz. İsa'nın uyku halindeyken semaya çıkarıldığını savunurken çoğunluğa göre ise o (a.s.), uyanık bir şekilde ref' edilmiştir³⁷. Said Nursi, çoğunluğun kabul ettiği; Hz. İsa'nın hem ruhla beraber cismen hem de uyanık bir şekilde gökyüzüne yükseltilmiş görüşünü kabul etmiştir. Ona göre Hz. İsa, Yüce Allah tarafından insan cinsinden melek hayatına çıkartılmış ve dolayısıyla yeryüzünü bırakıp gökyüzünü vatan edinmiş bir şahsiyettir³⁸. Yani Yüce Allah, onun (a.s.) beşerî sıfatlarını yok ederek, onu melekîyet nitelikleriyle donatmıştır. Tekrar yeryüzüne indiğinde ise, yeniden insanî sıfatlarla donatacaktır³⁹.

Ayrıca Hz. İsa'nın, semaya çıkarılmadan önce vefat edip etmediği meselesi temel tartışma konularından

²⁹ Nursi, Sözlür, 310.

³⁰ İbrahim Bakır, "İslâm Kelâmılarına Göre Mucize Kavramı ve İmâm Mâtürîdî'nin Hz. İsa'nın Mucizelerini Değerlendirışı", Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt (Vol.) 11 Sayı (Issue 1) Bahar - (Spring) 2020, 215-239.

³¹ Nursi, Kastamonu Lahikası, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 1998), 260-261.

³² Ref' kelimesi "r-f-e" kökünden gelmiştir. Bu da olduğu veya bulunduğu yerden yukarıya doğru kaldırma anlamına gelmektedir. Ref' kavramı maddî ve manevî yüksel(til)me anlamına gelmektedir. (Râğîb el-İsfahani, Müfredat, çev. Yusuf Türker, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2017), 627. Hz. İsa'nın semaya ref'i, şekilden ibaret bir yükseliş değildir. Şekli ref' olarak kabul ettiğimiz takdirde, Yüce Allah'a mekân izafe etmiş oluruz. Semaya kaldırılmaktan maksat, O'nun ruh ve cesediyle canlı bir şekilde göğe yükselişi anlamına gelir. Sema ise Allah'a yakınlığın mekânı, bereketin nüzul yeri ve meleklerin meskenidir.

³³ Matta, 28/9-10; Luka, 24/36-43; Yuhanna, 20/19-29; Ömer Faruk Kahraman, "İsâ", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), XXII, 465-472.

³⁴ İshak Yazıcı, "Kur'an'a Göre Hz. İsa'nın Ref'i ve İlgili Ayetlerin Yorumlarının Tahlili", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:20-21, Samsun 2005, 69-100.

³⁵ Mahmud Şeltut, Fetevâ, (Kahire: Darü's-Şüruk, 2004). 75-52; Ömer Faruk Kahraman, "İsâ", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), XXII, 465-472.

³⁶ Yasin Öner, Tefhimü'l-Kur'an'da Hz. İsa'nın Ref'i Konusu", SBARD, Yıl. 2020 Bahar, sayı. 35, 211-231.

³⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân* (Kâhire: Dârü'l-Hadis, 1431/2010), 3/243-244; Umâdüddin Ebû'l-Fidâ' İsmail İbn Kesir, *Tefsîrü'l-Kur'an'il-'Azim*, (Kâhire: Müessesetü Kurtubâ, 1421/2000), 4/341-343.

³⁸ Nursi, Lem'alar, 64.

³⁹ Sarıtoprak, İslam İnancı Açısından Nüzul-i İsâ Meselesi, 64.

birdir. İbn Hazm (ö. 456/1064) gibi bazı âlimlere göre Hz. İsa, vefat ettikten sonra diriltip ref' edilmiştir ki, bu görüş, Hristiyanların düşüncesiyle paralellik göstermektedir. Ulemanın çoğunluğuna göre o (a.s.), vefat etmeden, olduğu gibi ref' edilmiştir⁴⁰. Hz. İsa'nın ref'i veya ölümü ile ilgili tartışma konusunu oluşturan birçok ayet söz konusudur. Onlardan biri şudur: “*Ey İsa! Senin ruhunu kabzedeceğim, seni nezdime yükselteceğim ve kâfirlerden çekip arındıracağım*”⁴¹. Bu ayette geçen “teveffi” kelimesi Arapça'da ruhu bedenden ayırmak ve canını almak anlamına geldiği halde bazı âlimlere göre, yeryüzünden çekip almak, göğe yükseltmek manasında kullanılmıştır⁴². Diğer âlimlere göre ise bu kelime, gerçek ölümü değil, uyku da ruhu alınmak anlamına gelir⁴³. Dolayısıyla Hz. İsa'nın gökyüzüne yükseltilmesi, bazılarının göre sadece ruhen, bazılarının göre ise ruh ile beraber bedenlenmiştir ki, Said Nursi de bu görüşü kabul etmiştir. Diğer bir ayette ise Yahudilerin: “*Meryem oğlu İsa'yı öldürdük. Halbuki O'nu ne öldürdüler ne de astılar, sadece onlara öyle göründü ve onlar şüphe içine düştüler. Onun hakkında ihtilafa düşenler, bu konuda tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur ve onu kesin olarak öldürmemişlerdir. Bilakis Allah onu kendine doğru yükseltmiştir*”⁴⁴. Bu ayetler açık bir şekilde Yahudilerin Hz. İsa'yı öldürmediğini ve asmadığını, sadece onlara öyle gösterildiğini ifade etmiştir⁴⁵. Dolayısıyla ayette geçen “ref” kelimesi, ilk olarak Hz. İsa'nın bedenlen göğe doğru yükseltilmesini ifade etse de Onun derece ve konum bakımından yüceltilmiş olduğu anlamına da gelir⁴⁶. Zira ayetler Hz. İsa'nın Allah katına yükseltildiğini ifade etse de onun mahiyetine ilişkin herhangi bir açıklama yapmamıştır. Dolayısıyla bu ayetler muhkem olmadıklarından dolayı, Hz. İsa'nın ref'i veya nüzulü konularını inanç meseleleri olarak kabul edip, onun aracılığıyla inanç bakımından ötekileştirme yapmak veya tekfir mekanizmasını işletmek doğru değildir. Zira inanç konuları sadece muhkemle belirlenir⁴⁷.

Said Nursi, Hz. İsa'nın gökyüzündeki konumunu, ilk olarak varlık hiyerarşisi içerisinde akli bir şekilde ele alarak izah etmiştir. Ona göre, varlıkta hiyerarşik bir yapı söz konusudur. En küçük varlık olan atomdan gökyüzüne ve oradan da büyük arşa kadar birbiri üstünde bir yapılaşma mevcuttur. Her bir gökyüzü, ayrı bir dünyanın damı ve Yüce Allah'ın bir arşı ve tasarruf merkezi konumundadır. Bir sultanın adalet daire-sindeki adil isminin egemenliği gibi Allah'ın da her tabakada baskın bir ismi söz konusudur. O tabakada diğer unvanlar, o ismin emrinde ve ona tabi durumundadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber Miraç'ta, Kadir ismine mazhar olan Hz. İsa ile o ismin egemen olduğu tabakada görüşmüştür⁴⁸. Bu ifadelerden açıkçası, Hz. İsa'nın ruhen mi ya da bedenlen mi gökyüzünde bulunduğu anlaşılmamaktadır. Çünkü miraç gecesinde Hz. peygamber, diğer nebilerle de görüşmüştür. Halbuki Hz. İsa'nın dışındaki diğer peygamberler vefat etmişlerdir ve ruhen yaşamaktadırlar. Dolayısıyla Nursi'nin bu ifadelerinden açık bir şekilde Hz. İsa'nın bedenlen yaşadığı anlamı çıkmamaktadır.

Said Nursi'ye göre, biyolojik olarak canlı varlıkların, kendi hayatlarını sürdürmesi ve ihtiyaçlarını gidermesi, hayat mertebelerine göre değişmektedir. Nursi, hayat mertebelerinin varlığından ve şartlarından bahsederek, Hz. İsa'nın bedensel olarak farklı ve kendine özgü bir hayat tabakasında yaşayabileceğini akli bir şekilde izah etmeye çalışmıştır. Nursi'ye göre hayat mertebeleri çeşitlidir. Birçok beşerî kayıtlara (yeme, içme, uyuma gibi) bağlı olan bizim hayatımız ayrı bir mertebedir. Beşerî kayıtlarla bir derece bağlı olan Hz. Hızır ve Hz. İlyas, ayrı bir tabakadır. Hiçbir beşerî kayda bağlı olmayan Hz. İdris ve Hz. İsa ise, bambaşka bir mertebedir. Dolayısıyla Nursi'ye göre Hz. İsa, biyolojik ihtiyaçlardan soyutlanmış bir şekilde melek hayatı gibi bir hayata girmiş ve nurani bir durum kesp ederek orada hayatını devam ettirmektedir. Yani o

⁴⁰ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saïd b. Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2002), 1/43.

⁴¹ Al-i İmran, 3/55.

⁴² Mahmut Şeltut, “Hz. İsa'nın Göğe Yükseltilmesi ve Tekrar Dönüşü”, Dini Araştırmalar; cilt.7, 289-306.

⁴³ İlyas Çelebi, “İsâ”, TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), XXII, 472-473.

⁴⁴ Nisa, 4/157.

⁴⁵ İsmail Bulut, “İmam Mâtürîdî Perspektifinden Hz. İsa”, IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, editörler: Cengiz Çuhadar vd., Kastamonu 2017, cilt 2, 514-526.

⁴⁶ el-İsfahani, Müfredat, 627.

⁴⁷ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, (Beyrut: 1984), III, 273.

⁴⁸ Nursi, Sözlere, 707-708.

(a.s), dünyevi bedeniyle gökyüzünde bir çeşit melekler gibi bir hayatı yaşamaktadır⁴⁹. Dolayısıyla Nursi'ye göre Hz. İsa'nın hem ruhen hem de bedenlen gökyüzünde yaşama olanağı söz konusudur.

Hz. İsa'nın ref'ini ve nüzulünü kabul etmeyenler, genellikle bu duruma dair İslam'da açık, kesin ve mütevatir nasların yokluğunu delil göstermişlerdir. Halbuki bu konuda pek çok sahih hadis söz konusudur⁵⁰. Onun için kategorik olarak Hz. İsa'nın gökyüzüne yükselişini ve oradan inişini bütünüyle reddetmek naslar açısından mümkün değildir⁵¹. Ayrıca onlar, Hz. İsa'nın tekrar dünyaya gelişini, Hz. Peygamber'in son nebi oluşuna ve evrende cari olan kanunlara aykırı bulduklarından dolayı kabul etmemişlerdir⁵². Halbuki, Hz. İsa'nın dünyaya gelişini kabul edenler, onun peygamber olarak geleceğini söylemiyorlar. Zira hadisler bu durumu açık bir şekilde ifade etmiştir. Onlara göre Hz. İsa, gerçek din olan İslam'ın tevhid ve adalet anlayışını egemen kılmaya çalışacak ve İslam ümmetinden bir birey olarak görev yapacaktır. Ayrıca Hz. İsa'nın gökyüzüne ref'i ve oradan yeniden nüzülü, bir mucizedir. Dolayısıyla olaya ilahi kudret açısından bakıldığında diğer mucizeler gibi o da sünnetullahın bir istisnasıdır. İstisna ise, genel kanunlara ve bilimsel kurallara aykırı olsa da evrende işleyen bir kuraldır. Onun için İslam dinine göre evrende, mutlak anlamda sebep-sonuç ilişkisi ve determinizm değil, ilahi ilim, irade ve kudret egemendir ki, Nursi de konuya bu açıdan bakmıştır. Dolayısıyla Hz. İsa'nın hem bedenlen gökyüzüne yükselişini hem orada yaşama imkanına kavuşmasını hem de oradan inişini mümkün görmüştür.

4. Hz. İsa'nın Nüzülü Meselesi

İslam uleması arasında Hz. İsa'nın gökyüzüne çıkışı gibi oradan nüzülü meselesi de temel tartışma konularından biridir. Onun gökyüzüne ruhla beraber bedenlen çıktığını kabul edenler, aynı zamanda onun, ahir zamanda tekrar yeryüzüne inerek önemli görevler ifa edeceğini kabul etmişlerdir⁵³. Hz. İsa'nın temel görevi hak dinin ihyası ve hâkimiyeti, hak ve adaletin egemenliği, haksızlık ve zulümlerin yok edilmesidir. Yani o, kıyamet kopmadan önce dünyaya inecek, Hz. Muhammed'in (s.a.s) getirdiği dine tabi olacak, Deccal'ı⁵⁴ öldürecek ve yeryüzünde adaleti egemen kılacaktır. Nursi'ye göre iman zayıf olanlar, bu durumu akıldan uzak görüyor olsalar da bu, bir hakikat olarak gerçekleşecektir. Said Nursi'nin "iman zayıf olanlar" ifadesi itikadi açıdan sorunlu görülmektedir. Zira bu konu, bir inanç meselesi değildir. Zira muhkemle sınırları ve subutiyeti tayin edilmemiştir.⁵⁵ Onun için bizzat ulema arasında bile tarih boyunca tartışılmaya devam etmiştir. Ayrıca "iman zayıf olanlar" tabiri, bir derecelendirmeyi ifade etmektedir. Zira zayıf veya güçlüğünün sınır ve miktarını tayin etmek hem zordur hem de o sınır ve miktarı kim ve nasıl tayin edecektir?

Ahir zamanda Hz. İsa'nın geleceğini ve birtakım fonksiyonları icra edeceğini kabul edenler, bu görüşlerini bazı hadis rivayetlerine dayandırarak temellendirmeye çalışmışlardır. O hadislerin birinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Ahir zamanda İsa (a.s.) gelecek, şeriatıyla amel edecektir*"⁵⁶. Said Nursi bu hadisi, hem birey olarak Hz. İsa'nın gökten inerek hak din olan İslam'ın ilkelerine uygun hareket etmesi hem de manevî anlamda Hristiyanlığın İslam'a dönüşmesi şeklinde yorumlamıştır. Zira ona göre, ahir zamanda Allah'ın varlığına dair tabiat felsefesinin ortaya attığı inkâr fikrine karşı, Hristiyanlık dini batıl inançların-

⁴⁹ Nursi, Mektubat, 11-12.

⁵⁰ Buharî, "Büyü'", 102, "Enbiyâ", 49; Müslim, "İmân", 242-243, 247, "Hac", 216, "Fiten", 34, 39, 110; Ebû Davud, "Melâhim", 12, 14; Tirmizî, "Fiten", 21.

⁵¹ Burharî, "Enbiyâ", 5, 24, 43, 47, 48.

⁵² Süleyman Aydın, "Kur'an Lügatı İlmi Açısından Hz. İsa'nın (a.s.) Ref'i ve Nüzülü", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 9 (2015), 53-112.

⁵³ Hüseyin Aydın, "Kur'an Bütünlüğü Açısından Hz.İsa'nın Âkibeti Meselesi", Kelam Araştırmaları, 6:2 (2008), 17-46.

⁵⁴ Deccal kelimesi, "d-c-l" kökünden gelmiş olup bir şeyi örtmek, boyamak ve yıldızlamak gibi anlamlara gelir. Klasik İslami kaynaklarda Deccal, ahir zamanda ortaya çıkarak insanları hak dinden uzaklaştıracak bir kişi olarak tarif edilmiştir. İmam Azam Ebu Hanife, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri, trc. Mustafa Öz, (İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2017), 85; Çelebi, "Deccâl", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), IX, 67-69.

⁵⁵ Sarıtoprak, İslam İnanççı Açısından Nüzul-i İsa Meselesi, 141.

⁵⁶ Buharî, "Enbiyâ", 49; Müslim, "İman", 242.

dan arınarak hak din olan İslam'a inkılap edecektir⁵⁷. Başka bir ifadeyle Hz. İsa'nın şahsında Hristiyanların hakiki dindarları, Müslümanlarla beraber insanlık âleminde inkâr niyetiyle medeniyet ve insanlık kutsallarını yok eden Deccal komitesini yok edecektir. Yani Hz. İsa'nın hakiki dinini İslamiyet'in ilkeleriyle birleştirmeye çalışan kıymetli ve fedakâr bir cemaat, "Müslüman İseviler" unvanı altında ve Hz. İsa'nın emri altında Deccal komitesini öldürecek ve beşeri inkâr düşüncesinden kurtaracaktır.⁵⁸ Said Nursi, burada Hz. İsa'nın nüzülü meselesini hem birey olarak onun inişine hem de manevî olarak hak dinin kendi özüne dönüşü şeklinde yorumlamıştır. Çünkü ona göre ahir zamanda bütün hak dinin değerlerini ve insanlığın kutsallarını yok edecek bir anlayışın varlığı söz konusu olacaktır. Zira Nursi'ye göre ahir zamanda tabiat felsefesi ile materyalizmden oluşan bir akım, gittikçe yayılarak "yaratıcılık" fikrini inkâr edecektir. İstidrac⁵⁹ sahibi ve olağanüstü işlere mazhar Deccal denilen kişi, bu akımın başına geçecek ve zorla ilahlığını ilan edecektir. Ona karşı mevcut Hristiyanlık dini, hurafelerden arınarak İslamiyet'in hakikatiyle birleşecek ve dolayısıyla Hz. İsa'nın manevî şahsiyetinden ibaret olan hakiki Hristiyanlık dini ortaya çıkacaktır. Yani Hristiyanlık dini, Kur'an'ın hakikatlerine uyacak ve manevî olarak İslamiyet'e dönüşecektir. Hak din, bu birleşme sayesinde büyük bir kuvvet bulacaktır. O dinsizlik cereyanına karşı ayrı ayrı iken mağlup olan bu iki din, gökyüzünde dünyevi bedeniyle bulunan Hz. İsa, hak dinin başına geçerek o akımı mağlup edecek ve insanlığa sevgi, barış ve merhameti getirecektir.⁶⁰

Said Nursi, Hz. İsa ile ilgili hadisleri çoğu zaman bazen bizzat onun şahsını kastederek bazen de kendisinin temsil ettiği cemaatin manevî şahsını kastederek tevîl etmiştir. Mesela, rivayette vardır ki, "*Hz. İsa büyük Deccalı öldürecek*"⁶¹. Nursi, bu hadisi hem Hz. İsa'nın şahsına hem de onun temsil ettiği dinî grubun manevî şahsına atfederek tevîl etmiştir. İlk olarak Hz. İsa gibi mucize sahibi, çoğu insanların değer verdiği ve peygamber olarak kabul ettiği bir şahıs, sihir ve istidrac harikalarıyla iş gören ve herkesi kendine boyun eğdiren Deccal'ı öldürebilecektir. İkincisi, Hristiyanlığın manevî şahsını temsil eden Hristiyan ruhanileri, Deccal'ın⁶² teşkil ettiği materyalist ve inkârcı akımın manevî şahsını öldürecek ve inkârcılık düşüncesini mahvedecektir. O ruhaniler, ahir zamanda Hristiyanlık dininin hakikatini İslami ilkelerle birleştirerek bir güç oluşturacak ve o güçle inkârcılık fikrini dağıtacak ve manen öldürecektir. Nursi, Hristiyanlık ile İslam'ın birleşmesine dair görüşünü Hz. Peygamber'den nakledilen: "*Hz. İsa gelecek, Mehdi'ye*"⁶³ *namazda tabi olacaktır*"⁶⁴ şeklindeki hadislere dayandırmıştır. Bu hadiste ifade edildiği gibi, öncelikle bu iki din ittifak edecek, yani Kur'an'ın inanç ilkeleri esas alınacak ve hak din olan İslam'ın hâkimiyeti sağlanacaktır⁶⁵. Burada Nursi, sanki tarihsel ilahi din gerçeğine işaret etmiştir. Zira hak din, ilk peygamber Hz. Âdem'le başlayıp son peygamber Hz. Muhammed (s.a.s.) ile devam dinin kendisidir. Onun için Nursi, ilahi dinlerden biri olan bozulmamış Hristiyanlığın temel inanç ve ahlak ilkeleri ile son ilahi din İslam'ın inanç ve ahlak

⁵⁷ Nursi, Mektubat, 12.

⁵⁸ Nursi, Mektubat, 594.

⁵⁹ İstidrac kavramı, derece derece yükselterek bir sonuca ulaştırmak manasına gelir. Kelam ilminde istidrac, Yüce Allah'ın bazı kimselere sapıklıklarını artırarak cezalandırmak üzere olağanüstü bazı nimet ve başarılar nasip etmesi anlamında kullanılır. (Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, Kelam Terimleri Sözlüğü, İstanbul: İsam Yayınları, 2010, 164).

⁶⁰ Nursi, Lem'alar, 223.

⁶¹ Tirmizî, "Fiten", 62.

⁶² Deccal kavramı, bir şeyi örtmek, yıldızlayarak örtmek anlamındaki "dcl" kökünden türemiş olup güzel sözler söyleyerek ve olağanüstü işler yaparak halkı aldatan ve dalalete sürükleyen kişi manasındadır. Genelde tüm dinlerde olduğu gibi Müslümanlar tarafından da kabul gören deccal fikri, kötülüğün sembolü olarak kabul edilmiştir. Yani Müslümanlara göre deccal, ahir zamanda ortaya çıkarak ahlak ve toplumu bozmaya çalışan, insanlara zulmeden bir kişi veya bir zihniyettir. (Topaloğlu-Çelebi, Kelam Terimleri Sözlüğü, 67; Kürşat Demirci, "Deccâl", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 2019), IX, 67-69).

⁶³ Mehdi kavramı, doğru yolu bulmak veya doğru yolu göstermek anlamındaki "hdy" kökünden türemiş olup hidayete erdirilmiş veya kendisine doğru yol gösterilmiş kişi anlamına gelmektedir. (Rağıp el-İsfahani, Müfredat, çev. Yusuf Türker, İstanbul: Pınar Yayınları, 2017, 1488). Mehdi inancı bütün dinlerde olduğu gibi Müslümanlar arasında da yaygın bir inanç haline gelmiştir. Zira bu anlayışın psiko-sosyal etkileri söz konusudur. Yani ahlakın dejenerasyonu, toplumun bozulduğu ve zulmün arttığı dönemlerde bir kurtarıcı fikrinin varlığı, tarih boyunca toplum psikolojisi açısından önemli bir fonksiyon görmüştür. (Ekrem Sarıçioğlu, "Mehdi", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 2003), XXVIII, 369-371).

⁶⁴ Müslim, "İman", 244.

⁶⁵ Nursi, Şualar, 585.

prensipileri arasında bir fark görmemektedir. Dolayısıyla ona göre Hristiyanlık, süreç içerisinde bozulduğu durumdan arınarak tekrar kendi asli hüviyeti olan İslam'a inkılap edecektir ki, bu duruma öncülük eden kişi de Hz. İsa olacaktır.

Said Nursi'ye göre Hz. İsa'nın nüzülü naklen olduğu gibi aklen de mümkündür. Ona göre Yüce Allah, tarih boyunca sürekli olarak gökyüzünden yeryüzüne melekleri göndermiş ve hatta bazen onları insan suretinde temessül ettirmiştir.⁶⁶ Ayrıca bazen ruhlar âleminden ruhanileri göndererek beşer suretinde göstermiş ve hatta bazen de ölmüş velilerin ruhlarını maddî varlığıyla dünyaya göndermiştir.⁶⁷ Dolayısıyla bu işleri yapan Yüce Yaratıcı, Hristiyanlık dininin önemli bir neticesi için, değil dünya semasında bulunan, belki ahiret âleminin en uzak köşesine gitmiş ve hakikaten ölmüş olsa bile, Hz. İsa'ya ceset giydirip dünyaya gönderecektir.⁶⁸ Bu ifadelerinde Nursi, her ne kadar Hz. İsa'nın nüzulüne olgusal bir açıdan bakarak izah etmeye çalışmış olsa da aslında olayı, Yüce Allah'ın kudreti çerçevesinde değerlendirmiştir. Dolayısıyla Hz. İsa'nın ölmüş veya ölmemiş olması çok fark etmez. Zira Allah'ın gücü, her iki durumda da Hz. İsa'yı dünyaya getirmeye kadirdir. Sanki burada Nursi, Hz. İsa'nın vefat edip etmediği konusunun tartışılmasını anlamsız bulmuştur.

Said Nursi'ye göre, metin bakımından Kur'an gibi hadislerin de mecaz ve teşbihleri söz konudur. Zira dinin muhatap kitlesi umum insanlardır. İnsanların çoğu ise avamdır. Avam tabakası, bazen soyut hakikatleri ve akli konuları anlamayabilir. Onun için çoğu zaman gerçekler, onların alışık oldukları ve hayal edebildikleri şeyler aracılığıyla dile getirilmiştir.⁶⁹ Teşbih ve temsiller şeklinde rivayet edilen bir kısım hadisler, süreç içerisinde avamın nazarında hakikat telakki edildiğinden, onların anlamı gerçeklere uygun düşmemiş ve hakikat olarak telakki edilmiştir. Onun için onların tevili gerekir ki, müminlerin imanı takviye edilip şüphelerden korunsun.⁷⁰ Başka bir ifadeyle Nursi'ye göre, iman ve teklif, insanın irade ve ihtiyarı çerçevesinde cereyan eden bir imtihan ve tecrübedir. Dolayısıyla nazari meseleler gibi ahir zaman alametlerinin de bedihi değil, kapalı olup tevil edilmesi gerekir.⁷¹ Ona göre, gerek ahir zamanda meydana gelecek olaylar gerekse Hz. İsa'nın nüzulüne dair hadislerin bir kısmı, Kur'an'ın müteşabih ayetleri gibi derin manalara sahiptir. Onlar muhkem ayet ve hadisler çerçevesinde tefsir edilmediği zaman, manaları herkes tarafından kolayca anlaşılabilir. Dolayısıyla onların tevili lazımdır. O olaylar meydana geldikten sonra tevilleri anlaşılır ve ne olduğu bilinir. Onun için ahir zamanda Hz. İsa geldiğinde gerek kendisi gerekse nüzülü herkes tarafından ayan beyan bilinmeyecektir. Yani Hz. İsa geldiği zaman, herkes onun hakiki İsa olduğunu bilmek zorunda değildir ve bilemeyebilir. Ancak ona yakın olanlar, iman nuruyla onu tanıyacaktır.⁷² Nursi'nin bu yorumu klasik anlayışların aksinedir. Öncekilere göre Hz. İsa'nın nüzülü, herkes tarafından görünen olağanüstü bir hadisedir. Halbuki Nursi'ye göre Hz. İsa'nın geliş zamanı çoğunluk tarafından bilinemez. Onun ikinci gelişi bilinçli bir şekilde, bir takım amaca yönelik, imtihan sırrına uygun ve bazı hikmetlere matuf bir şekilde gizlenmiştir.⁷³

Ayrıca Nursi'ye göre ahir zaman ve Hz. İsa ile ilgili hadislerin birçoğunun, Şam ve Arabistan bölgesi nazara alınarak tasvir edilmiş olması, eskiden beri hilafet merkezinin oralarda olması nedeniyle ki raviler, rivayetlerini öyle tevil etmişlerdir⁷⁴. Bu yorumlarla Nursi, kendisince bir hadis okuma usulünü ortaya

⁶⁶ Buharî, "Menakıb", 25.

⁶⁷ Nursi'nin bu görüşü, bazı Müslümanlar tarafından çok fazla kabul görmemiş bir fikirdir. Zira ruhanilerin maddî varlığıyla dünyaya gelmesi fikri, objektif bir düşünce değil, aksine sübjektiftir. Bununla beraber İslam Tasavvuf tarihinde Hz. Hızır ile ilgili anlatılan olayların birçoğu bu fikri destekler niteliktedir. Onun için tasavvuf kültüründe ruhanilerden yardım isteme ve onların korumasına sığınma manasında istiğase ve istimdat (yardım dilemek, sığınmak, imdat etmek) kültürü oluşmuştur. (Abdulkerim Kuşeyri, Kuşeyri Risalesi, haz. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 1999), 96; Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012), 192, 194)

⁶⁸ Nursi, Mektubat, 81.

⁶⁹ Nursi, Muhakemat, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2014), 135.

⁷⁰ Nursi, Şualar, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2012), 576.

⁷¹ Nursi, Şualar, 574-575.

⁷² Nursi, Mektubat, 81.

⁷³ Santoprak, İslam İnancı Açısından Nüzul-i İsa Meselesi, 39.

⁷⁴ Nursi, Şualar, 583.

koymuştur. Ona göre hadis metinlerinin tüm kelimeleri bizzat Hz. Peygamber tarafından zikredilmemiş olabilir. Dolayısıyla o, metinlerdeki farklılık ve yanlışlıkları, ravilerine atfederek Hz. Peygamber'in masumiyetini korumuş oluyor. Burada Said Nursi, zihinsel donanım ve toplumsal düzeyinin, olayları anlama ve tasdik etmede önemli bir etkiye sahip olduğunu açıkça ifade etmiştir. Zira metinleri anlama ve belli bir inanç sahibi olma konusunda, epistemolojik seviye ve sosyolojik durum göz ardı edilemez. Bu da bize inanç sisteminin ve dinî metinlerin zaman, mekân, eğitim ve sosyoloji merkezli yani fikir-hadise birlikteliği çerçevesinde okunmasını gerekli kılmaktadır.

Said Nursi'ye göre Hz. İsa'nın nüzülü ve Deccal'ın öldürmesi meselelerine dair sahih hadislerin hakiki manaları anlaşılmadığından bazı âlimler, ya o rivayetlerin zahirine bakıp şüpheye düşmüş, sıhhatini inkâr etmiş ve onları hurafe olarak değerlendirmiş ya da onlar, mecaz ile hakikati karıştırarak o hadislere yanlış mana vermişlerdir. Bu durum ise sıradan Müslümanların inancına zarar vermiştir.⁷⁵ Dinsizler ise bu gibi hadisleri, zahirce akıldan uzak gördüklerinden dolayı İslam'ın hakikatlerine saldırmaya çalışmışlardır. Said Nursi ise, bu gibi müteşabih hadislerin tevillerini yaparak, onları makul bir şekilde anlamlandırmaya gayret etmiştir. Mesela, o hadislerden biri şudur: “İsa, Deccal ile mücadelesi zamanında ve onu öldüreceği vakit, on arşın yukarı atarsa ancak kılıcı onun dizine yetişebilir. Yani vücutça Deccal'ın bedeni İsa'dan çok büyük olacaktır”.⁷⁶ Nursi'ye göre, bu hadisin ifade ettiği zahiri manaya göre Deccal'ın, Hz. İsa'dan on, belki yirmi kat yüksek boylu olması lazım gelir. Halbuki bu hadisi olduğu gibi kabul etmek ya o hadisin inkârına gitmek lazım ya da onu, akla ve tabiata aykırı bir şekilde anlamlandırmak gerekir. Çünkü bu hadisin zahiri ifadesi hem teklif ve imtihan sırasına hem de insanoğlunda cari olan tabiat kanunlarına aykırıdır. Onun için Nursi bu hadisi, hakiki Hristiyanlık dini ile dinsizlik akımı ya da Hristiyanlığın temsil ettiği bir organizasyon ile dinsizliğin temsil ettiği bir yapı şeklinde tevil etmiştir.⁷⁷ Burada açıkça anlaşılıyor ki Nursi, Hz. İsa ile hadisleri olduğu gibi kabul etmenin akla, mantığa, dinin temel ilkelerine ve tabiat kanunlarına aykırı olduğunu ifade etmiştir. Onun için o tür hadisleri, akıl ve mantığın ilkeleri ile din ve doğanın yasaları çerçevesinde makul bir şekilde tevil etmiştir.

Said Nursi'ye göre rivayetlerde Deccal'ın çok büyük, Hz. İsa'nın ise ona nispeten çok küçük gösterilmesi, Hz. İsa'yı tanıyan, ona iman eden ve tabi olan cemaatin kemiyetini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle Deccal'ın eğitim, askerî ve maddî ordularına nispeten Hz. İsa'nın dinine mensup cemaatin çok az ve küçük olmasından bir kinayedir.⁷⁸ Yani Deccal'ın kurduğu rejim, komite ve hükümetine ait hal ve icraatı, onun şahsıyla ilgili olarak rivayet edilmiş ve o hadislerin manası anlaşılmasız olmuştur. Dolayısıyla Deccal'ın mesleğini ve rejimini bozacak ve öldürecek, ancak semavî ve ulvî, halis bir din Hristiyanlarda ortaya çıkarak ve Kur'an'ın hakikatleriyle ittihat ederek yapabilecektir. Yoksa birey olarak onun şahsını bir mikrop veya bir nezle bile öldürebilir.⁷⁹ Ayrıca Deccal'ın çok büyük gösterilmesinin nedenlerinden biri de, onun mesleği tahribat cinsinden ve insanın his ve hevesine hitap ettiğindedir. Onun için o, kısa zamanda ve kolayca büyük işleri başarabilecektir. Bu durum bir hadiste şöyle ifade edilmiştir: “Deccal'ın bir günü bir senedir”⁸⁰. Başka bir rivayette ise şu ifade geçmiştir: “Deccal o kadar kuvvetlidir, yalnız İsa onu öldürebilir”.⁸¹ Bu hadislerde ifade edildiği gibi Deccal, bir senelik işleri bir gün içinde yapabilecek kadar güçlü olacaktır. Yani oluşturduğu komite vasıtasıyla, yıkım cinsinden olan işleri o kadar hızlı olacaktır ki, adeta bir senelik işleri bir günde yapabilecektir. Başka bir ifadeyle Nursi'ye göre eski zamanlarda bireysel düşünce egemen olduğundan cemaatlerin manevî şahsı gelişmemiştir. Cemaatlere ait sıfat ve eylemler, onların başındaki kişilere verilmiştir. Dolayısıyla o şahıslar, harika ve külli sıfatlara sahip olarak tasvir edilmiş ve kendi cisim ve kuvvetlerinden yüz derece büyük bir cisim ve kuvvet zannedilmiştir. Onun için onlara ait ri-

⁷⁵ Nursi, Muhakemat, 11.

⁷⁶ Tirmizî, “Fiten”, 54; İbn Mace, “Fiten”, 33.

⁷⁷ Nursi, Kastamonu Lahikası, 260-261.

⁷⁸ Nursi, Şualar, 587.

⁷⁹ Nursi, Şualar, 578.

⁸⁰ Tirmizî, “Fiten”, 59.

⁸¹ Tirmizî, “Fiten”, 62.

vayetler gerçeklere uygun düşmemiş ve o rivayetler müteşabih kabul edilmiştir.⁸² Yani büyük hükümetlerin, cesur orduların ve faal bir milletin kuvvetiyle meydana gelen iyilikler, haksız olarak Deccal'a isnat edilmiş ve dolayısıyla o, binler adam kuvvetinde tevehhüm edilmiştir. Halbuki, hakikaten ve ilkesel olarak, bir cemaatin gayretiyle meydana gelen iyilik, şeref ve ganimetler, cemaate verilir. Kötülük, tahribat ve zayıat ise tedbirsizliği ve hataları yüzünden reislerine verilmesi gerekir.⁸³

Klasik İslami kaynaklarda hem Hz. İsa'ya hem de Deccal'a mesih ismi verilmiştir.⁸⁴ Ancak her biri için kullanılan bu isim, farklı anlamlarda kullanılmıştır. Hz. İsa'nın mesih oluşu, Onun dokunuşu ile hastaların şifa bulması, yeryüzünde dolaşması, anne karnından yağ sürülerek tertemiz çıkması gibi anlamlara gelirken, Deccal hakkında ise bu ismin yeryüzünü süratle dolaşması, iki gözünden birinin kapatılmış veya silinmiş olması anlamına gelir. Ayrıca mesih kavramının Hz. İsa için cehalet, aşırı hırs ve tamah gibi yerilen huyların, Deccal için ise ilim, akıl ve yumuşak huy gibi hasletlerin silinip atılması anlamına gelir.⁸⁵ Bediüzzaman'a göre hem Hz. İsa'ya hem de Deccal'a "mesih" isminin verilme nedeni Hz. İsa'nın, Hz. Musa'nın getirdiği dinde şarap gibi bir kısım ağır teklifleri kaldırıp nefsin hoşuna giden bazı şeyleri helal kılmasıdır. Deccal için kullanılması ise Hz. İsa'nın getirdiği dinde bazı teklifleri kaldırıp Hristiyanların toplumsal hayatını idare eden bağları kopararak anarşistliğe zemin hazırlamasındandır.⁸⁶

Kıyası Said Nursi'ye göre ahir zamanda kuzeyde Deccal'a benzer bir akım ortaya çıkacak ve insanlığın maddi ve manevi birikimlerini yok edecek ve yeryüzünü zulümle dolduracaktır. O akıma karşı ise Hristiyan dünyası Müslümanlarla ittifak edecek, yani İncil, Kur'an'a tabi olacak ve semavi bir kuvvet elde ederek o akımı mağlup edecektir ki, bu da ancak Hz. İsa'nın gelmesiyle mümkün olabilecektir.⁸⁷ Başka bir ifadeyle ahir zamanda Hz. Peygamber'in dinine fetret derecesinde bir lakaytlık gelecek ve o zaman Hz. İsa'nın hakiki dini ortaya çıkararak İslamiyet'le omuz omuza verecek⁸⁸ ve Deccal'ın kurduğu sistemi yok ederek hak dine hizmet edecektir.⁸⁹ Nursi, bu yorumunu şu hadise dayandırarak yapmıştır: "*İsa gelecek ve namazda Mehdi'ye tabi olacaktır*".⁹⁰ Bu hadiste ifade edildiği gibi Nursi'ye göre, ahir zamanda Hz. İsa gelecek ve Hristiyanlığın gerçek şekli olan İslam'ı egemen kılmaya çalışacaktır.⁹¹ Olgusal olarak bu tür yorumların ne kadar doğru olduğu tartışmalı olsa da, yani tarih boyunca, bu yorumlar, zaman zaman birtakım sorunlara neden olabilmişse de Nursi, Hz. İsa meselesini, kendi zamanında gerçekleşen olay ve olgulara dair anlamlandırmaya çalışmıştır. İslam Mezhepleri Tarihinde buna benzer anlayış ve fikirlere rastlamak mümkündür. Ayrıca Nursi, Hristiyanlık ve İslam dininin ittifakından söz ederken, adeta politik bir okuma yaparak hedef göstermiştir. Yani o, Deccal tarafından gerçekleştirilen haksızlıkları ortadan kaldırmak için iki dinin uzlaşarak ittifak etmesi gerektiğini dile getirmiş ve dolayısıyla teo-politik bir okuma yapmıştır. Dolayısıyla olgusal olarak Hz. İsa'nın, açık ve aleni bir şekilde kim olduğu, ne zaman ve nereye ineceği belli olmadığından, tarih boyunca, günümüzde ve muhtemelen gelecekte suiistimal edilen bir konu olarak karşımıza çıkmış olmaktadır. Müslümanlar arasında bunun bilinen en bariz göstergesi Kadiyanilik ekolüdür. Bu ekolün kurucusu Mirza Gulam Ahmed, kendisini ilk olarak bir Müceddit ve Mehdi, daha sonra ise bir Mesih ve Peygamber olarak ilan etmiş bir kişidir.⁹² İslam tarihinde Mirza Gulam gibi yüzlerce kişi, Mehdi'nin ortaya çıkışı ve Hz. İsa'nın nüzülü olayını kötü emellerine alet ederek toplumsal bölünme ve çatışmalara neden olmuştur.

⁸² Nursi, Şualar, 578.

⁸³ Nursi, Şualar, 593-594.

⁸⁴ Abdullah Demir, "Kur'an'a Göre Hz İsa (A.S.), Diyanet Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 1990, ss. 2-27.

⁸⁵ el-İsfahani, Müfredat, 1362-1363.

⁸⁶ Nursi, Şualar, 592.

⁸⁷ Nursi, Emirdağ Lahikası, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2001), 41, 269.

⁸⁸ Nursi, Kastamonu Lahikası, 66.

⁸⁹ Nursi, Sikke-i Tasdik-i Gaybî, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 12.

⁹⁰ Müslim, "İman", 244.

⁹¹ Nursi, Müdafaalar, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2012), 149.

⁹² Muhammed Ebu Zebra, İslam'da İkidadi, Siyasi ve Fikhi Mezhepler Tarihi, (İstanbul: Yeni Şafak Yayınları, trs.), 237 vd.; Ebu'l-A'la Mevdudî, Kadiyanilik Nedir?, çev. Ahsen Batur, (İstanbul: İhya Yayınları, 1975), 43 vd.

5. İslamiyet İle Hristiyanlığın Temel Farkları ve Hristiyanlığın Değişim Gerekçesi

Tarih boyunca hem beşerî hem de ilahî din mensupları, kendi dinlerinin haklılığını ve üstünlüğünü kanıtlamaya çalışmış olmaları bir gerçekliktir. Doğal olarak Hristiyanlık ile İslam dini arasında da zaman zaman bazı kıyaslamalar yapılmıştır. Onun için hangi dinin daha doğru, sağlam, tutarlı ve yaygın olduğu karşılaştırmaları yapılmış ve buna dair argümanlar geliştirilmiştir. Bediüzzaman Said Nursi de bazen iki dinin temel ilkeleri ve hayata dair prensipleri üzerinden kıyaslamalar yaparak, o iki dinin geleceğine dair bir perspektif ortaya koymuştur. Zira o, Hz. İsa'nın nüzulü ve yapacağı işleri zaman zaman Hristiyanlığın kendi aslî hüviyetine kavuşarak İslam'a dönüşeceği düşüncesinden hareketle okumaya çalışmıştır.

Said Nursi, ilk olarak İslamiyet ile Hristiyanlığın akıl, mantık ve bilim konusuna bakışını ve kendisince İslamiyet'in tutarlılığını ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre Hristiyanlık, anlayış olarak akli azletmiş, burhanı kovmuş, ruhbanı taklit etmiş ve dolayısıyla dalalet vadilerinde kalmış bir din iken, İslamiyet, hak ve hakikat üzerine kurulmuş, burhan ile kuşanmış, akıl ile meşveret etmiş ve bilimin prensiplerine uygun hareket etmiş bir dindir⁹³. Nursi, bu iddialarını Kur'an'ın: "*Akil etmezler mi*"⁹⁴, "*düşünmezler mi*"⁹⁵ ve "*ibret almazlar mı*"⁹⁶ gibi akla hitap eden ayet-i kerimelerle desteklemeye çalışmıştır. Ona göre İslam, ilkesel olarak sürekli akli ikaz ederek hayata şahit tutmuş ve ilmi de teşvik ederek insanı bilim ve teknolojiye yönlendirmiş bir dindir⁹⁷. Nursi, bu kanaatini hem iki dinin ilkelerinden hem de bilim-din ilişkisinin tarihi seyrinden hareketle ispatlamaya çalışmıştır. Zira ona göre Hristiyanlık dünyası, yüzyıllar boyunca din-bilim çatışmasını yaşamış bir coğrafya iken, İslam tarihinde bu çatışmanın olduğuna dair herhangi bir kanıt gösterilmemiştir.

Said Nursi, Hristiyanlık ile İslam'ın tevhid anlayışı üzerinde bazı kıyaslamalar yaparak, Hristiyanlığın yanlış, İslam'ın ise doğru bir inanç sistemine sahip olduğunu ortaya koymaya çalışmış bir âlimdir. Nursi'ye göre İslamiyet'in esası mutlak tevhiddir. Dolayısıyla vasıta ve sebeplere hakiki tesiri vermemiş, yani yaratma ve statü açısından vesile, sebep ve makam sahiplerine fazla kıymet atfetmemiştir. Onun için Müslümanlardan, dünyada yüksek statü sahipleri ya gurur ve enaniyetini bırakmış ya da bir derece dindarlığından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Zira Nursi'ye göre dünya saltanatı aldatıcıdır. Hilafet ve saltanata gelen ya nebi gibi masum olmalı ya da dört halife gibi kalbî bir züht taşımalı ki, aldanmasın. Çünkü hakiki dindarlık, gurur ve enaniyetle bir araya gelemmez⁹⁸. Hristiyanlık ise, "velediyet"⁹⁹ inancını kabul ettiği için vasıta ve sebeplere bir değer verdiğinden, insan enaniyetine önemli bir konum biçmiştir. Dolayısıyla Allah'a ait sıfatların bir kısmını, Hz. İsa'ya ve onun vekili konumundaki din büyüklerine vermiştir. Onların bu inancını Kur'an: "*Onlar, Allah'ı bırakıp bilginlerini ve rahiplerini rabler edindiler*"¹⁰⁰ şeklinde eleştirmiştir. Nursi'ye göre, Hristiyanlığın velediyet inancı, yüksek mertebedeki bireylerin gurur ve enaniyetlerini

⁹³ Nursi, Muhakemat, 35.

⁹⁴ Yasin, 36/68.

⁹⁵ En'am, 6/50.

⁹⁶ Nisa, 4/82.

⁹⁷ Nursi, Mektubat, 434.

⁹⁸ Nursi, Mektubat, 136, 588.

⁹⁹ Velediyet kavramı, "v-l-d" kökünden türemiş olup doğrulmuş olan anlamına gelir. (el-İsfahani, Müfredat, 1571). Hristiyanlar Hz. İsa'yı Allah'ın oğlu olarak kabul etmektedir. Onlara göre baba-oğul-kutsal ruh üçlemesi (teslis) temel inanç esasıdır. (Jacques Waardenburg, "Teslis", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul:TDV Yayınları, 2011), XXXX, 548-549). Kur'an'da Yüce Allah'ın üç veya üçün biri şeklinde kabul edilmesi ve Allah'ın bir beşer olan Hz. İsa ile özdeşleştirilmesi, Allah'ın yanı sıra Hz. İsa ve Hz. Meryem'in ilahlaştırılması ve dolayısıyla Hz. İsa'nın, Allah'ın oğlu olarak görülmesi anlamına gelir. Bu inanç sistemi, İslam dininin tevhid anlayışına aykırı kabul edilmiş ve ciddi bir şekilde eleştirilmiştir ki, bunu yapanlardan biri de Said Nursi'dir.

¹⁰⁰ Tevbe, 9/31.

kırmadığından dolayı onlar, mutaassıp bir dindar olabilmişlerdir. Onun için Wilson¹⁰¹, Lloyd George¹⁰² ve Venizelos¹⁰³ gibi büyük statü sahipleri, birer papaz gibi dinlerine bağlı kalabilmişlerdir¹⁰⁴. Nursi, burada insanın temel inanç meselesi olan tevhidin, sosyo-politik yansımalarına dair bir değerlendirmede bulunmuştur. Zira tarih boyunca kişilerin Allah'a olan inancının, onların psikolojisi, toplumun sosyolojisi ve siyasetin şekillenmesi üzerinde ciddi etkileri söz konusu olabilmıştır.

Said Nursi'ye göre, Hristiyanlığın temel esasları Hz. İsa tarafından vaz edilmiştir. Sosyal hayat ve hukuki meselelerin çoğu ya Havariler ve diğer din bilginleri tarafından oluşturulmuş ya da diğer kutsal kitaplardan alınmıştır. Hz. İsa'nın getirdiği temel esaslara dışarıdan bir kısım örfi kanunlar ve medeni düsturlar, toplumsal ve hukuksal bir elbise olarak giydirilmiştir. O elbise değiştirildiğinde, yine de o dinin temel esasları baki kalabilir ve dolayısıyla Hz. İsa'yı tekzip çıkmayabilir. Ancak İslam'da dininin temel esaslarının yanı sıra, sosyal ve hukukî alanlara ve hatta onların teferruatına dair tüm hükümler, bizzat Hz. Peygamber tarafından konulmuş ve uygulanmıştır. Dolayısıyla İslam'ın teferruatına dair hükümler değişmeye kabil birer elbise değil, dinin esaslarını koruyan bir ceset veya onunla birleşmiş bir cilt konumundadır. Onun için bu dinin detayına dair hükümler değiştirildiğinde, onun esasları da tahrip edilmiş olur. İslam'ın teferruatına dair ahkâmı değiştirmek, doğrudan doğruya onun sahibi olan Hz. Peygamberi inkâr etmek anlamına gelir. Nursi'ye göre bir Müslüman, Hz. Peygamber'in çizgisinden çıktığında, artık hiçbir peygamberi ve Yüce Allah dâhil hiçbir kutsal değeri ve ahlakî ilkeyi kabul etmez. Çünkü o, her türlü inanç, toplumsal değer ve ahlakî ilkelerini Hz. Peygamber vasıtasıyla öğrenmiştir.¹⁰⁵ Nursi, burada Hristiyanlık ve İslam'ın inanç konuları ile hukukî, sosyal ve içtihadî meseleleri arasındaki ilişkilere temas ederek, her iki dinin hayata dair ilke ve prensiplerinin, kim tarafından ortaya konulduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Dolayısıyla Hristiyanlığın değişim geçirme sebebini, İslam'ın ise kalıcı olma nedenini izah etmiştir. Ayrıca o, İslam dininin inanç, eylem, ahlak ve muamelatıyla bir bütünlük oluşturduğunu ifade ederek, içtihat alanının sınırlarını belirlemiştir.

Nursi'ye göre tarihsel olarak Hristiyanlık, kendi mensupları arasında üç yüz sene boyunca iç savaşa neden olmuş bir dindir. Bu dinin bir mezhebi olan Katolik, müstebit zalimlerin elinde avam, fakir ve düşünürleri ezmeye vasıta olmuş ve dolayısıyla onların çoğunda dine karşı geçici olarak bir darılma meydana gelmiştir. Tarih boyunca Müslümanlar arasında bir defadan başka dinden kaynaklanan bir iç savaş¹⁰⁶ olmamıştır. Çünkü İslam hem fakirleri hem de düşünürleri korumuş bir dindir. Hristiyan bilim insanları, dinlerine karşı lakayt ve muarız olmuşken, Müslüman toplumdaki ilim insanları ise, çoğunlukla fikirlerini İslamî esaslara dayandırarak ortaya koymuşlardır. Ayrıca bu din, ilim ehlini himaye ettiğinden dolayı, daima onların kalesi ve sığınağı olmuştur. Onun için bilim insanı ve düşünürlerin İslam'dan uzak durmaya ve ona darılmaya hakları olamaz.¹⁰⁷ Zira İslamiyet, zekât emri ve faiz yasağı gibi toplumsal prensipleriyle fakirleri ve avamı himaye etmiş, akıl ve ilme göndermeler yaparak bilim ve fikir insanlarını korumuştur.¹⁰⁸ Dolayısıyla bu din, zengin ve makam sahibi olanlardan ziyade, ilim ve fikir sahiplerini, fakir ve sıradan insanları korumuştur. Fakir ve sıradan Hristiyanlar, musibetlere maruz kaldığında, kendi dininden yardım beklemek yerine ondan uzaklaşmışken, Müslümanlar dinden yardım beklemiş ve dindar olmaya çalışmışlardır.¹⁰⁹ Nursi burada, öncelikle Hristiyanlık tarihi ile İslam tarihi üzerinden bir okuma yaparak, onların sosyal adalet, düşünce akımları ve düşünürlere dair tutumlarını değerlendirmiştir. Zira Hristiyanlığın

¹⁰¹ Thomas Woodrow Wilson (1856 –1924), Amerikalı akademisyen, tarihçi ve siyasetçidir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 28. başkanıdır.

¹⁰² David Lloyd George (863–945), İngiltere'nin 1916-1922 yılları arasındaki başbakanı.

¹⁰³ Eleftherios Venizelos (1864-1936), Yunanistan'ın eski başbakanı.

¹⁰⁴ Nursi, Mektubat, 534-435, 587-588.

¹⁰⁵ Nursi, Mektubat, 585, 589.

¹⁰⁶ Nursi, burada muhtemelen Cemal Savaşını kastetmiştir. Çünkü ona göre bu savaş, bir içtihat savaşıdır. Nursi, Mektubat, 74. Müslümanlar arasında meydana gelen diğer savaşları ise muhtemelen siyasi savaşlar olarak görmüştür.

¹⁰⁷ Nursi, Mektubat, 434.

¹⁰⁸ Nursi, Mektubat, 434, 588.

¹⁰⁹ Nursi, Mektubat, 587-588.

egemen olduğu bölgelerde yüzyıllar boyu bilim insanları ve fakir kesimler birçok çile ve sıkıntıya maruz kalmıştır. Ona karşılık İslam'ın hâkim olduğu coğrafyalarda ise bu tür problemler yaşanmamıştır. Çünkü İslam hem kutsal metinleriyle bilime teşvik etmiş hem de sosyal adalet prensipleriyle ihtiyaç sahiplerini korumuştur. Dolayısıyla Nursi'ye göre, tarihsel olarak Müslümanlar, ne zaman dine ciddi sarılmışsa, o zaman terakki etmiştir. Ne zaman dine karşı lakayt davranmışsa, o zaman da gerilemiştir. Endülüs Emevi Devleti buna güzel bir örnektir.¹¹⁰

Said Nursi, Hristiyanlığın egemen olduğu Avrupa ile İslamiyet'in hâkim olduğu Asya milletlerinin uyanma gerekçelerini ele almış ve onların toplum üzerindeki etki biçimlerini ve farklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre peygamberlerin çoğunun Asya'dan ve felsefecilerin ise Avrupa'dan ortaya çıkmış olması gösteriyor ki, Asya'da egemen olan din ve kalp, Avrupa'da ise felsefe, bilim ve akıldır. Dolayısıyla Asya insanını uyandırarak harekete geçirecek ve idare edecek güç, din ve kalptir. Felsefe ve bilim ise, ancak din ve kalbe yardım edebilir, onların yerine geçemez.¹¹¹ Nursi burada ciddi bir coğrafik ve sosyolojik ayırım yaparak Müslümanlar ile Hristiyan Avrupa milletlerinin medenileşmesi ve terakki etmesi arasındaki temel farkı ortaya koymaya çalışmıştır. Yalnız bu ifadelerin sosyolojik, tarihsel ve siyasal anlamda test edilerek kanıtlanmaya ihtiyacı vardır. Ayrıca kanaatime göre Said Nursi, tarihsel ve toplumsal düzeyde genel değerlendirmelerde bulunduğundan dolayı, ifadeleri yanlış anlaşılmaya müsait bir durum arz etmiştir. Çünkü tarih boyunca Müslüman toplumlarda da ciddi filozoflar yetişmiştir. Ayrıca ilk olarak onun ifade ettiği akıl, bilim, felsefe, din ve kalp kavramlarının ne anlama geldiğini ve neye tekabül ettiğinin izah edilmesi gerekir. Nursi'nin, burada bilgi, bilim ve tarih felsefesinden, sonra din ve felsefe tarihinden söz ettiği aşikârdır. İkinci olarak toplumların uyanmasına neden olan duyu, akıl ve dinlerin neden farklı toplumlarda farklı sonuçlar doğurduğunun bilimsel olarak açıklanması gerekir. Nursi'nin, bu durumları izah etmeden direkt olarak sonuçlarından hareketle bir tarihî okuma yaptığı gözlemlenmiştir. Ayrıca onun, hangi dönemleri kıyasladığı belli değildir. Zira Hristiyan dininin egemen olduğu bölgede, uzun süre din-felsefe ve din-bilim çatışması yaşanmış ve bu savaş, felsefe ve bilimin galibiyetiyle sonuçlanmış, ancak ondan sonra o milletlerin uyanması mümkün olabilmıştır. Yani akıl, bilim ve felsefe uzun bir mücadeleden sonra onların uyanışına neden olmuştur. İslam dünyasında ise akıl-kalp, din-bilim-felsefe birlikteliği sağlandığı zaman, olumlu sonuçların meydana geldiğini bizzat Nursi tarafından yukarıda izah edilmişti. Son olarak Nursi, Avrupa insanı ile Asya insanın akıl ve duyu bakımından farklı olduğunu ifade etmiştir. Sanki o, modern dönem Avrupa ile tarihsel İslam coğrafyasının bir karşılaştırmasını yapmış ve duyu farklılığını ifade etmiştir. Çünkü akıl, bilim ve felsefe orta çağda değil, ancak modern dönemde Avrupa'da uyanış ve ilerleyişe sebep olmuştur. İslam dünyası ise tarih boyunca ciddi bir şekilde akıl-kalp ve din-felsefe-bilim birlikteliğine sahne olmuş bir dünyadır.

Yukarıdaki gerekçelerden hareketle Said Nursi'ye göre, süreç içerisinde Hristiyanlık ya sönecek ya da istifa ederek İslam'a teslim olacaktır. Zira Hristiyanlık, tarihsel olarak birkaç defa dönüşüm geçirmiş bir dindir. O, Ortodoks ve Katolik iken değişim geçirerek en son Protestanlığa gelmiş ve orada da kurtuluşu bulamamış ve nihayetinde, Hristiyanlığın esaslarını içine alan İslam'ın hakikatlerini karşısında görecektir ve tevhide yaklaşarak kurtuluşa erecektir. Yani bu din, zamanla yanlış inanç ve prensiplerinden temizlenip İslam'a dâhil olacaktır. Nursi, bu görüşlerini Hz. Peygamber'in: "*İsa gelecek, ümmetinden olacak ve şeriatıyla amel edecektir*"¹¹² hadisine dayanarak ortaya koymaya çalışmıştır.¹¹³

Bütün bu metinsel ve tarihi okumalarla beraber Said Nursi'nin bir endişe taşıdığını da görmekteyiz. Zira Nursi'ye göre, Hristiyanlığın malı olmayan medeniyetin güzellikleri ona mal edilmiş, İslamiyet'e ait olmayan geri kalmışlık da ona dost gösterilmiştir. Ona göre bu durum, feleğin ters döndüğüne önemli bir işaret. Çünkü günümüzde, ontolojik olarak İslamiyet, paslanmış eşsiz bir elmas iken, Hristiyanlık, cıllanmış bir cam görüntüsündedir.¹¹⁴ Yani inanç esasları, içtimaî prensipleri ve ahlaki ilkeleriyle mükemmel

¹¹⁰ Nursi, Mektubat, 588.

¹¹¹ Nursi, Mektubat, 433.

¹¹² Müslim, "İman", 242; Tirmizî, "Fiten", 62.

¹¹³ Nursi, Sözlere, 883; *İçtimaî Dersler*, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 215, 316.

¹¹⁴ Nursi, Mektubat, 436.

olan İslamiyet, Müslümanların pratiklerinden dolayı paslanmış ve birtakım yanlış algılara maruz kalmıştır. Hristiyanlık ise inanç ve ilkeleri bakımından değil, uygulamalarıyla parlak bir görüntüye sahip olmuştur. Bu da dünyada İslam açısından kötü, Hristiyanlık bakımından ise iyi bir algının oluştuğu anlamına gelse de süreç içerisinde bu durum, tersine dönecek ve Hristiyanlık dini yanlış inanç ilkelerinden arınarak İslam'a tabi olacaktır.

Sonuç

Bediüzzaman Said Nursi, Osmanlı devletinin son dönemi ile Cumhuriyetin tek partili ve çok partili dönemlerinde yaşamış bir İslam âlimidir. Onun yazdığı kitaplar koleksiyonuna Risale-i Nur adı verilmiştir. Nursi, kendi kitaplarında daha çok İslam dininin temel inanç esasları üzerinde durmuş olsa da zaman zaman o esaslarla alakalı diğer konulara da temas etmiştir. Onun ele aldığı konulardan biri de Hz. İsa'nın nüzülü, kimliği ve ilahi dinler açısından yaptığı/yapacağı işlerdir. O, bu tür konuları ele alırken, Hristiyanlık dini ile İslam dini arasındaki dinî ve tarihî farklara değinerek, Hristiyanlık dininin değişimine dair nüzul-i İsa'nın fonksiyonunu irdelemiş bir şahsiyettir.

İslam'da Hz. İsa'nın nüzülü ve görevleri ile ilgili birçok hadis rivayet edilmiştir. Onlardan biri şudur: *"Neşim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, adaletli bir hükümdar olarak Meryem oğlu İsa'nın aranızda inmesi yakındır. O (a.s.), haçı kırarak, domuzu öldürecek, cizyeyi kaldıracak ve mal dağıtacaktır. Mal o kadar çoğalacak ki, kimse kabul etmeyecektir"*.¹¹⁵ Bu ve benzeri hadislerle dayanarak Said Nursi, ahir zamanda Hz. İsa'nın gökyüzünden ineceğini, yeryüzünden zulmü kaldıracığını, orada adaleti egemen kılacağını ve dolayısıyla cihanşümul bir huzuru temin edeceğini ifade etmiştir. Yani ona göre Hz. İsa'nın ikinci gelişyle yeryüzünde emniyet, sosyal adalet, ahlaki değerler, barış ve sükûnet hâkim olacaktır. Dünya barışı ve huzur içinde yaşama isteği bütün toplumların ortak arzusudur. Bazen bu özlem abartılarak tasvir edilmektedir. Zira kötülüğün tamamen dünyadan kaldırılması hem ilahi hikmet hem de imtihan açısından mümkün görünmemektedir. Onun için Hz. İsa'nın nüzülü ile beraber adalet ve emniyet, dünyanın ne kadarında ve ne zamana kadar egemen olacağı hem hadislerde hem de Nursi'nin açıklamalarında net bir şekilde izah edilmemiştir.

Tarihsel olarak Hz. İsa'nın doğumu, ref'i veya ölümü, nüzülü ve göreceği fonksiyonlar, bütün ilahi dinlerde olduğu gibi İslam ekolleri ve uleması arasında da bir tartışma konusu olmuştur. Said Nursi'ye göre Hz. İsa, Yüce Allah'ın, Hz. Meryem'e ruh üfleme suretiyle mucizevi bir şekilde yaratmış ve daha sonra Hristiyanlar tarafından aşırı sevgiden dolayı ilahlaştırılmış bir peygamberdir. Fıtraten, aşırı sevgiden dolayı insanın, biri(leri)ni olduğundan daha yüksek bir statüye koyarak ilahlaştırması mümkündür. Hristiyanların da aşırı muhabbetten dolayı Allah'ın oğlu diyerek Hz. İsa'yı ilahlaştırmış olması tarihî bir hakikattir. Onların bir inancını Nursi, Hz. Peygamber'den gelen: *"Hristiyanlar meşru olan sevgiden aşırıya kaçarak Hz. İsa'ya, Allah'ın oğlu diyerek O'nu ilahlaştırdılar"* şeklindeki rivayetlere dayanarak kanıtlamış ve dolayısıyla eleştirmiştir. Aslında Nursi'ye göre muhabbetin, Allah hesabına ve İslam dininin çizdiği sınırlar dâhilinde olması, yani Hz. İsa'nın bir beşer ve peygamber olarak görülmesi ve sevilmesi, yani ilahlaştırılacak düzeyde yüceltilmesi yanlış bir inançtır.

Genel olarak Said Nursi'nin evrene ve hayata bakışı tevhid merkezlidir. O, ilahi irade ve kudreti, kâinatın işleyiş sürecinde ve canlıların yaşam serüveninde egemen olarak gören bir kişidir. Ona göre evrenin var olmasında veya devamlılığında görülen sebep-sonuç ilişkisi, mutlak değil, nispidir. Kâinattaki tüm kanunlarda olduğu gibi insanın var olma yasında da birtakım istisnaların olması hem vaki olmuş hem de ilahi irade ve kudretin mutlak egemenliğini göstermiştir. Bu istisnalardan biri de Hz. İsa'nın babasız olarak bir anneden dünyaya gelmiş olmasıdır. Onun, Hz. Meryem tarafından doğurulmuş olması, bir beşer olarak isimlendirilmesi ve dolayısıyla ilahlaştırılmaması gerektiği için yeterli bir nedendir. Nursi'ye göre validesi ve veledi bulunanlar, başı ve sonu olanlar, ezeli ve ebedi olmayanlar ilah olamaz ki, bunlardan biri de Hz.

¹¹⁵ Buharî, "Enbiya", 49.

İsa'dır.

Said Nursi'ye göre ontolojik olarak Yüce Allah tarafından her bir peygamberin eline mucize denilen olağanüstü olaylar verilmiştir. Ona göre mucizeler, bir taraftan peygamberlerin iddialarını ispatlarken diğer taraftan insanlara maddî ve teknolojik alanda önderlik etmiş olgulardır. Peygamberlerin hayat hikâyeleri ve mucize örnekleri, insanlara maddî ve manevî hayatın esaslarını öğretmiş ve kendilerini taklit etmeye teşvik etmiştir. Mesela, Hz. İsa, bir peygamber olarak dinî ve ahlakî alanda olduğu gibi tıp sahasında da körleri iyileştirerek ve ölmüşleri muvakkaten dirilterek insanlara ilham kaynağı olmuş bir peygamberdir. Ayrıca Nursi'ye göre, babasız olarak dünya gelen, beşikte iken konuşan, körleri iyileştiren ve ölüleri diriltten bir peygamberin varlığını kabul edip, ancak Onun ruhla beraber bedenle gökyüzüne çıkarılmasını, ahir zamanda ilahi dinin önemli bir neticesi için tekrar dünyaya gönderilişini kabul etmemek bir çelişki olarak görülmüştür.

İslam mezhepleri arasında tartışılan temel konulardan biri Hz. İsa'nın bedenlen gökyüzüne çıkarılmış olmasıdır. Onun, ruhla beraber bedenlen göğe yükseltilmiş olması, Said Nursi tarafından kabul edilmiş bir meseledir. Ona göre Hz. İsa hem ruhen hem de bedenlen gökyüzüne yükseltilmiş ve orada melekler gibi yaşamaya devam etmektedir. Nursi'ye göre o (a.s.), ahir zamanda tekrar yeryüzüne inecek ve orada Deccal tarafından gerçekleştirilen haksızlık ve hukuksuzlukları kaldıracak, hak dinini hâkim kılarak mutlak adaleti sağlayacaktır. Zira onun nüzülü ile ilgili inkâr edilemeyecek düzeyde sahih hadisler mevcuttur. Onun için nakiller açısından Hz. İsa'nın ref'ini ve nüzulünü reddetmek, ilkesel olarak mümkün görülmemektedir. Ayrıca nüzul-i İsa meselesi, bir şahsın gelip başka bir şahsı öldürmesinden ibaret olacak kadar basit bir olay değildir. Zira bir kişinin öldürülmesiyle yeryüzündeki zulümler tamamen ortadan kalkmaz ve cihanşümül bir adalet gerçekleşmez. Onun için Nursi, zaman zaman Hz. İsa'nın gelişini bir şahs-ı manevî, hakiki Hristiyanlığın zuhuru, zihniyet ve inanç dönüşümü şeklinde yorumlamıştır.

Said Nursi'ye göre Hz. İsa'nın nüzülü, yeni bir peygamber ve yeni bir din şeklinde olmayacaktır. O (a.s.), İslam ümmetinden bir birey olarak gelecek ve vazife görecektir. Bu durum bir hadiste şöyle ifade edilmiştir: "*Ahir zamanda İsa (a.s.) gelecek, şeriatıyla amel edecektir*". Nursi bu rivayeti, hem birey olarak Hz. İsa'nın, hak din olan İslam'ın ilkelerine uygun hareket edecek hem de manevî anlamda Hristiyanlık dini İslam'a dönüşecektir. Yani ahir zamanda tabiat felsefesinin ortaya attığı inkâr düşüncesine karşı, Hristiyanlık dini batıl inançlarından arınarak İslamiyet'e inkılap edecektir. Başka bir ifadeyle ahir zamanda Hz. İsa gelecek ve Hristiyanlığın gerçek şekli olan İslam dininin ilkelerini egemen kılmaya çalışacaktır. Başka bir ifadeyle Hz. İsa'nın şahsında Hristiyanların hakiki dindarları, Müslümanlarla beraber insanlık âleminde inkâr niyetiyle medeniyet ve insanlık kutsallarını yok eden Deccal komitesini yok edecek, hak dini ikame edecek ve mutlak adaleti sağlayacaktır. Burada Nursi, meseleyi şahıs bazlı değil, komite ve zihniyet bazlı ele alarak değerlendirdiği söz konusudur. Ayrıca mezkûr hadiste anlaşıldığı üzere Hristiyanlık ayrı bir din olarak varlığını sürdüremeyecek, tashih edilerek İslam'a dönüştürülecektir.

Said Nursi'ye göre, gerek ahir zamanda meydana gelecek olaylara gerekse Hz. İsa'nın nüzulüne dair hadislerin bir kısmı, müteşabih ayetler gibi derin manalara sahiptir. Onlar, muhkem ayet ve hadisler dairelerinde makul bir şekilde tefsir edilmediği zaman, manaları herkes tarafından kolayca anlaşılabilir. Onun için Nursi onları, temel dinî ve aklî ilkeler çerçevesinde tevîl etmiştir. Dolayısıyla Hz. İsa'nın nüzülü ile alakalı hadislerin bildirdiği olaylar, ancak meydana geldikten sonra tevilleri anlaşılır ve ne olduğu bilinir. Çünkü normal olarak bir kişinin, herkesin gözü önünde gökten inmesi, Yüce Allah'ın insanoğlunun imtihanı için evrende cari kıldığı kanunlara aykırı olur.

Said Nursi, ahir zamanda İslam dinini, prensipler açısından talihli, ancak uygulama bakımından talihsiz, Hristiyanlık dinini ise ilkeler bakımından talihsiz, ancak pratik açıdan talihli görmüştür. Nursi'ye göre İslam, ilkeler bazında akla ve bilime önem veren, istişareyi esas alan, fakirleri ve bilim insanlarını koruyan, vasıtaları reddeden ve mutlak tevhid inancına sahip bir din iken, ahir zamanda o dine fetret derecesinde bir lakaytlık perdesi gelecektir. Uygulamadaki Hristiyanlık ise teslisi kabul eden, vasıtaları önemseyen, akla ve düşünceye önem vermeyen, ayrıca fakirleri ve düşünürleri korumayan bir din olmasına rağmen, pratikte medeniyeti arkasına alıp bilim ve teknolojinin imkânlarını kullanarak var olmaya çalışan bir din olarak

varlığını devam ettirmektedir. Nursi'ye göre bu durum, süreç içerisinde doğru bir şekilde anlaşılacak ve dolayısıyla Hristiyanlık dini, aslî hüviyeti olan İslam dinine dönüştürülecektir ki, bu da ancak Hz. İsa'nın ikinci gelişiyle mümkün olacaktır.

Said Nursi, Hz. İsa meselesini, tamamen hadis rivayetlerinden hareketle rasyonelleştirmeye çalışmış, yani o hadislerin ifadelerinden hareketle bir tarih ve gelecek perspektifi ortaya koymaya gayret etmiştir. Reel olarak ortaya koyduğu tarihi okumaların gerçekleştiği/gerçekleşeceği mümkün müdür? Yani Hristiyanlığın, kendi batıl inançlarından arınarak İslam'la birleşmesi gerçekleşti/gerçekleşecek mi veya hangi boyut ve durumda gerçekleşti/gerçekleşecektir? O, bu durumun meydana geleceğinden ve muhtelif boyutlarından bahsetmiş olsa da onun kimler tarafından ve ne zaman gerçekleştiril(diği)eceği kısmı müphem bırakılmıştır. Ayrıca günümüz itibariyle bu durum çok da reel görülmemektedir. Kısacası Nursi'nin, Hristiyanlık ile İslam'ın geleceğine ve mevcut inanç akımlarına karşı olan tutumlarına dair ciddi bir teo-politik okuma yaptığı gözlemlenmektedir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Müsned, İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2013.
- Aruçi, Muhammed, "Ülû'l-Azm", TDV İslam Ansiklopedisi, XXXXII, 294-295, İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Atarrahim Muhammed, Bir İslâm Peygamberi Hz. İsa trc. Kürşat Demirci, İstanbul: İnsan Yayınları, 1985.
- Aydemir, Abdullah, "Kur'an'a Göre Hz. İsa (a.s.)", Diyanet Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 1990, 3-27.
- Aydın, Hüseyin, "Kur'an Bütünlüğü Açısından Hz.İsâ'nın Âkibeti Meseşesi", Kelam Araştırmaları, 6:2, (2008), 17-46.
- Aydın, Süleyman, "Kur'ân Lügatı İlmi Açısından Hz. İsâ'nın (a.s.) Ref'i ve Nüzûlü", Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 9 (2015), 53-112.
- Bakır, İbrahim, "İslâm Kelâmcılarına Göre Mucize Kavramı ve İmâm Mâtürîdî'nin Hz. İsa'nın Mucizelerini Değerlendiriş", Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt. (Vol.) 11 Sayı (Issue 1) Bahar- (Spring) 2020, 215-239.
- Bulut, İsmail, "İmam Mâtürîdî Perspektifinden Hz. İsa", IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu, editörler: Cengiz Çuhadar vd., Kastamonu 2017, cilt 2, 514- 526.
- Celebi, İlyas "Deccâl", TDV İslam Ansiklopedisi, IX, 69-72, İstanbul: TDV Yayınları, 2019.
- "İsâ", TDV İslam Ansiklopedisi, XXII, 465-472, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Demir, Abdullah, "Kur'an'a Göre Hz İsa (A.S.), Diyanet Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül 1990, 2-27.
- Demirci, Kürşat, "Deccâl", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul; TDV Yayınları, 2019), IX, 67-69.
- Ebu Hanife, İmam Azam, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri, trc. Mustafa Öz, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2017.
- Harman, Ömer Faruk, "İsâ", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), XXII, 465-472.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2002.
- İbn Kesir, Umâdüddîn Ebû'l-Fidâ' İsmail, *Tefsîrü'l-Kur'an'il-'Azîm*, Kâhire: Müessesetü Kurtubâ, 1421/2000.
- İsfahani, Râğîb el-, Müfredat, çev. Yusuf Türker, İstanbul: Pınar Yayınları, 2017.
- İyaz, Kadı, Şîfa-i Şerif Şerhi, trc. ve şerh. Mehmet Yaşar Kandemir, İstanbul: Tahlil Yayınları, 2017.
- Kahraman, Ömer Faruk, "İsâ", TDV İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), XXII, 465-472.
- Kaya, Remzi, "İnciller ve Kur'an'da Hz. İsa'nın İnsan ve Peygamber Oluşu", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 13, Sayı: 2, 2004, 37-58.
- Kuşeyrî, Abdulkerim, Kuşeyrî Risalesi, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 1999.
- Mevdudî, Ebu'l-A'la, Kadıyanlık Nedir?, çev. Ahsen Batur, İstanbul: İhya Yayınları, 1975.
- Nursi, Bediüzzaman Said, Lem'alar, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.
- Emirdağ Lahikası, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2001.
- Mektubat, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.
- Muhakemat, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2014,
- Müdafaalar, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2012
- Sikke-i Tasdik-i Gaybî, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013
- Sözler, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013
- Şualar, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2012
- İçtimâî Dersler, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013
- İşaratü'l-İ'caz, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.
- Kastamonu Lahikası, İstanbul: Zehra Yayıncılık, 1998
- Öner, Yasin, Tefhimü'l-Kur'an'da Hz. İsa'nın Ref'i Konusu", SBARD, Yıl. 2020 Bahar, sayı. 35, 211-231.
- Sarıkçıoğlu, Ekrem, "Mehdî", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul; TDV Yayınları, 2003, XXVIII, 369-371.
- Sarıtoprak, Zeki, İslam İnancı Açısından Nüzul-i İsâ Meselesi, İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997.
- Şeltut, Mahmud, Fetevâ, Kahire: Darü's-Şuruk, 2004.
- Şeltut, Mahmut, "Hz. İsa'nın Göğe Yükseltilmesi ve Tekrar Dönüşü", Dini Araştırmalar; cilt.7, 289-306.
- Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, Câmi'u'l-Beyân, Beyrut, 1984.
- Topaloğlu, Bekir,- Celebi, İlyas, Kelam Terimleri Sözlüğü, İstanbul: İsam Yayınları, 2010.

Yazıcı, İshak, "Kur'an'a Göre Hz. İsa'nın Ref'i ve İlgili Ayetlerin Yorumlarının Tahlili", Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı:20-21, Samsun 2005, 69-100.
Waardanburg, Jacques, "Teslis", TDV İslam Ansiklopedisi, XXXX, 548-549, İstanbul:TDV Yayınları, 2011.

İnkârcı Akımlar Karşısında İsmail Fenni Ertuğrul ve Said Nursi'nin Madde, Ruh ve Hayat Kavramlarına Yükledikleri Anlamlar

Veysel KASAR

Doçent Doktor
Harran Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Kelam Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
Şanlıurfa, TÜRKİYE
vkasar@harran.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-1527-5774>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 01/05/2023
Kabul: 17/08/2023
Yayın Tarihi: 31/12/2023
Yayın Sezonu: Aralık

İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını Creative Commons Atif-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Hukuki sorumluluk yazarlara aittir.

Atıf

Kasar, Veysel. "İnkârcı Akımlar Karşısında İsmail Fenni Ertuğrul ve Said Nursi'nin Madde, Ruh ve Hayat Kavramlarına Yükledikleri Anlamlar". *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi* 3 (Aralık 2023), 27-43.

Özet

Yazdığı eser yüzünden kürsüden atılan materyalist Alman filozofu Louis Boucher'in (1824-1899) fikirleri 19. yüzyılda, Avrupa'da etkiler meydana getirmiştir. Eserin Türkçe'ye tercümesi Abdullah Cevdet (1869-1931) ile Baha Tevfik (1881-1914) tarafından yapılmıştır. Madde ve Kuvvet adlı eser ülkemizde de bu iki yazarın müdafaa ettikleri fikirlerin kaynağıdır. Boucher'in, ruh, beyin, tefekkür ve vicdanla ilgili fikirleri Türkiye'de natüralist, materyalist, pozitivist düşüncelerin yayılmasında etkili olmuştur. Bilgi ve gerçekliği nesnellik ve tecrübi alem ile sınırlayan bu düşünceler, Allah, vahiy, nübüvvet ve ruhun inkarına da sebep olmuştur. Türkiye'de siyasi ve kültürel değişimlerin gerçekleştiği zamanlara da tekabül eden bu tartışmalar aydınlar kadar kitleler üzerinde de yansıma bulmuştur. İsmail Fenni Ertuğrul, (1855-1946) Bediüzzaman Said Nursi (1876-1960) ve diğer çağdaşları bu fikirlerin Kur'an'ın getirdiği mesajlar ile çelişen yönlerini reddetmişlerdir. Çalışmamız bu devirde ateist ve materyalist düşüncülerin tartıştıkları madde, hayat, insan, ruh ve vicdan kavramlarını dini inancın tesis ve inşası zemininde ele alan bu iki mütefekkirin düşüncelerini ortaya koymaya yöneliktir. Said Nursi'ye göre, "hayat, her şeyi bir şey haline; bir şeyi de bütün eşyaya malik hükmüne getirir. Hayat, varlığın keşfine sebeptir. Cüz'î bir şeyi küll ve küllî hükmüne getirir. Küllîyi de cüz' ve cüz'îye sığdırmaya sebeptir. İsmail Fenni de maddenin hayatı ortaya çıkarma güç ve imkânı olmadığına dikkat çekerek, "madde atıldır, karbon, hidrojen vd. tek tek asla hayatı ortaya çıkarma gücü gösteremez. Bunları mucizevi bir şekilde bir araya getiren (ilahî) bir güç vardır" sözleri ile ruh ve hayatın madde ile açıklanmasına karşı çıkmıştır. Çalışmamızda üstteki kavramlar imkân ölçüsünde mukayeseli bir şekilde açıklanmaya gayret edilecektir.

Anahtar kelimeler: Madde, Hayat, İnsan, Ruh, Vicdan

Muhakemat

Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi

The Ideas of the Materialist German Philosopher Louis Boucher (1824-1899), Who Was Expelled From the Pulpit Because of the Work He Wrote, Had an Impact in Europe in the 19th Century

Veysel KASAR

Associate Professor
Harran University
Faculty of Theology
Department of Kalam
şanlıurfa, TURKEY
vkasar@harran.edu.tr.
<https://orcid.org/0000-0002-1527-5774>

Research Article

History

Received: 01/05/2023
Accepted: 17/08/2023
Published: 31/12/2023
Pub Date Season: December

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright:

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement:

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Legal liability belongs to the authors.

Citation

Kasar, Veysel. "İnkarcı Akımlar Karşıısında İsmail Fenni Ertuğrul ve Said Nursi'nin Madde, Ruh ve Hayat Kavramlarına Yükladıkları Anlamlar". *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi* 3 (Aralık 2023), 27-43.

Abstract

Matter and Force, which is the source of the ideas defended by Abdullah Cevdet (1869-1931) and Baha Tevfik (1881-1914), belongs to Louis Boucher. Boucher's ideas about soul, brain, contemplation and conscience played a role in defending naturalist, materialist and positivist ideas in Turkey. The thoughts that came through this work, limiting knowledge and reality to objectivity and the experiential world, caused the denial of God, revelation, prophecy and the spirit. These debates, which correspond to the times when political and cultural changes took place in Turkey, found reflection on the masses as well as the intellectuals. İsmail Fenni Ertuğrul, (1855-1946) Bediuzzaman Said Nursi (1876-1960) and other contemporaries rejected the aspects of these ideas that contradicted the messages brought by the Qur'an. Our study aims to reveal the thoughts of these two thinkers who discussed the concepts of matter, life, human, soul and conscience, which atheist and materialist thinkers discussed in this period, on the basis of the establishment and construction of religious belief. According to Said Nursi, "life turns everything into something; makes one thing the owner of all things. Life is the cause of the discovery of existence. It makes a minor thing universal and universal. It is the reason to fit the whole into the partial and the partial. one by one can never show the power to reveal life. There is a (divine) power that brings them together in a miraculous way." He opposed the explanation of spirit and life with matter. In our study, the above concepts will be tried to be explained in a comparative way as much as possible.

Keywords: Matter, Life, Human, Spirit, Conscience

1. İsmail Fenni ve Said Nursi'nin Pozitivizmle Mücadelesi

Bediüzzaman Said Nursi, Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı İsparit nahiyesinin Nurs köyünde (h.1290/1873) sûfi Mirza ve Nuriye hanımın oğlu olarak dünyaya geldi. Nursi dindar bir aile ortamında yetişti. Dokuz yaşında tahsil için gurbete çıktı, 15 yaşından sonra annesini göremedi. Kardeşleriyle birlikte de bulunamadı. Doğu medreselerinde okutulan sıra kitaplarını okudu. İlk eğitimini Abdurrahman Taği'den aldı, icazetini de Molla Mehmet Celaliden ikmal etti. İcazetini Ruslara esir düştüğü iki yıllık esaret hayatında kaybetti. Nursi, Bitlis'te Vali Ömer Paşa'nın konağında iki yıl kaldıktan sonra Van'a gitti. Birkaç kez ayrılmakla birlikte en uzun süre Van'da kaldı. Burada kaldığı sürede (araştırmacıların tespitlerine göre 12–18 yıl) çalışmalarını pek çok farklı ilimde derinleştirdi. Zengin bir kütüphanesi de bulunan Vali Tahir Paşa'nın konağında tahsis ettiği odada yeni fenlere dair kitapları okuma imkânı buldu.¹

Said Nursi, Osmanlı devletinde padişahlık idaresini ve demokrasiye geçiş süreçlerini görmüş, İmparar torluğun yıkılışından sonra Cumhuriyetin kuruluşuna, bilahere tek parti idaresi ve devamında da çok partili döneme şahit olmuş bir mütefekkindir. İsmail Fenni Ertuğrul (1842-1946) da İmparatorluk idaresinde memurluk yapan ve yeni Türkiye'ye yetişen, aynı dönemleri yaşamış bir Osmanlı ve Cumhuriyet aydınıdır. Ortak özellikleri XX. yüzyılın başlarından itibaren, maddenin mekanik bir hareketle kendiliğinden oluştuğunu söyleyen Demokritos'un görüşünü geliştiren Karl Marx (1818-1883) ve Engels'in (1820-1895) tarihi maddeciliği ile güç kazanmış olan materyalizme² karşı ilmi olarak mücadele etmeleridir. İki düşünürün yaşadıkları dönemler, “hiçbir teolojik ve metafizik gerçekliği kabul etmeyen, sadece fiziksel ve maddi dünyanın gerçeklerinden hareketle görüş üreten pozitivizmin”³ bayraklaştırıldığı bir zamana da tekabül etmektedir. Bilindiği gibi, pozitivizm “dindarlığın insan düşüncesinin ilkel devresini teşkil ettiğini” ileri süren, “fikren yükselen insanoğlunun ilim çağı olan XIX yüzyıldan itibaren artık pozitif bilimlerden başka bir şeye bağlanmayacağını” iddia eden Auguste Comte (1798-1857) tarafından geliştirilmiştir.⁴

İsmail Fenni, pozitivizmi “tecrübe ile tahakkuk etmemiş her şeyi inkâr edenlerin mesleği” olarak niteler. Ona göre pozitivizme ispatıyye denmesi doğru değildir. Çünkü bu mezhep (ekol) bir şeyi ispat etmemiştir. Pozitivizm müspet ilmin selahiyet alanındaki meseleleri halletme iddiasına kalkışmıştır. Pozitivizm için âlemde herşey maddenin terkiplerinden ve bunlarda geçerli olan kanunlardan ibarettir.⁵

Bu çalışmada Said Nursi ile birlikte madde, hayat, ruh ve vicdan gibi kavramlar üzerindeki görüşlerini ele alacağımız İsmail Fenni Ertuğrul, 1842'de Bulgaristan, Tırnova doğumlu, idâre meclisi üyesi Mahmut Bey'in oğludur. Bölgenin Ruslar tarafından işgali üzerine yirmi yaşında İstanbul'a gelmiş, 1879'da Mâliye Nezaretine memur olmuş ve Lisan Mektebinde Fransızca ve İngilizce öğrenmiştir. 1886'da dört yıl Divan üyesi olarak çalışan Fenni, bilahere Saray bütçesini hazırlayan komisyona alınmıştır. Şirket-i Hayriyye'nin hesaplarını inceleme vazifesinde de bulunan yazar, 1889'da Dahiliye Nezâreti Muhâsebe Müdürü olmuştur. Sağlık problemi nedeniyle evlenmeyen Fenni, 1908'de emekli olduktan sonra vaktini ilmi çalışmalar ile geçirmiştir. Yazarın titiz bir çalışma eseri olan Lûgatçe-i Felsefe; Arapça, Fransızca ve İngilizce kaynaklardan faydalanarak hazırlanmıştır. Fenni'nin, kelam, felsefe ve siyerle ilgili eserleri vardır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd inancını ilk defa Batı felsefesi ile karşılaştırmış ve İbnü'l-Arabî'nin filo-

¹ *Bu makale yazarın Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1995'de bitirdiği, İsmail Fenni Ertuğrul'un Ruh Görüşü adlı yüksek lisans tezinin ilgili bölümlerinin geliştirilmesi ile oluşturulmuştur.

Necmeddin Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, Nesil, y. 52. Baskı, İstanbul, 2006.; Alparslan Açıkgöç, “Said Nursi”, (Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 018) cilt:35., Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursi ve İlmî Şahsiyeti*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı y., (c.1) 2013). Abdülkadir Badıllı, *Bediüzzaman Said-i Nursi, Mufassal Tarihçe-i Hayat*, (İstanbul:1998)

² Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmîne Giriş* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2014), 41- 42.

³ *Wikipedi Özgür Ansiklopedi*, “Pozitivizm” (Erişim 30 Haziran 2021).

⁴ Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmîne Giriş*, s.42.

⁵ İsmail Fenni Ertuğrul, *Lugatçe-i Felsefe* (İstanbul: By, 1341), 531, 532, 533.

zoflar arasındaki yerini göstermiştir.⁶

2. İlkçağ'dan Miras Bir Problem: Alem'in Asli Nedir?

Makalede karşılaştırmasını yapacağımız kavramlar varlık âleminin ve hayatın nasıl ve kim tarafından başlatıldığı temel sorusuna cevap teşkil etmektedir. Problemin boyutu ile ilişkili düşünce tarihindeki yaklaşımları kısaca dikkate almak faydalı olabilir.

Âlemin hangi şeyden oluştuğu, ilkçağdan itibaren düşünürlerin gündeminde olmuştur. Âlemin oluşumunda etkin madde ile ilgili farklı fikirleri şöyle sıralayabiliriz :

1-Su, sonsuz, sınırsız bir güç kaynağıdır. Çünkü su; sıvı, katı, buhar gibi sürekli hareket halinde ve değişik varlık şekillerinde yer alır.

2-Hava, âlemin temelidir. Canlı soluk almayınca hayatı biter. Hava ; canlı, hareketli ve hareket verici bir güçtür. Havanın varlık için bu yakın ilişkisinden hareketle olsa gerek, Anaksimenes, tanrıların havayı değil, havanın tanrıları var ettiğini ileri sürmüştür.

3-Herakleitos'a göre tabiat olayları ezelden beri birbirinin zıddına dönüşüp durmaktadır, çatışma ve zıtlık evrenin yasadır.

4-Empedokles'e göre varlıklar, dört maddi unsur olan toprak, hava, su ve ateşin çeşitli oranlardaki bileşimlerinden meydana gelmiştir. Doğumlar bileşimler, ölümler ise ayrışımlardır. Bileşimlerdeki nicelik farkları, sayısız nitelik farklarını ortaya çıkarmaktadır. Bileşim ve ayrışımı gerçekleştiren çekme-itme kuvvetleridir.

5-Leukkipos ve Demokritos'a göre tabii olayların sebepleri parçalanmayan atomlardır. Madde (özdek) başlangıçsız (ezeli) ve sonsuzdur (ebedi). Hiç bir şey yoktan var olmaz ve var olan da yok olmaz!⁷

3. Boucher: Âlem (Madde) Ezelidir!

Türkiye'deki materyalist ve pozitivist fikirlerin benimsenmesinde etkisi olan ve bazı düşünürlerin tezlerinin de temeli olarak görülen Louish Boucher, bu kavramları nasıl ele almıştır ? Nursi ve Fenni'nin reddiyelerinden önce bunları bilmek daha uygun olacaktır. Fenni, Boucher'e ait düşünceleri Türkçeye tercüme edilen kitaptan aktarmıştır. Bunları görmek hangi hususlara nasıl reddiyeler hazırlandığı açısından önemlidir.

Boucher, Madde ve Kuvvet adlı eserinde farklı ilim adamlarının düşüncelerini özetleyen alıntılara yer vererek madde ve kuvvetin, ayrı şeyler olmayıp, birlikte bulduklarını iddia eder.

Ona göre, maddesiz kuvvet, kuvvetsiz madde olmaz. Bu, ne mümkün, ne de anlaşılır bir şeydir. Bunları ayrı tasavvur etmek bize mahiyeti meçhul bir cevherin iki ayrı yönünü tanıtmaktan başka bir şeye yaramaz.⁸

O, elektrik, manyetizma, ağırlık, ısı ve kimyasal bağlar aracılığı ile maddenin çeşitli tezahürlerinin görüldüğünü ifade eder. Düşünür, kendi kendine kuvvetin varlığı fikrini reddeder. Maddesiz bir kuvvetin varlığını ihtimal dışı tutar. Elektriklenmiş madde olmayınca elektrik, titreşim yayan madde olmadıkça ışık, atomların titreşimi olmadıkça sıcaklık, yer çekimine tabi bir madde bulunmadıkça ağırlıktan söz edilemeyeceğini iddia eder.

Boucher, eserinde tabiatın ötesinde yüce bir yaratıcı kuvveti açıkça reddetmiştir. Bunun tabiatı inceleme usulüne zıt olduğunu söyler. Ona göre ne kuvvet maddeyi ne de madde kuvveti yaratabilir. Bunlar birbirinden ayrılamaz. Ayrılamayan şeylerin ayrı olarak var olmaları da mümkün değildir.

⁶ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefe Dünyası Dergisi*, sy: 7, s.28; İsmail Kara, *Türkiye'de İslâmîlik Düşüncesi*, 2/389

⁷ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1989), 301, 302, 303.

⁸ Louish Boucher, *Madde ve Kuvvet*, çev.: Baha Tefik - Ahmet Nebil (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2012), .372.

Kendi ifadesi ile, “Âlem ya da madde kendi nitelikleriyle kendi tarzlarıyla, kendi hareketleriyle, -ki biz bunlara kuvvet diyoruz- ezelden beri mevcuttur! Daha doğrusu kâinat yaratılmış değildir. Ezelidir. Kendisi dışında bir iradenin etkisi ile yaratılmamıştır, kendisi dışında bir iradenin etkisi ile de yok olmayacaktır.”⁹

Boucher ve benzeri materyalistlerin fikirlerine o dönem düşünürleri cevaplar vermiştir. Red ve İspat adlı eserinde Harputizade Mustafa Efendi (1867-1920), kuvvetin maddenin bilkuvve bir sıfatı (araz) olduğunu, materyalistlerin ise onu faaliyetin bizzat kendisi olarak görüp yaratıcıyı inkâr etmek için kullandığını söyler. Filibeli A. Hilmi (1865-1914) de Boucher’ın kuvvetin farklı hallere girmesi ile ilgili söylediklerinin doğru olmasıyla birlikte, bu sınırlı tecrübeden hareket ederek yazarın, madde ve kuvvetin ebediliği ve ezeliğine hükmederek sonsuz alemler hakkında hüküm vermesinin tecrübe sınırlarını aşarak yeni bir tür metafizik olduğuna dikkat çekmiştir. Hilmi, bu eserinde materyalistlerin ilmi bakış açılarına da ciddi tenkitler getirmektedir. İsmail Ferid de İbtal-i Mezheb-i Maddiyyun adlı eserinde kuvvetin farklı şekillere girmesinin, ezeliyetine değil tam aksine hâdis (sonradan yaratılmışlığına) delil olduğunu çünkü her yeni durumun öncekinin sonu, yeni halin başlangıcı olduğunu ifade eder.¹⁰

Fenni, Boucher’ın ruh ve beyinle ilgili fikirlerini Türkçeye tercüme edilen eserden şöyle vermiştir : “Aklî melekelerin merkezi beynin yarım küresidir.” İnsandaki “dimağ hiç bir hayvanda bulunmayan” kıvrımlara sahiptir. Sinir lifleri dıştan veya vücuttan gelen tesirleri beyne iletir. Hücreler ise, bu tesirleri tefekküre veya irâdeye çevirir.»

O ruh, akıl, tefekkür, muhayyile, vicdan, idrâk etme hassasiyeti ve irâde gibi -en yüksek- faaliyetlerin merkezi” olarak beyin kabuğunu gösterir. Bunları şöyle özetler:

1-Beyin: “Dimağın fonksiyonları açısından sadece hacmine ve liflerinin çokluğuna bakılırsa hata edilir, onun dokusuna, kimyevî terkibine daha fazla dikkat edilmelidir.”¹¹ Ona göre beyin / dimağ “basit bir uzuv değildir. Aksine, muğlak, çeşitli maddelerden oluşan şekli ve yapılışı yönüyle gâyet nazik bir uzuvdur.”¹²

2-Tefekkür: Beynin en önemli üretimi tefekkürdür. Fenni’nin tercüme eserden nakline göre, Boucher, tefekkürü beyni oluşturan farklı maddelere verir:

Onun tahliline göre tefekkür, tâbiatın sinirsel merkezlerinin maddesine âit özel şekilde cereyan eden, adale liflerinin bir hareketidir. Tefekkür esirden ibaret olan ziyaya da benzetilebilir. Tefekkür bizzât madde değildir, fakat maddîdir. Maddenin bir tezâhürü, kuvvetin maddeye irtibatı gibi, tefekkür de maddeye bağlıdır. Tefekkür özel bir maddenin husûsî bir görüntüsüdür. Bu tezâhürü kendi maddesinden ayırmak, elektrik ve ziyayı mensup olduğu maddelerden ayırmak gibi imkânsızdır.¹³ Dimağ / beyin seyyaremizdeki canlılık inkişafının son neticesi olan tefekkürün menba’ı ve menşeidir.¹⁴

3-Vicdan: İnsanın kendini idrak etmesidir. Hafızamızda biriken his ve idrak şekillerinin toplamıdır. Vicdan, yer edinme ve bölünme özelliği olmayan bir esas değildir. Ruhla kapalı bir irtibatı vardır. Ruh ve vicdan gâyet muğlak, bir çok ayrı unsurların dimağ ve sinirlerle oluşturduğu zincire bağlıdır. Bazı gıdalarla ahlakın bozulması vicdanın da maddi olduğuna işaretir.¹⁵

4-Hafıza, ona göre sürekli yenilenen atomların ve organik maddenin özellikleridir. Cüzde bulunmayan

⁹ Boucher, *Madde ve Kuvvet*, s.374, 375, 376, 378.

¹⁰ Harputizade Mustafa Efendi, *Red ve İspat*, Sd.: İ. H. Kaynak- Ali Utku, (Konya, Çizgi Kitapevi Yayınları, 2014), .235.; Ş. Filibeli A. Hilmi, *Huzur-u Akl-ü Fende Maddiyyun Meslek-i Dalâleti*, Sd. Erdoğan Erbay-Ali Utku, (Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2012), s.162.; İsmail Ferid, *İbtal-i Mezheb-i Maddiyyun*, Sd. Ali Utku-Abazar Sephiri, (Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2012), 119, vd.

¹¹ İsmail Fenni Ertuğrul, *Maddiyyun Mezhebinin İzmihlali* (İstanbul: Orhaniye Mtb. y., 1928), 384, 385, 386, 389.

¹² Boucher, *Madde ve Kuvvet*, c.2 s. 428; S. Hayri Bolay, *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşlerin Mücadelesi*, (Ankara, Töre-Devlet Y. evi, 1979), 80. Vd.

¹³ Boucher. Louis, age. 2/ 447-8.

¹⁴ Boucher. Louis, age. c.2 Bab: 17, s. 450, 452, 453.; Boucher’ın düşüncelerinin bir özeti için krş.: Filibeli A. Hilmi, *Maddiyyun Mesleke-i Dalâleti*, s.161.

¹⁵ Boucher. Louis. c.2 Bab: 18, s. 459, 461, 465.

külde bulunur, duyarlılık, tek bir maddede bulunmasa da atomların toplamında bulunabilir.¹⁶

5- Ruh: Boucher'e göre "Ruh dimağın faaliyeti"dir. (his, hareket, irâde)" Ruhun yeri ise "beyindir."¹⁷ "Rûhî hayatın kısımları beynin yapısına bağlıdır"¹⁸ (hayal, tefekkür, muhâkeme, tasdik hassasiyet.) "Saat nasıl içindeki maddelerin kuvvetleriyle hareket ediyorsa, hayat da kendini teşkil eden maddî unsurların kuvvetleriyle oluşur. Ayrıca bir hayat kuvveti yoktur. Çünkü hayvanı meydana getiren atomlar cansızdır."¹⁹

"Bütün kuvvetler birtakım hassalar ve atomlarda toplanmış olan kuvvetlere inkılâp ediyor. Atomların vasfı ise asla yok edilemez. Meselâ bir oksijenin cüz-ü ferdi (molekülleri) her yerde aynı kanuna tâbidir. Hayatta ne yeni bir madde ne de yeni bir kuvvet oluşur. Meydana gelen sadece değişimdir. Bu değişim de kuvvetin (enerji) yok edilemeyeceği, bütün kuvvetlerle hareketlerin birbirine eşit olduğu kanunu dahilinde meydana gelir."²⁰

Boucher ve çağdaşlarının hayatı açıklamak için kullandıkları usul mekanizmdir. Onlar herşeyi hareketlerin değişimi ve intikaline irca' eder; ister fizikî, kimyevî ve biyolojik olaylar olsun, isterse rûhî sosyal ve mânevî olaylar olsun, herşeyi mekânîk kanunlar ve verilere bağlamak suretiyle, "hareketlerin değişiminin her çeşit olayı izaha kâfi geleceğini" söyler. Mekanizm insanı ve âlemi makinaya benzetmekten doğmuştur. Bu manâdaki mekanizm, materyalizm ile birleşir.²¹ Hayatı basitten, kompleks yapılara doğru gelişme ile açıklayan evrimci açıklamaya göre, "Yaşanılan ortamdaki değişiklikler ihtiyaçlara; ihtiyaçlar da değişikliğe sebep olur. Hayvanlar da bu ihtiyaçları doğuran sebepler var olduğu sürece yeni alışkanlıklar kazanır. Yaşayıştaki değişiklik ise faaliyetlerinde de değişimlere sebep olur. Bir organ ne kadar çok çalışırsa, o kadar kuvvetlenir. Kullanılan organlar ve yaşama şartlarındaki değişiklik, yaşayışta değişikliklere; o da hareketlere, hareketler de vücudun değişmesine sebep olur. Bu değişiklikler ise nesilden nesle geçer."²²

4. Fenni'de Madde ve Hayat

Fenni'ye göre, canlı cisimler, çözülerek cansızlara dönüşebilir. Fakat bunlardan hiçbir zaman bir hücre veya sinir, kas ve kemik sahibi bir organizma ortaya çıkarılamamıştır.

"Hayat, yeryüzünde tabiat kanunlarını kullanmak özelliğine sahiptir" diyen Fenni, hayatın özelliklerine dair şunu söyler:

"Canlıda gerek toplu gerekse fert olarak, devamlı değişme birlikte bir vahdet (birlik, aynılık) görülür. Cansızda bu yoktur. Denizdeki kaya, mukadderatını dalgaların hücumlarına bırakmıştır. Fakat topraktaki bir ağaç kökü, canlıya fayda sağlayacak bir sıvı bulmak için köklerini metrelerce uzatır. Bu da hayatın (canlılık olayının) tedbir sahibi bir aslı olduğunu gösterir. Çünkü hayat bitince, cisim dağılmaktan kurtulamaz. Kimyevî terkinin çözülmesine karşı koyan bir şey kalmaz."²³

O hayatın "yüksek özelliklerini" gören ilim adamlarından Kaludnar'ın bir görüşünü iktibas eder: "Hayat tamamen tabîi ve kimyevî kanunlara ircâ' edilemez. Canlının kimyevî işlemleri, husûsî bir eriyik içinde meydana gelmektedir. Bu ise, hayatın kendine has bir kimyası olduğunu ve canlı cismin, molekülleri bu özel kimyevî bağ ile kendine mâl ettiğini gösterir."²⁴

¹⁶ Boucher. *Madde ve Kuvvet*, 474, 475.

¹⁷ Boucher. Louis, age. c.2 Bab: 19, s. 486, 484.

¹⁸ Boucher. Louis, age. c.2 s. 498.

¹⁹ Boucher. Louis, age. c.3 s. 638.

²⁰ Boucher. Louis, age. c.3 s. 639, 640. Boucher'in bu düşüncelerinin son Osmanlı aydınlarının ciddi tenkitlere tabi tutulup reddiyeler sunulduğunu görmekteyiz. Bir örnek için bkz.: Filibeli A. Hilmi, *Maddiyyun Meslek-i Dalaleti*, s.164. vd.

²¹ Bolay. age. s. 180; Ertuğrul, age. s. 412.

²² (Heyet) *Meydan Laraousse*, (İstanbul: Meydan gzt. Neşriyatı, 1969), 7/600.

²³ Ertuğrul, *Maddiyyun Mezhebinin İzmihlâli*, s. 117, 145, 588.

²⁴ Ertuğrul, age, s. 144, 589.

İsmail Fenni, hayata temel olan gerçeğin “mekanik” ve “iradesiz organizmanın sâde bir şeklinden ibaret” sayılarak bu hârika durumun örtülmek istendiğini belirtiyor. Müellif, maddeden, birbirine zıt, renk, koku, tat ve şekillerin ortaya çıkması; bir hücrenin gösterdiği gelişmeleri, vakti gelince ayırıp tertip ederek, meydana gelecek yeni hücrede bunların hepsinden belirli sayılarda bulunmasını, her organın özel vazifesine göre teşkil edilmesi gibi işlerin, belirli bir tasarruf dışında bir şeye vermenin imkânsız olduğunu söylüyor.²⁵

Ona göre teneffüs, sindirim, kimyevî ve fizikî sentezler, her ne kadar tabii olsa da “mekanikliğe” verilemez. Bu hadiseleri, bir fiiller bütünü halinde düzene koyacak “merkezi bir birliğin” olması gerekir. Bu merkezî birlik onun fikrine göre ruhtur. “Hayatın, (canlılık olayının) tedbir eden bir asla (temel unsura) ihtiyaç gösterdiği açıktır. Sadece gıda alma ve neslin devamı bile, başlı başına bir tedbirdir. Hâlbuki madde âtıldır (bizzat hareket sahibi değil); belli bir hedefe ulaşmak için bir plân ve program tatbik edemez.²⁶ Materyalistlerin hayatın maddeye ircaı ile ilgili düşünceleri farklı yazarlar tarafından reddedilmiştir. Bunları burada uzunca ele almak makalenin sınırlarını aşacağı için bir isme yer verip kısaca temas edelim. H.Ziya Ülken, bu meseleye tahsis edilen eserinde, canlının en önemli niteliğinin temsil ve temessül (assimilation) olduğunu ifade eder. Ona göre, canlı unsurlarına ayrılınca azot, karbon, oksijen, hidrojen gibi canlının hiçbir özelliğini taşımayan yapılar ortaya çıkar. Canlının özelliği fizik ve kimya değil, bir organizasyondur. Canlı mimari bir yapının oluşum zihniyeti ile ele alınmalıdır. Cansız madde ise birbirine benzeyen unsurlardan meydana gelir.²⁷

Bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla Fenni ruhla madde arasındaki ilişkinin “hayat” vesilesi ile kurulduğu düşüncesindedir.

4.1. Fenni'nin Ruh Tasavvuru

Fenni, tasavvufî tefsirlerden yaptığı iktibaslar ile ruhu genel ve insani olmak üzere iki kısımda ele alır:

4.1.1. Genel Ruh

Cemâleddin Hindî'nin et-Tuhfetü'l-Mürsele'sinden yaptığı nakilde, “ruhun, biri aslı olan Allah'a, diğeri de fer'i olan halka ait olmak üzere iki yönü bulunduğunu” söyler. Ruhun Allah'a ait olan yönü değişmez. (Yaratılan) eşya ise, hayal ve serâp gibidir. Her an değişmektedir. İnsan eşyadaki hızlı değişimi fark etmeyebilir. Bizim o şeyin ayniyetine (kendi olmasına) hükmetmemiz, duyularımızın sürekli değişimi ayırt etmeyişiğindedir. O bu durumu bir resim örneği ile açıklar. Bir kişinin, gençlikten şimdiye kadarki bütün zamanlarda çekilmiş fotoğrafları olsa, 'her ana' ayrı bir resim düşecektir. Her anı ayrı ayrı resmeden bu görüntüler, kişinin her an değişmiş olduğunu gösterir. Fakat bedeni idare eden ruhlar, suretin değişimi ile değişmez. Çünkü onların aslı birdir.”²⁸

İsmail Fenni genel ruhu ayrıca, “akl-ı evvel” diye isimlendirir. Akl-ı evvel'in açıklamasını şöyle yapar: “Allah'ın ilk önce vücuda getirdiği şey, basit ve rûhânî ferd, yer kaplamayan cevherdir.” Ertuğrul, bu genel/küllî ruhun, “mükevvenâtın kendisine ve takdîrî şekillerine taallûku cihetiyle muhdes (sonradan yaratılmış); Allah'ın emri olması yönüyle ise kadîm (başlangıçsız, ezeli) olduğunu” söyler.²⁹

Fenni'ye göre ruh, “emr âleminde; en evvel ve vasıtasız yaratılmış olan nurdur. Onun şekli ve bedeni yoktur. Buna, rûh-u küllî veya ruh-u emr-i ilâhî, (ilâhî emr ile yaratılan ruh), hakikat-ı muhammediyye (asm) da denir. (Bunun) şahıslardaki görüntüsü ise, kabiliyet ve istidatlara göre, değişik şekil ve suretlerdedir. Kâmil manâda görüntüsü, insân-i kâmildedir. Diğer tezâhürlerine ise cüz'î ruhlar veya nefisler denir.”³⁰

²⁵ Ertuğrul, age, s.130.

²⁶ Ertuğrul, age. s.136.

²⁷ Hilmi Ziya Ülken, *Tarihi Maddeciliğe Reddiye*, (İstanbul: Kitapevi Yayınları, 1981), 42, 43, 44.

²⁸ Ertuğrul, *Vahdet-i Vücut ve Muhyiddin-i Arabi*, (İstanbul: 1991), 15, 29.

²⁹ Ertuğrul, *Vahdet-i Vücut*, s.27.

³⁰ Ertuğrul, *Vahdet-i Vücut*, s. 132.

4.1.2. İnsani Ruh

İsmail Fenni, insana taallûku olan ruhun da emr âleminden olduğunu, “De ki, ruh Rabbimin emrindedir” (el-İsra’ 15/85) âyetinin bunu bildirdiğini söyler. Fenni, ayetteki “emr” kelimesinin açıklamasını önceki düşünürlerin eserlerine müracaat ederek açıklığa kavuşturmuştur. Sadreddin Konevi ve İsmail Hakkı Bursevi gibi tasavvufî tefsir sahibi yazarlara göre “emr” kelimesi, Allah’ın ulûhiyetine ait bir özelliktir. Halk ise, O’nun kudretinin görüntüsü olan eşya ile ilgilidir. Varlıkların temeli emr âlemine bağlıdır.

Emr âlemi, yoktan yaratılan melekût (eşyanın görünmeyen kısmını); halk âlemi ise, ‘bir şeyden’ yaratılan mülkü ifade eder. Şu ayet bu hususa işaret eder: ‘*Yer ve göklerin melekûtuna*³¹ ve *Allah’ın bir şeyden yarattığı şeye bakmıyorlar mı?*’ (A’raf, 7/185) “*Dikkat ediniz, halk ve emir O’nundur.* (A’raf, 7/54) ve “*De ki, ‘Ruh Rabbimin emrindedir.’*” âyetlerinin ruh ve emr kavramlarını açıkladığını ifade eder. O bu ayetlerden “ruh, emr ve bekâ âleminden olup, halk ve fenâ âleminden değildir,”³² sonucuna varır.

İsmail Fenni’nin referanslarında yer alan Necmeddin Kübrâ, tatma, dokunma, koklama, görme, işitme gibi görünen duygular ile idrâk olunanlara “halk âlemi”; akıl, kalb, sır, ruh gibi bâtinî hisle idrâk edilen âhiret âlemini ise “emr âlemi” olarak anlatır. Ona göre ruh, akıl, kalem, levh, arş, kürsî, cennet ve cehennem gibi Allah’ın bekâ için yarattıklarına «emr âleminden» demenin anlamı, Allah’ın (c.c) onları, “kün” emriyle yaratmış olmasındandır. “Kün! emriyle” yaratılanlar “yoktan” var edilmiştir. Bunun delili de “*Daha önce sen hiçbir şey değilken seni yaratmıştım*” (Meryem, 19/9) âyetidir. Halk âlemine delil olarak da “*Allah’ın herhangi bir şeyden yarattığını*”³³ ifâde eden bütün âyetleri gösterir. Çünkü ona göre, “yaratılan şeylerin” vasıtaları da “bir şeyden yaratılmış” olduklarından, onlara “halk” ismi zikredilmiştir ve Allah onu fenâ için yaratmıştır. Halk âlemi, belirli sebeplerle yaratılanlar olup gelip geçicilik damgası taşımaktadırlar. Bu iktibaslar dikkate alınırsa Fenni’nin ruhla ilgili görüşlerinin oluşmasında Necmeddin Kübrâ’nın etkisi olduğu görülmektedir.

Fenni, Louis Buchner’i tenkit ederken madde ve ruhu birleştiren düşüncenin vardığı noktayı, “idealizm (tasavvuriyye) ve panteizm (vücutiyye) olarak görür. Çünkü “idealistler eşyanın hakikatını inkâr eder; “mevcudat zihni şekillerden ibarettir” der. Onlara göre, “hakikî mevcut şekilsiz, bizâtihi kâim olan cevher-i mutlak veya vücûd-u mutlaktır.” Bunda da madde ve ruh farkı yoktur. Bu mutlak vücuda, Allah diyenlere vücutiyyun (panteist); mutlak mevcuda “madde” diyenlere materyalist denir. Onlara göre de Allah, ilk başlatıcıdır ve mutlak vücuttur.”³⁴

Fenni, “şuur ne kadar az olursa olsun, şuura güç yetiren şeyin asla madde olamayacağı”³⁵ “Rûhî cismânî hadiselerin asla birbirine ircâ’ edilemeyeceği” görüşündedir. Vahdet-i Vücut’a müspet ilimlerden delil çıkarmaya çalıştığı bir yerde, şu cümlesi dikkate değer:

“Rûhî ve cismânî hadiselerin birbirine ircâ’ı imkânsız görünmektedir. Eğer biz bu iki tür hâdiselerin mu-

³¹ Melekût: “*Bir şeyin iç yüzü. Hükümdarlık, saltanat, ruhlar âlemi. Tam bir hâkimiyetle ilâhi saltanatın müessiriyet ve idâresinin sırları, her şeyin kendi mertebesinde o mertebeye uygun ruhu, canı, gerçeği anlamlarında kullanılır. Buna göre kâinatın mülk ve melekûtiyyet olmak üzere iki yönü vardır: Mülk, zıdların; güzel-çirkin, hayır-şer; büyük – küçük, eşyanın görüldüğü kısımdır. Melekûtiyyet yönü ise eşyanın yaratıcıya bakan yönüdür. Şeffaftır, taşahhusat (değişik şahsiyet kazanmalar) karışmaz. O cihet vasıtasız Hâlka bakar. Bu âlemde terettüp ve teselsül yoktur. İlliyyet, mâlûliyyet giremez. Mâniâlar müdahale edemez. Zerre şemse kardeş olur. Büyüğün küçüğe tekebbürü, cemaatin ferde rûçhânî olamaz. Küll cüz’e nisbeten Kudrete karşı fazla nazlanması olmaz. Dünya ve âhiret; mülk ve melekût, şehâdet ve gayb; şekiller ve manâlar; halk ve emr; zâhir ve bâtin; cisimler ve ruhlar. Bunlardan birincisiyle kâinatın görünen kısmı, ikincisiyle de bâtin kastedilir. Bu durum, âyetle de sabittir. Melekût kâinatın bâtinidir, hiçten yaratılmıştır. Onun dışındakiler (hepsi, herhangi) bir şeyden yaratılmış olan mülkdür.*” Abdullah Yeğin, Yeni Lügat, s. 404.

³² Necmü’din- el- Kübrâ, *et-Te’vilâtü’l-Kur’an*, (ve yes’elûneke an’i’r-rûh.’ tefsiri) Bkz: *Ruhu’l Beyan*, 5/199 ; krş., Ertuğrul, age. s. 28, 125.

³³ Bu hususta çok sayıda âyet vardır. el-Alâk, 96 / 12: “*İnsanı bir aşılannmış yumurtadan yaratan Rabbinin adıyla oku!*” el-A’raf, 7/189; “*Sizi bir tek candan (Adem’den) yaratan ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havvayı) yaratan O’dur...*”; er-Rûm, 30/20: “*Sizi topraktan yaratması O’nun (Allah’ın varlığının) delillerindedir.*”

³⁴ Ertuğrul, age. s. 428.

³⁵ Ertuğrul, age. s.161.

kavvimi (var edici ve fâili) ile birleşebilse idik, derhal onun birliğini idrâk ederdik ve te'lifyi kabil olmayan mefhumlar keşf ehlinin (gözünde) halledilirdi.”³⁶

Fennî'ye göre madde âtıldır, hareket başlatıcısı değildir. O, maddenin bir hareket başlatıcısı olmadığına, zekâ ile hayat arasındaki, “ters oranıyı” delil olarak gösterir. Şöyle der: “Zekâ maddenin çokluğuna tâbi değildir. Binâenaleyh, maddenin bir fiili de olamaz. Aksi halde ne kadar canlı varsa, o kadar da zekâ olması gerekirdi. Bunu da tecrübemiz kabul etmez. Üstelik zekâ, zekî olmayan şeyle de izah edilemez ve anlaşılabilir. Öyle ise madde ve zekâ her ikisi de -dinin bildirmesi gibi- Allah'ın yaratmasıyla ve bize O'nun vergisidir.”³⁷

5. Said Nursî'de Madde, Hayat ve Ruh İlişkisi

İsmail F. Ertuğrul ile aynı dönemlerde maddeci düşünceye karşı mücadele edenlerden birisi de Bediüzzaman Said Nursî'dir. Bediüzzaman, 133 parça Risale-i Nur Külliyyâtında materyalist ve dini inkâr eden cereyanlara karşı iman esaslarını ispat etmiştir.

Nursî'ye göre ruhla madde arasındaki ilişki “hayat” vesilesi ile kurulur. Hayat, varlık âleminde, vücudun kemâl noktası, vücudun gerçek vücududur. Hatta vücudun nurudur, her şeyin başı ve esasıdır. Kendi ifadesi ile “hayat, her şeyi, her bir hayat sahibi olana mal eder; bir şeyi de bütün eşyaya malik hükmüne getirir. Hayat, varlığın keşfine sebeptir. Cüz'î bir şeyi küll ve küllî hükmüne getirir. Küllîyi de cüz' ve cüz'îye sığdırmaya sebeptir.» Hadsiz şeyler hayatla bir yerde birleşir, bir şeyin vücuduna iştirak eder, bir «Birlik» hâline gelerek, o şeyin ruha mazhariyetini netice verirler. Bu sebeple, «hayat, kesret tabakalarında Vahdet'in bir görüntüsü, Ehâdiyetin bir ayinesidir.”³⁸

Hayatın kesrette (çoklukta) bir vahdet tecellisi olması şöyle açıklanabilir: Bir hücre, hayat sayesinde sayısız hücreler ile arkadaş olur ve akıllara durgunluk veren bir canlı organizmanın işleyişinde belirli bir rol sahibi olur. Bu durum binlerce alet ve aracın ahenkli şekilde çalıştıkları fabrikadaki küçük bir çarka benzetilebilir. Bir çark küçüklüğü ile değil genel nizam içindeki rolü ile kıymet kazanır. Bir geminin yürümesi için belki onlarca hizmetçi vardır; kaptan dümeni çevirir. Bu işe dışardan bakan kişi dümeni çevirenin aldığı eğitim, bilgi ve beceriyi dikkate almazsa bunu basit bir direksiyona benzetebilir. Hayatın ilginç özellikleri ile küçük şeyler de büyük sistemlerin önemli birer parçası haline gelmektedir. Bu mantık tersine doğru da işletilebilir. Hava, su, toprak ve ışık gibi unsurlar hayat sahibi bir canlının vücudunda muazzam birer sisteme dönüşmektedir. Farklı nesnelere hayat sahibi bir canlıda bir birlik oluşturarak o canlının ruhu kabul etmesini sonuç vermektedirler. Bu sebeple hayat çokluk içinde vahdet'in bir görüntüsü ve Ehadiyetin bir aynası olmaktadır. Buradaki Vahdet, yaratıcının çok geniş aleme hükmü geçen birliğini; Ehadiyet de mikro seviyede, tek tek cüz'lerde onun irade ve kudretinin işler olması olarak ifade edilebilir.

Nursî, ezeli Kudret'in “âdi ve kesif unsurlardan sayısız ruh sahiplerini yaratarak, maddeyi, letâfet sahibi canlılar hâline getirdiğini” ifade eder. İlahi kudret, “ruha münâsebeti az olan toprak ve bulanık sudan, devamlı ve hummalı şekilde, “letâfetli hayatı yaratmaktadır. Kesiften nurlu hayatı yaratan Kudret, elbette, “nur denizinden (ışık), zulmet bahrinden, havadan, su ve elektrik gibi sair lâtif maddelerden bir kısım şuur sahibi mahlûkları” da yaratabilir. Bu ifadeler, semavattaki cisimlerin nurlu bir hayata sahip olan melekler ve ruhanilerle şenlendirildiğini ifade etmek için kullanılmıştır.³⁹

Nursî, hayatın insanlık tarihi boyunca insanın dikkatinden kaçmış olduğunu söyler. Kendi ifadeleri ile madde, hayat ve ruh arasındaki ilişkiyi şu cümlelerde anlatmıştır:

“Madde asıl değildir. Madde bir manâ ile kâimdir. O manâ hayat ve ruhtur. Madde asıl olmadığı için, vücud ona değil o, vücuda tâbidir. Hem, bilmüşahede madde mahdum değil ki, herşey ona irca' edilsin.

³⁶ Ertuğrul, age. s.143,164.

³⁷ Ertuğrul, age. s.146.

³⁸ Said Nursî, *Sözler*; (Ankara: TDV. Yayınları, 2016), 628

³⁹ Nursî. age. s. 629, 630.

Belki hâdimdir, bir hakikatın tekemmülüne hizmet eder. O hakikat hayattır. O hakikatın esası da ruhtur. Bilbedahe madde hâkim değil, mahkûmdur, kemâlat ondan istenilemez. Madde bir esasın hükmüne bakar onun gösterdiği yollar ile hareket eder. İşte o esas, hayattır, ruhtur, şuurdur.

“Hem bizzarure, madde lüb değil, esas değil, müstekar değil ki, işler ve kemalât ona takılsın, ona bina edilsin. Belki yarılmaya, erimeye, yırtılmaya müheyya (hazır) bir kısırdır, bir kabuktur bir köpüktür ve bir surettir.”

Müellif maddenin erimeye, yarılmaya ve dağılmaya müsait oluşunu şu örneklerle desteklemiştir: Su kendi zararına incimad eder; buz, buzun zararına erir; lüb (öz), kışrın (kabuk) zararına kuvvetleşir; lâfız, mânâ zararına kalınlaşır; ruh, ceset hesabına zayıflaşır; ceset ruh hesabına inceleşir, öyle de âlem-i kesif olan dünya, âlem-i lâtif olan âhiret hesabına, hayat makinesinin işlemesiyle şeffaflaşır, lâtifleşir”.⁴⁰

Buradan, şu neticeler çıkarılabilir:

1-Madde, hayat ve ruhla ayaktadır.

2-Madde kendine hizmet edilen değil; o, tam aksine, hayata ve ruha hizmet eder.

3-Hayatın gelişmesine, tekâmülüne vesiledir.

4-Madde, hayat, ruh ve şuurun açtığı ve gösterdiği yolda devam eder; onların hakimiyetindedir.

5-Suyun donması, buzun erimesi, özün kabuk zararına gelişmesi, lafızların kalınlaştıkça manânın zayıf düşmesi, bedenler genişledikçe ruhun asli özelliğini yitirmesi örneklerinin tamamı, maddi olan dünyamızın latif olan Ahiret hesabına incelmesine işaret sayılır.

Nursi maddenin küçüldükçe hayat, ruh ve şuura yaklaştığına örnekler verir: “Madde incelidikçe hayat eserleri artıyor. Mikroskopik bir canlının gâyet hassas ve keskin hisleri var. “Eğer (mikroskopik) bir canlı, insan kadar büyüse, hisleri hayret uyandırır. Hayatı ışık saçar, görmesi yerle gök arasındaki şimşek misâli olurdu.”⁴¹ “Âdetâ madde inceleştikçe, bizim maddiyatımızdan uzaklaştıkça, ruh, hayat, şuur âlemine yaklaşıyor. Hayat ve ruh daha bâriz şekilde görünüyor...”⁴²

Nursi'nin açıklamalarına göre ayrıca, hayatsız bir cisim küçük bir dağ da olsa yetimdir, gariptir ve yalnızdır. Hayat sahibi olan bir bal arısı bütün çiçekler ile münasebeta kurabilir. Hayatın insan seviyesindeki tesiri ise çok daha geniştir. İnsan hayatın ziyası olan şuur ve akıl ile kendi hanesinin odalarında gezdiği gibi, ulvi alem olan ruhlar aleminde ve cismani alemde dolaşabilir.

“Madde perdesinde” hayat, ruh ve şuurun sızıntıları bu kadar fazla ise, o perdenin görünmeyen kısmının (gayb aleminin) da ruh sahipleri ve şuurlu varlıklarla (ruhlar, cinler ve melekler) ile dolu olması akıldan uzak değildir.⁴³

Dünyadaki değişimler sebebiyle maddenin, hayat, ruh ve şuur derecelerine yükselmesi, maddenin ta-saffi etmesini netice vermektedir. Bu ise, insanın ve insan bedeninde iskân edilen ruhun ebediyete, bekâ âlemine lâyık hâle gelmesi içindir. Madde asıl itibârıyla, ruhun hizmetinde, onun kemâline bir âlettir.

5.1. İnsan ve Ebedi Hayat

İnsan ebedi hayata göre yaratılmıştır. O bu dünyadan ebede doğru yol olacaktır:

“(İnsan) Kâinatın bir çok envaina muhtaç ve alâkalıdır. İhtiyaçları âlemin her tarafına dağılmış; arzuları ebede kadar uzanmış. Bir çiçeği istediği gibi koca bir baharı da ister. Bir baharı arzu ettiği gibi, ebedî cen-neti de arzu eder. Bir dostunu görmeye müştak (istekli) olduğu gibi, cemil-i zülcelâli de görmeye müştak-

⁴⁰ Nursî. age. s. 631, 632.

⁴¹ Nursî. *Sözler / Lemâât*, s.670

⁴² Nursî. (Germany baskısı, 1995), age. s. 469-470.

⁴³ Nursî, *Sözler*; (İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2021), 482.

tır...Berzaha göçmüş yüzde doksan dokuz ahababını ziyaret etmek ve ebedî ayrılıktan kurtulmak için, koca dünyanın kapısını kapayacak ve acaip mahşer olan Ahiret kapısını açacak, dünyayı kaldırıp Âhireti yerine kuracak ve koyacak bir Mutlak Kadîr'in dergâhına ilticaya muhtaçtır".⁴⁴

Nursi'nin insanla ilgili ifadeleri Kur'an ayetlerinden sözülmüş bir tasvirdir.

Bediüzzamana göre insanın kabiliyetleri sınırsızdır. Allah insana, «şu küçük cisimde» rahmet çeşitleri olan nimetlerini tartmak için, sonsuz mizanlar (ölçü, tartı âleti, maddî-mânevî hisler) vermiştir. İnsanda Es-mâ-i Hüsnâsının gizli hazinelerini anlamak için had altına alınamayacak kadar cihâz ve âletler verilmiştir. Sesleri duyan kulak; eşyayı gören göz, gıdaların lezzetlerini alan kuvve-i zâika (dil) ve diğer duyu organları, Allah'ın "sonsuz sıfatlarını bu sıfatların ve geniş fonksiyonlarını" anlamak içindir.⁴⁵

5.1.1. İnsan ve Sorumluluk

Eğer, insan akıl, kalp, vicdan ve ruh gibi mânevî cihazlarını şu dar dünya hayatının toprağı altında nefis ve hevesatına sarfederse, (hayat ukdesi) bozulan çekirdek gibi kokuşur; mânevî mes'uliyeti de bedbaht ruhuna yükleyerek şu dünyadan göçüp gider. Şâyet bu manevi cihazları ve kabiliyet çekirdeklerini, İslâmiyet suyu ile imanın ışığında, kulluk toprağında terbiye ederek, Kur'an'ın emirlerine yapışsarsa, kemâl sahibi olacak ve ebedi hayattaki nimetlere hak kazanacaktır. Öyle ki, bu terbiye amelîyesi ile insan ebedî bir ağacın cihazlarını içinde toplayan kıymetli bir çekirdek, parlak bir makina ve kâinat ağacının mübârek ve nurlu bir meyvesi olacaktır.⁴⁶

Ona göre insanın hakîkî yükselişi kalb, ruh, sır, akıl, hayal ve diğer lâtifelerin, "kendilerine mahsus kullukla" yüzlerinin ebedî hayata çevrilmesi ile mümkündür. İnsandaki lâtifeler; nefis ve hevâ, şehvî ve gadabî kuvvetlerin her birinin, ayrı ayrı kulluk vazifesi vardır.⁴⁷ Bir yerde Said Nursi, "ruhun insanda devam etmesi için" akıl, şehvet ve öfke gibi öğelerin varlığını gerekli görür. Bu insani özelliklerin vasat, ifrat ve tefrit durumlarını sayar; bu kuvvelerin sırat-ı müstakîme göre vasat mertebede kullanılmalarının «kulluğa en uygun"u olduğunu belirtir.⁴⁸

Bediüzzaman insanı çift kutuplu bir yapıda inceler : Madde ve ruhu yanında, iyilik ve kötülük, gayret ve tembellik, kuvvet ve acizlik, ihtiyaçların çokluğu ve sınırlı bir imkana sahip oluşu, fitatında bütün varlıkla ilişkili olması ama ömrünün sınırlı oluşu ve fanilikten uzak olmayışı insanı hiç terk etmeyen niteliklerdir. Orijinal ifadesi ile bu yapılar şöyle anlatılır : «insan fitraten gâyet zayıftır, düşmanları pek çoktur. Hem gâyet fakirdir, hâlbuki ihtiyacı pek ziyâdedir. Hem tembel ve iktidarsızdır, hâlbuki hayatın tekalifi (kulfetleri) gâyet ağırdır. Hem insâniyet onu kâinatla alâkadar etmiştir, hâlbuki sevdiği, ünsiyet ettiği şeylerin zevâlî ve firâkı (yok olması ve ayrılıkları) mütemâdiyen onu incitiriyor. Hem, akıl ona yüksek maksatlar ve bâki meyveler gösteriyor, hâlbuki eli kısa, ömrü kısa, iktidarı kısa, sabrı kısadır.»⁴⁹ İnsanla ilgili bu aşılmaz durum, ancak Allah'a iman, tevekkül, hedefinin ahiret olması ile telafi edilebilir.

5.1.2. Ruhun Hakikatına Dair

Ruhun varlığı hakkında İslam düşünürleri arasında bir ihtilaf olmamakla birlikte mahiyeti hakkında değişik açıklamalar yapılmıştır.⁵⁰ Said Nursi de ruhun mahiyeti ve insanla ilişkisi üzerine açıklamalar geliştirmiştir. Onun bu açıklamalarına göre, Ruh, «hayatın zâtı» (bizzat kendisi) ve «hayatın sabit bir cevheridir».⁵¹

⁴⁴ Nursî. Germany baskısı, 1995, age. s. 289.

⁴⁵ Nursî. *Mesnevi-i Nuriyye* (Germany, 1995), 191.

⁴⁶ Nursî. age. s. 295.

⁴⁷ Nursî. *Sözler*, s. 295, 292.

⁴⁸ Nursî. *İşaratu'l-İ'caz*, (Ankara: TDV. Yayınları, 2014), 117, 118.

⁴⁹ Nursî. Germany baskısı, 1995. *Sözler*, s. 46, 47.

⁵⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Ruh", *İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV. Yayınları, 2018), 35/187-192.

⁵¹ Nursî. *Sözler*, s.101,102.

«Ruh; zîhayat, zîşuur, nûrânî, vücud-u haricî giydirilmiş, câmi, hakikattar, küllîyet kesbetmeye müsâit bir kanun-u emrîdir».⁵² Bu tariften ruh hakkında şunları anlamak mümkündür:

1- Ruh canlıdır. 2 - Şuur sahibidir. 3 - Nûrânî bir mevcuttur. 4 - Hâricî bir vücudu vardır. Bundan kasdedilen de, kelâmcıların kabul ettikleri, 'lâtîf cisim'dir. 5 - Allah'ın emriyle yaratılan küllîyet kazanmaya müsâit bir kanundur.

Müellif ruhla ilgili, «Küllîyet kazanmaya müsâit» kavramını şöyle açıklıyor: En zayıf olan kanunlarda bile bir devamlılık vardır. Meselâ, devamlı değişen ve başka şekiller alan, «tagayyurât ve inkılâplara maruz kalan» türlerde, suret değişmekle birlikte, «sâbit bir gerçek» vardır. Bütün insan nev'ine gelen kanun, bir insanda da geçerlidir. İnsandaki değişmeyen hakikat «ruh» gerçeğidir. İnsan beden ve maddesi ile ne kadar değişse de, bu - şuur ve hayat sahibi olan - hakikat, - izn-i ilâhî ile - değişmez.⁵³

Said Nursi, ruhun mahiyeti hakkındaki açıklamalarını onun temel özelliklerine de dayandırmıştır. Bu açıklamaya göre, ruhlar, nurdan'dır ve nurânî varlıklardır. Meselâ nar, onlara nur gibidir. Vücutlarına zarar vermez. Hatta röntgen şüâları maddenin içlerine nüfûz ettiği gibi, en yoğun ve sert maddeler bile, ruhani varlıkların hareketine engel olmazlar. Hatta ruhani varlıkla maddî eşya arasındaki ilişki, balık ile su, kuş ile hava arasındaki ilişki gibidir.⁵⁴ Sadeleştirerek aldığımız şu ifadeler, ruh ve nurânî varlıkların da aynı vasıfları taşımakta olduğunu gösteriyor. Hatta nurâniyet niteliğine sahip olmakta, “iyi ve kötü ruhlar” eşittir. Semâdan “haber hırsızlığı yapmak isteyen” cin ve şeytanların yıldızlarla “taşlanması”⁵⁵ onların da semâyâ çıktığının bir delilidir.⁵⁶

5.1.2.1. Ruh: Şuurlu Bir Kanun

Bediüzzaman'a göre ruh, “nevilerde hükümrân olan kanunlara” benziyor. Hem ruh hem de tabiattaki işleyişle ilgili kanunlar Allah'ın emri ile varlığa çıkmıştır. Fakat kanunların hissi (görülen, idrâk edilen) bir vücudu yoktur. Şâyet kâinattaki bu kanunlar birer vücut giyse, bedene bürünmüş bir ruh (gibi) olacaktı. Bu kanunlar devamlı ve sâbittir. Hiçbir başkalaşım ve değişim onların “vahdetini” bozmaz. (İtme, çekme ya da bitkilerin çekirdeğindeki teşekkülât kanunu gibi) Madem en âdî ve zayıf kânunlarda devam vardır. Elbette, “De ki, ‘ruh Rabbimin emrindedir’” âyeti gereği, “emr âleminden” gelen ruh, şuur, hayat ve idrâk sahibi olması sebebiyle daha ziyade bekâya lâyıktır. Çünkü her ikisi de Allah'ın «irâde sıfatından» gelmiştir.⁵⁷

Said Nursi'nin bu açıklamaları, onun ruhu tekvini şeriatla ilişkili olarak ele aldığı görülür. Bilindiği gibi Allah'ın Kelâm sıfatından gelen şeriat, insanların ihtiyârî fiillerini düzenler. İrâde sıfatına dayanan oluşlar da “tekvîni emirler” ve fitrî şeriat ki; bu kısım, “kâinatta cârî (geçerli) olan âdetullah'ın (tabiat kanunlarının) muhassalasından (neticelerinden) ibarettir.”⁵⁸ Bu açıklamaya göre, sünnetullah nasıl devam ve bekâ (süreklilik) sahibiyse, ruh da öyledir. Said Nursi bir eserinde de “sünnetullahın vehmî, itibarî ve ademî bir mahiyete sahip olup, onların dizginlerini elinde tutanların melekler olduğunu ifade eder. Melekler olmasa sünnetullahın dış alemde bir varlık sahibi olamayacaklarını” belirtir.⁵⁹

⁵² Nursî. age. s. 478.

⁵³ Nursî. age. s. 478.

⁵⁴ Nursî, *Lem'alar*, (Germany, 1995), 59

⁵⁵ Semavattan, “kulak hırsızlığı” yapmak isteyen cinlerin taşlanmasına dâir âyet-i kerimenin meâli şöyledir: “And olsun ki, Biz (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık. Mülk 67/5.; Hicr suresinde de “gökte birtakım burçlar yaratıldığı” ifade edilir sonra da “Onları taşlanmış (kovulmuş) her şeytandan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı eden müstesna ...” el- Hicr 15 / 16-18 Ayrıca, Saffat suresinde ise “gökyüzünün itaat dışına çıkan herşeyden korunduğu”, “mele-i âlâ'ya” (yüce topluluğa) kulak veremeyecekleri” belirtilmiştir. Buna rağmen, “meleklerin konuşmalarından bir söz kapan olursa onu da delip geçen parlak bir ışık (yıldız) takip ettiği” ifade edilmiştir. Bakz: Saffat, 37 / 6- 10.

⁵⁶ Nursî. age. s. 79.

⁵⁷ Nursî. s. 479.

⁵⁸ Nursî. *Mesnevi-i Nuriyye*, (Germany, 1995), 228.

⁵⁹ Nursî. *Sözler*. (Germany baskısı, 1995), 471.

5.1.2.2. Ruhun Sürekliliği

Ruhun yok olmayacağına dair gerek kelamcılar gerekse İslam feylesofları tarafından değişik deliller ortaya konmuştur. Bunlardan bir kısmı⁶⁰ bir çalışmamızda ele alınmıştır. Burada, ruhlar alemi hakkında Nursi'nin kısa açıklamasını verip, ruhla ilişkisi sebebi ile bu delillerden bir tanesini açıklayarak vermek istiyorum.

1) Ruhlar Âlemi: Ruhun mahiyet ve özellikleri, ruhlar aleminin varlığını gündeme getirmektedir. Said Nursi ruhun varlık ve bekasını ruhlar alemi ile ilişkili olarak ele almıştır. Ona göre ruhlar aleminin mevcudiyeti, tekrarlanmış gözlemler, ruhlarla çok sayıda irtibatı gösteren hadiselerin şahitliğine dayanır.

Ona göre, mantık ilmi kaidesine, zâtî bir hassa (özellik, vasıf) bir tek fertte görünse, tümevarım ilkesi gereği bütün efratta dahi o hassanın vücuduna hükmedilir.

“Tek bir ruhun ölümden sonra bekası anlaşılrsa, çünkü zâtîdir, zâtî olsa, her fertte bulunur.”⁶¹

O dünya ile berzah ve gayb alemi arasındaki ilişkinin bu anlamda sık olduğunu ve iki alemin birbirine yakınlığına, “Şehâdet âleminin, gayb âlemleri üstünde tenteneli bir perde” olduğunu söyleyerek dikkat çeker.⁶² Ayrıca, içinde yaşadığımız maddi dünyada birbiri içinde çok farklı alemlerin var olduğunu söyler. Hava ve su insanın yürümesine, cam ışığın geçmesine, katı ve yoğun nesnelere varlığı röntgen ışınlarının nüfuzunu engellemediği gibi bu alemlerin farklı olması da birbirinin varlığına engel teşkil etmemektedir. Ruhlar, cinler, melekler bu alemin birer unsurudur; onların da bu yoğun ve kesif âlemde bulunması, bir yerden bir yere geçmesine engel yoktur.

“Akıl nuruna, melek ruhuna, demirin içine sıcaklığın akmasına ve elektrik cereyanına da bir mâni olmadığı gibi“, kezâlik bu kesif âlemde de ruhânîlere engel yoktur.⁶³

Bediüzzaman, ruhun sürekli oluşuna berzaha geçmiş (ölenlerin) hayattaki insanlarla, rüya vb. durumlar ile ilişkisini delil getirir. Buna göre hadsiz keşif ehlinin ruhlarla görüşmesi, avamdan insanların bile sadık rüyalar ile berzaha göçen ruhlarla teması, meseleyi, insanlığın „ilm-i müteârifesi“ (delile ihtiyaç göstermeyecek kadar açık bir bilgi) hâline getirmiştir.⁶⁴

2) Allah'ın Cemâl Tecellisi: Said Nursi'nin ruhun bekasına temel teşkil etmek üzere sunduğu delillerden birisi yüce Allah'ın isim ve sıfatlarına dayanmaktadır. Bu delil, varlık alemindeki her iyilik, güzellik ve kemalin Allah'ın cemal ve kemali ile ilişkili olduğu fikrinden çıkarılmıştır. Onun bu açıklamalarına göre sonsuz güzellikler sahibi olan Allah, ilahi isim ve sıfatlarının neticesi olan fiil, eser ve sanat eserlerini temaşa ve tefekkür edip hayretle takdir edecek nazırlar (seyirciler) ister. Bu vazifeyi yerine getireceklerin en önemlisi idrâk ve şuur sahibi insandır. Çünkü, „nihâyetsiz cemal ve kemâl sahibi Zât (Allah), kendi cemal ve kemâlini görmek ve görünmek (şuur sahiplerinin onun eserlerini takdir ve tefekkür etmesi ile) ister. Hüsün ve cemal ebedî ve sermedî olduğundan müştakların (şuurlu birer kul olan insanların) vücudlarının da devamını ister. Çünkü dâimî bir cemâl ise, zâil (yok olmaya mahkum) bir müştaka razı olmaz. Zira dönmek (dünya nimetlerine ulaştıktan sonra sonsuz bir şekilde yok edileceğini düşünen) üzere zevâle mahkûm olan bir seyirci, zevâlin tasavvuruyla (yokluğu düşünerek) muhabbeti adâvete döner. Hayreti istihfâfa (küçümsemeye), hürmeti tahkîre meyleder. Çünkü hodgâm insan, bilmediği şeye düşman olduğu gibi, yetişmediği şeye de zıttır“.⁶⁵

Bu ifadeleri ile Nursi, en güzel isimlerin sahibi olan Allah'ın cemal ve kemalinin bir gereği olarak insanı ebedi hayata sahip kılacağı ve ruhu, yokluğa mahkum etmeyeceğini savunmaktadır. Bu ifadelere göre, Bâkî olan Allah'ın, isim ve sıfatlarına sınırlı ölçüde ayna olan insan ve ruhu de bekaya sahip olacaktır.

⁶⁰ Veysel Kasar, “İsmail Fenni Ertuğrul ve Bazı Çağdaşlarına Göre Ahiret ve Ruhun Bekası”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 13, sy.: 20, (Temmuz-Aralık, Şanlıurfa, 2008), ss.146-155.

⁶¹ Nursî. Said. age. s. 478.

⁶² Nursî. *Mektubât*, (Ankara: TDV. Yayınları, 2014), 604.

⁶³ Nursî. age. s. 126

⁶⁴ Nursî. age. s. 477.

⁶⁵ Nursî. *Sözler*, s. 69.

Müellif, fanilik ve zeval özelliği olan maddelerde devam (beka)nın tatbik edilmesini dikkate alarak, temel niteliği süreklilik olan ruhda bunun öncelikle geçerli olması gerektiğini ifade eder.⁶⁶ Ona göre ruh, ölümlü bedenden ayrılır, ancak tamamen çıplak da kalmaz; latif, misali bir bedeni olan ruha uygun örtüsüne girer.⁶⁷

Said Nursi ruhun devamlı oluşunu varlık tabakaları ile ilişkili olarak da düşünmüş ve şu tespitleri yapmıştır:

“Vücut mertebeleri muhtelifdir. Ve vücut âlemi ayrı ayrıdır. Ayrı oldukları için, vücutta rüsûhu (sebat ve kararlılık) bulunan bir tabaka-i vücudun bir zerresi, o tabakadan daha hafif bir tabaka-i vücudun bir dağı kadardır ve o dağı istiâb eder. (yutar) Meselâ, şehâdet âleminden olan kafadaki hardal kadar kuvve-i hâfıza, mânâ âleminden bir kütüphâne kadar vücudu içine alır. Ve hârîcî âleminden olan tırnak kadar bir vücud âyinesi, (ayna) misâl âlemi tabakasından koca bir şehri içine alır. Hârîcî âleminden olan âyine (ayna) ve hâfızanın şuur ve îcâd kuvvetleri olsaydı, bir zerrecik hârîcî vücud kuvvetiyle, o mânevî ve misâlî vücutta, hadsiz tasarruflar ve değişiklikler yapabilirlerdi. Demek vücut rüsûh kazandıkça, kuvvet artar, az bir şey, çok hükmüne geçer. Bilhassa vücut tam bir sağlamlık kazandıktan sonra maddeden soyutlanıp, kayıt altına girmezse, o vakit cüz'î bir görüntüsü, sair vücut tabakalarının çok âlemlerini çevirebilir.”⁶⁸

Vücut açısından «Her şeyin bâtını zâhirinden daha âlî, daha kâmil, daha lâtîf, daha güzel, daha müzeyyen, olduğu hâlde, hayatça daha kavî, şuurca daha tamdır. Ve zahirde görünen hayat, şuur ve kemâl ve sâire ancak bâtından zâhire süzülen zayıf bir tereşşuh (sızıntı) tur. Yoksa bâtın câmid, meyyit (ölü) olup da ilim ve hayatı dışarıya vermiş olduğuna zehâba (bu ihtimali düşünmeye) ihtimâl yoktur.

Evet, karnın (miden) evinden; cildin, gömleğinden ve kuvve-i hafızan senin kitabından nakış ve intizamca daha yüksek ve daha gariptir. Binâenaleyh, âlem-i melekût âlem-i şehâdetten; âlem-i gayb, dünya'dan ve daha âlî ve daha yüksektir.”⁶⁹

Bediüzzaman'a göre şehâdetle gayb âlemi arasında çok ince perdeler vardır. “Uyku âlem-i yakaza ile âlem-i misâl arasında bir köprüdür. Berzah dünya ile âhîret arasında ayrı bir köprüdür. Ve misâl âlemi, âlem-i cismânî ile âlem-i ruhânî arasında bir köprüdür.”⁷⁰

Bu köprü ve perdelerle rağmen, mülk - melekût arasındaki geçiş hem çok kolay hem de zordur. İnsanın maddiyatta boğulması ve cismâniyetten sıyrılamaması hâlinde zor; maddî engelleri aşır, cismâniyetten ruhâniyete yükselmesi ölçüsünde de kolaydır.

O bu hususu, ruh ve maddeye ağırlık verilmesine göre şöyle tasvir etmiştir:

“Mülk ve melekût arasındaki perde ne kadar incedir, aralarındaki mesâfe ne kadar büyüktür! Dünya ile âhîret arasındaki yol ne kadar kısa ve ne kadar uzundur! İlim ile cehil arasındaki hicâp ne kadar lâtîf ve ne kadar kalındır! İmân ile küfür arasındaki berzah, ne kadar şeffaf, ne kadar kesiftir. İbadetle ma'siyet arasındaki mesâfe ne kadar kısadır!

Hâlbuki (bunların) araları cennet ile narın (cehennem) araları kadardır. Hayat ne kadar kısa, emel ne kadar uzundur! Evet hâl ile mazi arasında öyle ince bir perde vardır ki, ruhun mâzî cihetine geçmesine mâni değildir. (Ancak) cesede nisbeten bitmez bir mesâfedir.”⁷¹

Kısacası, bu âlemler arasındaki geçiş nefis, hevâ ve madde tarafından ele alınırsa gâyet zor; uzun ve meşakkatlidir. Ruh ölçüsünde ise mesafe, gayet kısa ve süratlidir.

Bu açıklamalardan Nursi'nin ruhun varlığı, ruh âlemi ve gaybla ilgili Kelam ilminde sem'iyat bahislerinde ele alınan konuları insanların tecrübeleri ve akli ilimler ile te'yit ettiği anlaşılmaktadır. Ruhun

⁶⁶ Nursî. *Mesnevi-i Nuriye* (Arapça) (1969), 242

⁶⁷ Nursî. *Sözler*, s. 429

⁶⁸ Nursî. B. Said, *Mektubat*, (Html Micsrof Corp.1995-2002 Denetim Sürümü), s.20 Mktb 10 Kelime. s.462

⁶⁹ Nursî. B. Said, *Mesnevi-i Nuriye*, (Html Micsrof Corp.1995-2002 Denetim Sürümü), Zerre, Rsl. s.1339.

⁷⁰ Nursî. B. Said, *Mesnevi-i Nuriye*, (Html Micsrof Corp.1995-2002 Denetim Sürümü), 10. Rsl., s.1359.

⁷¹ Nursî. *Mesnevi-i Nuriye Şemme*, *HtmL*. Ag. Kaynak, s.1347.

devamlı oluşunu ayrıca Esmâ-i Hüsnadaki ilahi sıfatlara dayandırmış; bunun hikmet ve adalete daha uygun olduğunu düşünmüştür. Ruhun mahiyetiyle ilgili kanuniyet teriminin orijinal bir yaklaşım olduğu ifade edilebilir.

Sonuç

İsmail Fenni Ertuğrul'un materyalist cereyanlara karşı madde ve ruhu ele aldığı dönemde Said Nursi'nin de aynı konuları incelediği ve materyalist fikirlere karşı madde ve ruh etrafındaki konuları dinî bir duyarlılıkla incelediği anlaşılmaktadır.

Bu makalede iki düşünürün fikirleri sırası ile ele alınmış, düşünürlerin madde, ruh ve hayatla ilgili tespitlerine yer verilmiştir. İsmail Fenni ruhu iki kısımda incelemiştir. O, ruhu genel anlamda, “emr âleminden gelen ilk ve vasıtasız yaratılan nur” olarak görür. Tasavvufi eserlerde Hakikat-ı Muhammediyye olarak da ifade edilen bu gerçeği o, bedeni olmayan “küllî ruh” olarak kabul eder. Bu ruhun insandaki tecellisi kabiliyetlere göredir. En mükemmel görüntüsü insân-ı kâmil dedir. O da Hz. Muhammed'dir. Diğer insanlardaki ruhu “cüz'î ruh veya nefis” olarak düşünür.

Küllî ruh, basit, nurânî ve ruhânî, yer kaplamayan bir cevherdir. Mükevvenâtın kendisine taallûku cihtiyle muhdes; Allah'ın emri olması itibâriyle ise kadimdir. Fenni'nin ruh görüşünde vahdet-i vücud felsefesini savunan İbn Arabî'nin görüşlerinin tesiri olduğu görülmektedir.

Bu anlamdaki ruhun Allah'ın “emr âlemin”den olduğunu söyleyen Ertuğrul, onun, hiçten vücuda getirildiğini ifade eder. Beden ise, “bir şey”den yaratılmış olan” halk âlemine âittir. Bunlardan birincisi melekût, ikincisi de mülkdür. Birincisi eşyanın görünmeyen kısmı ve asılları, diğeri de eşyanın zâhiri, vücut sahnesine çıkan çehresidir.

O, eserlerinde maddeyi itme ve çekme, sıcaklık, ihsas, akıl, fikir ve şuur gibi hadiselerin tamamına haiz gören ve maddeyi hadiseler ve değişimler sonunda baki kalan bir cevher sayan Boucher'in düşüncesine karşı çıkmıştır. Fenniye göre madde atıldır. Madde şuur ve akıl gibi melekelerin ortaya çıkardıkları hâri-kulâde işlere asla kaynak olamaz.

Çalışmamızda tespit edebildiğimiz kadarıyla o, insanı klâsik mânâda bir hayvan gibi gören biyolojik materyalizmi reddetmiştir. Ruhdaki meyiller, akıl sayesinde gerçekleştirilen mânevîyat herhangi bir hayvanın “sınırlı kabiliyetini” taşarak, bir üst dereceye çıkamaması bunu gösterir.

İnsan, aklî işlerde meleke sahibi oldukça, ma'kulatı idraki artar. Hisler ise akla engel teşkil eder, fakat akıl onları kullanmadan da idrak eder. His organları ise maddidirler. Demek ki insanda bu maddelerin ötesinde ma'kulatı idrak eden bir şey vardır. Bu da nurânî, basit, rûhânî ve yer kaplamayan bir cevherdir ki, müellif bu gerçeği ruh olarak ifade etmiştir.

Ruh değişmez, çünkü değişmenin mahalli olan maddeden tamamen ayrıdır. Ruh, mürekkebe ve cismânî olmadığı için ayniyetini muhâfaza eder. Ayniyetine delil de değişim sırasında değişmeyi idrâk etmesidir. Şâyet o da değişmiş olsaydı, insan en küçük hatırasını, bilgisini bile muhâfaza edemezdi.

Ruh, maddî değildir. Cismânî ve ruhî hâdiselerdeki farklılık, ruhla cismin farkını da ortaya koyar. Bölünmez, parçalanmaz, terkiib altına girmez. Hafıza, bilgi birikimi, hukûkî mes'uliyet ruhun sürekli değişen ve başkalaşan cisme mukabil, ayniyetini ispat eden delillerdir. Aksi halde, en basit iki farklı şeyden bile bilgi üretmez, çünkü veya bir ay önceki olayları hiçbir şekilde muhafaza edemezdik.

İnsandaki uzuvlar ile beyin ve madde, ruhun, şehâdet âlemini idrâk için kullandığı cihazlarıdır. Ruh, bu aletler olmadan da idrak eder. Beden öldükten sonra ruhun bu kabiliyetine bir zarar da gelmez.

Uzuvlarımız maddîdir. Beynin muhteviyat ve terkiibi de maddîdir. Madde düşünce ve ruhun faaliyetlerini izaha yeterli değildir. Düşünen, muhakemeyi, beyni kullanarak bütün manevî işleri gerçekleştiren ruhtur. Ruh piyanisttir. Ancak, piyanist ne kadar mâhir ve mükemmel olsa da piyano bozuk ise, iyi nağme

çıkmayacaktır. Milyonlarca beyin hücresi düşüncenin birliğini meydana getiremez. Parçaları tevhid eden, kendisi parçalanmayan bir şeyin (düşünce merkezi) olması gerekir. Materyalistler buna bir molekül diyorsa onun adı ruhtur. Beyin cerrahî olarak parçalanmıştır. Bu parçalar arasında düşünmeyi, düşünceyi icra eden bir parça yoktur. Öyle ise, beyne bu özellikleri kazandıran beynin dışında bir güç merkezi, ruh vardır.

İsmail Fenni, ruhun bekasına dair delilleri ruhun mâhiyetini gösteren özelliklerinden çıkarır. İnsâniyet hakikati ve hayvandan farklılık, ruhun vahdet ve ayniyyet sahibi ve basît olması, umumî kabul delillerini beka-i ruh için de dayanak saymıştır. Allah'ın Adil ve Cemîl gibi isimleri ruhun bekasını gerekli kılar. Aksi halde bu mükemmel vücut ve yüksek kabiliyetleri veren Zât insana haksızlık etmiş olurdu.

Said Nursi de maddenin mahiyet ve yapısı itibariyle âtıl ve hareketsiz olup düşünce üretmeye kaynak görülmemesi gerektiğini ifade eder. Maddeye mana ve hareket verenin hayat olduğunu, hayatın kesrette tevhidi ortaya çıkarma özelliği ile ilâhi kudrete işaret ettiğini ifade etmiştir. Maddi âlemdeki birçok nesnenin hayat ile bir anlam ve bütünlük kazandıklarını belirten Said Nursi, beşeriyet tarihi boyunca hayattaki fevkalâdelik özelliğinin insan zihninden ötede tutulmasını bir yanlışlık olarak zikreder.

Said Nursi, maddenin bir manaya hizmet ettiği onun da hayat olduğunu belirtir. Hayatın hakiki vücut olup Yaraticının çok sayıda isim ve sıfatının hayat sahipleri üzerinde tecelli ettiğini örnekleri ile ortaya koyar.

Nursi'ye göre "hayatın hayatı" ruhtur, ruhun ise sünnetullaha benzer bir kanuniyet yanı vardır. Ruh, nurani, canlı, latif bir vücudu olan, şuurlu ve külliyyet kazanmaya kabiliyetli bir yapıya sahiptir. İnsan bünyesinin her tarafına aynı ölçüde ilgisi vardır.

Ruh değişmez, maddi ve nesnel bünye ömür boyunca defalarca değişmesine rağmen, o değişmeleri idrak eder ancak sabit kalır; ruh birlikte olduğu vücudu / bedeni ölümle birlikte terk eder, latif cismi / kılıfına girer varlığını, izn-i ilahi ile devam ettirir.

Ruh besatet sahibi olup mürekkebe değildir, ruh sahipleri ruhun özelliklerinde ilerledikçe birbiri ile irtibat halinde olabilir; vefat edenlerin dünyadaki insan ruhları ile irtibatı, ruhun hem bekasını hem de ruhlar âleminin varlığını ispat eder. Bu durumun bir defa meydana gelmesi bile bir realiteyi ispat ederken, bu konuda sayısı tecrübeler vardır.

Ruhlar âlemi ve ahiret hayatı ile dünya arasındaki perde hem ince hem de çok kalındır. Maddi hayatın özelliklerine göre aradaki mesafe uzun, manevi hayatın nitelikleri itibariyle gayet kısadır. Ruh vücut itibariye rüsh ve sağlamlıkta ileri bir aşamadır. Çünkü maddenin özelliklerinden üstün bir yapıdadır.

Kaynaklar

- Açıkgenç, Alparslan. “*Said Nursi*”, Ankara: TDV. Yayınları, 2018.
- Akgündüz, Ahmet. *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursi ve İlmî Şahsiyeti*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2013.
- Badıllı, Abdülkadir. *Bediüzzaman Said-i Nursi, Mufassal Tarihçe-i Hayat*, İstanbul: By.,1998.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Türkiye’de Ruhçu ve Maddeci Görüşlerin Mücadelesi*, Ankara: Töre-Devlet Yayınevi, 1979.
- Ertuğrul, İsmail Fenni. *Lugatçe-i Felsefe*. İstanbul: By., 1341.
.....*Maddiyyun Mezhebinin İzmihlali*. İstanbul: Orhaniye Mtb, y., 1928.
- Ferid, İsmail. *İbtal-i Mezheb-i Maddiyyun*, Sd. Ali Utku-Abazar Sepehri, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2012.
- Harputizade, *Mustafa Efendi, Red ve İspat*, Sd.: İ. H. Kaynak- Ali Utku, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2014.
- Kara, İsmail, *Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi*, İstanbul: 1987.
.....*Vahdet-i Vücut ve Muhyiddin-i Arabi*, Y. hazırlayan: Mustafa Kara, İstanbul: 1991.
- Kübrâ, Necmü’din- el-, Ahmed b. Ömer el Hayvarki, *Te’vilatu’l Kur’an* (ve yes’elüneke an’i’r- rûh..’ tefsiri) Yazma, Dbş.No. 00031 (Hacı Mahmut Ef. Blm. Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul.)
- Nursi, Said. *Mektubat*, Ankara: TDV. Yayınları, 2014.
.....*Mesnevi-i Nuriye*, (Html Micrsof Corp.1995-2002 Denetim Sürümü
.....*Mesnevi-i Nuriyye*, Germany baskısı, 1995.
.....*Sözler*, Ankara: TDV. Yayınları, 2106.
.....*Sözler*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat, 2021.
.....*Mektubat*, (Html Micrsof Corp.1995-2002 Denetim Sürümü)
.....*Mektubat*, Ankara: TDV.Yayınları, 2014.
.....*İşaratu’l -İ’caz*, Ankara: TDİB, Yayınları, 2014.
- Louish Boucher. *Madde ve Kuvvet*. Trc.: Baha Tefvik-Ahmet Nebil. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2012.
- Şahiner, Necmeddin. *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, Nesil Yayıncılık, İstanbul: 2006.
- Sa’düddin et-Teftazânî, *Şerhu’l Akaid*, Tercüme: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, 1989.
- Şehbenderzâde, Filibeli Ahmet Hilmi, *Huzur-u Akl-ü Fende Maddiyyun Meslek-i Dalâleti*, Sd. Erdoğan Erbay-Ali Utku, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2012.
- Topaloğlu. Bekir, *Kelam İlmine Giriş*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2014.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Tarihi Maddeciliğe Reddiye*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1981.
- Kasar, Veysel. *İsmail Fenni Ertuğrul’un Ruh Görüşü*, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YLS Tezi, 1995.
- Kasar, Veysel.”İsmail Fenni Ertuğrul ve Bazı Çağdaşlarına Göre Ahiret ve Ruhun Bekası”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 13, sy.: 20, (Temmuz-Aralık) Şanlıurfa, 2008.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Ruh”, *İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV. Yayınları, 2018. ss. 145-157.
- Yeğin, Abdullah. *Yeni Lügat*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1975.

Ansiklopedi ve İnternet Kaynakları:

- (Heyet) *Meydan Larousse*, Meydan gzt. Neşriyatı, İstanbul: 1969.
- Wikipedi Özgür Ansiklopedi. “*Pozitivizm*”. Erişim 30 Haziran 2021. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pozitivizm>

Muhakemat

Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi

Risale-i Nur Nazarıyla Musibetleri Okuma Usulü

Abdullah Usame KORKUT

Doktora Öğrencisi
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Hadis Anabilim Dalı
Ankara, TÜRKİYE
ausamekorkut@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2407-2506>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 30/10/2023
Kabul: 05/12/2023
Yayın Tarihi: 31/12/2023
Yayın Sezonu: Aralık

İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Hukuki sorumluluk yazarlara aittir.

Atıf

Korkut, Abdullah Usame. "Risale-i Nur Nazarıyla Musibetleri Okuma Usulü". *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi* 3 (Aralık 2023), 44-69.

Özet

İslam düşünce geleneğinde "musibetleri okuma usulü" ile ilgili vahiyden mülhem birçok çalışma ortaya konmuştur. Bu çalışmalardan birisi de Said Nursî'nin müellifi olduğu Risale-i Nur'lardır. Eserlerde sistematik bir şekilde olmasa da bağlam gereği metinlere yayılmış şekilde musibetlerle ilgili birçok ilke, hikmet ve maslahata yer verilmiştir. Bu metinler birer teorik ilke olmanın yanında, bir anlamda pratik hayatta işlevsel olan "musibet süreci yönetimi" şeklinde realist öneri ve çözümlerdir. Hülasa olarak eserlerde olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kuralarak değil, gerçek bir tevhid anlayışı ile "bu musibet ile yaratıcı bize ne anlatmak istiyor?" şeklinde bir ibret usulü okuma tarzı mevcuttur. Müellifin dönemin zorlu şartlarında sunduğu bu nazar ve okuma usulü, çevresindeki dostlarına ve sair musibet-zedelere bir "teselli kitapçığı" hükmünde olmuş ve hâlihazırda da olmaya devam etmektedir. Çalışma muhtevasında "Kur'an ve sünnet gözlüğüyle musibetlere nasıl bakılmalı" sorusuna cevap aranacak, Risale-i Nur eserleri özelinde musibetlerle ilgili temel ilkelere/prensiplere yer verilecektir. Bunların yanında musibetlerin gayeleri ve faydaları eserlerden nakledildiği şekilde ortaya konacak, son olarak da musibete maruz kalanlara tavsiye niteliğinde birtakım öneriler aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Musibet, Bela, Tevhid Nazarı, Risale-i Nur, Said Nursî.

Muhakemat

Uluslararası Risâle-i Nur Araştırmaları Dergisi

The Method of Reading Calamities From the Perspective of Risale-i Nur

Abdullah Usame KORKUT

PhD Student
Ankara Yıldırım Beyazıt University
Social Sciences Institute
Department of Hadith
Ankara, TURKEY
ausamekorkut@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2407-2506>

Research Article

History

Received: 30/10/2023
Accepted: 05/12/2023
Published: 31/12/2023
Pub Date Season: December

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright:

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement:

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Legal liability belongs to the authors.

Citation

Korkut, Abdullah Usame. "Risale-i Nur Nazarıyla Musibetleri Okuma Usulü". *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi* 3 (Aralık 2023), 44-69.

Abstract

In the tradition of Islamic thought, many studies on the "method of reading calamities" have been put forward based on revelation. One of these works is the Risale-i Nur, authored by Said Nursî. Although not in a systematic way, the works include many principles, wisdom and maslahats related to calamities, spread throughout the texts due to the context. These texts are not only theoretical principles but also realistic suggestions and solutions in the form of "calamity management" that are functional in practical life. In short, the works are not based on establishing a cause-and-effect relationship between events, but on a true tawhidic understanding of "what does the Creator want to tell us with this calamity?". This way of reading and understanding, which the author presented in the difficult conditions of the period, has been and continues to be a "consolation booklet" for his friends and other victims of calamity. In the content of the study, an answer will be sought to the question of "how to look at calamities through the lens of the Qur'an and Sunnah", and the basic principles related to calamities will be included in the Risale-i Nur works. In addition to these, the purposes and benefits of calamities will be revealed as conveyed from the works, and finally, some recommendations will be conveyed as advice to those who are exposed to calamities.

Keywords: Calamity, Trouble, Tawhidic Understanding, Risale-i Nur, Said Nursî.

Giriş

Yaratan ve yaşatan Allah, ulûhiyeti ve rububiyeti ile evren içinde bir nizam kurmuş, bu düzen içinde de kullarından kendisini tanıyıp, ibadet etmelerini istemiştir.¹ Bu süreçte onları bir kısım imtihanlara tabi tutmuş, imtihan mefhumunun gereği olarak da insanları yeri geldiğinde hayır ve şerle,² yeri geldiğinde zorluk, sıkıntı,³ korku, açlık, can,⁴ mal ve evlatlarla,⁵ yeri geldiğinde amellerle, samimiyetle, teklifle ve birbirleriyle sınanmıştır.⁶ Sınanma aracı olarak yaratılan âlemde insanın başına farklı zaman ve zeminlerde kaçınılmaz olarak gelen musibetler, insanları bu olayları anlamaya ve anlamlandırmaya sevk etmiştir.

Kişinin nazarının manzarasını belirlediğini göz önüne aldığımızda olaylara bakış açımız gayet tabii olayın etkisinde değişikliğe yol açacak, musibetler bu durumda izafi olacaktır. Bu nazar ve anlamlandırma Kur'an ve sünnetin rehberliğiyle insan zihninde sağlam bir zemine oturmuş, ilahi birer işaret olan vahyin ibarelerinin yanında, yine ilahi birer ikaz olan ibretler de “sessiz ve sözsüz ilahi birer vaaz”⁷ olarak anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bakış açısıyla musibetler ayetlerde yer aldığı üzere yeri geldiğinde mü'minleri dergâh-ı İlahîye sevk etmek için birer kader kamçısı,⁸ yeri geldiğinde inkârcılara ikaz ve azap,⁹ yeri geldiğinde kulun rabbine dua edip yalvarması için bir vesile¹⁰ ve yeri geldiğinde de kulun sabrını ölçmek için bir test aracı olmuştur.¹¹

İslam düşünce geleneğinde ve çağdaş dönemde gerek müstakil gerekse metinlerde bağlam gereği musibetleri okuma usulü ile ilgili birçok eser ve çalışma ortaya konmuştur.¹² Bu çalışmada “musibetlere karşı nasıl bir bakış açısına sahip olunmalı?” sorusuna Said Nursî'nin te'lif ettiği Risale-i Nur Külliyyatından cevaplar aranacaktır. Bu konuda İslam âlimleri tarafından anılmaya değer farklı görüşler ve örnekler ortaya konulsa da, çalışmanın muhtevası ve sınırları açısından burada Risale-i Nur'lar da musibetleri okuma usulü anlamaya ve aktarılmaya çalışılacaktır. Ayrıca çalışmanın muhtevası içerisinde usullerin yanında musibetlerin hikmetlerine/maslahatlarına da yer verilecek son bölümde de musibete uğrayan kişilere yapılan teselliler, tavsiyeler ve öneriler aktarılacaktır.

¹ Zâriyât 51/56.

² A'râf 7/168, 293; Enbiyâ 21/35.

³ Bakara, 2/177.

⁴ Âl-i İmran 3/186; Enfâl 8/28; Teğâbun 64/15; Tevbe 9/120.

⁵ Tevbe 9/55, 85.

⁶ Mülk 18/2; Kehf 18/7; Mülk 67/2; Hud 11/7; Bakara 2/177; En'am 6/53; Muhammed 47/4.

⁷ Mehmet Görmez, *İslam'da Zor Zamanlar Bir Okuma Usulü*, Otto Yay., 2021, 22, 78.

⁸ En'am 6/42; Nursî, *Barla Lahikası*, 130.

⁹ Enbiyâ 21/77; Furkân 25/37; Bakara, 2/65; Mâide 5/60.

¹⁰ Zümer 39/8.

¹¹ Muhammed 47/31.

¹² Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, *Musibetlere Sabretmek*, çev. Cihan Varlı (İstanbul: İ'tisam Yayınları, t.y); Abdulhalim Tartusi, *Bela ve Musibetle İmtihan*, (İstanbul: Karınca Kitap, 2016); Metin Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*, (Ankara, DİB Yayınları, 2020); Mehmet Görmez, *İslam'da Zor Zamanlar Bir Okuma Usulü*, (Ankara: Otto Yayınları, 2021); İsmail Karagöz, *Kur'an'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum*, (y.y.: Çelik Yayınları, 1996); Said Alpsöy, *Bela ve Musibet Niçin Gelir? Nasıl Korunulur?* (y.y.: Umran Yayınları, 2014); Kerim Buladı, *Musibet ve İmtihan*, (y.y.: Kayhan Yay, 2021); Selim Özarslan, *Musibet ve İmtihan*, (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012); İbrahim Çoşkun, *İlahi Adalet ve Engelli Bireyler*, (İstanbul: Kitap Dünyası, 2016); Fatih Kaya, *Kurana Göre Musibet ve Sebepleri* (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001); İsmail Genç, *Kur'an'da Musibet*, (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Mü'min Çöpür, *İmam Mâtürîdî'ye Göre Musibetler Karşısında İnsanın Konumu*, (Balıkesir, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022); Zeki Koçak, “Müslümanlar Musibetler Karşısında Nasıl Davranmalı?” *Diyanet İlmî Dergi* 56/3 (2000), 937-980; İsmail Çevik, “Musibet Kavramının Etimolojisi Ve İtikadi-Ameli Sonuçları”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 6/1 (2020), 271-300; İsmail Çevik, “Musibet Kavramının Etimolojisi Ve İtikadi-Ameli Sonuçları”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 6/1 (2020), 271-300; Mehmet Müftüoğlu, “Kur'an-ı Kerim'e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi”, *İslâm Rumeli Araştırmaları Dergisi* 3/5 (2020), 8-27. Necati Kara, “Kur'an ve Sünnette Belâ – Musibet” *Ekev Akademi Dergisi*, (1998), 33-58.

1. Kavramsal Çerçeve

Musibet “bir şeyin hedefine ulaşması, isabet etmesi, payına düşmesi” anlamına gelen isâbet mastarından isim olarak türetilmiş bir kavramdır. İstilahta “çoğunlukla insanın iradesi dışında, ansızın başına gelen felaketleri, sıkıntıları, perişanlık halleri” diğer bir tabirle “mal ve can noktasında insanın maruz kaldığı her türlü eksikliği ve noksanlığı” ifade etmektedir.¹³ Musibet kavramının muâdili veya benzeri olarak Kur’an’da “bela’, imtihan, fitne, be’sâ, darrâ’, azab, hıyz, be’s ve helak” kavramlarına yer verilmiş bu kavramlarla en genel anlamda “insanların başına gelen her türlü kötü durum”lar anlatılmaya çalışılmıştır.¹⁴ Allah tarafından insana isabet eden bu musibetler maddi/dünyevi ve manevi/uhrevi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dünyevi olarak ifade edilen musibetler kişinin maddeye/maddi olana ait eksilme, değişme veya kayıpları ifade etmektedir. İnsanın canından eksilmesi/yoksun olması (hastalık, ölüm, işkence, zulüm vb.), malından eksilmesi/bozulması/çalınması/kaybolması (yoksulluk, iflas vb.) gibi durumlar bu kategoride değerlendirilebilir. Dini olarak ifade edilen musibetler ise kalbi, ruhi ve fikri musibet olarak meydana gelen; şirk, küfür ve isyan gibi manevi yöndeki eksiklik veya yoksunluklardır.¹⁵

Musibet diye görünen kötülüklerin halkı/yaratılması Allah tarafından olsa da onların insanların başına gelme nedeni ayetlerin ifadesiyle insanların kendi elleriyle yaptıkları hatalar/günahlar sebebiyledir. Dolayısıyla, çalışmanın muhtevasında da değinileceği üzere insanların başına gelen musibetlerin iki temel sebebi vardır: Birincisi, yaratıcıya karşı kendi elleriyle işledikleri günahlar, yaptıkları hatalar, haksızlıklar, zulümler veya yapmadıkları görevler sebebiyle (hukukullah), ikincisi de insanlara karşı olan sorumluluklarını yerine getirmemeleri, onlara yaptıkları haksızlık, haddi aşma sebebiyledir (hukuku ibâd). Neticesi itibariyle kâfirler bu musibetlere maruz kaldıklarında tam müstehak olurken, mücrim olan kullar için bir keffaretü’z-zunub ve gerçek mü’minler için de bir terakki vesilesi olmaktadır.¹⁶

2. Musibetlerle İlgili Temel Prensipler/Düsturlar

Risale-i Nur eserlerinde musibetlerle ilgili temel bazı ilkelere yer verilmiş, herhangi bir kötü olay karşısında insanların Kur’an ve sünnet kaynaklı bu prensipleri akla getirmeleri istenmiştir. Bu bölümde yedi başlık altında teorik olarak topladığımız bu düsturlar, pratik olarak musibet anında bir okuma usulü olarak musibetzedelere yardımcı olacak mahiyettedir. Eserlerde temelde tevhid nazarı esas alınarak okunan musibetler, neticesi itibariyle teslimiyet ve tevekkül gerektirmekte olup, dolayısıyla tevhid, nübüvvet ve ahiret inancını temelde tesis etmiş kişilere hitap etmektedir.

2.1. Musibetlerin/Kötülüklerin Güzellikleri Ortaya Çıkarması ve Vücutun/Varlığın Hayır Olması

Risale-i Nurlarda musibetler açıklanırken en temelde bilinmesi gereken şey “musibet” kavramının ontolojik ve kavramsal tahlilidir. Eserde “her şey zıddı ile bilinir” kaidesince insanların musibet olarak

¹³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân* (Mansure: Mektebetü'l-Feyyad, 2009), “svb”, 369-370; Mustafa Çağrıncı, “Musibet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/255-256; Faruk Özdemir, *Kur'an'da Musibetler İnsanın Sorumluluğu ve Sünnetullah*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2021), 21; Genç, *Kur'an'da Musibet*, 6-7.

¹⁴ Bkz. Özdemir, *Kur'an'da Musibetler İnsanın Sorumluluğu ve Sünnetullah*, 22-28; Kaya, *Kur'an'a Göre Musibet ve Sebepleri*, 3-13; Kara, “Kur'an ve Sünnette Belâ – Musibet” 34-37; Genç, *Kur'an'da Musibet*, 7-18.

¹⁵ Karagöz, *Kur'an'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum*, 21-24.

¹⁶ Kaya, *Kur'an'a Göre Musibet ve Sebepleri*, 44-77; Genç, *Kur'an'da Musibet*, 61-66; Karagöz, *Kur'an'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum*, 20-24, 46-72. Burada kulun manevi yönden nimetlerinin ve kulluk bilincinin arttığı oranda yaratıcı tarafından tavizin/tahammülün azalacağı da göz önünde bulundurulmalıdır. Peygamberlere ve evliyalara gelen musibetler bu bağlamda değerlendirilebilir. Ahzâb 33/30-32. İlgili rivayetler örnekler için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi el-Buhârî, *Sahih*, nşr. Mustafa Dîb Buğâ, (Beyrut: Dâru'l-İbn Kesir, 1987.), 5/2138 (No. 5324); Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Sünen*, nşr. Ahmed Muhamed Şâkir, (Beyrut: Dâru'l-İhyâ-i Turâsi'l-Arabî, 1994.), 4/601 (No. 2398).

gördükleri kötülüklerin aslında “iyiliğin olmama hali” olduğu muhtelif yerlerde vurgulanır.¹⁷ Hakikatte bunların kâinatta görünen “hayır-şer, güzel-çirkin, nef’-zarar, kemal-noksan, ziya-zulmet, hidayet-dalalet, nûr-nâr, imân-küfür” gibi zıtlıkların birbiriyle değişimleri oldukları,¹⁸ güzelliğin çirkinliği, çirkinliğin güzelliği ortaya çıkardığı ifade edilir.¹⁹ Zıt olan şeylerin birbiri ile rekabetinin iyiliğin ve kötülüğün derecesini belirlediği, hidayetin tekâmülüne dalaletin yardım ettiği, imanın tekâmülüne ise küfrün yardım ettiği, küfür ve dalaletin ne derece pis ve zararlı olduklarını gören bir mü’minin imanı ve hidayeti, birden bine çıkacağı aktarılır.²⁰ Eserlerde bir şeyin zıddının olmaması, başka bir hale geçmemesi veya ortadan kalkmaması o şeyden alınan güzelliğin ve lezzetin etkisini kaybetmesine neden olacağına dikkat çekilirken, ışık için karanlığın, sıcak için soğukun gerekli olduğunu, açlık olmazsa yemeğin, susuzluk olmazsa suyun, hastalık olmazsa sağlığın zevk ve lezzet vermeyeceği ifade edilir.²¹

Eserlerde musibetler konusunda vurgulanan en temel prensiplerden biri de “ademin/yokluğun şerr-i mahz” (tamamıyla/bütünüyle kötü) olduğudur.²² Tüm musibet ve kötülüklerden önce en evvelde ademin/yokluğun en büyük kötülük olarak tavsif edilirken, vücudun/varlığın iyiliklerin kaynağı olduğunun alt çizilir.²³ Ayrıca *İşâratü'l-İ'câz* isimli eserde varlık sahasına çıkmanın büyük bir rahmet, insanın başına gelebilecek en büyük azabın bile yokluktan daha hayırlı olduğuna ve bunun vicdani bir hüküm olduğuna vurgu yapılır.²⁴

Risalelerde insanın başına gelen musibetlerde yoklukta kalmayıp, varlığa gelip vücut nimetinin hatırlanması tavsiye edilirken, varlıktan sonra sırasıyla “hayat, insanlık, İslâmiyet ve hidayet” birer nimet olarak nitelendirilir.²⁵ Maden olup bitki olmayanların, bitki olup hayvan olmayanların, hayvan olup insan olmayanların herhangi bir hak talebinde bulunamayacağı, belki buldukları hayat tabakasına karşı yaratıcıya şükür ile mukabele etmeleri gerektiği ifade edilir. Bir yerde yokluktan gelen varlıkların Allah’a karşı haklarının olmadığı belirtilirken hak aramalarının aksine “daima şükür ve hamd ile, verdiği vücut mertebelerinin hakkını eda etmeleri gerektiği” söylenir.²⁶ Bununla beraber insanın bu kadar nimeti hak etmeden elde etmesi ve kendi seçimini kötüye kullanması sonucunda başına gelen musibetlere şikâyet değil, şükür ve sabır ile karşılık vermesi gerektiği noktasında da ikazlar yapılır.²⁷ Yaratan, yaşatan ve kullarının işlerini tedbir edeni unutup, ülfet ve gaflet haliyle nimeti unutmanın “nankörlük ve küfran-ı nimet” hali olduğu söylenirken, hiç hak edilmemiş ve edilmeyecek nimetler üzerinde insanın hak iddia etmesinin ve şikâyetinin haksızlık olduğu ifade edilir.²⁸

2.2. Mülk Sahibinin Mülkünde Dilediği Gibi Tasarrufta Bulunması, Allah’ın Kullarına Zulmetmemesi ve Sebeplerin Göz Ardı Edilmemesi

Risalelerde kötülükler ve musibetlerle ilgili bir hakikat olan “canın ve malın Allah’a ait olması şuuru” bireyde temelde oluşması gereken en önemli ilkeler arasındadır. Eserlerde yaratıcıya inanmayı veya inan-

¹⁷ Said Nursî, *Lem’alar* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 98-99, 293, 296; Said Nursî, *Sözler*, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 664. Müslüman filozofların bu konudaki tahlilleri için bkz. Coşkun, *İlahi Adalet ve Engelli Bireyler*, 151-155.

¹⁸ Nursî, *Sözler*, 586, 664-665.

¹⁹ Said Nursî, *Şualar* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2014), 39. Ayrıca bkz. Nursî, *Lem’alar*, 96-98.

²⁰ Said Nursî, *İşâratü'l-İ'câz* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2011), 240.

²¹ Nursî, *Lem’alar*, 295-296.

²² Bkz. Nursî, *Lem’alar*, 306. *Sözler*, 586. *Şualar*, 605.

²³ Bkz. Nursî, *Şualar*, 95.

²⁴ Nursî, *İşâratü'l-İ'câz*, 92. Ayrıca bkz. Nursî, *Şualar*, 257

²⁵ Nursî, *Mektubat* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2012), 383-384.

²⁶ Nursî, *Mektubat*, 383-384.

²⁷ Nursî, *Lem’alar*, 304.

²⁸ Nursî, *Mektubat*, 384. Bu izahın örneği için bkz. *Lem’alar*, 304. Ayrıca bkz. Nursî, *Lem’alar*, 293.

dığı halde teslim olmayıp can veya mal noktasında bir malikiyet/hâkimiyet iddia edenlere karşı ayetlerden mülhem olarak sık sık şu hatırlatma yapılır: “*Göklerin ve yerin mülkü Allah’ındır. Mülk sahibi mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunur.*”²⁹ Varlıkların hiçbir yönüyle Vâcibü'l-Vücut’a karşı haklarının olmadığı vücut ve âza ve cihazatın, insanın mülkü olmadığı, onları kendisinin yapmadığı, başka tezgâhlardan satın almadığı bundan dolayı da mülk sahibi olan yaratıcının istediği gibi kullanabileceği izah edilir.³⁰

Allah’ın kulları üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunmasından söz edilirken, zihinlerde tesis edilmesi gereken temel bir şey de yaratıcının bu meşitte şüphesiz mutlak adaletle ve bir sünnetullah çerçevesinde hükmedeceğidir. Kur’an’da “*Âdil-i Mutlak olan yaratıcının hiçbir kimseye zerre kadar zulmetmeyeceği*” farklı yerlerde vurgulanır.³¹ Risale-i Nur metinlerinde kâinattaki her varlıkta tecelli eden “*Adl*” ismi müstakil bir başlık olarak ele alınmakla beraber,³² musibetler yönüyle olaylar karşısında bu isme istinaden Allah’ın zulmetmeyeceği konusunda tam bir teslimiyet söz konusudur. Risale-i Nur eserlerinin satır aralarında imtihan sürecinde insanların farklı şekillerde nimetlendirilmesi ve farklı bilinç eşikleri de göz önüne alınarak “*ibtıla da eşitlik arama tutarsızlığı*”na düşmeden Allah’ın adaletinin farklı şekillerde yansıtacağına dikkat çekilir. Musibetlerde, özellikle beşer eliyle gelen zulümlü musibetlerde, görünen sebepler ve kader-i ilahi yönü olmak üzere iki vechinin olduğu ifade edilirken, beşerin sebeplere bakıp zulmedeceği, kaderin de başka noktalara bakıp adalet edeceğine dikkat çekilir.³³ Zahirine bakıldığında zulüm olarak görünen birçok olayın arka planında ilahi adaletin tecelli ettiği örneklerle açıklanır.³⁴

Ayetlere istinaden³⁵ risalelerde de kâinata meydana gelen tüm fiillerde sebeplerin hakiki etkisi reddedilirken, “*muvaahhid*”liğe sık sık vurgu yapılır.³⁶ Bu tevhid bilinci ve yaratıcının faaliyetteki adaletinin yanında bu icraatın sünnetullah/adetullah ve sebepler çerçevesinde olması da ayetlerde mükerreren ifade edilir.³⁷ Aynı şekilde Risale-i Nurlarda da Kur’an’dan mülhem olarak imtihan meydanı olması nedeniyle sebeplere ve Allah’ın kâinata koyduğu yasalara riayetinin de altı çeşitli misaller verilerek çizilir.³⁸ Sebeplerin yaratılış hikmeti ise eserlerde “*teklif sırrının bozulmaması yönü*” ve “*kötülükler perde olması yönü*” olmak üzere iki şekilde izah edilir. Kâfirlerin yaratıcıyı ve kitabını tasdike mecbur olmaları, Kur’an’da açık bir şekilde medeniyet harikalarından bahsetmemesi ve Allah’ın gözle görünür bir derecede mucizelerini göstermesi gibi örnekler ilk madde ile izah edilmeye çalışılır.³⁹ Bunun yanında sebeplerin kötülükler perde olması ise “*musibet, bela ve fenalıklardan gelen haksız şekvaların, küsmelerin ve batıl itirazların Âdil-i Mutlak olan Allah’a yönelmemesi, izzet ve münezzehiyeti korumak için konulduğu*” şeklinde izahlar yapılır.⁴⁰ Allah’ın şeytanı kötülükler bir perde olarak koyduğu vurgulanırken,⁴¹ Azrail’i ölüme, hastalıkları ve musibetleri de ölüm meleğine bir perde olarak koyduğuna dikkat çekilir.⁴²

²⁹ Bkz. Nursî, *Mektubat*, 383. İlgili manayı ifade eden ayetler için bkz. Fetih 48/14; Âl-i İmrân 3/26; Nûr 24/42; Bakara 2/107; Mâide 5/40; Yasin 36/83; Zümer 39/62-63; Şura, 42/49; Câsiye, 45/27; Hadid, 57/2.

³⁰ Nursî, *Mektubat*, 63, 383; *Sözler*, 586; *Lem’alar*, 293.

³¹ Kehf 18/49; Nisâ 4/77; Fussilet 41/46.

³² Bkz. Nursî, *Lem’alar*, 523-526.

³³ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 68, 151-152. Said Nursî, *İctima-i Dersler* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2012), 205. Ayrıca bkz. *Şualar*, 368.

³⁴ Said Nursî, *Emirdağ Lahikası* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 354; Said Nursî, *Tarihçe-i Hayat* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 668; Ayrıca bkz. Said Nursî, *Kastamonu Lahikası* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 68, 149-150. Said Nursî, *Mesnevi-i Nuriye* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 82.

³⁵ Bakara 2/116-117, 165; En’âm 6/81; Tevbe 9/30; İsrâ 17/22; Nahl 16/73; Enbiyâ 21/24.

³⁶ Bkz. Nursî, *Sözler*, 523; *Mesnevi-i Nuriye*, 64, 102; *Sözler*, 367.

³⁷ İsrâ 17/78; Ahzâb 33/32, 38; Mü’min 40/85.

³⁸ *Mesnevi-i Nuriye*, 184. Ayrıntılı örnek ve izahlar için bkz. Nursî, *Sözler*, 317, 658. Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, 278; *Sözler*, 380; Said Nursî, *Muhakemat* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2014), 53. Nursî, *Lem’alar*, 306.

³⁹ Bkz. Nursî, *Sözler*, 324. Musibetlerin hatalarından dolayı zalimlere değil de içlerindeki masum ve hatasızlara isabet etmesinin hikmetinin izahı için bkz. Enfâl 8/25. Nursî, *Sözler*, 212. Nursî, *Şualar*, 40.

⁴⁰ Nursî, *Sözler*, 353. Nursî, *Lem’alar*, 553.

⁴¹ Nursî, *Lem’alar*, 109.

⁴² Nursî, *Şualar*, 301; *Mesnevi-i Nuriye*, 14; *Sözler*, 353.

2.3. Musibetlerin Allah'ın İzniyle/Takdiriyle Gelmesi, Ona Rız Olunması/Kadere Teslimiyet ve Tevekkül

Eserlerde musibetlerle insanlara verilen en temel bir nazar da, imanın temel şartlarından biri olan “hayrın ve şerrin Allah'tan geldiği” yani “kader” anlayışıdır.⁴³ Ayetlerde, “insanlar yaratılmadan önce hastalık, açlık, ölüm gibi musibetlerin Allah tarafından takdir edilip yazıldığı,”⁴⁴ “O'nun bizim için yazdıklarının başımıza geleceği,”⁴⁵ “O'nun izni olmadan hiçbir musibetin gelmeyeceği”⁴⁶ ve “gerçek mü'min'in Allah'a güvenip dayanması gerektiği”⁴⁷ ve “bunun ona yeteceği”⁴⁸ aktarılır.⁴⁹ Bununla beraber Hz. Peygamber'den de buna benzer olarak “size isabet edecek olan musibetler yerini şaşacak değil, teğet geçenler de size isabet edecek değil”⁵⁰ ve “Allah'im! Senin verdiğine kimse engel olamaz, vermediğini de kimse veremez”⁵¹ şeklinde hadisler de aktarılmıştır.

Nass'lardan mühlhem olarak “kadere rıza ve teslimiyet” Risale-i Nur eserlerinde sıkça rastlanılan bir vurgu ve durumdur.⁵² Bu minvalde satır aralarında sıklıkla “insanın başına gelen musibetlerin Allah'ın elinde olması,⁵³ O'nun takdirinin değişmeyeceği,⁵⁴ O'nun kulları için hayırlı olanı seçeceği,⁵⁵ kulların şikâyet, tenkid, itham, itimatsızlık ve sitemlerle değil,⁵⁶ rıza, şükür, tevbe⁵⁷ ve teşekkür⁵⁸ ve işlerini Allah'a havale/emanet etmekle⁵⁹ kaza ile kadere teslim⁶⁰ olunması gerektiği” vurgulanır. Bunun için evvel emirde lazım olan şeyin “hakiki bir marifetullah ve tahkik-i bir iman” olduğunun muhtelif yerlerde altı çizilir. İmanlı bir kişinin her türlü olayda bunu elde etmesi, “rahmet-i İlahiyenin izini, özünü, yüzünü görmeye, ...musibetlere karşı teslimiyetle, gülerек karşılayıp, rıza göstermeye vesile olduğu ifade edilir.”⁶¹ Eserlerde insanın musibetlere maruz kaldığı zaman ona dayanak noktası olacak en temel şuurun/bilincin Allah'ın ve ahiretin varlığı olduğu mükerreren ifade edilir.⁶² Muhtelif yerlerde iman-küfür mukayesesi ve muvazenesi yapılarak, olaylara tevhid nazarıyla bakıldığında mahiyetinin değişeceğine, musibetlerin gözümüzde küçüleceğine

⁴³ “Kazaya rıza, kadere teslim İslâmiyet'in bir şiarıdır.” Nursî, *Mektubat*, 105. Ayrıca bkz. *Sözler*, 28; *Lem'alar*, 306.

⁴⁴ Hadid 57/22-23.

⁴⁵ Tevbe 9/51.

⁴⁶ Teğâbun 64/11.

⁴⁷ Mâide 5/23.

⁴⁸ Talak 65/3.

⁴⁹ Kader inancı ile ilgili ayetler için ayrıca bkz. Zümer 39/62; Enbiyâ 21/101; Yunus 10/107; Nahl, 16/53; Fetih 48/11; Kamer, 54/49, 52-53.

⁵⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Şuâyb Arnavutî, (Beirut: Muessetu'r-Risâle, 2001.), 35/465 (No. 21589); Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, nşr. Şuâyb Arnavutî, (y.y.: Daru'r-Risaletu'l-'Alemiyye, 2009.), 7/85 (No. 4699).

⁵¹ Buhârî, *Sahih*, 1/289 (No. 808); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahih*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki, (Beirut: Daru'l-İhyai't-Türasi'l-Arabî, t.y.), 1/343 (No. 471).

⁵² Örnekler için bkz. Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 68-69, 257; *Şualar*, 358; *Mesnevi-i Nuriye*, 170; *Emirdağ Lahikası*, 548; *Mektubat*, 359.

⁵³ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 149; *Sözler*, 215.

⁵⁴ Nursî, *Şualar*, 518, 571; *Emirdağ Lahikası*, 142; *Lem'alar*, 297.

⁵⁵ “Eğer kader sizi başka bir yere gönderse, فِيمَا اخْتَارَهُ اللَّهُ hükmünce kemal-i rıza ile teslim ol.” Said Nursî, *Barla Lahikası* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013), 36; *Şualar*, 358. *Mesnevi-i Nuriye*, 170.

⁵⁶ Nursî, *Şualar*, 358, 380-381, 386. *Lem'alar*, 304, 408. *Mektubat*, 359.

⁵⁷ Musibete rız olmak o günahın tövbe demektir. Nursî, *İctima-i Dersler*, 205.

⁵⁸ Nursî, *Şualar*, 381.

⁵⁹ Nursî, *Barla Lahikası*, 90-91.

⁶⁰ Nursî, *Şualar*, 358; *Kastamonu Lahikası*, 257; *İctima-i Dersler*, 41; *Emirdağ Lahikası*, 384; *Mesnevi-i Nuriye*, 170.

⁶¹ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 74-75. Ayrıca bkz. *İşâratü'l-İ'câz*, 38; *Sözler*, 380-381.

⁶² Nursî, *Şualar*, 261, 270, 358; *Emirdağ Lahikası*, 548; *Mesnevi-i Nuriye*, 170; *Kastamonu Lahikası*, 68-69, 74-75, 257; *Mektubat*, 359; *Şualar*, 242, 261, 300; *İşâratü'l-İ'câz*, 52-53.

vurguyapılır.⁶³

Yaratan ve yaşatan olması yönüyle eserlerde sadece Allah'ın ulûhiyetine değil rububiyetine yani icraatına da razı olunması gerektiğine dikkat çekilir.⁶⁴ Müellif şahsi tecrübesini aktararak “*kader-i İlahînin sevkiyle pek acib bir yola girdiğini*,”⁶⁵ bu yolda başına gelebilecek en kötü musibetlerde dahi “*kemal-i teslim ile kazaya rıza, kadere teslim olduğunu ve Cenab-ı Hakk'a tevîz-i umûr düsturunu rehber edindiğini*” söyler.⁶⁶ Aksi takdirde kadere iman etmeyenlerin dünya hayatının saadetinin mahvolduğunu gözlemlediğini dile getirir⁶⁷ ve bu gibi kimselere kadere imanın lezzet ve saadetini “*kadere iman eden kederden emin olur*” sırrıyla/düsturuyulaçıklar.⁶⁸

Risalelerde “*kader ve tevekkül bilinci*”nin hikmetlerinden birinin de insanın iyilikler karşısında gururlanmasının önüne geçmesi olduğu, bu yönüyle bakıp fahr yerine şükredeceği ve enaniyeti terk etmesi gerektiği,⁶⁹ şan, şeref, nam ve şöhret belasına düşen adamın “*Allah'tan geldik ve yine ona döneceğiz*”⁷⁰ ayetini hatırlaması gerektiği ifade edilir.⁷¹ Bunun yanında dikkat çekilen bir diğer nazarda “*esbab nazarı*”dır. Eserlerde musibet anında kullar ile Allah arasında bir perde görevi gören sebeplere karşı şikâyet eden kişilere,⁷² “*kimden kime şekva ettiğini bil, sus. Her halde şekva etmek istersen; nefsini Cenab-ı Hakk'a şekva et, çünkü kusur ondadır*” diyerek kadere teslimiyet hatırlatılır.⁷³ Olay neticelendikten sonra sebep sonuç ilişkisi kuru-larak “*böyle olmasaydı şöyle olmazdı*”⁷⁴ şeklinde yapılan şikâyetlerin ilahi takdir olması yönüyle manasız olduğu, musibetlerin insanların başına gelmeyip, insanlar için geldiği, o halde bu durumda kazaya rıza ve kadere teslim ile Allah'tan yardım gelinceye kadar sabredilmesi gerektiği vurgulanır.⁷⁵ Musibete maruz kalıp da sağır ve kör esbattan başka derdine derman beklemeyenlerin ise “*kâfirlerin duası boşa çıkmaya mahkûmdur*”⁷⁶ ayetinin muhatabları oldukları ifade edilir.⁷⁷ Musibete karşı “*eğer onun izin ve rızasıyla geldinse, merhaba, safâ geldin. Çünkü elbette bir vakit ona döneceğiz ve onun huzuruna gideceğiz ve ona müştakız*” şeklinde, ayetin ifadesiyle “*Allah'a ait olma*”⁷⁸ şuuru içinde olunması gerektiği dile getirilir.⁷⁹ Eserlerde muhtelif yerlerde “*her olayı tedbir edene sığınmanın verdiği güven halinin*”, diğer bir ifadeyle “*tevekkül*”ün insana verdiği bir “*emniyet-i tâmmе*”den söz edilir.⁸⁰

⁶³ Nursî, *Şualar*, 13; *Mesnevi-i Nuriye*, 57.

⁶⁴ Nursî, *Lem'alar*, 304.

⁶⁵ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, 56.

⁶⁶ Nursî, *Barla Lahikası*, 90-91.

⁶⁷ Nursî, *Şualar*, 300, 320.

⁶⁸ Nursî, *Sözler*, 585. *Şualar*, 320.

⁶⁹ Nursî, *Sözler*, 574, 577.

⁷⁰ Bakara 2/156.

⁷¹ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, 92.

⁷² Nursî, *Şualar*, 358.

⁷³ Nursî, *Mektubat*, 384.

⁷⁴ “*Bir musibet başına gelirse: “Eğer şöyle yapsaydım bu başıma gelmezdi” deme. “Allah takdir etmiştir. Onun dilediği olur!” de! Zira “eğer” kelimesi şeytan işine kapı açar.*” Müslim, *Sahih*, 4/2052 (No. 2664).

⁷⁵ Nursî, *Şualar*, 380-381; *Lem'alar*, 408.

⁷⁶ Ra'd 13/14.

⁷⁷ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, 153.

⁷⁸ Bakara 2/156.

⁷⁹ Nursî, *Lem'alar*, 156; Bkz. İbrahim 14/12.

⁸⁰ Nursî, *Sözler*, 28; *Kastamonu Lahikası*, 25. Ayrıca bkz. *Mektubat*, 38; *Sözler*, 253, 381. Tevekkül ile ilgili muhtemel yanlış anlamalar için bkz. Nursî, *Sözler*, 380.

2.4. Allah'ın Her Şeyi Bir Hikmetle Yapması ve Musibetlerin Neticesi İtibariyle Hayır Olması

Risalelerde musibetleri okuma yöntemi olarak verilen en temel ilkelerden biri de Allah'ın “*Hakîm*” ismiyle olayları müsbet yönleriyle okuma tarzıdır. Eserlerin satır aralarında zarar ve menfaâtın O'nun elinde olduğu, Hakîm olduğundan dolayı abes iş yapmayacağı, dolayısıyla musibetlerin “*anamlı birer olumsuzluk ve hikmetli birer keder*”⁸¹ olduğu vurgusuna sık sık rastlanır.⁸² Bu olumsuzluk ve kederler bir kısım kimseler için musibet olarak değerlendirilirken, diğer bir kısım kimseler için hayır veya rahmet olarak algılanmaktadır.⁸³ Burada beşerin fehminin mutlak ölçü olmadığı, hayrın ve şerrin kullar katında değişken olduğu ve bunun tam anlamıyla yaratıcı tarafından bilinebileceği Kur'an'da, “*hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için hayır; hoşunuza giden bir şey de hakkınızda şer olabilir. Allah bilir; siz bilemezsiniz*”⁸⁴ ayeti ile ifade edilmiştir. Bu ayet eserlerde olaylar karşısında, “*rahmet ve hikmet-i ilahiyenin tam bilinemezliği*” dolayısıyla da “*Hakîm ve Rahîm*” olana tam teslimiyet bağlamında sık sık işlenmiş,⁸⁵ “*masum bir insana veya hayvanlara gelen felâketlerde, musibetlerde, beşer fehminin anlayamadığı bazı esbab ve hikmetler olduğu*”nun altı çizilmiştir.⁸⁶

Zahirî musibetler altında ve neticesinde, “*inayet-i İlahiye'nin çok tatlı neticelerinin,*⁸⁷ *saadetin,*⁸⁸ *ferahın*⁸⁹ *ve hayrın*” olduğu ifade edilirken,⁹⁰ her şeyde/olayda bir hüsn/iyilik yönünün bulunduğu, “*O, yarattığı her şeyi en güzel bir şekilde yarattı*”⁹¹ ayetinin tefsirinde şu açıklamayla izah edilir: “*Her şeyde, hattâ en çirkin görünen şeylerde, hakikî bir hüsn ciheti vardır. Evet, kâinattaki her şey, her hâdiseye ya biz-zât güzeldir, ona hüsn-ü bizzât denilir. Veya neticeleri cihetiyle güzeldir ki, ona hüsn-ü bilgayr denilir...*”⁹² Eserlerde insanların başlarına gelen ve kötü gibi görünen musibetlerin netice itibariyle ya da başka bir yönüyle/başka alanda hayırlı olması teması sık sık somut örneklerle ön plana çıkarken, olaylarda daima iman nazarıyla olumlu bir vech/yön aranır.⁹³

Bunun yanında kötülüğün kaynağı olarak görünen şeytanın yaratılmasının insanın kemalâtını arttırması,⁹⁴ ölümün insanın ahiretteki sevdiğilerine kavuşmak için bir fırsat olması,⁹⁵ hastalıkların günahlara kefarete ve şerden alıkoymasını ve sağlık nimetinin kıymetini anlaşılması⁹⁶ gibi hayırlı hikmetlerinin olduğunun da altı çizilir.⁹⁷ Müellif uzun yıllar süren sürgün hayatında bu nazarı sık sık yaşadığı örnekler özelinde okuyucuya sunar. Sözelimi hapishanede iken mahkemelerin ertelenmesi⁹⁸ ve iman hakikatlerinin yayılmasında

⁸¹ Mecit Ömür Öztürk, *Dervişin Teselli Koleksiyonu* (İstanbul: Hayyikitap, 2019), 18.

⁸² Nursî, *Sözler*, 28, 280. Ayrıca bkz. Nursî, *İşâratü'l-İ'câz*, 214. Ayrıca bkz. Özdemir, *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kö-tülük ve Musibetler*, 18-25.

⁸³ Tarihi bir hadise olan Uhud savaşı mağlubiyetine bu nazarla yorumlama örneği için bkz. Nursî, *Lemalar*, 40.

⁸⁴ Bakara 2/216. Ayrıca burada ayetten mühlhem olarak şeytanın da insanlara amellerini iyi veya kötü gösterme yönünü de gözden kaçırmamak gerekir. Bkz. Fatır 35/8.

⁸⁵ Nursî, *Lemalar*, 371-375; *Şualar*, 512; *Emirdağ Lahikası*, 70, 149; *Kastamonu Lahikası*, 129.

⁸⁶ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, 82.

⁸⁷ Nursî, *Emirdağ Lahika*, 149.

⁸⁸ Nursî, *İctima-i Dersler*, 261.

⁸⁹ Nursî, *Şualar*, 383.

⁹⁰ Nursî, *Sözler*, 585.

⁹¹ Secde 32/7.

⁹² Nursî, *Sözler*, 280. Nursî, *Mektubat*, 510.

⁹³ Örnekler için bkz. Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 103; *Sözler*, 281, 912; *Mektubat*, 375; *Şualar*, 39, 452; *Kastamonu Lahikası*, 24.

⁹⁴ Nursî, *Lemalar*, 96.

⁹⁵ Nursî, *Lemalar*, 329.

⁹⁶ Nursî, *Lem'alar*, 17, 20, 295-296.

⁹⁷ Ayrıca bkz. Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 24.

⁹⁸ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 385.

engellerin oluşması⁹⁹ gibi olumsuz olayların neticesinde mutlak bir hayrın olduğunu mükerreren zikreder.¹⁰⁰ Bunların yanında eserlerde sürgün neticesinde gittiği yerlerdeki insanların iman hakikatlerini yayma noktasında harekete geçmesine vesile olması,¹⁰¹ zehirlenmesi sonucunda unutkanlık oluşması ve bunun daha önce okuduğu eserlerden ilk defa okuyormuş şeklinde tat almasına vesile olması,¹⁰² yazı yazma noktasındaki nakıslığının ve merdümگیرizlik hastalığının kendisini benlik duygusundan korumaya ve diğer insanları da iman hizmeti noktasında ön plana çıkmasına vesile olması¹⁰³ bu bakış açısı ile yorumlanan örneklerdendir. Nursî hapisane gibi bir musibetin inziva, riyazet yeri olması¹⁰⁴ yönüyle bireyin manevi yaraları için ıslah olmasına vesile olması,¹⁰⁵ mahkumlara ve memurlara iman hakikatlerini anlatmaya¹⁰⁶ ve neticesinde de namaza başlamalarına vesile olması,¹⁰⁷ ilim için bir mektep ve ibadet için bir mescid olması,¹⁰⁸ kısıtlı imkanlar neticesinde insana iktisat ve kanaâti öğretmesi¹⁰⁹ ve daha birçok yönden hayır olduğunu da ifade eder.¹¹⁰

2.5. İnsanın İmtihan İçin Yaratılmış Olması ve Samimiyetlerinin/ Vaadlerinin Ölçülmesi

Risalelerde insana yapılan bir hatırlatma ve musibetlerde bakılan en temel bir nazar da “*imtihan için yaratılmış olma bilinci*”dir. Ayetlerde peygamberlere dahi “*kulluk ve fânilik bilinci*”ne dair yapılan hatırlatmalar¹¹¹ ve Hz. Peygamber’in “*Allahım! Bizlere dünyayı asıl gaye kılma*” şeklinde yaptığı duası¹¹² bu konuda “*hafıza-i beşer nısyân ile maluldur*” sözünü tahakkuk ettirmektedir. Kullardan istenen insanın devamlı “*teklif şuuru*”nda olması, Allah’ın amel bakımından insanların gerçek değerini ortaya çıkarmak için onları imtihan edeceği,¹¹³ dolayısıyla da “*nefsi, malları, evlatları*” vasıtasıyla “*açlık, korku, malda ve canda nakıslık*” ile ibtilalar geçireceğini aklından çıkarmamasıdır.¹¹⁴

Unutkanlığın dışında ayetlerde insanın nankörlük,¹¹⁵ sabırsızlık/acelecilik,¹¹⁶ inatçılık,¹¹⁷ huysuzluk/ çığırkanlık¹¹⁸ yönlerine vurgu yapılmış, özellikle imtihan süreçlerinde bu duyguların açık bir şekilde görüldüğüne işaret edilmiştir. Farklı durumlarda ve farklı formlarda tezahür eden tepkiler ayetlerde, “*yaratıcıdan kendisine iyilik geldiğinde sevinen ve bunu rabbinden bilen, kötülük geldiğinde ise ümitsizliğe kapılan*,”¹¹⁹

⁹⁹ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 165, 228.

¹⁰⁰ Ayrıca bkz. Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 209, 213; Said Nursî, *Müdafalar* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2014), 523.

¹⁰¹ Nursî, *Barla Lahikası*, 29; *Barla Lahikası*, 40.

¹⁰² Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 398.

¹⁰³ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 43, 352, 436.

¹⁰⁴ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 150.

¹⁰⁵ Nursî, *Sözler*, 185.

¹⁰⁶ Nursî, *Lem’alar*, 371; *Şualar*, 512.

¹⁰⁷ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 331, 334; *Şualar*, 276.

¹⁰⁸ Nursî, *Şualar*, 386-387.

¹⁰⁹ Nursî, *Kastamonu*, 150.

¹¹⁰ Ayrıca bkz. Nursî, *Şualar*, 400; *Lem’alar*, 373-375.

¹¹¹ Enbiya 21/34-35; Zümer 39/30-31.

¹¹² Tirmizî, *Sünen*, 5/528, (No. 3502).

¹¹³ Âl-i İmrân 3/185; Enbiyâ 21/35; Ahzâb 33/11; Kehf 18/7.

¹¹⁴ Bakara, 2/155,186; Tevbe 9/111; Taha 20/131; Âl-i İmrân 3/186; Teğâbun 64/15.

¹¹⁵ İsrâ 17/67.

¹¹⁶ Meâric 70/19; İsrâ, 17/2.

¹¹⁷ Hüd 11/59; İbrahim 14/15; Muddessir 74/16.

¹¹⁸ Meâric 70/20.

¹¹⁹ Rûm 30/36.

O'na ortak koşan,¹²⁰ yüzünü dönen,¹²¹ rabbim bana ihanet etti diyen,¹²² bunların yanında “iyiliği ve rahatı görünce bunu kendisinden bilen,¹²³ Allah'ı unutan uzaklaşan, kötülük geldiğinde ise yalvarıp yakaran,¹²⁴ insan tepkileri şeklinde kendini göstermiştir.

Bu duygu durumlarının/değişimlerinin insanlarda bulunması ibtilaları gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla musibetlerin bir hikmeti de olayın ilk anında insanların vadettikleri samimiyetlerini ölçmektir. Musibetin ilk anında gösterilen tam teslimiyetçi bir refleks/reaksiyon ancak dilden kalbe inmiş bir inançla mümkün olabilir.¹²⁵ İşte bu noktada farklı ortamlarda doğan insanların inançlarını, alışkanlıklarından ayırt edebilmenin tek yolu ibtila ile imtihandır. Nitekim ayetlerde de dili ile imanını ikrar edip de kalbi ile tasdik ve ameli ile teyit etmeyenlerin, söylemi ile eylemi arasında muvafakat olmayanların, dünya sürecinde bir kısım “*eleklerden*” geçirileceği bildirilmiştir.¹²⁶ Doğruyu yalancıdan,¹²⁷ sabırlı olanı sabırsız olandan,¹²⁸ mücadele eden etmeyenden ayırmak,¹²⁹ insanların gerçek değerini ortaya çıkarmak için¹³⁰ kurulan bu âlemde kulların olaylara karşı refleksleri ölçülmektedir.

Teklif ve imtihan için yaratılmış bu dünyada âli ruhlar ile sefil ruhları birbirinden tefrik için ibtilaların zaruri olduğuna dikkat çekilirken, insanların ödül ve ücret beklentisine girilmemesi gerektiği ifade edilir.¹³¹ Eserlerde insana bir kısım şeylerin zor gelmesinin bir sebebinin de “*ölümsüzlük vehmi*” olduğu ifade edilir.¹³² Yine dünyanın bâki değil fâni olduğu gerçeği sık sık dillendirilirken,¹³³ dünyaya “*ahiretin tarlası*”¹³⁴ ve “*misafirhane*”¹³⁵ nazarıyla bakılması gerektiğinin altı çizilir.¹³⁶

2.6. İyiliklerin Allah'tan Kötülüklerin İnsanların Nefislerinden Olması

Risale-i Nur eserlerinde Kur'an'dan mülhem olarak musibetleri okuma usulü olarak verilen temel prensiplerden biri de herhangi bir şer/kötülük ile karşılaştığımızda bunun kendi nefsimizden iyiliklerin ise Allah'tan olduğunu bilmektir.¹³⁷ Birçok ayette yeryüzünde meydana gelen fesatlardan, insanın başına gelen musibetlere/olaylara kadar hepsinin kendi elleri ile yaptıklarının karşılığı olduğunun altı çizilmektedir.¹³⁸ Rivayetlerde de bu minvalde insanların kötü amellerinden dolayı cesedine eziyet veren bir musibet; hastalık, sıkıntı ve üzüntü ile cezalandırılacağına dair nakiller de bulunmaktadır.¹³⁹ Eserlerde “*insanın başına*

¹²⁰ Rûm 30/33.

¹²¹ Hac 22/11.

¹²² Fecr 89/16.

¹²³ Zümer 39/49.

¹²⁴ Fussilet 41/51.

¹²⁵ “Gerçek/asıl sabır musibetin ilk anında gösterilen sabırdır.” Buhârî, Sahih, 6/2615, (No. 6735). Tirmizî, 3/313, (No. 987).

¹²⁶ Ankebut 29/2-4; Bakara 2/177; Saff 61/2-3.

¹²⁷ Ankebut 29/3.

¹²⁸ Âli İmrân 3/142.

¹²⁹ Muhammed 47/31.

¹³⁰ Enbiya 21/35.

¹³¹ Nursî, *Lem'alar*, 17. Nursî, *Sözler*, 324; Ayrıca bkz. *İşâratü'l-I'câz*, 214.

¹³² Nursî, *Sözler*, 326.

¹³³ Nursî, *Mektubat*, 375; *Sözler*, 37.

¹³⁴ Nursî, *Mektubat*, 390; *Mesnevi-i Nuriye*, 142; *Emirdağ Lahikası*, 19.

¹³⁵ Nursî, *Mektubat*, 108, 374; *Lem'alar*, 307-309, 314, 519; *Mesnevi-i Nuriye*, 130.

¹³⁶ Bkz. Nursî, *Lem'alar*, 292.

¹³⁷ Bkz. Nursî, *Sözler*, 49.

¹³⁸ Şûrâ 42/30; Nisa 4/62, 79, 153; Âli İmrân 3/48, 165; Kasas 28/47; Ra'd, 13/11; Rûm 30/41. Kehf 18/35. A'râf 7/100, 163.

¹³⁹ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Sahih*, nşr. Şuâyb Arnavutî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1993), 7/186 (No. 2923); Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî, et-Terğîb ve't-terhîb, (Beyrut: y.y.,

gelen kötülüklerin kendisinden geldiği”ni bildiren ayetin¹⁴⁰ insanı kendini övme ve ameliyle övünme tehlikesine girmekten alıkoyduğu ifade edilirken, insanın nefsindeki kusurları, eksiklikleri, acizlik ve fakirliği görüp, iyilikleri Allah’tan gelen birer nimet olarak düşünüp, kendini beğenme ve övünme yerine şükür ve hamd ile mukabele etmesi gerektiğine dikkat çekilir.¹⁴¹

İnsanın elleri ile yaptığı kötü ameller itikad ile ilgili küfür ve şirk olduğu gibi, ahlak ile ilgili zulüm, kibir, nankörlük, fiske ve sair günahlar ve ibadetlerle ilgili eksiklik veya noksanlıklar da olabilir.¹⁴² Nitekim risalelerde muhtelif yerlerde de insanlara ibtila ve musibet olarak verilen cezaların onların “*dini itikadî, ibadet ve ahlak noktasındaki bir kusurun veya çirkin bir hatanın neticesi*” olduğu ifade edilir.¹⁴³ Ayrıca “*umumi musibetlerin ekser insanların hatasından geldiği*”¹⁴⁴ ve yine “*müşterek hatânın müşterek musibete sebep olduğu*”na da dikkat çekilir.¹⁴⁵ Ayrıca bu süreç içinde görülen musibetin başka bir kusurun neticesi olarak tezahür ettiği adalet-i ilahinin bu şekilde gerçekleştiği vurgulanır.¹⁴⁶ Eserlerde musibetlerin manevi yönden en önemli sebebinin küfran-ı nimet ve şükürsüzlük ve nimet-i İlahiyenin kıymetini takdir etmemek olduğu ifade edilirken,¹⁴⁷ bunun yanında zulüm ve isyanla da insanların Allah’ın gazabını kendilerine çektiklerine vurgu yapılır.¹⁴⁸ Bu minvalde yeryüzünde meydana gelen bir kısım doğal afetlerin de bu sebeplerin neticesi olarak insanlara ikaz ve azab olarak gönderildiğine dikkat çekilirken,¹⁴⁹ hayvanların dahi insanların elleriyle yaptıklarından etkilendikleri hatırlatması yapılır.¹⁵⁰

Olayları bu prensibe göre yorumlama usulüne eserlerde sık sık rastlanmakta, hemen her musibette olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisi kurmak yerine ilk olarak enfüsi bir muhasebe yapılarak “*hangi hatam(ız) dan dolayı bu musibet başımıza geldi*” sorusuna cevap aranmaya çalışılmaktadır. Müellif de bir kısım yerlerde iç muhasebeden sonra “*en büyük hatanın insanın kendini hatasız zannetmesi*” olduğunu ifade etmekte, bu musibet ve tokatlara müstehak olduğunu da ikrar etmektedir.¹⁵¹ Ayrıca bu musibetlerin def’ine vesile olacak şeyin de Kur’an-ı Kerim’e imtisal ile kulluk ve şükür vazifelerinin yerine getirmek olduğuna vurgu yapmaktadır.¹⁵²

2.7. Asıl Musibetlerin Dine Gelen Musibetler Olması

İnsanın mübtela olduğu musibetler sadece maddi/gözle görünür şeyler değildir. Manevi/dini olaylarda da bir kısım musibetler söz konusudur. Beşerin sahip olduğu en büyük nimetlerden birinin “iman” olduğu düşünüldüğünde bu alanda oluşacak eksiklik veya noksanlıkların onun en büyük musibetlerinden biri olacağı söylenebilir. Ayetlerde “*Allah’ın rızasını kazanmanın ve onun varlığını zihinlerde diri tutmanın*” en önemli şey olduğu bildirilmekte,¹⁵³ dolayısıyla bunun aksine oluşan şirk, küfür ve fiske gibi nakıslık ve eksikliklerin insan için musibet olacağı anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber’in “*Allahım! Dinimizi bize musibet*

1968), 4/294 (No. 59-60).

¹⁴⁰ Bkz. Şûrâ 42/30.

¹⁴¹ Nursî, *Sözler*, 592.

¹⁴² Bkz. Nursî, *İctima-i Dersler*, 264-265; *İşâratü'l-İ'câz*, 201; *Sözler*, 213-215; *Şualar*, 16; *Kastamonu Lahikası*, 256; *Sözler*, 211-216. *Emirdağ Lahikası*, 16; *Mektubat*, 368.

¹⁴³ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 68-69. *Şualar*, 564; *İctima-i Dersler*, 169; *Emirdağ Lahikası*, 124.

¹⁴⁴ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 16; *Mektubat*, 637.

¹⁴⁵ Nursî, *İctima-i Dersler*, 265.

¹⁴⁶ Nursî, *İctima-i Dersler*, 169. *Emirdağ Lahikası*, 147. *İctima-i Dersler*, 205. Temsil için bkz. Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, 82.

¹⁴⁷ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 256; *Emirdağ Lahikası*, 15; *İşâratü'l-İ'câz*, 201. *Emirdağ Lahikası*, 15.

¹⁴⁸ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 15.

¹⁴⁹ Nursî, *Sözler*, 211-216; *Emirdağ Lahikası*, 16.

¹⁵⁰ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 15.

¹⁵¹ Örnekler için bkz. Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 229, 356, 382, 384, 458. *İctima-i Dersler*, 169; *Lem’alar*, 62-63, 408. Ayrıca bkz. *Mektubat*, 100. *Lem’alar*, 64-69.

¹⁵² Nursî, *İşâratü'l-İ'câz*, 201; *Kastamonu Lahikası*, 256; *Emirdağ Lahikası*, 15.

¹⁵³ Ankebût 29/45; Tevbe 9/72.

kılma/bize dini musibet verme”¹⁵⁴ şeklinde duası ve “Kim bir musibete uğrarsa, benim yokluğum sebebiyle maruz kaldığı musibetini hatırlasın. Çünkü bu, en büyük musibettir”¹⁵⁵ sözü dini/manevi olan eksikliklerin en büyük musibet olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Risale-i Nur eserlerinde bu nazara ayrıntılı bir şekilde yer verilmekte, asıl ve en zararlı olan musibetin, dine gelen musibet olduğu, dinî olmayan musibetlerin, hakikat noktasında musibet olmadığı ifade edilmektedir.¹⁵⁶ Kafirlerin “iman etmediklerinden ve cevher-i ruhu ifsad ve bütün elemeleri içine alan küfür musibetine maruz kalmaları”¹⁵⁷ dini bir musibet olarak görüldüğü gibi, “ahireti bildikleri ve iman ettikleri halde, dünyayı ahirete severek tercih etmenin... bu zamanın dehşetli bir marazı, bir musibeti” olduğu aktarılır.¹⁵⁸ Eserlerin yazıldığı dönemde meydana gelen maddi musibetlerin yanında, dini/uhrevi olması yönüyle insanların küfre/zulme yönelmesi ve iman hakikatlerinin yayılmasına engel olunması¹⁵⁹ ve bunları neşredenlerin vefatları,¹⁶⁰ sünnetlere karşı bid’atların yaygınlaşması¹⁶¹ birer “musibet-i diniye” olarak tavsif edilir.¹⁶²

Risalelerde maddi noktada musibetlere uğrayanlara; çoğu insanın maddi olmakla beraber “manevî kalben, ruhen ve fikren musibetlere giriftar” olduğu, maddi rahatsızlığın yanında kalbi ve ruhi olarak “iman, selamet ve sıhhat lezzetleri” olduğu onun için de diğerlerine nisbeten “hem gayet hafif, hem kârlı” olduğu hatırlatması yapılır¹⁶³ ve “küfür ve dalalet dışında her durum için hamdedilmesi gerektiği” gerektiğinin altı çizilir.¹⁶⁴ Hz. Eyyûb’un musibete maruz kaldığında nefsi ve rahatı için değil, kulluğu ve maneviyatı için dua ettiği vurgulanırken, insanların da maddi olan musibetlerden önce günahlardan gelen manevî ruhî yaralarını na şifa için dua etmeleri gerektiği ifade edilir.¹⁶⁵

3. Musibetlerin Gayesi ve Hikmetleri/Maslahatları

Musibetlerle ilgili temel ilkelerden sonra bu bölümde de Risale-i Nur özelinde musibetlerin maslahatlarına diğer bir ifadeyle musibetlerin mü’minlere kazandırdıkları faydalara/hayırlara temas edilecektir. Eserlerde muhtelif yerlerde insanlara menfî olaylar karşısında müsnet bir nazar ve destek olmak üzere, musibetlerin onlarca maslahatı/hikmeti anlatılmaya çalışılmıştır. Musibetler zahiri olarak her ne kadar kötülük olarak görünseler de, İslam inancına göre onlar insanlar için hayırlı olan bir kısım geçici süreçlerdir. Eserlerde de en genel anlamda, hâdise/olay sürecinde peşin bir yargı/hüküm verilmemesi gerektiğine, ilk kısımda yer alan ilkelerden yola çıkarak neticesinde bir maslahat aranması gerektiğine, halk tabiriyle “vardır bunda da bir hayır” şeklinde bir refleks sergilenmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır.

3.1. Musibetlerin Allah’ın Esmasının Tecellisi İçin Bir Vesile Olması

¹⁵⁴ Tirmizi, *Sünen*, 5/528 (No. 3502).

¹⁵⁵ Ebü’l-Kâsım Müsnidü’l-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *Mu’cemu’l-Kebir*, (Musul: y.y., 1983), 7/167 (No. 6718); Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-San’ânî el-Himyârî, *Musannef*, (Beyrut: y.y., h. 1403) 3/563 (No. 6700).

¹⁵⁶ Bkz. Nursî, *Lem’alar*, 21.

¹⁵⁷ Nursî, *İşâratü’l-İ’câz*, 81.

¹⁵⁸ Nursî, *Kastamonu*, 148. Başka bir yerde yaratılış amacını unutup hayatı ve yaşamayı, en büyük maksad ve gaye yapmak, hayat-ı diniye ve ebediye ve uhreviyeye karşı çekilen bir sete benzetilir ve dindar insanların dahi bu dehşetli musibette büyük bir vartaya düştüğü ifade edilir. Bkz. *Kastamonu Lahikası*, 259.

¹⁵⁹ Nursî, *Barla Lahikası*, 156.

¹⁶⁰ Bkz. Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 134.

¹⁶¹ Nursî, *Lem’alar*, 231.

¹⁶² Dini/uhrevi hastalıkların maddi/dünyevi hastalıklara nisbetinin izahı için bkz. Nursî, *Lem’alar*, 296.

¹⁶³ Said Nursî, *Sikke-i Tasdik-i Gaybî* (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2012), 234.

¹⁶⁴ Nursî, *Lem’alar*, 18.

¹⁶⁵ Nursî, *Lem’alar*, 21.

Risale-i Nur eserlerinde musibetlerin maslahatı ve neticesi olarak izah edilen belki de en çok vurgulanan nazar onların Allah'ın her an bir işleyiş halinde olan¹⁶⁶ isimlerinin yansıtmaya/mazhariyete vesile olmasıdır.¹⁶⁷ Eserlerde dünyanın ve eşyanın üç tane yüzü olduğu ifade edilerek bunlardan ilkinin “*esma-i İlahiyeye baktığı, onlara âyine olduğu*”¹⁶⁸ açıklaması yapılır.¹⁶⁹ İnsanın musibet sürecinde çektiği sıkıntılara “*Allah'ın isimleri tecelli ediyor*” nazarıyla bakması tavsiye edilirken, nakıslık veya yokluk olarak görülen şeylerin içinde Allah'ın isimlerinin farklı şekillerini/hükümlerini gösteren hikmetler ve güzellikler olduğunadikkatçekilir.¹⁷⁰

Acz ve fakriyetin, musibetlerden doğan feryat ve taleplerin Rahim, Rahman ve İnyet-i İlahiyeyi çekmesi,¹⁷¹ Şâfi ismi hastalığı istediği gibi,¹⁷² Rezzak isminin de açlığı iktiza etmesi¹⁷³ bu minvalde değerlendirilir.¹⁷⁴ Yine “*farklı isimlerin yansıması olarak Allah'ın insanı hasta/aç/tok/susuz edip, bu gibi ahvalde yuvarlatacağı*” ifade edilirken esmanın tezahürü ve sair hikmetlerden dolayı insanın da “*beni ne için bu mesaibe mübtela ediyorsun?*” demeye hakkının olmadığı belirtilir.¹⁷⁵

3.2. Musibetlerin Kulların Derecesine Göre Verilmesi ve Onların Mertebesini/Kemalatını ve Sabrını Ölçmesi/Yükseltmesi/Artırması

Musibetlerin bir hikmeti de insanın manevi kemalatını yükseltmesi, terakkiyatını hızlandırması ve kolaylaştırmasıdır. Bu minvalde Hz. Peygamber'den nakledilen şu rivayet konuyu özetlemektedir: “*Bazen insan ameli ile ulaşamayacağı bir makama bedenine, malına ve evladına gelen ibtilalar ile ulaşır.*”¹⁷⁶ Risale-i Nurlarda da “*hayatın musibetlerle kemal ve kuvvet bulacağı, terakki edeceği, netice vereceği ve tekemmül edeceği*” bu bağlamda değerlendirilirken,¹⁷⁷ musibete uğrayan her bir mevcuda dahi, “*ona lâîk bir tarzda bir ücret olarak; bir kemal verileceği*” vurgulanır.¹⁷⁸ Ebu Cehilleri Ebu Bekirler derecesine terakki ettiren şeyinde insanların maruz kaldığı imtihanlar/ibtilalar olduğunun altı çizilir.¹⁷⁹

Hadislerde yer alan “*Allah bir kulunu severse ona musibet verir*”¹⁸⁰ sözü bu bakışa/nazara işaret ederken, risalelerde de buna şöyle temas edilir: “*...Hastalığın suretine bakıp âh eyleme; mânâsına bak, oh de. Eğer hastalığın mânâsı güzel bir şey olmasaydı, Hâlık-ı Rahîm en sevdiği ibâdına hastalıkları vermezdi.*”¹⁸¹ Dini/uhrevi nimetlerin artmasının mükellefiyetin, ödülün ve cezanın artması ile doğru orantılı olduğu düşünülürken,¹⁸² gayet tabii olarak en şiddetli belalara maruz kalanlar peygamberler olacaklardır.¹⁸³ Hz.

¹⁶⁶ Bkz. Rahmân 55/19.

¹⁶⁷ Nursî, *Sözler*; 586. *Lem'alar*; 156. *Mektubat*, 388-389. Ayrıca bkz. Nursî, *Şualar*; 40. *Lem'alar*; 305-306.

¹⁶⁸ Nursî, *Mektubat*, 390.

¹⁶⁹ Nursî, *Lem'alar*; 17, 293; Ayrıca bkz. *Lem'alar*; 384.

¹⁷⁰ Nursî, *Lem'alar*; 293. *Sözler*; 586. *Mektubat*, 387.

¹⁷¹ Nursî, *Lem'alar*; 308, 333-334; *Şualar*; 40; *Sözler*; 436, 612-614; *Mesnevi-i Nuriye*, 45, 280.

¹⁷² Nursî, *Lem'alar*; 17, 293, 307.

¹⁷³ Nursî, *Sözler*; 612-613; *Lem'alar*; 17, 293.

¹⁷⁴ Nursî, *Sözler*; 66. *Lem'alar*; 22-23.

¹⁷⁵ Nursî, *Mektubat*, 63.

¹⁷⁶ Ebu Dâvûd, *Sünen*, 3/150 (No. 3092). Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 29/37 (No. 22338).

¹⁷⁷ Nursî, *Lem'alar*; 17, 306. *Mektubat*, 63.

¹⁷⁸ Nursî, *Mektubat*, 384.

¹⁷⁹ Nursî, *Sözler*; 212.

¹⁸⁰ Buhari, *Sahih*, 5/2138 (No. 5321); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/174 (No. 7235).

¹⁸¹ Nursî, *Lem'alar*; 301.

¹⁸² Bkz. Ahzâb 33/30-32.

¹⁸³ Buhari, *Sahih*, 5/2138 (No. 5324); Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Sünen*, nşr. Hüseyin Selim

Peygamber'den de kişinin dindarlığı nisbetinde musibetinin de şiddetli olacağı şeklinde bir nakil aktarılmakta,¹⁸⁴ dolayısıyla bu nazarla en ziyade musibet ve meşakkate maruz kalanların kâmil insanlar olacağı bildirilmektedir.¹⁸⁵

İnsanın başına gelen musibetlerin maslahatlarından biri de hiç şüphesiz onun sabrını ölçmesi ve arttırmasıdır. Ayet ve hadislerde musibetlere sabredenlerle ilgili pek çok müjdeye yer verilir. Kur'an'da "*haki ki mü'minlerin başlarına gelen musibetlere sabredeceği*"¹⁸⁶ söylenirken, "*Allah'ın onları seveceği*"¹⁸⁷ ve "*onlarla beraber olduğu,*"¹⁸⁸ "*kurtuluşa erecekleri,*"¹⁸⁹ "*iyiliklerinin zayi edilmeyeceği*"¹⁹⁰ "*sabırlı insanların sabırsız olanlara karşı üstün olduğu*"¹⁹¹ ve "*sabretmenin değerli bir davranış olduğu*"¹⁹² bildirilir. Bunun yanında Hz. Peygamber de hayat pratiklerinde insanlara musibetlere karşı sabırlı olmayı tavsiye etmiş, hatta musibetzedelere sabrı tavsiye edenin bile "*musibete uğrayıp da sabreden sevabının verileceği*"ni söylemiştir.¹⁹³ Risale-i Nurlarda bu bağlamda insanın üç sabır ile mükellef olduğu bunlardan birinin de "*musibete karşı sabır*" olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁴ Bu kısmın yaratıcının takdirine karşı "*tevekkül ve teslim*" olduğu belirtilerek insanı "*Allah tevekkül edenleri*"¹⁹⁵ ve *sabredenleri sever*"¹⁹⁶ şerefine mazhar ettiği ifade edilmiştir. Bunun karşısında sabırsızlığın Allah'a karşı şikâyeti içinde barındığına dikkat çekilirken, bu durumun O'nun fiillerini "*tenkid ve rahmetini ittiham ve hikmetini beğenmemek*" anlamına geldiği de vurgulanmıştır.¹⁹⁷

3.3. Musibetlerin İnsanların Günahlarından Arındırması/ Alıkoyması, Mallarının Sadaka ve Musibet Sürecinin de İbadet Hükümünde Olması

Risale-i Nur eserlerinde musibetlerin maslahatı olarak zikredilen ve belki de insanlara şevk olarak en çok vurgulanan yönü, musibetlerin "insanın günahlarına kefarete olması, günahlardan alıkoyması, musibet sürecinde yitirilen malların sadaka ve musibet sürecinin de ibadet hükümünde olması"dır. Hadislerde "*belaların/musibetlerin kulun yeryüzünde hatasız yürüyünceye kadar peşini bırakmayacağı,*"¹⁹⁸ "*başına gelen her sıkıntının günahlarına kefarete olacağı*"¹⁹⁹ hatta "*kıyamet günü bir kısım kimseler musibetlere uğrayanlara kefareten dolayı sevaplar verilince dünyada onlar gibi olmayı temenni edecekleri*"²⁰⁰ şeklindeki aktarımlar da bunu te'yid etmektedir. Eserde ibadetin müsbet ve menfi olmak üzere iki kısım olduğu, menfi ibadetlerin musibetler, hastalıklar gibi insanların başına gelen ibtilalar olduğu ifade edilir.²⁰¹ Bu musibetler-

Esed, (Suudi Arabistan: y.y., 2000), 3/1831 (No. 2825). Ayrıca bkz. İbnu'l-Cevzî, *Musibetlere Sabretmek*, 44-48.

¹⁸⁴ Tirmizi, *Sünen*, 4/601 (No. 2398).

¹⁸⁵ Buhari, *Sahih*, 5/2138 (No. 5324). Ayrıca bkz. Nursî, *Lem'alar*, 301.

¹⁸⁶ Hac 22/35; Beled 90/17; Ra'd 13/22; Bakara 2/155.

¹⁸⁷ Âli İmrân 3/146.

¹⁸⁸ Enfâl 8/46; Bakara 2/153.

¹⁸⁹ Bakara 2/200.

¹⁹⁰ Hüd 11/115; Yusuf 12/90.

¹⁹¹ Enfâl 8/66.

¹⁹² Âli İmrân 3/186; Asr 103/3.

¹⁹³ Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Bezzâr el-Basrî, *Müsned*, (Medine: y.y., 2009) 5/64 (No. 1632).

¹⁹⁴ Nursî, *Sözler*, 328.

¹⁹⁵ Âli İmrân 3/159.

¹⁹⁶ Bkz. Âli İmrân 3/146.

¹⁹⁷ Temsil ve izah için bkz. Nursî, *Mektubat*, 377.

¹⁹⁸ Tirmizi, *Sünen*, 4/601 (No. 2398).

¹⁹⁹ Buhari, *Sahih*, 5/2137 (No. 5318); Tirmizi, *Sünen*, 4/602 (No. 2399).

²⁰⁰ Tirmizi, *Sünen*, 4/604 (No. 2404).

²⁰¹ Nursî, *Lem'alar*, 292.

le Allah'ın iman eden kullarının hatalarının bir kısmını dünyada iken cezalandırdığı kâfirlerin günahlarının cezasını ise ahirete ertelediğine vurgu yapılır.²⁰²

Eserde muhtelif musibetlerden bahsederek onlara “*ticaret-i uhreviye*” yani sevap kazanmak yönüyle bir lütuf olarak bakılması gerektiğinin altı çizilir.²⁰³ Ölüm ile neticelenen musibetlere uğrayan çocukların ehl-i cennet olduğu ve ehl-i iman ebeveynlere ahirette şefaathane olacağı,²⁰⁴ evlatları ile imtihan edilip buna rıza ve sabır gösteren kişilerin ise buna karşılık amel defterlerine hasenatların yazıldığı, yaşlılarla ilgili imtihanlarda ise onların “dualarının makbul olmasından, kişileri dünyevi belalardan muhafaza etmesi ve ahiret hayatının saadetine vesile olması” gibi hikmetlerinden bahsedilir.²⁰⁵ Bunlara ek olarak muhtelif yerlerde dinin esasları, insanların hakları vb. durumlar için fedakârlık yapan kişilerin manevi ve uhrevi olarak mükafatlarının olduğu,²⁰⁶ eğer sabredip musibetin mükâfatı düşünülürse her bir saati ve hatta bir dakikasının bir gün ibadet hükmüne geçebileceği,²⁰⁷ masum ve mazlum olup hapis musibetine uğrayanların ise geçen ömür günlerinin ibadet hükmünde olabileceği ve ebedi haps-i ebediden kurtarmaya vesile olacağı,²⁰⁸ harp, savaş gibi musibetlerin ise masum ve mazlumları cehennemden kurtaracağı veya şehid makamına çıkaracağı²⁰⁹ aktarılır.

Risalelerde hastalık gibi musibetlerin günahlara kefarete olma yönü şu şekilde vurgulanır: “*Hayat musibetlerle, hastalıklarla tasaffi eder.*”²¹⁰ “*Hastalık, (bir tathirdir²¹¹) sabun gibi, günahların kirlerini yıkar, temizler. Hastalıklar, keffarete-üz zünub olduğu hadîs-i sahih ile sabittir. Hem hadîste vardır ki: “Ermiş ağacı silkmekle nasıl meyveleri düşer; imanlı bir hastanın titremesi de, öyle günahları silker...”*”²¹² Ölümle sonuçlanan hastalıkların ise kişiye “*şehadet gibi bir velayet*” derecesi kazandırabileceği ifade edilmekle beraber,²¹³ “*müttaki bir mü'minin, hastalık sebebiyle yapamadığı daimî virдинin sevabını, hastalık zamanında yine kazanacağı, farzı, mümkün olduğu kadar yerine getiren bir hastanın, sabır ve tevekkül ile ve farzlarını yerine getirmekle o ağır hastalık zamanında sair sünnetlerin yerini, hem hâlis bir surette, hastalığın tutacağı*” da aktarılır.²¹⁴

Bununla beraber risalelerde insanın başına gelen musibetlerin bir kısmının insanı günahattan alıkoyma yönü olduğu ifade edilir. Hastalık, hapis ve sair musibetlerin insanın dünyaya olan maddi bağılılığını ve aşkını kesmesi,²¹⁵ gafleti kaldırması, iştahı/arzuysu kesmesi, gayr-ı meşru keyiflere, günahlara girmeye mani olması” yönlerinden faydalanılması gerektiği vurgulanır.²¹⁶ Müellif bu noktada hasta insanların sıhhatli olanlara nispetle daha az günahlara girdiğini ifade ederek hastalıkların insanlar için bir “*İltifat-ı Rabbânî, İhsan-ı İlahî ve bir Hediye-i Rahmanî*” olduğunun altını çizer.²¹⁷ Tüm bunların yanında risalelerde maddi noktada musibete uğramış insanlara verilen bir nazarda zayı/heba olan maddi kaybın Allah katında sadaka hükmüne geçeceğidir. Müellif tarafından “*nass-ı hadîsle, böyle musibetlerde, ehl-i imanun zâyi olan mal-*

²⁰² Nursî, *Sözler*, 212.

²⁰³ Nursî, *Şualar*, 383; *Kastamonu Lahikası*, 88; *Lem'alar*, 309; *Sözler*, 216; *İctima-i Dersler*, 265.

²⁰⁴ Nursî, *Lem'alar*, 313-314; *Kastamonu*, 66.

²⁰⁵ Nursî, *Lem'alar*, 309, 334-334.

²⁰⁶ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 67.

²⁰⁷ Nursî, *Lem'alar*, 18, 292, 367.

²⁰⁸ Nursî, *Sözler*, 187; *Şualar*, 224-229.

²⁰⁹ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 66-67; *Sözler*, 212-213.

²¹⁰ Nursî, *Lem'alar*, 17.

²¹¹ Nursî, *Lem'alar*, 20.

²¹² Buhari, *Sahih*, 5/2139, (No. 5324), 5/2143 (No. 5336). Benzer bir rivayet için bkz. “*Nasıl ki ateş altın ve gümüşün paslarını giderir, müslümanın hastalığı da onun günahlarını giderir.*” Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvinî, *Sünen*, (y.y.: Dâru'l-Risaletu'l-Alemiyye, 2009), 4/520 (No. 3469). Bkz. Nursî, *Lem'alar*, 296.

²¹³ Nursî, *Lem'alar*, 301; *Sözler*, 212-213.

²¹⁴ Nursî, *Lem'alar*, 299. Hastalık ile imtihan edilenlere bakmanın uhrevi yönü için bkz. Nursî, *Lem'alar*, 303.

²¹⁵ Nursî, *Lem'alar*, 301.

²¹⁶ Nursî, *Lem'alar*, 310; *Sözler*, 187.

²¹⁷ Nursî, *Lem'alar*, 294.

larının tam sadaka hükmünde olduğu”²¹⁸ ifade edilirken, fâni olan o malların mü’min, masum ve namazda müdavim kimseler için uhrevî yönüyle baki kalacağına ve keffâretü’z-zünub olacağına muhtelif yerlerde vurgulanır.²¹⁹

3.4. İnsana Aczini/Fakrını Göstermesi ve Allah’a Sığınmaya/ Duaya/Şükre/Hamde/Tevbeye Vesile Olması

Risale-i Nurlarda verilen diğer bir nazarda, musibetlerin insanlara aciz ve fakir olduklarının farkına var-dırması ve neticesinde de yaratıcıya dua/hamd ile yönelmesi diğer bir ifade ile “*dergâh-ı İlahîye sevk etmek için birer kader kamçısı*” olmasıdır.²²⁰ Ayetlerde ifade edildiği gibi musibet ve sıkıntı anında kullardan istenen “*kulluk bilincini farkında olup, Allah’a boyun büküp, dua ile yalvarıp, tevbe etmektir.*”²²¹ Eserlerde müellif insanı Allah’a ulaştıran tariklerden biri olarak gördüğü yolun iki esasını, “*insanın acizliğini ve fakirliğini bilmesi*” olduğunu,²²² neticesinde de kendini kusurlu görerek “*imdat, istigaseler, tezellül ile tek merci ve mence olan dergah-ı ilahiyeye iltica edip ihسانat beklemesi*” gerektiğini söyler.²²³

İnsanlara verilen nimetlerin onları mutsuz etmesi şükür duygusunun eksikliğinden olduğu gibi, şükür duygusu da rutin ve müreffeh hayatın neticesinde nimeti vereni unutmakla veya unutmuş gibi yapmakla olur. Bu noktada risalelerde nefsin firavunluğunu kıracak, onu terbiye edecek şeyin “*vahid-i kıyası*” ile insanın “*aciz ve fakir olduğunu düşünmesi*” olduğu ifade edilir.²²⁴ Kul külli iradenin takdir ettiği musibetler karşısında cüz’i iradesinin yetersizliğini görerek fahr ve gururdan kurtulacağı,²²⁵ vefatların olması, gençlerin yaşlanması,²²⁶ hastalıkların olması “*dünyanın zevalini ve insanın fâni olduğunu*” hatırlatan birer uyarıcı²²⁷ niteliğinde olup, “*gafleti dağıtarak, beşerî olan aczini ve zaafını bildirerek*” insana bir nev’i huzur verdireceği belirtilir.²²⁸ İkazlar neticesinde mukayese yoluyla kendi nimetlerinin farkına varmasına vesile olan musibetlerin, “*uhrevî ve dünyevî faydaları yönüyle*” neticesinde insanı dua, hamd ve şükre teşvikedeceği de vurgulanır.²²⁹

Eserlerde müellifin değindiği diğer bir hususta, insanın aczini ve fakrını bilmesi, neticesinde de dua ile şükretmesinin Allah’ın rahmet ve merhametini üzerine çekmesine, ayette de ifade edildiği gibi²³⁰ nimeti arttırmasına neden olacaktır.²³¹ Ayrıca münacaat sırasında yaşanan duygu durumlarının ve manevî hallerin, “*insanın acz, zaaf ve fakrının şuuru derecesine göre*” farklılık arz ettiği de ifade edilir.²³² Risalelerde insanın “*vazife-i asliyesinin, imandan sonra dua olduğu*”;²³³ duanın “*insanın tekâmülü için bir vesile*” olduğu ifade edilmekle beraber,²³⁴ duanın “*kulluğun esası olduğu*”²³⁵ ve ayette de ifade edildiği gibi “*kullarının*

²¹⁸ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 124.

²¹⁹ Nursî, *Sözler*; 210, 213, 330; *Emirdağ Lahikası*, 124.

²²⁰ Nursî, *Barla Lahikası*, 130; *Lem’alar*; 293, 296.

²²¹ Bakara 2/156; En’am 6/42-43; A’raf 7/94.

²²² Nursî, *Mektubat*, 617; *Sözler*; 590.

²²³ Nursî, *Mektubat*, 428; *Mesnevi-i Nuriye*, 56; *Lem’alar*; 22-23; *Şualar*; 40.

²²⁴ Nursî, *Lem’alar*; 307; *Sözler*; 160. *Sözler*; 260.

²²⁵ Nursî, *Sözler*; 575.

²²⁶ Nursî, *Lem’alar*; 292.

²²⁷ Nursî, *Lem’alar*; 308.

²²⁸ Nursî, *Lem’alar*; 20.

²²⁹ Nursî, *Lem’alar*; 304; *Şualar*; 367.

²³⁰ İbrâhîm 14/7.

²³¹ Nursî, *Lem’alar*; 19. Ayrıca bkz. *Sözler*; 42

²³² Nursî, *Barla Lahikası*, 130; *Lem’alar*; 22-23.

²³³ Nursî, *Sözler*; 381.

²³⁴ Bkz. *Sözler*; 381-384.

²³⁵ Nursî, *Sözler*; 383.

değerinin duaları ile belirlendiği”²³⁶ vurgulanır.²³⁷ Eserde dualar içinde en makbul olanların musibetzedeler tarafından yapılan dualar olduğunun hadis ile sabit olduğu ifade edilirken,²³⁸ musibete uğrayanların bu nazarla olaylara bakması ve musibettede kişilerin dualarından istifade edilmesi gerektiğinin altı çizilir.²³⁹ Eserde açlık gibi bir musibet, “bir vesile-i iltica ve nedamet ve teslimiyet”,²⁴⁰ hastalık gibi bir musibet “ac-zini anlayıp dergâh-ı ilahiyeye ilticaya vesile” olarak değerlendirilir.²⁴¹ Bunun yanında hastalıkların “insana hürmet, şefkat, merhamet, muavenet (yardım) gibi duyguları hatırlatarak sair insanlarla duygudaşlık yapmasını sağlayacağı”nın da altı çizilir.²⁴²

Yağmursuzluk gibi bir musibet karşısında, hüzün, keder, pişmanlık ve tevbe ile dergâh-ı ilahiyeye iltica edip dua ederek ubudiyetle mukabele edilmesi gerektiği ifade edilirken,²⁴³ bir kısım musibetlerin sadece “dua etmek” için gönderildiği söylenerek, her vakit kabul beklentisine girmeden her halükarda bu ibadete devam edilmesi gerektiğinin de altı çizilir.²⁴⁴ Müellif kendi tecrübesine dayanarak bazı hastalıkların “şifa için değil dua için”²⁴⁵ ve “yağmursuzluk ve kuraklık” gibi bazı musibetlerinde “yağmur namazının ve duasının vakti olduğu için ibadetin edası için” verildiğini ifade eder.²⁴⁶

3.5. Musibetlerin İnsanlara İbret ve Ders Aldırması, Birer İlahi İkaz ve Azap Olması

Eserlerde musibetleri okuma usulü olarak verilen bir bakış açısı da onların Allah tarafından insanlara bir “ibret/ders ve ikaz/uyarı” olarak gönderilmesidir. Nitekim ayetlerde de Allah insanlara “çevrelerinde yaşanan veya geçmişte yaşanmış birçok olaydan ibret/ders almayı”²⁴⁷ emretmekte bununla beraber “gittikleri yanlış yoldan dönüp inkârlarından vazgeçerler diye, bir kısım musibet, zorluk ve sıkıntılar içinde bırakılacaklarını” bildirilmektedir.²⁴⁸ Risale-i Nurlarda ise musibetlerin bir kısmının “ihtar-ı rahmânî veya ders/ibret”²⁴⁹ olması temelde şu misalle açıklanır: “Mer’ayı tecavüz eden koyun sürüsünü çevirtmek için çobanın attığı taşlara musâb olan bir koyun, lisan-ı haliyle, “biz çobanın emri altındayız. O bizden daha ziyade faydamızı düşünür. Madem onun rızası yoktur, dönelim” diye kendisi döner, sürü de döner...”²⁵⁰ Musibetlerin bu yönü kişinin zihnini tevhid noktasında diri tutup tefekkürü arttırdığı gibi ayetlerde de yer alan düşünme ve akletme emirlerine muvafıktır.²⁵¹ Eserlerde bu noktada müellifin musibetleri eğitici olarak okuma tarzı genelde “bu musibet ile yaratıcı bizi uyarıyor/ikaz ediyor, bundan bir ders çıkarmamız gerek” şeklinde olup, kendisi de bir kısım musibetlerden dersler/ibretler çıkardığını ikrar etmektedir.²⁵²

²³⁶ Furkân 25/77.

²³⁷ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, 122.

²³⁸ Nursî, *Lem’alar*, 303; İbn Mâce, *Sünen*, 2/435 (No. 1441).

²³⁹ Nursî, *Lem’alar*, 302-303.

²⁴⁰ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 257.

²⁴¹ Nursî, *Lem’alar*, 302-303.

²⁴² Nursî, *Lem’alar*, 302.

²⁴³ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 16-17.

²⁴⁴ Nursî, *Sözler*, 302-303, 383-384.

²⁴⁵ Nursî, *Lem’alar*, 302-303.

²⁴⁶ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 15.

²⁴⁷ Tevbe 9/124-127; Taha 20/128; Bakara 2/259; Âl-i İmrân 3/13; Ankebût 29/15.

²⁴⁸ Secde 32/21; En’âm 6/42-43; Araf 94-95; Nahl 16/112; A’râf 7/168.

²⁴⁹ Nursî, *Lem’alar*, 20.

²⁵⁰ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, 131.

²⁵¹ Hud 11/51; Nahl 16/12; Kasas 28/60; Kamer 54/17; Mu’minun 40/80. “Âyatın ekser fevatih ve havatiminde nev-i beşeri vicdana havale ve aklın istişaresine hamlettiriyor.” Nursî, *Muhakemat*, 35.

²⁵² Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, 77; *Müdafalar*, 30; *İctima-i Dersler*, 176.

Zıtlıkların insana yaşattığı duygu değişimleri nedeniyle kötülük veya musibet olarak görünen şeylerin birer ikaz olarak bireyde gaffleti ve ülfeti atmaya vesile olduğunun altı çizilir.²⁵³ Risale-i Nurlarda ders/ibret dışında kalan bir kısım “*tatlı ikazat-ı İlahiye ve iltifatat-ı Rahmaniye*”ler²⁵⁴ varlıklara karşı merhametli olan yaratıcıdan gelen birer “*şefkat tokadı*” olarak isimlendirilir.²⁵⁵ Eserlerde sık sık rastlanan bir nazarda yaratılış amacına uygun hizmet etmeyenlerin veya hizmet edenleri engelleyenlerin başına gelen musibetlerdir.²⁵⁶ İnsanlara hemen her olayda iman ve Kur’an hizmetine, ibadete kısacası kulluk bilincine dair zaafılarından dolayı ikazların geldiği ifade edilir.²⁵⁷ Ayrıca yeryüzünde “*hukuku i’bâd ve hukukullah*” noktasında yapılan zulümlere Allah’ın kevnî kanunlarına verdiği “*onları terbiye et*” emri ile ikazlarda bulunduğu da altı çizilir.²⁵⁸ Kâinatta meydana gelen doğal afetlerin insanlara birer hususi veya umumi uyarıcılar olduğuna temas edilirken,²⁵⁹ bazen alışılmışın dışında meydana gelen afetlerin “*gazab-ı ilahiye*”nin²⁶⁰ veya “*inayet-i ilahiye*”nin²⁶¹ habercisi olduğu vurgulanır.

Deprem gibi şiddetli olayların tesadüf/rastlantı olamayacağı, bunların yeryüzünde insanlara özellikle de Mü’min olup da bir kısım yanlış tavırlar ortaya koyanlara bir silkme/sarsma gibi ikaza vesile olduğu şeklinde izahlar yapılır.²⁶² Kuraklık ve kıtlık gibi felaketlerin insanların yaratıcının nimetleri karşısında şükürünü yerine getirmemeleri ve zulmetmeleri neticesinde meydana geldiği ifade edilirken,²⁶³ bir rahmet-i ilahiye olan yağmurun ise tahribata yol açıp felaket olarak geldiği zamanlarda insanlara olumsuz,²⁶⁴ kuraklığın neticesinde ihtiyaç olarak geldiği zamanlarda ise olumlu birer ikaz ve ibret olarak geldiği vurgulanır.²⁶⁵ Bunların yanında eserlerde bir kısım hatalar yapan kimselerin başına gelen yangınlar da bu nazarla değerlendirilirken, bunların daha büyük yanlışların önüne geçmeleri için ilahi ikaz olduğuna temas edilir.²⁶⁶ Bununla beraber iman ve Kur’an hizmetiyle meşgul olanların ise başlarına gelen yangın olaylarından daha az zarar ile kurtulmaları ise bir lütf-u rabbani olarak değerlendirilir.²⁶⁷ Bunların yanında Allah tarafından kuş gibi bir kısım hayvanlar aracılığıyla da ikazlar gönderilebileceği ve bunu bir işaret olduğu,²⁶⁸ “*eğer müteaddid tarzda ve ayrı ayrı cihette birbirini takviye edecek surette olsa, kat’iyyet ve sarahat derecesinde kanaat verebilir*” şeklinde delillendirilir.²⁶⁹

Musibetler ibret ve ikaz olmanın yanında zalimler/kâfirler için de birer ikaz ve yeri geldiğinde azaptır. İnkârcıların yaptıklarının cezalarının ahirete erteleneceği ayetlerle bildirildiği gibi,²⁷⁰ küçük bir kısmının da onlara henüz dünyada iken tattırıldığı da yine ayetlerle sabittir.²⁷¹ Geçmiş peygamberler içinde Hz. Nuh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. Lût ve Hz. Şuâyb’ın kavimlerinin bir takım ilahi azablara/helaklara uğratılmaları

²⁵³ Nursî, *Lem’alar*, 293, 296, 299. Müellif ve çevresindekilerin bu konudaki ikrarları için bkz. Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 56, 458.

²⁵⁴ Nursî, *Sözler*, 50.

²⁵⁵ Bkz. Nursî, *Lemalar*, 62-69; *Kastamonu*, 150.

²⁵⁶ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 25; *Emirdağ Lahikası*, 105, 178-179.

²⁵⁷ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 12, 67-68, 77, 122, 511; *Barla Lahikası*, 70; *Sözler*, 50, 216; *Kastamonu Lahikası*, 25, 68, 150; *Tarihçe-i Hayat*, 324; *Sikke-i Tasdik-i Gaybi*, 222.

²⁵⁸ Nursî, *Sözler*, 213.

²⁵⁹ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 68.

²⁶⁰ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 105, 178-179, 347.

²⁶¹ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 19-20, 28-29, 183.

²⁶² Nursî, *Sözler*, 210.

²⁶³ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 15-17.

²⁶⁴ Nursî, *Şualar*, 39.

²⁶⁵ Nursî, *Barla Lahikası*, 411-413; *Emirdağ Lahikası*, 17, 28-29, 183.

²⁶⁶ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 231; *Sikke-i Tasdik-i Gaybi*, 195

²⁶⁷ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 76-77; *Sikke-i Tasdik-i Gaybi*, 41

²⁶⁸ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 29-30, 67-68.

²⁶⁹ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 63-64, 303.

²⁷⁰ İbrahim 14/42-43; Şura 42/21; Âli İmrân 3/56.

²⁷¹ Tevbe 9/70; Enbiya 21/77; Hud 11/32; Furkan 25/38; Kaf 50/14; Bakara 2/65; A’raf 7/130; Mâide 5/60.

buna bir misaldir.²⁷² Risale-i Nur eserlerinde zalimlerin/kâfirlerin başına gelen felaketlerin/musibetlerin onlar için “*müstehak ve tam adalet-i rabbaniye*” olduklarına sık sık vurgu yapılır.²⁷³ Eserlerin yazıldığı dönemde devam eden savaşlar neticesinde musibete uğrayan zalim ve kâfirlerin bu hallerinin kader ve adalet yönüyle, bir nev-i merhamet ve mükâfat olduğuna dikkat çekilirken,²⁷⁴ başlarına gelen musibetlerin elleriyle yaptıkları zulümlerin, ihanetlerin ve günahların cezası/tokadı olduğu ifade edilir.²⁷⁵ Müslümanlara gayri Müslimlere oranla daha fazla musibet gelmesi ise büyük günahların/cinayetlerin ertelenerek büyük merkezlerde/mahkemelerde, küçük hataların ise küçük mahkemelerde verilmesi temsiliyle, dolayısıyla da ehl-i imanın hatalarının kısmen bu dünyada cezasının verileceği söylenir.²⁷⁶

4. Musibetzedelere Teselliler, Öneriler ve Tavsiyeler

Risalelerde musibetler ile ilgili temel prensipler ve onların hikmetlerinden başka birçok yerde de musibetzedelere şevk/motivasyon olması için teselli, tavsiye ve önerilerde bulunulur. Aslında önceki bölümlerde yer verdiğimiz ilkeler ve hikmetler bir nokta-i nazarda musibetzedeler için birer teselli ve öneri mahiyetindedir. Bunlardan farklı olarak bu kısımda eserlerde musibete maruz kalanlar için doğrudan yapılan tavsiyeler aktarılmaya çalışılacaktır. Risale-i Nurlarda tüm bu nasihatler/tavsiyeler bir araya getirildiğinde musibete uğrayan kişiler için bir “*teselli kitapçığı*” olabilecek mahiyette ve yekündedir. Eserlerde müellifin izlediği metod genelde düşünce yoluyla telkin metodu olup, bir kısım yerlerde müellifin de bunu sık sık kendi hayat pratiklerinde kullandığı görülür. İlk olarak kendi uyguladığı ve pratikte karşılığı olan işlevsel çözümler ortaya koymaya çalışan Nursî'nin bu değerlendirmelerini, bir anlamda da başkaları için de tavsiye/öneri olarak değerlendirmek mümkündür.

Risale-i Nurlarda müellifin kendisi başta olmak üzere tüm musibetzedelere verdiği tavsiyelerin başında bireyin en yüksek bir hedef/gayesinin olması, diğer olaylardan kat-ı nazar ederek bu istikamette devamlılığını sürdürmesidir.²⁷⁷ Kişinin başına gelen musibetlerin etkisi hedefinin ulviliğine göre artıp azalacağı için, gaye-i hayalin yüce ve yüksek olması musibetlerin insana olan olumsuz tesirlerini azaltacaktır. Eserlerde insanın bu dünyadaki en büyük hedefinin yaratıcının rızasını kazanmak bunun içinde iman davasını kaybetmek/kazanmak olduğu ifade edilirken,²⁷⁸ bu yolda insanın başına gelen dünyevî bir musibetin büyüklüğü, yangını söndürmeye koşan birinin ayağına takılan taş olarak tasvir edilir.²⁷⁹ Müellifin bilfiil olarak çevresindekilere tatbik ve tavsiye ettiği bir yöntem de musibetzedenin musibetine ortak olup ona şevk verme metodudur. Hz. Peygamber'in “*kim bir musibete uğrayan kişiye taziyede bulunursa ona o musibetzedenin sevabının bir misli verilir*”²⁸⁰ sözü de bu durumda bulunanlara destekçi olmanın gerekliliğine teşvik etmektedir. Eserlerde Nursî'nin sık sık farklı nazarlara musibete uğrayanlara onların maddi ve manevi olarak tek olmadıklarını düşündürmeye çalışan, moral yüklü mektuplarına rastlanır.²⁸¹ Bu noktada muhtelif yerlerde benzer hal, durum ve tavırları kendisi de yaşadığı için karşıdaki kişi ile duygudaşlık/empati yaptığını ifade eden müellif,²⁸² devamlı olarak onlara da dua ettiğini söyleyerek manevi/uhrevi olarak musibetzedelere şevkvermeye çalışır.²⁸³

²⁷² Nüh 71/25; Ankebût 29/14, 31; Fussilet 41/14-16; A'râf 7/91-92. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karagöz, *Kur'an'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum*, 190-212.

²⁷³ Nursî, *Kastamonu*, 67. Şualar; 113. Ayrıca bkz. *Lemalar*, 70.

²⁷⁴ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 66.

²⁷⁵ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 67-68. Ayrıca bkz. *Emirdağ Lahikası*, 178-189, 262.

²⁷⁶ Nursî, *Sözler*, 212.

²⁷⁷ Nursî, *Mektubat*, 634; *İctima-i Dersler*, 217.

²⁷⁸ Said Nursî, *Asâ-yı Mûsâ*, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2014), 253; *Mektubat*, 301; *Şualar*, 234-235.

²⁷⁹ Nursî, *Tarihçe-i Hayat*, 17.

²⁸⁰ Tirmizi, *Sünen*, 3/385 (No. 1073).

²⁸¹ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 116; *Şualar*, 261, 447 vd.

²⁸² Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 124; *Şualar*, 367.

²⁸³ Nursî, *Kastamonu Lahikası*, 26; *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*, 223;

Buna benzer olarak eserlerde rastlanan diğer bir şevk unsuru ise bu süreçte insanın o musibetin kendisi dışında bir kısım insanların da başına geldiğini/isabet ettiğini bilmesidir. Eserlerde hastalık, ölüm, doğal afetler ve maddi kayıplar gibi musibetlerin hemen her insanda görülmesinin kişide bu sıkıntının kendisine has olmadığı, diğerleri gibi olduğu duygusunu ortaya çıkardığı vurgulanmaktadır.²⁸⁴ Musibetin umumi olduğunda eleminin de daha az olacağını altı çizilmekte yine kişinin çevresindeki musibetzedeleri görmesinin de ileride başına gelebilecek musibetler için zihni olarak bir ön hazırlık görevinde olduğu ifade edilmektedir.²⁸⁵

Risale-i Nurlarda musibetlerin insana verdiği olumsuz duyguları azaltmak için insanlardan uygulamaları istenen bir metot da kişinin musibetin şiddetine karşı mukayese yoluyla bakışını değiştirmesidir. İnsan zihninin kıyas yoluyla ve zıtlıklarla olayları kavradığı düşünüldüğünde, burada istenen şey kişinin musibet yönünden kendinden daha üst durumda olana, maddi nimetler yönünden de kendinden daha aşağı olana bakmasıdır. Hz. Peygamber'in de benzer ifadelerinden mühlhem olan bu nazar musibetler anında insanın sıkıntılarını büyük ölçüde giderdiği gibi, o nimetin derecesini görüp şükretmeye de vesile olur. Bu konuya risalelerde şu şekilde temas edilir: “*Sen, kendinden yukarı mertebelerdeki sıhhatli olanlara bakıp şekva edemezsin. Belki sen, kendinden sıhhat noktasında aşağı derecelerde bulunan biçare hastalara bakıp şükretmekle mükellefsin.*”²⁸⁶ Hz. Peygamber'in bir keresinde zorlu bir halinde “*Allah Musa'ya rahmet etsin! Ona, bundan daha fazla eziyet edilmişti de o sabretmişti*”²⁸⁷ buyurarak teselli bulması,²⁸⁸ ayrıca insanlar içinde en şiddetli musibete kendisinin uğradığını hatırlatarak onların musibete uğradıklarında bunu düşünüp teselli bulmalarını tavsiye etmesi de olumlu veya olumsuz olarak mukayese nazarının sünnet kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır.²⁸⁹ Bu nazar eserlerde “*derece-i hararet gibi, her musibette bir derece-i nimet vardır. Daha büyüğünü düşünüp, küçükteki derece-i nimeti görüp, Allah'a şükretmeli*”²⁹⁰ şeklinde ifade edilirken, bazen de büyük şerhlerin önüne geçmek için küçük şerhlerin kabul edilmesinin bir zaruret olduğuna işaret edilir.²⁹¹

Risale-i Nur Külliyyatındaki diğer bir öneri ise insanın geçmiş ve gelecek olan musibetleri düşünmemesi, sabrını hazır saate ve güne karşı tutması, kuvvetini mazi ve müstakbele dağıtıp tüketmemesidir.²⁹² İnsandaki hüznün kaynağı geçmiş, korkuların kaynağı ise gelecek olduğu düşünüldüğünde, eserlerde ayetten mühlhem olarak,²⁹³ Allah'ın insanlara verdiği sabır kuvvetini yanlış veya evham yolunda dağıtmamak şartıyla, her meşakkate ve her musibete kâfi geleceğinin altı çizilir.²⁹⁴ Bunun yanında daha önce insanın başına gelen ve şimdi ise acısından/etkisinden kurtulduğu musibetleri de düşünerek o anda yaşadığı musibetinde son bulacağını düşünmenin insana moral verdiği ifade edilir. Dünyanın fâni olmasından dolayı bu musibetlerin devamlı olmaması, belli bir süre sonra biteceğini düşünmenin de insana verdiği ümit ve bundan kaynaklı da motivasyon kaynağı olma yönüne de dikkat çekilir.²⁹⁵

Bu minvalde diğer bir tavsiye ise başına gelen musibetler karşısında insanın vesvese, vehim ve merak duygularının önüne geçerek, musibete önem vermeyip, gözünde büyütmemesidir.²⁹⁶ Eserlerde insanların hastalık/musibet olarak gördükleri şeylerin “hakiki ve vehmî” olmak üzere iki kısmının olduğu ifade edilir-

²⁸⁴ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, 160; *İşâratü'l-İ'câz*, 250.

²⁸⁵ Nursî, *Lem'alar*, 408; *İşâratü'l-İ'câz*, 250; *Mektubat*, 108; *Lem'alar*, 314. Ayrıca bkz. Öztürk, Dervişin Teselli Koleksiyonu, 18.

²⁸⁶ Nursî, *Lem'alar*, 304; Ayrıca bkz. *Sözler*, 912.

²⁸⁷ Buhari, *Sahih*, 4/1576 (No. 4080). Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/99 (No. 3608).

²⁸⁸ Müellifin benzer ifadeleri için bkz. Nursî, *Lem'alar*, 383; *Emirdağ Lahikası*, 127; *Şualar*, 367.

²⁸⁹ İbn Mâce, *Sünen*, 2/531 (No. 1599).

²⁹⁰ Nursî, *İctima-i Dersler*, 336, 429; Nursî, *Lem'alar*, 640.

²⁹¹ Nursî, *Mektubat*, 61; *Sözler*, 213.

²⁹² Nursî, *Sözler*, 187; *Lem'alar*, 19-20; *Şualar*, 386. Bu izahın örneği için bkz. *Sözler*, 327.

²⁹³ “Allah hiç kimseye kaldırabileceğinin üstünde bir yük yüklemeyiz.” Bakara 2/286.

²⁹⁴ Nursî, *Sözler*, 187, 328. *Lem'alar*, 19-20.

²⁹⁵ Nursî, *Lem'alar*, 294, 305-306, 314. *Mesnevi-i Nuriye*, 130. *Mektubat*, 108. Ayrıca bkz. İbnu'l-Cevzî, *Musibetlere Sabretmek*, 47.

²⁹⁶ Nursî, *Lem'alar*, 21, 298.

ken vehmi olanın gerçekte bir etkisi olmadığı, insanın “*vehim, kuruntu, vesvese ile olaya önem verdikçe*” bu etkiyi arttırdığı ifade edilir.²⁹⁷ Ayrıca merakın musibeti ikileştirdiği ve maddî musibeti kalpte de yerleş-tirmek için bir kök olacağına da dikkat çekilir.²⁹⁸ Netice olarak cehaletin merakı/vehmi/vesveseyi davet edip, ilmin onu tardedeceği ifade edilirken, bunun çözümünün musibeti tanıyıp mahiyetini bilmek, kazaya rıza, teslimiyet ve tevekkül olduğuna dikkat çekilir.²⁹⁹

Sonuç

Bu çalışmada Said Nursî'nin müellifi olduğu “*Risale-i Nur*” eserlerinde musibetlerle ilgili birtakım me-tinler ve analizler bir araya getirilmiş, bu tahliller neticesinde bir takım netice, çıkarım ve önerilere ulaşılmıştır. Bunlardan ilki ve en temel olanı eserlerde musibetler değerlendirilirken nas temelli bir kısım ilkeler ortaya konması ve olaylar karşısında vahiy gözlüğünün takılmasının istenmesidir. Bunları yaparken göze çarpan şey zaman, zemin ve dimağların farklılığından kaynaklı, anlamlandırmanın ve örneklendirmelerin ortama uygun bir şekilde revize edilmesidir. Risalelerde karşılaştığımız en temel nazarlardan biri kötülük olarak görünen musibetlerin mahiyeti ve anlam(a) çerçevesi üzerinedir. Her şeyin zıddıyla bilindiği gerçeğinden yola çıkarak aslında kötü görünen şeylerin iyi olanın ortadan kalkma durumu olduğu, dolayısıyla insanın hayatındaki farklılık ve hazların/lezzetlerin olması için kötülük denen eksilme veya yoksun olma durumlarının gerekli olduğu ifade edilir.

Eserde vurgulanan diğer bir ilke belki de en temel prensip, her olayda/musibette “*hâlık ve fa'âl*” olan Allah'ın zihinde diri tutulması yani “*tevhid nazarı*” ilkesidir. Bu bakış açısı, insana kulluk konumunu hatırlatmasının yanında, her şeyde dilediği gibi tasarrufu bulunan Allah'ın rububiyetini de hatırlatmaktadır. Yaratıcının bu meşietini “*Adl*” ismi ve “*sünnetullah*” çerçevesinde anlamak gerektiğine de sık sık vurgu yapılırken, sebeplerin de göz ardı edilmemesi gerektiği ifade edilir. Bununla bağlantılı olarak insanların başlarına gelen musibetlerin Allah'ın izniyle/takdiriyle geldiği gerçeği de göz ardı edilmeden, bunlara karşı hakiki bir kader anlayışına uygun olarak tam bir tevekkül ve teslimiyet ile mukabele edilmesi gerektiği söylenir. Risalelerde Allah'ın her şeyi bir hikmetle yapması anlamına gelen “*Hakim*” ismi temele alınarak olayların ya bizzat ya da neticesi itibariyle hayırlı olacağı bilinci de satır aralarında yer alır. Bilinmesi ve devamlı hatırdaki tutulması gereken başka bir şey de insanın imtihan için yaratılmış olmasıdır. Risale-i Nurlarda insanın hayatındaki değişken haller imtihan için yaratılmış olmakla bağdaştırılırken, Allah'ın ibtilalar ile kulların samimiyetlerini/vaadlerini ölçtüğü ve geçici/fâni bir yerde misafir olduğumuz gerçeğine defaâtle vurgu yapılır. İnsanların akıllarından çıkarmamasını istediği önemli bir nokta da âdemoğluna gelen iyiliklerin Allah'tan, ona isabet eden musibetlerin ise kendi elleriyle yaptıklarından olduğu gerçeğidir. Ayetlerde de mükerreren zikredilen bu realite insana, başına gelen musibetlere haksız yere değil hak ettiği için maruz kaldığı şuurunu vermesi bakımından önemlidir. Külliyatta genel prensiplerle ilgili son olarak verilen bir nazar da musibet denilebilecek asıl kötü durumların insanın dinine gelen musibetler olduğudur. Eserlerde dünyevî ve zâil olması yönüyle can/mal nakışlığı gibi musibetlerin, uhrevî ve ebedi olması yönüyle insanın başına gelebilecek küfür, şirk ve zulüm gibi musibetlerin yanında önemsiz kalacağı vurgulanır.

Metinlerde temel ilke ve prensiplerin yanında müellifin başta kendisi olmak üzere çevresindeki musibetzedelere hatırlattığı birtakım hikmetler ve maslahatlar da yer almaktadır. Bunlardan ilki belki de en önemlisi musibetlerin zıtlıkları ortaya çıkarması yönüyle, kulun erişebileceği en büyük bir ihsan olarak Allah'ın isimlerinin kullarda yansımalarına bir vesile olmasıdır. Eserlerde musibete maruz kalanların bilmesi gereken önemli bir ayrıntının da “*musibetlerin kişinin mertebesi nispetinde isabet edeceği*” hakikatidir. Enbiyanın ve selefın hayatları da göz önüne alınarak musibete uğrayan kişinin olayları bu bakış ile değerlendirmesi, bu bağlamda musibet ile amaçlanan şeyin kulların terakkiyatını/kemalatını/sabrını ölçmek ve yükseltmek olduğu unutulmamalıdır. Risale-i Nurlarda musibetlerin en önemli faydalarından birinin de insanın günahlarına kefarete olması, günahlardan alıkoyması ve musibet sürecinin sabretmek şartıyla bir nevi

²⁹⁷ Nursî, *Lem'alar*, 306-307.

²⁹⁸ Nursî, *Şualar*, 401; *Lem'alar*, 21.

²⁹⁹ Nursî, *Sözler*, 332; *Lem'alar*, 298.

ibadet hükmünde olmasıdır. Eserlerde yoğun bir şekilde işlenen bu yönüyle musibetler, bir nev’i “*ticaret-i uhreviyye*” olması yönüyle hamedilmesi gereken büyük bir nimet olarak tavsif edilir. Günahlara kefarete noktasında hakiki müttaki mü’minlere isabet eden musibetler, başka bir nazarla ikaz ve uyarı noktasında asi ve mücrimlere, azap noktasında da kâfirlere isabet edebilmektedir. Bunların yanında musibetzedelerin başlarına gelen belaların onların acz, fakr ve zaafılarının farkına varılması ardından da onları şükür, dua ve tövbeye sevk etmesi yönüyle de bir rahmet ve hikmet olduğuna sık sık vurgu yapılır.

Külliyat içerisinde müellif, çevresindeki birçok insana teselli mahiyetinde bir kısım tavsiyelerde bulunduğu saptanmıştır. Bunlardan ilki bireyin Allah’ın varlığı, birliği ve takdiri konusunda hakiki bir tevhid nazarına sahip olmasıdır. Bunun yanında kişinin uhrevî olarak bir gaye-i hayalinin olması, dolayısıyla çevresinde cereyan eden olaylardan kat-ı nazar etmesidir. Bir başka tavsiye ise musibetlerin dünyevî ve fânî olması yönüyle geçici olduğunun farkında olunması ve geçmişte isabet eden musibetleri atlatıldığının hatıra getirilmesidir. Bu bağlamda geçmiş ve gelecek musibetleri düşünerek sabır kuvvetini dağıtmayıp, bunu hazır olana karşı tutmanın da önemine vurgu yapılmıştır. Bununla beraber musibete maruz kalanlara taziyede bulunmak/onlara şevk vermek ve merak, vesvese ve vehim ile musibete önem vermeyip onu gözümüzde büyütmemek de öneri olarak aktarılmıştır. Tüm bunların dışında insanlara kendilerinden daha kötü bir musibete maruz kalanlar ile mukayese edip hamd etmesi ve nimet olarak kendisinden daha aşağı seviyelerde olanlara bakıp şükretmesi tavsiyesinde de bulunulduğu göze çarpmaktadır.

Netice olarak insanların her an musibete maruz kalması gerçeğini de göz ardı etmeden, hayatın hemen her alanında Kur’an ve sünnet kaynaklı bir “*musibet okuma usulü*”ne ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Mezkûr eserler bu anlamda vahiy kaynaklı bir nazarla zamanın/asrın anlayışına uygun bir takım ilke/prensipler, hikmet ve maslahatlar sunmaktadır. Müellifin yaşadığı dönemde ağır şartlar altında hayatını devam ettiren birçok insana teselli/şevk unsuru olan bu metinler, hâli hazırda da musibetzedelere bir “*teselli kitapçığı*” olabilecek mahiyettedir.

Extended Summary

In this study, a number of texts and analyses related to calamities have been brought together in the works “Risale-i Nur”, of which Said Nursî is the author. As a result of these analyses, a number of conclusions, inferences and suggestions have been reached. In the Risale-i Nur works, some principles based on the Qur’an and Sunnah have been revealed while evaluating the calamities. As a consequence, it was intended to see the events from the point of view of revelation. One of the most basic aspects that stands out in the works is on the nature and meaning frame of the calamities that appear as evil. The most basic principle emphasized in the work is the “The principle of Tawhid aspect”, which is the constant remembrance of the existence of Allah, the Creator and Sustainer, in every event. This perspective reminds people not only of their position as a creature, but also reminds them that Allah, who has possession in everything as he wills, is the Creator. It is also often emphasized that it should be understood that the Creator does these within the framework of “Sunnatullah” and his name “Adl”. It is also stated that the reasons should not be ignored. Without ignoring the fact that the calamities that befall people take place by Allah’s permission, it is said that these calamities should be faced with complete tawakkul and submission in accordance with a true understanding of fate. Besides these, there is also the consciousness that events will be beneficial either on their own or as a result of taking the name “Hakîm”, which means that Allah does everything with wisdom, as a basis in the works. Another thing that should be known and kept in mind constantly is that people were created for being tested. Also the human beings should know is that the good things that we receive are sent by Allah, and the calamities we are given are caused by our actions. It is also stated in Risale-i Nur that the real bad situations that can be called calamities are the ones that one’s religion goes through. In addition to the basic concepts and principles, there are some benefits that the author reminds the victims of the calamities around him, especially himself, in the texts. One of them is that it is an occasion for Allah’s names to be reflected in the creatures. An important detail in the works for those who are exposed to the calamities should know is the fact that “the calamities will hit in proportion to the rank of the person”. One of the most important benefits of calamities mentioned in the Risale-i Nur is that it atones for a person’s sins, prevents him from sins, and that the process of calamity is considered under the condition of patience as a form of worship. The calamities that strike true believers in terms of atonement for sins can also strike rebels and criminals in terms of warning, and infidels in terms of punishment. In addition, it is often emphasized that the calamities that befall the victims of calamities are a mercy and wisdom in the sense that they make them aware of their helplessness, weakness and powerlessness, and then lead them to gratitude, prayer and repentance. As a result, without ignoring the fact that people can be exposed to a calamity at any time, it is certainly necessary to have a “method of calamity reading” based on the Qur’an and Sunnah in almost all areas in life. In this sense, Risale-i Nur present a number of concepts/principles, wisdom and duties in accordance with the understanding of the time/century with a point of view of revelation. These texts, which were a motivational factor for many people living under difficult conditions during the author’s lifetime, can still serve as a “booklet of consolation” for those who are still suffering from calamities.

Kaynakça

- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî. *Musannef*. Beyrut: y.y., h. 1403.
- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî. *Keşfü'l-Hafâ' ve Müzîlül-İlbâs 'Amme'stehere Mine'l-Ehâdîs 'Alâ Elsineti'n-Nâs*. Kahire: y.y., h. 1351.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Şuâyb Arnavutî. Beyrut: Muesse-tu'r-Risâle, 2001.
- Alpsoy, Said. *Bela ve Musibet Niçin Gelir? Nasıl Korunulur? y.y.*, Umran Yayınları, 2014.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî. *Müsned*. Medine: y.y., 2009.
- Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *Sahih*. nşr. Mustafa Dîb Bugâ. Beyrut: Dâru'l-İbn Kesir, 1987.
- Buladı, Kerim. *Musibet ve İmtihan*. y.y.: Kayıhan Yay, 2021.
- Coşkun, İbrahim. *İlahi Adalet ve Engelli Bireyler*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2016.
- Çağrı, Mustafa. "Musibet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/255-256. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- Çevik, İsmail. "Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 6/1 (2020), 271-300.
- Çöpür, Mü'min. *İmam Mâtürîdî'ye Göre Musibetler Karşısında İnsanın Konumu*. Balıkesir, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân b. el-Fazl. *Sünen*. nşr. Hüseyin Selim Esed. Suudi Arabistan: y.y., 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi. *Sünen*. nşr. Şuâyb Arnavutî. y.y.: Daru'r-Risaletu'l-'Alemiyye, 2009.
- Genç, İsmail. *Kur'an'da Musibet*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Görmez, Mehmet. *İslam'da Zor Zamanlar Bir Okuma Usulü*. Ankara: Otto Yayınları, 2021.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *Sahih*. nşr. Şuâyb Arnavutî. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1993.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sünen*. y.y.: Dâru'l-Risaletu'l-'Alemiyye, 2009.
- İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Musibetlere Sabretmek*, çev. Cihan Varlı. İstanbul: İ'tisam Yayınları, t.y.
- Kara, Necati "Kur'an ve Sünnette Belâ – Musibet" *Ekev Akademi Dergisi* (1998), 33-58.
- Karagöz, İsmail. *Kur'an'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum*. y.y.: Çelik Yayınları, 1996.
- Kaya, Fatih. *Kurana Göre Musibet ve Sebepleri*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Koçak, Zeki. "Müslümanlar Musibetler Karşısında Nasıl Davranmalı?" *Diyanet İlmi Dergi* 56/3 (2000), 937-980.
- Müftüoğlu, Mehmet. "Kur'an-ı Kerim'e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi". *İslâm Rumeli Araştırmaları Dergisi* 3/5 (2020), 8-27.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh. *et-Tergîb ve't-terhib*. Beyrut: y.y., 1968.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrut: Darü'l-İhya-i't-Türasi'l-Arabî, t.y.
- Nursî, Said. *Asâ-yı Mûsâ*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2014.
- Nursî, Said. *Barla Lahikası*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.
- Nursî, Said. *Emirdağ Lahikası*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.
- Nursî, Said. *İçtima-i Dersler*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.
- Nursî, Said. *İşâratü'l-İ'câz*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2011.
- Nursî, Said. *Kastamonu Lahikası*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2019.
- Nursî, Said. *Lem'alar*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.
- Nursî, Said. *Mektubat*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.
- Nursî, Said. *Mesnevi-i Nuriye*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.
- Nursî, Said. *Muhakemat*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2014.
- Nursî, Said. *Müdafalar*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2014.
- Nursî, Said. *Sikke-i Tasdik-i Gaybî*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.
- Nursî, Said. *Sözler*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.
- Nursî, Said. *Şualar*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2014.
- Nursî, Said. *Tarihçe-i Hayat*. İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2013.
- Özarslan, Selim. *Musibet ve İmtihan*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012.

- Özdemir, Faruk. *Kur'an'da Musibetler İnsanın Sorumluluğu ve Sünnetullah*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2021.
- Özdemir, Metin. *İlahi Adalet ve Rahmet Penceresinden Kötülük ve Musibetler*. Ankara, DİB Yayınları, 2020.
- Öztürk, Mecit Ömür. *Dervişin Teselli Koleksiyonu 3*. İstanbul: Hayykitap, 2023.
- Öztürk, Mecit Ömür. *Dervişin Teselli Koleksiyonu*. İstanbul: Hayykitap, 2019.
- Râgıb el-İsfahânî. *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*. Mansure: Mektebetu'l-Feyyad, 2009.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb. Mu'cemu'l-Kebir. Musul: y.y., 1983.
- Tartusi, Abdulhalim. *Bela ve Musibetle İmtihan*. İstanbul: Karınca Kitap, 2016.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *Sünen*. nşr. Ahmed Muhamed Şâkir. Beyrut: Dâru'l-İhyâ-i Turâsi'l-Arabî, 1994.

Muhakemat

Uluslararası Risâle-i Nur Araştırmaları Dergisi

Said-i Kürdi ile Kürt Aristokrasisinin Meşrutiyeti Algılama Biçimleri

Hakan KAYA

Doçent Doktor
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
Ağrı, TÜRKİYE
hakankaya.history@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8904-965X>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 02/06/2023
Kabul: 05/10/2023
Yayın Tarihi: 31/12/2023
Yayın Sezonu: Aralık

İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Hukuki sorumluluk yazarlara aittir.

Atıf

Kaya, Hakan. "Said-i Kürdi ile Kürt Aristokrasisinin Meşrutiyeti Algılama Biçimleri". *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi* 3 (Aralık 2023), 70-87.

Özet

Osmanlı aydınları, 19. yüzyılın son çeyreğinde imparatorlukta meydana gelen sosyal, siyasal ve kültürel gelişmelere paralel olarak Osmanlı idealini gerçekleştirmeye dönük girişimlerde bulunmuşlardır. Genç Osmanlılar ile başlayan muhalefet İttihat Terakki Cemiyeti ile devam etmiştir. İttihatçıların şiddetli muhalefeti ve gizli örgütlenmeleri sonucunda 1908 devrimi ile Sultan Abdülhamid, Meşrutiyet'i kabul etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı toplumunun bütününe ilgilendiren II. Meşrutiyet Kürt toplumunun da ilgi alanında olmuştur. Bu bağlamda Kürt aristokrasisi ve uleması meşruti yönetime dair fikirlerini beyan etmiştir. Kürt uleması içerisinde büyük bir etkinliğe sahip olan Said-i Kürdi, meşrutiyetin en önemli savunucuları arasında yer almış ve Meşrutiyeti Kürt toplumunun farklı kademelerinde (hamallar, aşiret ağaları, ulema, şeyh) bulunan kişilere anlatmıştır. 1910 yılında Kürt aşiretleri arasında gezerken soru cevap şeklinde kaleme aldığı Münazarat adlı eserinde Kürtlerin Meşrutiyete dair algıları, adalet, eşitlik, milliyet kavramları, gayrimüslimlerle hukukun nasıl sağlanacağı gibi çok sayıda meseleye ayrıntılı olarak yer vermiştir. Bu çalışmada Said-i Kürdi ve Kürt aristokrasisinin meşrutiyeti algılayış biçimleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Said-i Kürdi, Kürt aristokrasisi, eşitlik, özgürlük, adalet, gayrimüslimler.

Muhakemat

Uluslararası Risâle-i Nur Araştırmaları Dergisi

Said-i Kurdi and Local Kurdish Aristocrats' Perceptions of the Constitutional Monarchy

Hakan KAYA

Associate Professor
Ağrı İbrahim Çeçen University
Faculty of Arts and Sciences
Department of History
Ağrı, TURKEY
hakankaya.history@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8904-965X>

Research Article

History

Received: 02/06/2023
Accepted: 05/10/2023
Published: 31/12/2023
Pub Date Season: December

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright:

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement:

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Legal liability belongs to the authors.

Citation

Kaya, Hakan. "Said-i Kürdi ile Kürt Aristokrasisinin Meşrutiyeti Algılamaya Biçimleri". *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi* 3 (Aralık 2023), 70-87.

Abstract

Concomitant with the socio-political and cultural advancements within the empire during the last quarter of the 19th century, Ottoman thinkers endeavored to actualize the Ottoman ideal. The opposition that originated from the Young Ottomans movement persisted and evolved with the emergence of the Committee of Union and Progress. The declaration of the constitutional constitution and the deposition of Sultan Abdulhamid occurred as a consequence of the intense opposition and clandestine associations of the Unionists during the 1908 revolution. The Second Constitutional Monarchy, which garnered attention from the Ottoman population at large, also piqued the curiosity of the Kurdish society. Within the given framework, the Kurdish aristocracy and ulema conveyed their perspectives towards the constitutional government. Said-i Kürdi, a prominent figure within the Kurdish religious scholars, exerted significant influence and played a crucial role in promoting the concept of constitutional governance. He effectively disseminated knowledge about constitutional government to various strata of Kurdish society, including porters, tribal networks, ulema, and sheikhs. In the year 1910, during his journey amidst the Kurdish tribes, the author penned a literary work titled "Munazarat." This book delves extensively into various topics, including the Kurdish perspective on constitutionalism, notions of justice, equality, nationalism, and the intricacies of establishing legal frameworks involving non-Muslim individuals. This paper aims to comprehensively analyze the evaluation of constitutionalism by Said-i Kürdi and the Kurdish Aristocracy, within the context of the historical events that transpired during the specified period.

Keywords: Said-i Kürdi, Kurdish Aristocracy, equality, freedom, justice, non-Muslims.

Giriş

Osmanlı Devleti, kuruluş ve yükselme devrinden sonra 17. yüzyıl itibariyle büyük değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Avrupa’da meydana gelen Reform, Rönesans ve Aydınlanma hareketleri imparatorlukların yapısında değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda 19. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa’da başlayan uluslaşma hareketleri farklı ulusları bünyesinde barındıran Osmanlı Devleti’ni de etkilemiştir. 19. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu’nun devlet ricali tarafından tekrar tanzim edilmeye çalışılması ve geçmişin enkazı üzerinde ortaya çıkan sınıfların mücadelesi gibi durumlar Avrupalılara imparatorluğun artık sonunun geldiği düşüncesini vermekteydi. 1815 Viyana Kongresi’nde topraklarının paylaşılmasını ve yürütülen denge politikaları imparatorluğun ömrünü uzatmıştır. İmparatorluğun hâkimiyetindeki milliyetler (Sırlar, Yunanlar) Avrupa’daki gelişmeler ve devletin gittikçe zayıflaması üzerine isyanlar çıkarmış ve bunların neticesinde bazı milletler bağımsızlıklarını ilan etmiş veya büyük imtiyazlar elde etmiştir.¹

Osmanlı bu ayrılıkçı hareketleri engellemek ve Avrupa’nın imparatorluğun iç işlerine karışmasını engellemek amacıyla 1839 tarihinden itibaren bir dizi ıslahat hareketini hayata geçirmiştir. İlan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu yani Tanzimat Fermanı maddeleri itibariyle devlet idaresinde kökten değişiklikler yapacak mahiyettedir. Maddelerine bakıldığında can güvenliği, ırz ve namusun korunması, mülkiyetin korunması, verginin belirlenmesi, gereken askerin toplanması ve hizmet süreleri gibi devleti modernleştirme kaygısı taşıyan hususlar yer almaktaydı.² Tanzimat Fermanı ile birlikte devletin merkezîyetçi politikalar uygulamaya başladığı görülmektedir. Osmanlı merkezi yönetimi, Tanzimat’tan önce bir nebze de olsa hem mali sorunlara çözüm bulmak hem de taşrada merkezi otoriteyi tanımayan ayan ve yerel beyleri otorite altına almak için bazı raporlar hazırlamıştır. Kürt beylerinin devlete isyan edecekleri düşüncesiyle imtiyazlı (yurtluk-ocaklık ve hükümet) sancaklara Tanzimat reformlarının gerçekleştirildiği ilk yıllarda dokunulmamıştır.³ Ancak Tanzimat’ın ilanı sonrası reform uygulamaları sonrasında Kürt beylerinin idari statülerine son verilmiş, Kürt beylerinin idare ettikleri birimler merkez tarafından yapılan atamalarla yönetilmeye başlanmıştır. Bundan ötürü Kürdistan’da ayrıcalıklarının kaybetmek istemeyen Bedirhaniler ve Han Mahmud Paşa gibi beylerin isyanları patlak vermiş, nihayetinde merkezi yönetime karşı yapılan isyanlar kontrol altına alınarak Kürt mirleri farklı coğrafyalara sürgün edilmişlerdir.⁴

Kırım Savaşı sonrası 1854 yılında, Osmanlı’da yeni bir dönemin başladığı söylenebilir. Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerine reformlar noktasında ciddiyetini göstermek amacıyla azınlıklara “cizye vergisini hafifletme”, “silah taşıma” ve “askerlik yapma” gibi bazı haklar tanıdı.⁵ Bu çerçevede gerek Genç Osmanlılar gerekse Jön Türkler kadim bir Osmanlı idealinin, yani Osmanlı Devleti’nin bir devlet olarak devam etmesine yönelik çalışmalar yaparak devletin bekasına yönelik ideolojilerini hayata geçirmeye çalışmışlardır.⁶ Görül-

¹ Halil İncalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, 2. Baskı, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006), 28.

² Halil İncalçık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016), 135-136. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri*, C. V, 10. Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017), 169-184.; Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Çev. Metin Kıratlı, C. VI (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011), 2975-2985.; Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007), 106-108.

³ Serhat Aras Tuna, “Yurtluk-Ocaklık Maaşların Tahsisine Dair Bir Mârûzat: Çermikli Ömer Beyzâde Osman Bey Sülalesinin Hak Arayışı”, *Osmanlı Devleti’nde Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar*, Haz. Erdal Çiftçi-Veysel Gürhan-Mehmet Rezan Ekinci, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022), 378-379.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kardam, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Sürgün Yılları*, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013).; Nihat Karademir, *Osmanlı’nın Son Yüzylında Kürtler: Modernleşme, Merkezîyetçilik ve İsyan* (İstanbul: Nübihar Yayınları, 2017), 261-286.

⁵ Gayrimüslimlere askerlik yapma hakkı tanınmasına dair karara en büyük tepkiyi yine gayrimüslimler vermiştir. Bundan dolayı gayrimüslimler çeşitli yerlerde ayaklanmıştır. Rumeli coğrafyasında bulunanların çoğu dağa çıkmak veya komşu ülkelere sığınmak tehdidinde bulunmuştur. Bundan dolayı hükümet kararı gözden geçirmiş; önce gayrimüslim asker başına alınan vergiyi 15.000’den 7.000’ne indirmiş, daha sonra cizye vergisiyle aynı türden olan bedel adlı bir vergiyle tahsil edilmiştir. Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, 116.; Ufuk Gölsoy, *Islahat Fermanı, DİA*, C. 19, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 185-190.

⁶ Şerif Mardin, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*, Çev. Elçin Gen-Murat Bozluolcay, 3. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 26.

düğü üzere, Tanzimat bürokratlarının tesis etmeye çalıştığı ve modern hukuk araçlarına dayandırılan yeni devlet modelinin amaçlarından biri de Müslim ve gayrimüslim eşitliğini sağlamaktır. Bu bağlamda merkezde ve taşrada siyasi, içtimai, dini, iktisadi ve daha birçok alanda yenileşme hareketleri yapılmaya çalışılmıştır. Bu yenileşmenin fikrîsel kadrosunu Genç Osmanlılar ve daha sonraki adıyla Jön Türkler oluşturmuştur. 1876'da Osmanlı tahtına Sultan Abdülhamid (1876-1909) geçmiştir. Kendisinden önceki iki padişahın hal'edilmiş olması ve kendisinin de tahttan indirileceği şüphesi Sultan'da şüpheli bir karakterin oluşmasına neden olmuştur.⁷ Georgeon, Sultan Abdülhamid hakkında şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

“Tanıkların hepsi ya da hemen hepsi bir noktada uzlaşırlar: Sultan hastalıklı korkuların pençesinde- dir. Kuşkusuz Abdülaziz'in hallinden ve intiharından, Hüseyin Avni cinayetinden sonra, Murad'ın hastalığının ardından tahta çıkışını, daha sonra da Ali Suavi'nin darbesi gibi bazı dramatik olaylara bağlı bir durumdur. Aslında Abdülhamid çok çeşitli korkular yaşamaktadır.”⁸

Sultan Abdülhamid, 1878 yılında *Meclis-i Mebusan*'ı kapatmış ve 1908 yılına kadar mutlak otoritesini sağlamaya çalışmıştır. 20. yüzyılın başlarında Sultan Abdülhamid yönetimine karşı içten içe hoşnutsuzluklar artmaya başlamış ve cemiyetler (İttihat-Terakki) gizli den gizli padişaha karşı muhalefetlerini yürütmüşlerdir.⁹ Resneli Niyazi, 3 Temmuz 1908 tarihinde iki yüz adamıyla birlikte “eşitsizliklerle savaşmak ve hükümeti 1876 Anayasası'na geri getirmek” amacıyla dağa çıktı. Selanik ve Manastır'da saray için çalışan paşa ve subayların bir bir öldürülmesi, Niyazi Bey'in başlattığı isyanın kontrolden çıktığını göstermekteydi. Rumeli'ye gönderilen 18.000 Anadolu askeri birlikleri isyancılara karşı etkili olamadı. 20 Temmuz'a gelindiğinde Makedonyalı Müslümanlar Meşrutiyet istediklerini söyleyerek ayaklandı ve askeri depoları ele geçirdiler. Arnavutlar, padişaha bir ulti matom göndererek 1876 Anayasası'nı geri getirmediği takdirde İstanbul'a yürüyerek, onu tahttan indireceklerine dair tehditte bulundular. Gelişen olaylar neticesinde 23 Temmuz 1908'de Manastır'da (Makedonya) akabinde Preşova, Köprülü, Üsküp ve Serez şehirlerinde Meşrutiyet ilan edildi. Rumeli'de isyanın kontrolden çıkması ve İstanbul'a çekilen telgraflarda gönderilecek kuvvetlerin hiçbir varlık gösteremeyeceği belirtilmesi üzerine padişah isyancıların taleplerini kabul etmek zorunda kaldı ve 1876 Anayasası'nı geri getirerek Meşrutiyeti ilan etti.¹⁰

Yukarıda özetlenen Meşrutiyet'in yeniden ilanı meselesi Osmanlı unsurlarının çoğunun gündeminde olan bir konu olmuştur. Her toplumun olduğu gibi Kürtlerin de kanaat önderleri Meşrutiyet'i yakından takip etmiş ve Osmanlı fikir dünyasına çeşitli şekillerde katkılar sunmuştur. Bunlardan biri de büyük bir âlim ve mütefekkir olan Said-i Kürdi'dir.¹¹ Said-i Kürdi, Mardin'de iken önemli bir âlim ve düşünür Cemaleddin Afgani'nin¹² bir öğrencisinden ve tarikat mensubu bir zattan *hürriyet*, *bağımsızlık*, *terakki* fikirlerinden etkilendiğini ve Namık Kemal'in bir eseri olan “Kemal'in Rüyası” ile aydınlandığını dile getirmektedir.¹³ Namık Kemal'in *Rüya* adlı eseri Sultan Abdülhamid döneminin siyasal yaşamını anlamak açısından oldukça önemli olduğu söylenebilir. Çünkü Meşrutiyetin önemli bir figürü Namık Kemal'in bu eserinde hürriyet kavramı önemli bir yer tutmaktadır. Said-i Kürdi'nin hürriyete olan fitri eğilimi bu eserde görülmekle birlikte *hürriyet*, *müsavat* (eşitlik) hakkındaki fikirleri, Meşrutiyet ve sonrası dönemde daha fazla

⁷ Cevdet Küçük, “Abdülhamid”, *DİA*, C. 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 216-224.

⁸ François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Çev. Ali Berktaş, 4. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 186.

⁹ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1915)*, 8. Baskı, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010), 15.

¹⁰ Ahmad, *İttihat ve Terakki (1908-1915)*, 25-28.; Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, Çev. Nüzhet Salihoğlu, 3. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 75.; Fuat Dündar, *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, 5. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), 55.

¹¹ Said-i Kürdi veya Said Nursi farklı birçok isimle bilinen bir şahsiyettir. Kendisi Said-i Nursi; Said-i Kürdi, Molla Said-i Kürdi, Bediüzzaman Said-i Kürdi, Bediüzzaman Molla Said-i Kürdi, Ebu Laşey, Molla Said-i Meşhur, Said Nursi gibi çok sayıda isim kullanmıştır. Ayrıca Said-i Kürdi hayatını üç evreye ayırmış. İlk evresini Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar olan dönemi kapsamakta ve bu dönemde genellikle Said-i Kürdi ismini kullanmaktadır. Bizde kendisinin Volkan Gazetesi'nde kullanmış olduğu Said-i Kürdi ismini kullanmayı daha uygun gördük. Ayrıca Said-i Kürdi'nin kullanmış olduğu isimler hakkında bkz. Murat Sarıca, “Bediüzzaman Said Nursi'nin Osmanlı Döneminde Bir Adı Neden Said-i Kürdi?” *AKEV Dergisi*, Sayı. 72, 2017, 163-194.

¹² Önemli bir âlim, düşünür ve siyaset bilimcisi Cemalettin Afgani hakkında bkz. Hayreddin Karaman, “Efgânî, Cemâleddin”, *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 456-466.

¹³ Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, Zehra Yayıncılık, İstanbul, 2013, 139.

karşımıza çıkmaktadır. Said-i Kürdi, İstanbul'a geldiği dönemde Babanzadeler, Bedirhanîler ve dönemin Kürt aydınlarından Pîremêrd, Liceli Ahmed Ramiz, Dr. Abdullah Cevdet, Motkîli Halil Hayali gibi kişilerle görüşmüştür.¹⁴ Bunun yanı sıra bu dönemde Kürt basınının da Kürtlere dair temel meselelerle ilgilendiği ve buna dönük yayınlar yaptığı bilinmektedir.

Said-i Kürdi, Diyarbakır, Bitlis ve Van'da Medresetü'z Zehra namıyla üniversite kurmak için İstanbul'a gitmiş ve bu amacını gerçekleştirmek adına yoğun uğraşlar vermiştir. Ahmed Ramiz'in Said-i Kürdi'nin İki *Mekteb-i Musibetin* Şehadetnamesi yahut *Divan-ı Harbi Örfi ve Said-i Kürdi* adlı eserinin giriş yazısında "Evet Said-i Kürdi İstanbul'a şurezâr-ı Kürdistan'ın maarifsizlikle öldürülmek istenilen kâinat idrakinde yapamadığı kâşanelere bedel Yıldız selh-hanelerini zelzelelere vermek azmiyle gelmişti." Kürdi'nin İstanbul'a geliş nedenini açıklamıştır.¹⁵ Ancak başka bir arşiv kaydında dönemin Bitlis valisi, Said-i Kürdi'nin İstanbul'a gelme sebebini şu şekilde açıklamıştır:

"Kürdistan¹⁶ uleması beyninde harika-i zekâ ile meşhur Molla Said Efendi muhtac-ı tedavi olduğundan şevkat ve merhamet-i hazret-i hilafetpenahiye iderek bu kere ol canib-i âliyye azimet eylemiştir muma ileyh bu havalide ulemaca umumun mürecci-i hal-i müşkilatı olduğu halde yine kendisini talebeden sayarak kıyafeti değiştirmeye şimdiye kadar muvafakat itmemiştir. Kendisi veli nimet-i azam efendimiz hazretlerine hakikat-ı sadık ve halis bir duacı olmağla beraber fitraten edip ve kanaatkâr ve fakir-i çakarenemce şimdiye kadar Dersaadete gitmek bahtiyarlığına nail olan Kürd uleması içinde gerek ahlak-ı hasenece gerek zan-ı hazret-i hilafetpenahi sadakat ve ubudiyetçe en ziyade şayan-ı atufet-i mahsusa olması umum Kürdistan tebası hakkında ilelebet onulmaz bir inayet ala eyyi hal hazreti padişahi telakki olunacağına arıza cüret kılındı bu babda ve her halde emr u ferman hazret-i menlehül emrindir. Fi. 3 Teşrin-i Sani 1323."¹⁷

Bunun yanı sıra İstanbul'a gelişiyile birlikte yoğun bir siyasi hayatı olan Said-i Kürdi, kendi ifadeyle yedi cemiyete üye olmuştur. Bu yoğun siyasi hareketliliği bazı araştırmacılar tarafından doğru yorumlanmamış ve onun hakkında yanlış bilgiler aktarılmıştır. Said-i Kürdi'nin gerek dini kimliği gerekse fikri yapısı *Teşkilat-ı Mahsusa* ile zıt olmasına rağmen, onun *Teşkilat-ı Mahsusa*'ya üye olduklarını ifade etmişlerdir.¹⁸ 31 Mart olayından birkaç ay önce eski düzenin tekrar devam etmesini isteyen Sultan Abdühamid taraftarlarına karşı bazı cemiyetlerin varlığından söz edilebilir. Bu cemiyetlerden biri olan İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti, nizamnamesi 11 Aralık 1909 tarihinde başyazarlığını Derviş Vahdeti'nin yaptığı *Volkan* gazetesinde yapıldı. Cemiyetin resmi açılışı 3 Nisan'da Ayasofya Camii'nde Said-i Kürdi ve Derviş Vahdeti'nin halka seslendiği büyük bir törenle yapıldı. Cemiyetin tüzüğü ve kurucularının listesi *Volkan* gazetesinin 16 Mart tarihli sayısında zaten yayınlanmıştı.¹⁹ Ayrıca Said-i Kürdi, Selanik meydanında hürriyet konuşması yaparak Meşrutiyete dair düşüncelerini halkla paylaşmıştır. Daha sonraki süreçte meşrutiyet aleyhinde ciddi tepkiler meydana gelmiştir.

31 Mart Hadisesi öncesi İstanbul'da birçok olay meydana gelmiş ve toplumsal gerilim üst seviyeye çıkmıştır. 31 Mart 1909'da Meşrutiyet aleyhtarları bazı kesimlerde bir isyan hareketi başlamış, bu isyan sonunda hareketin doğru olmadığını söyleyen asker ve ilmiye sınıfına mensup bazı kişiler öldürülmüştür. İttihatçıların İstanbul'a davet ettiği "Hareket Ordusu" isyanı bastırmış, isyan sonrasında birçok kişi yargılanmış ve yargılanan kişilerden bazıları idam edilmiştir. *Divan-ı Harbi Örfi*'de yargılananlar arasında Said-i Kürdi de yer almaktaydı. Bazı talepler nedeniyle protestoya katılan ancak olayın başka bir evrildiğini

¹⁴ Zafer Gürbüz, "Said Nursi Düşüncesinde İstibdat, Geri Kalmışlık ve Medeniyet Kavramlarına Bakış", *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi*, C. 1, Sayı 1, 2021, 105.

¹⁵ Said Nursi, *İçtimaî Dersler*, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2012), 153-154.

¹⁶ Osmanlı arşiv belgelerinde çokça zikredilen Kürdistan kelimesinin Said Nursi tarafından da sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bundan dolayı metnin farklı yerlerinde kullanılan Kürdistan kelimesi coğrafi bir terim olarak kullanılmıştır.

¹⁷ *BOA, Y.PRK. UM.*, 80/74.

¹⁸ Hakan Özoğlu, *Osmanlı'da Kürt Milliyetçiliği Kimlik, Evrim, Sadakat*, Çev. Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 206.

¹⁹ Aykut Kansu, *İttihatçıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, Çev. Selda Somuncuoğlu, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 65.

gören Said'i Kürdi geri dönmüştür. Yolda rast geldiği kişileri de bu isyan hareketinden vazgeçmeleri için ikna etmeye çalışmıştır. Said-i Kürdi olayı “Fakat zemin bataklık ve dam ve plan serilmiş idi.” sözleriyle isyan hareketinin perde arkasında çok farklı saiklerin olduğuna dair bir değerlendirme yapmıştır.²⁰ Yargılanmada “Vakta ki, hürriyet divanelikle yad olunurdu, istibdad tımarhaneyi mektep eyledi. Vakta ki itidal irtica ile iltibas olundu, meşrutiyet de hapishaneyi mektep eyledi.” sözleriyle iktidar mensuplarına sert bir eleştiri ile başlar. Kendisinin meşrutiyetin ilanının beri hürriyet lehine büyük çabalar gösterdiğini ancak, bu hizmetlerinin sanki bir suçmuş gibi değerlendirildiğini dile getirmiş ve bunu da “*On Bir Buçuk Cinayet*” adıyla bir savunma yapmıştır. Mahkemede toplumsal meselelerde âlimlerin de çözüm önerilerinin olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Herkesin şevkini ve neşesini kaçırın ve ağraz ve hiss-i taraftarlığı uyandıran ve sebab-i tefrika olan cemiyet-i avamiyeyi teşkiline sebebiyet veren, meşrutiyetü'l-isim ve müstebidü'l mana olan “ittihad ve terakki” ismini de lekedar eden buradaki şube-yi hafiyeye muhalefet ettim. Herkesin bir fikri var. Ben de hürüm. Selamet-i millet için bir fikrim var:

İşte sulh-i umumî, afv-ı umumî, ref'-i imtiyaz lazım. Ta ki biri bir imtiyaz ile başkasına haşerat nazarıyla bakmak ile nifak çıkmasın”²¹

1910 senesinin sonbaharında İstanbul'dan ayrılmış, Kürdistan'da Ekrad aşiretleri/Kürt aristokratlarıyla Meşrutiyet ile ilgili münazaralarda bulunmuştur. Burada Kürt aristokrasiden kısaca bahsetmek gerekirse bunun aşiret reisleri, kabile ağaları, şeyhler ve ulemadan müteşekkil olduğunu söyleyebiliriz. Said-i Kürdi'nin muhatap olduğu aşiretlerin Ertuşî aşireti içinden Gewdan ve Mamhuran aşiret reisleri yer almaktadır. Said-i Kürdi'nin o dönemde hangi tarikat şeyhiyle görüştüğüne dair elimizde herhangi bir kanıt bulunmamaktadır. Said-i Kürdi, Kürtlerin medreselerde dersleri münazara şeklinde okuduklarından fitratları gereği Meşrutiyetten uzak olmadıklarını, bundan dolayı bu münazara meclislerinin küçük bir *Meclis-i Mebusanı* andırdığını dile getirmektedir. Kürt aşiretleri ile soru-cevap şeklinde yaptığı görüşmeyi daha sonra *Münazarat* adlı bir eser olarak neşretmiştir.²² Eser aynı zamanda *Ekrad Reçetesi*, *Reçetet'ül Avam*, *Bediüzzaman'ın Münazaratı* adlarıyla ifade edilmektedir. Kürt aşiretleriyle Kürtçe olarak ele aldığı diyaloglar önce Türkçeye daha sonra da Arapçaya çevrilmiştir.

Kürdi'nin kaleme aldığı esere bakıldığında o dönemin toplumsal meselelerine dair önemli tespitler yaptığı ve imparatorluğun içinde bulunmuş olduğu sosyal ve siyasal meselelere yönelik hayati çözüm önerileri getirdiği anlaşılmaktadır. Şerif Mardin, Said-i Kürdi'nin Kürt aristokrat ve şeyhlerine karşı olan tavrını şu şekilde dile getirmektedir:

“Said-i Kürdi'nin idrak gücüne ilişkin bir başka işaret ise, önerilerinin içerdiği halkçılık ve şeyhler tarafından oluşturulan otoriter yapıyı inkâr etmesidir. Kendisine bir davranış modeli olarak gördüğü Müslüman ilahiyatçı el-Gazali gibi Said-i Kürdi de şeyhler hiyerarşisini, karizmalarını dünyevi amaçlar için kullanmaları ve asgari ihtiyaçlarının cemaat tarafından karşılanmasıyla yetinmemeleri nedeniyle suçlamıştır. Said-i Kürdi'ye göre bu liderler, kendilerine bağlı olanlara fazladan zekâti yükliyordular ve bu tek kelimeyle bir sömürü idi.”²³

1. Meşrutiyet'in İlanında Said-i Kürdi

Said-i Kürdi, Meşrutiyet'in ilanının üçüncü gününde Selanik Meydanı'nda düzenlenen mitingde irad ettiği “*Hürriyet'e Hitap*” adlı bir konuşmasında “Benim gibi bir Kürd'ü tabaka-ı gaflet altında yatmışken uyandırıyor sun, sen olmasaydın ben ve umum millet zindan-ı esarete kalacaktı.” sözleriyle meşrutiyet'i yöne-

²⁰ Said Nursi, *İçtimaî Dersler*, 172.

²¹ Said Nursi, *İçtimaî Dersler*, 168-169.

²² Said Nursi, *İçtimaî Dersler*, 12-13.; Muhittin Zınar, *Said Kürtlüğün Kayıp Risalesi*, (İstanbul: Nübihar Yayınları, 2022), 159.

²³ Şerif Mardin, *Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim*, 16. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 119.

tim hakkındaki düşüncesini dile getirmiştir. Said-i Kürdi meşrutiyet yönetiminde olması gereken özellikleri *ittihad-ı kulûp, muhabbet-i milli, maarif, say'î insani*²⁴ ve *terk-i sefahat* olarak dile getirmiştir.²⁵ Yani kalplerin birliği, milli bir sevginin varlığı, eğitim, insan emeği ve zevk ve eğlenceyi terk etmek yönetimde esas olması gereken özelliklerdir. Said-i Kürdi farklı mekânlarda farklı kişilere meşrutiyete dair telkinlerini dile getirmiştir. Hitap ettiği toplumsal gruplardan biri de Kürtler olmuştur. Meşrutiyete karşı gelişen tepkiler çerçevesinde Kürtlerin meşrutiyete taraftar olmalarını ve muhalif hareketlere alet olmamaları gerektiğini farklı mecralarda dile getirmiştir. İstanbul'da otuz-kırk bin nüfusa sahip olan Kürt hamallara da politik özneler tarafından yanlış yönlendirilmemeleri için onlara Kürtçe nutuklar vermiştir. Said-i Kürdi'nin, *Kürt Teavün ve Terakki* gazetesinin birinci sayısındaki yazısı “*Kürdçe Nesayih*” başlığı taşımaktadır. “*Ey Gelê Kurdan*” şeklinde başlayan yazı; “İttifaqê de quwet, İttihadê de heyat, di biratiyê de se’adet, hukûmetê de selamet heyê.”²⁶ şeklinde devam etmektedir. Genel anlamda Kürtlerin temel problemlerinden kurtulmaları ittifak, ittihad ve kardeşliğe bağlı olduğunu belirtmektedir. Şark ve Kürdistan gazetesinde “*Kürtler Neye Muhtaçtır*”, makalesi içerik bakımından diğer makalelerden farklı değil.²⁷ Farklı gazetelerde Kürtlere meşrutiyet lehinde telkinatlar veren Said-i Kürdi, Nutuk’ta kaleme aldığı “*Ey Hamallar*” adlı makalesinde Kürtlerin İslamiyet, *insaniyet* ve *milliyet* olmak üzere üç cevherinin olduğunu bunlara karşılık üç büyük düşmanlarını da şu şekilde tanımlamıştır:

“Birincisi fakr (fakirlik). Yalnız burada kırk bin hamal buna canlı delillerdir. İkincisi cehl (cahillik). Bu kırk binde kırk nefer, mürebbi-i efkarî olan gazeteyi bu zaman-ı terakkide okuyamamasıyla müsbittir. Üçüncüsü keşmekeştir. Şimdi dört yüz bin muharib bir kuvve-i cesimeye malik olduğumuz halde ihtilaf-ı dâhiliden dolayı mahv oluyor.”²⁸

Bundan ötürü bu büyük düşmanlarının ancak bu üç cevherle (*İslamiyet, insaniyet ve milliyet*) ortadan kaldırılabileceğini ifade etmiştir.²⁹ Said-i Kürdi’ye göre Meşrutiyet bu cevherlerin ortaya çıkmasını sağlamakta ve hastalıklar da istibdadın ölmesiyle yok olmaktadır. Meşrutiyete dönük muhalefette Kürtlerin veya Kürt bölgelerindeki ağaların da kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda taşrada bazı kişilerin meşrutiyet aleyhinde bulduklarına dair şikâyetlere rastlamak mümkündür. Mesela Karakilise’de (Ağrı), eski zabıta memuru Ado Bey, çevrede Kürtler arasında meşrutiyet aleyhinde propaganda yaptığı gerekçesiyle merkeze şikâyet edilmiştir. Yukarıda verilen örnek Said-i Kürdi’nin gerek İstanbul’daki gerekse İstanbul dışındaki Kürtlere Meşrutiyet’e dair telkinatların haklılığı açısından oldukça önemlidir.³⁰ Said-i Kürdi İstanbul’a Kürdistan’da okul açmak niyetiyle gelmiş, ancak süreç içerisinde umduğunu bulamamıştır. İstanbul’da çok hızlı gelişen olaylar (tumarhaneye atılması, 31 Mart Hadisesi, kendisinin *Divan-ı Harbi Örfî*’de yargılanması) sonrasında siyasi atmosferin kendisine uygun olmayacağını düşünerek başkentten ayrılmaya karar vermiştir. Ahmed Ramiz Said-i Kürdi’nin İstanbul’dan Kürdistan’a dönüşünü şu sözlerle açıklamıştır:

“Elyevm, Said-i Kürdi Kürdistan’a döndü. İstanbul’un hava-yı gıll u gışından, tezviratından, bedraka-i efkâr olmak lazım gelen gazetecilerin bazılarının bütün fenalıklara bâdi, bütün felaketlerin müvellidi olduklarını görerek bu derece açık cinayetlere tahammül edemeyerek meyus ve müteessir vahşetzar, fakat münis, fakat vefakâr ve namusperver olan dağlarına döndü. İsabet etti. Kimbilir belki en büyük icraatlarından biri budur.”³¹ Kendisi de bu dönüş yolculuğunu “vaktaki Meşrutiyet’in ikinci

²⁴ İttihad-ı kulûp (kalplerin birliği), muhabbet-i milli (millet sevgisi), maarif (eğitim) ve say-î insani (insanın çalışması, gayreti) gibi kelimeler Said Nursi eserlerinin değişik yerlerinde geçmektedir. Bu terimlerden bazıları ayet ve hadislerle de açıklandığı görülmektedir.

²⁵ Said Nursi, *İçtimaî Dersler*, 12-13.

²⁶ İttifakta kuvvet, ittihadta hayat, kardeşlikte saadet, hükümette hayat vardır. Bkz. *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi* (29 Teşrin-i Sani 1324/12 Aralık, 1908), Sayı. 1, 7

²⁷ *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi*, Sayı. 1, 7 (29 Teşrin-i Sani 1324/12 Aralık, 1908); Şark ve Kürdistan Gazetesi, Sayı. 1 (19 Teşrin-i Sani 1324/2 Aralık 1908);

²⁸ Said Nursi, *İçtimaî Dersler*, 25.

²⁹ *Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi* (29 Teşrin-i Sani 1324/12 Aralık, 1908), Sayı. 2, 13.; Said Nursi, *İçtimaî Dersler*, 25.

³⁰ BOA, DH.MKT, 2899/61, 2.

³¹ Said Nursi, *İçtimaî Dersler*, 155.

yaşında, İstanbul'un temsil ettiği asırdan tarihvari bir nazar ile göçüp, kurun-ı vustaya karşı aşığıya inmekle aşair-i Ekrad'ın içinde cevelan ile bahardan güzel bir rihlet-i sayfiye; güzden bahara bilad-ı Arabiye'den bir rihlet-i şitaiye ettim"³² sözleriyle açıklamaktadır.

Yani 1910 yılında Kürt aşiretleri arasında başlattığı yolculuğun bahardan güz mevsimine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Araştırmacı Muhittin Zınar, Said-i Nursi'nin Kürt aristokrasisi olan şeyh ve ağalar arasında gezerken kaleme aldığı *Münazarat* adlı eseri hakkında şu değerlendirmeleri yapmaktadır.

“Said-i Kürdi Münazarat gibi eserleriyle bir taraftan iktidar odaklarını var olan problemler doğrultusunda çözüm üretmeye davet ederken, diğer taraftan siyasal tabip rolüyle Kürtlere ulusal bilinç aşılamaktadır. Kitap, olası bir “Kürt saadetinin” uluslararası politikadan ve mevcut iç-dış dengelerden bağımsız ele alınmayacağına farkında bir bilinçle yazıldığını okuyucuya yansıtmaktadır.”³³

Bu çerçevede Said-i Kürdi, Osmanlı dünyasında meydana gelen gelişmeleri dikkate alarak Kürtlerin belli politikalar üretmelerini istemiş ve mevcut “hastalıklarını”/eksikliklerini tespit ederek ilerlemeleri/gelişmeleri için yapmaları gereken hususları belirtmiştir. Said-i Kürdi Van'a dönerken Dâhiliye Nezareti'nde kendisine memleketine dönmesi için iki bin kuruş harcırah vermeye çalışılmış, ancak Said-i Kürdi bu harcırahı kabul etmeyerek geri iade etmiştir. Nitekim Said-i Kürdi bu dönüşünü iki yıl gibi bir süre erteleyecektir. 16 Ağustos 1324/29 Ağustos 1908 tarihli kayıta şu ifadeler yer almaktadır:

“Van ‘ulemasından olup Dersaadette bulunan Molla Said Efendinin memleketine avdet itmesi için harcırah olmak ve kendüsüne virilmek üzere ba irade-i seniyye-i hazret-i padişahî ihсан buyrulmasıyla makam-ı nezaret-i celilelerine irsal kılınmış olan iki bin gürüş muma ileyh Molla Said Efendi kabulünden istinkaf eylesine binaen meblağ-ı mezbûr mem'ura tevdiyen nezaret-i celilelerine veznesine iade edildiğinden nezaret-i acizi evrak müdürlüğüne evvelce bunun için verilmiş olan makbuz ilmûhaberinin irsalı...”³⁴

Arşiv yazışmasından da anlaşılacağı üzere İstanbul'a ilk geldiği dönemlerde açmayı planladığı üniversite için Sultan Abdülhamid ile görüşmeye çalışmış ve bu gayesi maddi hiçbir menfaat esas almayacağını mesajını vermiştir. Ayrıca Said-i Kürdi'nin Dahiliye Nezareti'nin kendisine teklif ettiği maddi yardımı/rüşveti reddetmesinin altında yatan başka bir neden de minnet altında kalmak istememesidir. Burada Said-i Kürdi'nin hükümet tarafından rüşvetle geri gönderilmeye veya maddi şeylerle susturulmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ancak Kürdi bütün bunları kabul etmeyerek dönüşünü daha sonraya ertelemiştir. Meşrutiyete dair bir misyon ile Kürdistan'a dönen Said-i Kürdi bu çerçevede irşad çalışmaları yapmaya başlamış bu meyanda aşair ile konuşmuştur. Said-i Kürdi ile Kürt aristokrasisinin meşrutiyete dair soru-cevap faslında *istibdat ve meşrutiyet* kavramları çokça yer almaktadır. Said-i Kürdi bu kavramlara şöyle bir açıklama getirmiştir:

“İstibdat; tahakkümdür, muamele-i keyfiyedir. Kuvvete istinad ile cebirdir. Reyy-i vahiddir. Sû-i istimalata gayet müsait bir zemimdir. Zulmün temelidir. İnsaniyetin mâhisidir. Sefalet derelerinin esfel-i safilînine insanı tekerlendiren; ve âlem-i İslamiyet'i zillet ve sefaletle düşürttüren ve ağraz ve husumeti uyandıran; ve İslamiyet'i zehirlendiren, hatta her şeye sirayet ile zehrini atan o derece ihtilafat-ı beyne'l İslam ika edip Mutezile, Cebri, Mürcie gibi dalalet fırkalarını tevlit eden istibdattır.”³⁵

Said-i Kürdi burada istibdadın tanımını yapmakla birlikte istibdadın sahip olduğu temel özelliklere de değinmiştir. Said-i Kürdi'nin söylemi bize birkaç fikir vermektedir. Birincisi, istibdat kavramına dair çizdiği çerçeve istibdadın keyfi muameleye dair tahakküm ve tek kişinin gücüne dayandığı yönündedir. Bu şekilde istibdadı zulmün temeli ve İslamiyet'in istismarına yol açan kötülükler silsilesi olarak nitelendirmiştir. İkincisi, bu söylemler, Sultan Abdülhamid dönemine yapılan eleştiriler şeklinde de okunabilir. Fakat Said-i Kürdi'nin düşünce dünyası ve tutumu dikkate alındığında meşrutiyet yönetimi ilan eden kadroya devlet-toplum ilişkisinde nasıl davranılması gerektiğine yönelik bir mesaj vermiş olması da ihtimal dâhilinde değerlendirilmeye müsaittir.

³² Said Nursi, *İçtimai Dersler*, 81.

³³ Muhittin Zınar, *Said Kürtlüğün Kayıp Risalesi*, 159.

³⁴ BOA, ZB, 325/115.

³⁵ Said Nursi, *İçtimai Dersler*, 82, 83.

Meşrutiyeti tanımlarken de Şura Suresi 29. ayetinde geçen “Onların işleri, kendi aralarında şura ileidir”. Âl-i İmran Suresi’nin 159. ayetinde ise “İşlerinde onlarla istişare et.” şeklindeki emirleri referans göstermektedir. Devamında “Vücut-u nuraninin kuvvete bedel, hayatı haktır. Kalbi marifettir. Lisanı muhabbetir. Aklı kanundur, şahıs değildir. Siz dahi hâkim oldunuz. Umum akvamın sebep-i saadetidir. Siz de saadete gideceksiniz. Bütün eşvak ve hissiyat-ı alıyyeyi uyandırır. Uyku bes. Siz de uyanınız. İnsanı hayvanlıktan kurtarır. Siz de tam insan olunuz İslamiyet’in bahtını Asya’nın tal’ini açacaktır.”³⁶ Kürt aristokrasisinin Said-i Kürdi’ye istibdadın kötü ve meşrutiyetin bu kadar iyi olduğuna dair delilinin nedir sorusuna karşılık olarak Said-i Kürdi temsillerle durumu şu ifadeler ile izah etmiştir.

“Hükümet hekim gibidir. Millet hastadır. Farzediniz ben şu çadırda oturmuş bir hekimim. Şu etraf-taki her bir köyde, Allah etmesin, birer ayrı hastalık var. Ben hastalıkları teşhis etmemişim. Hem de tacizimi (rahatsız) istemeyen müdahaneçilerden (dalkavuk), yalancılardan başka kimseyi görmemişim, Şu halde, şu köylere tanımadığım bir hastalığa, görmediğim bir hastaya gönderdiğim reçetesiz, mizansız bir ilacı istimal eden, acaba şifa mı bulur veyahut ölür?”³⁷

Said-i Kürdi burada hükümeti tabibe, halkı da hastaya benzeterek padişahın yerinde oturarak pek fazla bir şey yapmaması, halka karşı aşırı derecede şüpheli ve halktan habersiz olması, keyfi davranması ve halkı anlamak istememesi gibi nedenlerin toplumsal geri kalmışlık üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır. Ayrıca etrafında bulunan çıkar ehli kimselerin padişaha yanlış bilgi vermelerinden dolayı toplumsal geri kalmışlığın asıl nedenlerinin bilinmemesinden yakınmaktadır. Mesela halkın yoksulluğu göz önünde bulundurmadan daha fazla vergi toplamak halkı daha da yoksullaştıracağını veya Kürtlerin birbirleri ile ihtilaf ve düşmanlıklarını arttırılabilecek Hamidiye Alaylarını teşkil etmenin Kürtler arasındaki düşmanlığı daha da köklendirebileceğini savunmaktadır.

Kürdi’ye göre bu geri kalmışlık İslamî hükümetin/Meşrutiyetin hedef-i maksadı olan meşruti bir yönetimle çözüme kavuşturulacaktır. Mesela eğer birinde cahillik hastalığı varsa ona fen ilimlerini İslamî ilimlerle birleştirerek verilmesiyle eğitimsizliğinin giderileceğini veya kin ve düşmanlık hastalığı varsa ona da milli şuur bilinci verilerek ihtilaf hastalığının çözüme kavuşturulabileceğini dile getirmektedir.³⁸ Kürt aristokrasisi meşruti yönetimin daha önceki dönemin Osmanlı yönetiminden farklı olmadığını düşünmektedirler. Ancak, Said-i Kürdi, merkezi yönetimin Kürt coğrafyasında baskıcı yönetimi icra etmesi ve meşruti yönetimin zamanında Kürdistan’a gelememesinin sadece padişahın istibdadi yönetiminden veya yanında bulunan hükümet görevlilerinin yanlış idaresinden kaynaklanmadığını, bu gecikmede Kürt aşiretlerinin ve Kürt aristokrasisinin de rolü olduğunu belirtmektedir. Said-i Kürdi konu ile ilgili Osmanlı merkezi yönetimi ile Kürt aşiretleri örneğini vermektedir. Kürdi’ye göre bu baskıcı yönetimde Gewdan ve Mamhuran gibi Kürt aşiretlerinin ödemekle yükümlü oldukları vergileri vergi memurları gelmeden hazırlasalardı veya ödeselerdi belki bu kadar zülüm olmayacaktı. Bunu da “Evet bir millet cehaletle hukukunu bilmezse ehli-hamiyeti dahi müstebid eder.” sözüyle açıklamaktadır.

Said-i Kürdi, Meşrutiyet öncesi döneme eleştiriler yaparak istibdad döneminin manevi hakimliğinin kuvvet olduğunu belirtmektedir. Ona göre o dönemde kişinin yükselmesi kılıcının keskinliği ve kalbinin katılığına bağlıydı. Ancak Kürdi’nin deyiimiyle meşrutiyet zamanında kişinin makamını yükselten unsurlar; *akıl*, *marifet*, *hak*, *kanun* ve *efkâr-ı ammedir*. Said-i Kürdi, Kürtlere “Ey Kürtler! Sizin bey ve ağa hatta şeyhleriniz dahi, eğer kuvvete istinad ile kılıçları keskin ise bizzarure düşeceklerdir. Hem de müstahaktırlar. Eğer akla istinad ile cebr yerine muhabbeti istimal ve hissiyatı, efkâra tabi ise düşmeyecek belki yükseleceklerdir.” şeklinde hitap ederek Kürtlere akli, muhabbeti ve fikri düşünceyi esas almaları konusunda telkinlerde bulunmuştur.³⁹ İstibdadın herkesin dem ve damarlarına işlediğini, kendini çok farklı şekillerde kendini gösterdiğini söyler. Bu bağlamda sadece yönetsel anlamda istibdadın olmadığını aynı zamanda ilmi, mezhebi, tasavvufi istibdad çeşitlerinin de olduğunu vurgulamaktadır. İlim ehli bir müderrisin medresede istibdat uyguladığı gibi

³⁶ Said Nursi, *İçtimaî Dersler*, 83.

³⁷ Said Nursi, *İçtimaî Dersler*, 84.

³⁸ Said Nursi, *İçtimaî Dersler*, 85.

³⁹ Said Nursi, *İçtimaî Dersler*, 88-89.

bir şeyhin de asaleti hasebiyle toplumda herkesin onun hatırını tutması veya toplumun onun hatırını tutmakla mükellef olduğu düşüncesi nedeniyle tahakküm ve istibdad uyguladığını belirtmektedir.⁴⁰

Kürdi'nin düşünceleri çerçevesinde istibdad, Kürtler üzerinde iki şekilde tezahür etmektedir. Birincisi, hükümetin ya da devletin Kürtlerin de içinde yer aldığı tüm topluma dayattığı istibdattır. İkincisi ise kendi kanaat önderlerinin ve “feodallerin ideolojik aygıtları”nın Kürtler üzerinde kurduğu tahakkümdür. Nitekim daha önceki dönemlerde, muhtemelen 19. yüzyıl ve sonrası, bir kısım şeyh ve ağalar Kürtlerin cehaletinden faydalanarak onları sömürmekteydi. Bu durumun da tembel ve dilenci kişilikli insanları ortaya çıkardığını, sömürü mantığının milletin cömertliğini heba ettiğini belirtmektedir. Ayrıca eski dönemlerde bir kısım büyüklerin (ağa, şeyh) namus-u millilerini muhafaza eden milli cesareti yanlış kullanıp milleti birbirine kırdırıldığını ve milletteki bu önemli özelliği heba ettiğini belirtmektedir. Eğer meşrutiyetten istifade edilip milletin cesaret ve cömertlik gibi özellikleri milletin menfaatine kullanılsaydı merhamet, adalet ve medeniyet kazanacaktı.⁴¹ Tabi Nursi'nin burada eleştirdiği kişilerin müteşeyyihler (şeyh geçinen) olduğunu belirtmek gerekir. Büyük bir adama, bir veliye veya bir şeyhe karşı hür olamayacaklarını veya bunun zor olacağını söyleyen muhataplarına ise şu cevabı vermiştir: “Velayet (velilik), şeyhlik, büyüklüğün şe'ni (özellik) tevazu ve mahfiyettir; tekebbür ve tahakküm değildir. Demek tekebbür eden sabıyy-i müteşeyyihtir (şeyhlik taslayan). Siz de büyük tanımayınız.”⁴²

İttihat Terakki'nin Mardin, Silvan ve Beşiri bölgelerinde Kürt ağaları hakkında hazırlanmış olduğu rapor ile Said-i Kürdi'nin Kürt aşiret ağaları/ağalar hakkında dile getirdiği hususlar birbirleriyle paralellik göstermektedir. Serhat Tuna Aras, yayınladığı raporda ve kaynak gösterdiği arşiv kayıtlarında bazı önemli hususlara değinmektedir. Aras, raporda ahalinin ağa ve beylere olan bağlılıklarının adeta bir “Ortaçağ” profilini andırıldığını ifade etmektedir. Kaynak gösterdiği bir arşiv kaydında ise ahalinin Kürt ağalarına karşı tutumunu şu şekilde dile getirmektedir: “Kürtlerin ve Yezidilerin karakterinin bir parçasının da tesiriyle Elîkê Batê, Ferho ve Haco'nun adamları vücutlarını kurşunlara karşı siper ederek reislerini korumuştur. Ahalinin bu şekilde reislerine itaatkar davranmasının başlıca aracı ise hızlı ve etkili bir şekilde bu insanlara ulaşım onları ikna etmeleriyle açıklanmıştır.”⁴³

Tanzimat'ın uygulanmasını müteakip süreçte bir nevi imtiyazlı statüdeki Kürt beylerinin ortadan kaldırılmasından sonra Kürdistan'da büyük bir otorite boşluğu meydana gelmiş ve bu otorite boşluğu aşiretler arasındaki çatışmayı daha da derinleştirmiştir. Bu yüzden de otoriteleri aşiretler üstü olan, toplumu iyi tanıyan ve geniş çapta saygı gören mirlerin yerini tutabilecek ve bu boşluğu doldurabilecek gücün şeyhler olduğu ifade edilmektedir. Mirlerden sonra büyük bir etki alanına sahip olan şeyhler, Kürt toplumu üzerinde nüfuz kurmuş ve bunlar süreç içerisinde Kürt coğrafyasındaki büyük politik güçler haline gelmişlerdir.⁴⁴ Bruinessen'e göre dini lider olmaları nedeniyle de Kürt halkının gözünde herhangi bir laik otoriteden daha meşru olarak görünmeleri de sağlamıştır.⁴⁵ Bu bağlamda Said-i Kürdi, Kürtler üzerinde büyük bir etkiye sahip olan şeyhler ve ağaları kısımlara ayırmış, istibdadı esas alan ağa ve şeyhlere dönük sert eleştiride bulunmuştur. İstibdadı esas alan birinci kısım ağaların ve büyüklerin halkın sırtında kambur olduğunu ve onları sömürdüğünü ve bundan dolayı halkın gonca misali kabiliyetlerinin ortaya çıkmasını engelledikleri eleştirisini yapmaktadır. Said-i Kürdi'nin Miran aşiret reisi Mustafa Paşa ile olan münasebeti bu bağlamda değerlendirilebilir.⁴⁶ Akli, muhabbeti ve kamuoyunun menfaatini esas alan ikinci kısmı ise şu şekilde değerlendirmektedir:

⁴⁰ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 89.

⁴¹ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 124.

⁴² Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 103.

⁴³ Serhat Aras Tuna, “İttihat ve Terakki İktidarının Diyarbekir’de Eşkîyalığa Bakışı: Mardin, Silvan ve Beşiri Teftiş Raporu (12-21 Temmuz 1913)”, Şekavet, *Hıyânet, İsyan: Osmanlı’dan Geç Cumhuriyet’e Eşkîyalık*, Der. Yalçın Çakmak-Ahmet Özcan, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023), 313-328.

⁴⁴ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, Çev. İsmail Çekem-Alper Duman, Haz. Nevzat Kıracı, 7. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 104.

⁴⁵ Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, Çev. Nevzat Kıracı-Bülent Peker-Leyla Keskiner-vd, 5. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 109.

⁴⁶ Said Nursi, Miran aşiret reisi Mustafa Paşa'nın halka yaptığı zulümden vazgeçirmek için Beytüşşebap'a gider ve Mustafa Paşa'ya halka yaptığı zulümden vazgeçmesini ve namaz kılmasını ister aksi halde kendisini öldüreceğini söyler. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, 43-46.; Ayrıca Mustafa Paşa ile ilgili bkz. İrfan Yıldırım, “Mistoyê Mîrî ve Cîzre'nin Toplumsal Yapısına Etkileri”, *e Şarkiyat*, Cilt. 22, Sayı. 2, 2022, 813-833. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1116837>

“Bir büyük adam hakka istinad ile aklı istimal edip, muhabbetle milletini kendisine rabt; zîr-i destanın omuzları üstüne çıkmaz, altına girer, yükseltir; şevklerini uyandırır. Bir iyilik olursa manen millete tevzi eder. Herkese bir parça namus düşmekle şevki artırır. Hak yerini bulmak için milletini ziya-i marifete karşı tutar. Gonca-misal olan o milletin hissiyatına zülâl-i muhabbet ve aklı gönderir, neşv ü nema verirse “Toplumun efendisi topluma hizmet edendir” hadis-i şerifte meşrutiyetli reise misal-i müşahhas olur.”⁴⁷

Doğru bir şeyhin müritleri veya eski adil beyler ile müstebit bir ağanın hizmetkârları arasında fark olduğunu ancak süreç içerisinde istibdadi yönetimin ağır bastığını dile getirmektedir. Said-i Kürdi, dört halife dönemi sonrası meydana gelen siyasi gelişmelerin İslam dünyasında istibdadi yönetimin tohumlarını ektiğini belirtmektedir. Zaman ve mekânın tesiriyle hilafetin saltanata inkılap ettiğinden ve istibdadın burada uygun zemin bularak ortaya çıktığından söz etmektedir. Yezid zamanında kuvvet bularak hayat bulduğunu, Hz. Hüseyin’in şer’i hürriyet çerçevesinde buna karşı çıktığını ancak istibdadın kuvveti olan cahillik ve vahşilikten dolayı bu başkaldırı onun hayatına mal olduğunu dile getirmektedir.⁴⁸ Said-i Kürdi’nin bu örneğine katılmayan Kürt aristokrasisi, Sultan Abdülhamid ile Emevilerin yönetimi arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını, arada asırların olduğunu ifade etmiş, buna karşılık Said-i Kürdi meşrutiyette kuvvetin kanunda olduğunu, şahsın meşruti yönetimde herhangi bir etkisinin olmadığını bundan dolayı istibdadi yönetimin her dönem veya asırda farklı bir elbise giyerek toplumda hayat bulduğunu dile getirmiştir. Said-i Kürdi meşrutiyetin bütün yönleriyle şeriata uygun olduğu/olacağı algısının doğru olmadığını belirterek bunun ancak Eflatun’un İdeal Devleti’ndeki hayali olan erdemliler şehrinde olabileceğini söylemiştir.⁴⁹

Kürt aristokrasisinin meşrutiyetin niçin bölgede çok iyi anlaşılmadığı ve saf olmadığı sorusuna Said-i Kürdi, yüz seneden beri yıkılmaya yüz tutan bir imparatorlukta meşruti yönetimin Kürt coğrafyasında kolay kolay hayat bulamayacağı şeklinde cevap vermiştir. Said-i Kürdi burada “Vahşet-engiz, cehalet-perver husumet-efza olan dağ ve derin derelerinizdeki vahşet aylarından, cehalet ejderhasından, husumet kurtlarından biçare meşrutiyet korkar.” benzetmesiyle Kürt coğrafyasının içinde bulunmuş olduğu toplumsal hayatta meşrutiyeti icra etmenin çok da kolay olmadığını belirterek Kürtlerin toplumsal hayatının adeta bir özetini yapmıştır. Meşrutiyetin Kürdistan’a gelememesinin nedeni olarak cehalet taraftarlığı, husumet, müstebitlik ve mirliklerinden sonra meydana gelen idari boşluk gibi sebepler gösterilmiştir. Said-i Kürdi, akabinde “Kürtler eğer tembellik edip meşruti yönetimin gelmesi için uygun ortamı hazırlamazlarsa meşrutiyetin ancak yüz sene sonra gelebileceğini” söyleyerek bu noktada Kürtlerin Meşrutiyet için daha çok çaba sarf etmesini istemiştir.⁵⁰ Meşrutiyetin “İstanbul’daki yılanlardan” kurtulsa bile Kürdistan’a gelirken yolda cehalete, fakirliğe, kin ve adavete rast gelebileceğini ve meşrutiyetten çıkarları gereği hazmetmeyenlerin onun yolunu kesebileceğini belirtmektedir. Bütün bu olumsuz durumlara karşı meşrutiyetin Kürdistan’a gelebilmesi için uygun ortamın hazırlanması gerektiği vurgusunu da yapmaktadır.

Said-i Kürdi’nin Meşrutiyet’in hassaslığı ve keyfi uygulamalardan dolayı Kürdistan’da meşrutiyet yönetimi için uygun bir zeminin olmayışından söz etmesi, Kürt aristokrasisinin karamsar bir algıya kapılmalarına neden olmuştur. Kürdi ise ümitsizliğin acizlikten geldiğini, ümitsizliğin her türlü gelişmeye engel olduğunu buna karşılık gayretin ise şiddetli engellere karşı şiddetle dayanmak olduğunu belirtmiştir. 20. yüzyılın harikalar asrı olduğunu belirterek, bu asrın gerçekleşmeyecek şeyleri gerçekleştirme imkânı verdiğini, çabuk ümitsizliğe dönüşen gayretin gayret olamayacağını, bu ümitsizliklerin marifet ve faziletle aşılabileceğini belirtmektedir. Tembellik devam ettiği takdirde meşrutiyetin hiçbir şekilde Kürdistan’a gelemeyeceği vurgusu yapılmıştır.⁵¹

Kürt aristokrasisi; hükümetin kendilerini hiçbir şekilde rahat bırakmadığından gelişemediklerini, başlarını kaldırıp bir şekilde nazarlarını âleme çeviremediklerini ve kendilerinin de bir kavim olduklarını onlara göstermenin zor olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Said-i Kürdi’nin muhataplarının bu serzenişlerini kabul

⁴⁷ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 90.

⁴⁸ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 91.

⁴⁹ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 91-92.

⁵⁰ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 86.

⁵¹ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 87.

etmediğini görmekteyiz. Said-i Kürdi'ye göre Meclis-i Mebusan'ın hâkim olduğunu ve hükümetin asıl görevinin hizmet etmek olduğunu ifade ederek aslında Kürtlerin öncelikli olarak kendilerinden şikâyetçi olmaları gerektiğini dile getirmektedir. Nursi'ye göre eskide hükümet istibdadi yönetim uyguladığından Kürtlerin bir şekilde şikâyette hakları vardı ancak Meşrutiyet'te mebuslar İstanbul'dan/hükümetten bağımsız olarak seçildiğinden endişelenecek bir şeyin olmadığını belirtmektedir. İstanbul hükümetinin Kürtlere zarar vermemesi için Kürtlerin istidatlarını/kabiliyetlerini *milli bilinç*, *marifet* ve *fazilet* ile donatmaları gerektiğini söylemektedir.⁵² Toplumsal aydınlanma sonucu istibdadın artık eskisi kadar güçlü olmadığını, Sultan Abdülhamid yönetiminin tekrar geri gelme ihtimali sorusuna “Eski hal muhal, ya yeni hal ya da izmihlal” (yıkım) ve “Acaba sizin şu çadırınız parça parça edilip yandırılırsa, külü havaya savrulursa, o külden yeniden bir çadır edip içinde oturmak kabil midir (mümkün müdür)?” sözleriyle bunun mümkün olmayacağını belirtmiştir.⁵³

2. Said-i Kürdi ve Kürt Aristokrasisinin Hürriyeti Algılama Biçimleri

Kürt aristokrasisi, Said-i Kürdi'ye istibdad hakkında sorular sordukları gibi hürriyet ile ilgili sorular da sormuşlardır. Said-i Kürdi, hürriyet ile ilgili soruya “bütün iyiliklerin meşrutiyetten, bütün kötülüklerin ise istibdattan kaynaklandığı” cevabını vermiştir. Said-i Kürdi'nin muhatapları, bazılarının hürriyeti başkasının hürriyetine zarar vermediği sürece kişinin her türlü eylemde bulunmak olarak tanımlandıklarını belirtmişlerdir. Ancak, Kürdi tam zıttı bir cevap vererek bunun hürriyetten ziyade esaret olduğunu ifade etmiştir. Said-i Kürdi özgürlük sevdalılarının hürriyet için her şeyi terk ederek bu uğurda mücadele ettiklerini dile getirmiştir. Hürriyetin, başkasına zarar vermediği sürece kişinin her türlü fiilde bulunabileceği tanımına yönelik soruya ise şu cevabı vermiştir. “Öyleler hürriyeti değil, belki sefahat ve rezaletlerini ilân ediyorlar ve çocuk bahanesi gibi hezeyan ediyorlar. Zira nâzenin hürriyet, âdâb-ı şeriatla müteeddibe ve mütezey-yine olmak lâzımdır. Yoksa sefahet ve rezaletteki hürriyet, hürriyet değildir. Belki hayvanlıktır, şeytanın istibdadıdır, nefs-i emmareye esir olmaktır.” Devamında umumi hürriyet, fertlerin zerrelere hürriyetinin özeti olduğunu ve hürriyetin temel özelliğinin kişinin ne kendi nefesine ne başkasına zararının dokunmaması olarak tanımlanmaktadır.⁵⁴

Muhataplar bu konuda Said-i Kürdi'ye itirazda bulunarak bazı kişilerin hürriyeti böyle tanımlamadıklarını, meşrutiyetin ilanında rolü olan bazı Jön Türklerin hareketlerinin toplum tarafından kabul edilmediğini, bazılarının oruç tutmadıklarına, namaz kılmadıklarına ve içki içtiklerine dair duyuların olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca Allah'ın emrine uymayan ve meşrutiyetin savunucuları olarak bilinen kişilerin millete sadakat etmeyeceğini dile getirmişlerdir. Said-i Kürdi, muhataplarının sorun olarak gördükleri meselelere çok farklı bir açıdan yaklaşarak kişinin dindarlığı ile yaptığı işin birbirinden farklı olduğunu belirtmektedir. Bir kişinin kalp ve vicdanının İslamî farzlarla süslendirilmediği taktirde o kişiden hakiki manada adalet ve sadakat beklenilemeyeceğini belirtmiştir. Ancak iş ve sanatın bu durumdan farklı olması nedeniyle günahkâr bir adamın çok güzel çobanlık yapabileceğini, sarhoş bir saatçinin ayıkken iyi bir saat yapabileceği örneklerini vermiştir. Bundan dolayı dindarlık ile fikri aydınlığı cem edenlerin daha iyi olduğunu, ancak sanatta maharet/uzmanlık ile dindarlık arasında bir tercihte bulunulacağı taktirde maharetin esas alınması gerektiğini vurgulamıştır. Said-i Kürdi'ye göre o sarhoş namazsızlar Jön Türkler değil, belki şön Türkler yani fena ve çirkin Türkler veya Genç Türklerin râfızileridir. Said-i Kürdi, Türkler ve Kürtlere “Belki hürriyet budur ki: “Kanun-u adalet ve te'dibden başka, hiç kimse kimseye tahakküm etmesin. Herkesin hukuku mahfuz kalsın, herkes harekât-ı meşruasında şahane serbest olsun.” sözleriyle hürriyetten ne anlaşılması gerektiğini ve hürriyetin ne olduğunu dile getirmiştir.⁵⁵

⁵² Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 94.

⁵³ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 99.

⁵⁴ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 102.

⁵⁵ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 102-103.

Bunun yanı sıra Said-i Kürdi'ye soru soranlar, eskiden beri Jön Türklerin Mason oldukları ve dine zarar verdiklerine dair duyumlar olduğunu belirtmişlerdir. Said-i Kürdi ise bu duyumların istibdadî yönetimin hâkimiyetini devam ettirmek için oluşturduğu bir algı olduğunu belirtmiştir. Kürdi'ye göre, Jön Türklerin asıl niyetleri dine zarar vermek değil Jön Türklerin içlerindeki İslam fedailerinin, selamet-i millet fedailerinin belki temel uğraşları millete hizmettir. Ayrıca Kürdi, Jön Türkler arasında edepsiz ve sefih bazı masonların olduğunu, ancak bu kişilerin yüzde on kadar olduğunu ifade etmektedir. Aslında Jön Türkler hakkında söylenenlerin bir propaganda aracı olarak kullanıldığını ve insanın bilmediği şeylere karşı kör ve sağır kaldığını belirtmiştir.⁵⁶

Said-i Kürdi'nin hürriyet tanımlamasından cesaret alan veya kendilerine bir pay çıkararak göçebe Kürt aşiretleri bu tanımlamaya göre aslında kendilerinin eskiden beri hürriyete sahip olduklarını, hürriyetlerinin kendileriyle birlikte geldiğini bundan dolayı hürriyet sahibi olmayanların bu konuyu düşünmeleri gerektiğini söylemişlerdir. Said-i Kürdi ise göçebelerdeki hürriyet sevdasının, onları tahammülsüz güçlüklerle katlanmak zorunda bıraktığını dile getirmiştir. Kendilerinin yalnız yaşamı esas almaları/herhangi bir toplumsal grubun içine dahil olmamaları onları medeniyetin göz alıcı güzelliklerinden mahrum bırakmasına neden olduğunu belirtmektedir. Devamında hürriyet hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Fakat ey göçerler! Sizde olanı yarı hürriyettir. Diğer yarısı da başkasının hürriyetini bozmamaktır. Hem de kut-u lâyemut ve vahşet ile *âlûde* olan hürriyet, sizin dağ komşularınız olan hayvanlarda da bulunuyor. Vakia, şu biçare vahşi hayvanların bir lezzeti ve tesellisi varsa, o da hürriyetleridir. Lâkin güneş gibi parlak, her ruhun maşukası ve cevher-i insanîyetin küfvü o hürriyettir ki: Saadet-saray-ı medeniyette oturmuş ve marifet ve fazilet ve İslâmîyet terbiyesiyle ve hulleleriyle mütezeyyinedir.”⁵⁷

Said-i Kürdi, aşiret mensuplarının kendisinin o kadar övdüğü hürriyetin kimileri tarafından ateşte tutup yanmak ve kâfirlere has bir özellik olduğu tanımlamasını kabul etmeyerek hürriyetin imanın bir esası olduğunu dile getirmiştir. Böyle düşünenlerin hürriyet ile ibahе mezhebini birbirine karıştırdığını, insana karşı hürriyetin Allah'a karşı kulluğu gerektirdiğini belirtmektedir. Bunu da Allah'a kul olan birinin başkasının tahakküm ve istibdadını kabul etmediği gibi başkasının hürriyet ve hukukuna tecavüz etmeyeceği şeklinde temellendirmiştir. Hürriyeti imanla ilişkilendiren Said-i Kürdi, “Demek iman ne kadar mükemmel olursa o derece hürriyet parlar. İşte asr-ı saadet...” şeklinde belirtmiştir.⁵⁸

3. Meşrutiyetin Hürriyet ve Eşitlik Fikri Bağlamında Gayrimüslimlere Bakış

Tarık Zafer Tuna'ya 1908 yılında yapılan seçimlerde meclis çeşitliliğinden bahsederken, mecliste konuşan 275 kişiden 142'sinin Türk, 60'nın Arap, 25'nin Arnavut, 23'nün Rum, 12'sinin Ermeni, 5'nin Musevi, 3'nün Sırp, 1'nin Ulah olduğunu belirtmektedir. Ancak mecliste Kürt mebusları hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.⁵⁹ Buna rağmen II. Meşrutiyetin ilanından sonra oluşturulan mecliste Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerden on mebusun olduğu görülmektedir. Söz konusu mebusların; Mardin Mebusu Sırrızâde Ali Rıza, Diyarbakır Mebusu Pirincizade Arif Bey, Diyarbakır Mebusu Pirincizade Fevzi Bey, Dersim Mebusu Ömer Lütfi Fikri Bey, Karahisar-ı Şarkî Mebusu Serdarzâde Mustafa Efendi(?), Erzurum Mebusu Hafız Ahmet Ziya Bey, Siirt Mebusu Şeyh Nasreddin Efendi, Basra Mebusu Babanzâde Ahmed Naim Bey, Bağdad Mebusu Babanzâde İsmail Hakkı Bey, Süleymaniye Mebusu Babanzade Hikmet Bey olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁰

⁵⁶ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 115-116.

⁵⁷ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 102-103.

⁵⁸ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 103.

⁵⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. 3, 5. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 218.

⁶⁰ Hüseyin Şensoy, *II. Meşrutiyet Döneminde Kürt-Ermeni Anlaşmazlıklarına Osmanlı Hükümetlerinin Yaklaşımı (1908-1914)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2021), 40.

Mecliste farklı dinlere mensup gayrimüslimlerin temsil edilmesi meselesi Kürt aristokrasisi tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Kürt aristokrasisinin “Meclis-i Mebusan’da Hristiyanlar, Yahudiler vardır. Onların reylerinin şeriatla ne kıymeti vardır?” şeklindeki sorusuna Kürdi, “Saati yapmakta veya makineyi çalıştırmakta sanatkâr Haco ile Berham’ın görüşü esas olduğu” örneğini vererek siyasi ve mali işlerin de bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Said-i Kürdi, ahkâm ve hukuk meselelerin değişmeyeceğinden gayrimüslimlerin mecliste temsil edilmelerinin herhangi bir sakınca teşkil etmediğini beyan etmektedir.⁶¹

Münazarat’ta Said-i Kürdi ile Kürt aristokrasisinin gayrimüslimlerle ilgili bazı temel meseleler hakkında farklı düşündükleri görülmektedir. Said-i Kürdi’ye “Gayrimüslimlerle nasıl müsavi (eşit) olacağız?” sorusuna İslam’ın temel prensipleri çerçevesinde bir cevap vermiştir. Said-i Kürdi, İslamî hukukta eşitliğin fazilet ve şerefte değil hukukta olduğunu, hukukun ise şah ve hizmetçiyi bir tuttuğunu belirtmiştir. Devamında ise “Acaba bir şeriat karıncaya ayak basmayınız dese tazibinden men’ ederse, nasıl benî Âdem’in hukukunu ihmal eder? Kella!” İslamî düsturu örnek olarak vermiştir. Ayrıca Hz. Ali’nin bir Yahudi ile Selahaddin Eyyubi’nin ise bir Hristiyan’la mahkemede yargılanmaları örneklerini vererek muhatapların gayrimüslimler hakkındaki düşüncelerinin yanlış olduğunu anlatmaya çalışmıştır.⁶² Bu bağlamda o dönemde Kürtlerin Ermenilerle eşit haklara sahip olmayı hazmedemediklerini görmekteyiz. Said-i Kürdi burada asıl kabahatin Müslümanlarda olduğunu, eğer gerçek anlamda şer’i bir kanun tatbik edilmiş olsaydı ve Ermeniler tam olarak egemenlikleri altına alınsaydı son dönemde Müslümanları/Kürtleri tahrik etmeyeceklerdi.

1895 tarihinde Van’dan sonra Zeytun ve Sason’da başlayan Ermeni isyanları, Sultan Abdülhamid yönetimini Ermeni isyanlarının imparatorluk genelinde daha fazla büyümeden bastırma fikrine sevk etti.⁶³ Ermeni isyanları ve Ermeni karşıtı isyanlar Kürtler ile Ermeniler arasında ilişkinin gittikçe büyük bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. Uzun bir zaman diliminde coğrafi, kültürel ve sosyal birlikteliği olan Kürtler ve Ermeniler 20. yüzyılın başlarında çatışan taraflar olmuştur. Bu çatışmanın temelinde sosyo-ekonomik bir arka planının yanı sıra Hamidiye Alaylarının da Ermeniler ile Kürtler arasında çatışmayı turmandırma rolünün olduğunu unutmamak gerekir.⁶⁴ Bu çerçevede Kürt aristokrasisinin Said-i Kürdi’ye Ermeniler hakkında sordukları soruları iki topluluk arasında meydana gelen çatışmalardan bağımsız değerlendirmek mümkün değildir. “Ermeniler bize düşmanlık edip, hile ve hıyanet ediyorlar. Nasıl dostluk üzerine ittifak edeceğiz?” sorusuna Said-i Kürdi meşrutî yönetim çerçevesinde cevap vermiştir. Bu bağlamda düşmanlığın sebebi olan istibdadın öldüğünü ve istibdadın ölmesiyle dostluğun hayat bulacağını dile getirmiştir.⁶⁵ Said-i Kürdi en büyük istibdadın Sultan Abdülhamid istibdadı olduğunu belirtmekle birlikte her yerde küçük bir istibdadi yönetimin var olduğunu da söylemektedir. Sultan Abdülhamid’in Kürtleri yanında tutmak amacıyla Ermenilere karşı yapılan katliamlara karşı sessizliğini koruduğu veya zulmü yapan önde gelen beylerin, ağaların yargılanmamasına göz yumduğu iddia edilebilir. Örneğin 1877 yılında Bayezid eşrafının Ermenilere karşı büyük bir katliam gerçekleştirdiği ifade edilmektedir.⁶⁶ Burada Said-i Kürdi’nin Ermenilere yapılan baskı ve zulümde hem Meşrutiyet’ten önceki istibdadi yönetimin hem de yerel Kürt idarecilerinin rolü olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede yüzyıllardır ortak bir geçmişe sahip olmaları ve komşuluk yapmaları nedeniyle Ermenilerle düşmanlığın anlamsız olduğunu ifade etmeye çalışmıştır.

Bunun yanı sıra memleketin saadetinin/huzur ve refaha kavuşmasının anahtarının Ermeniler ile dost olmaya bağlı olduğunu söylemektedir. Buradaki dostluğun da mütezellilane değil izzet-i milliyeyi muhafaza etmekle ve sulh elini uzatmakla mümkün olabileceğini belirtmektedir. Çünkü düşmanlığın, kin ve adavetin

⁶¹ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 93.

⁶² Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 107.

⁶³ Edip Gölbaşı, “1895-1896 Katliamları: Doğu Vilayetlerinde Cemaatler Arası “Şiddet İklimi” ve Ermeni Karşıtı Ayaklanmalar”, *1915 Siyaset, Techir, Soykırım*, Haz. Fikret Adanır-Oktay Özel, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015), 148.

⁶⁴ , Ayrıntılı bilgi için bkz. *Janet Klein, Hamidiye Alayları İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, Çev. Renan Akman, 2. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları), 50-54.; Yaşar Tolga Cora, “Doğu’da Kürt-Ermeni Çatışmasının Sosyoekonomik Arka planı”, *1915 Siyaset, Techir, Soykırım*, Haz. Fikret Adanır-Oktay Özel, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015), 127-137.

⁶⁵ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 108.

⁶⁶ Zozan Pehlivan, “Bayezid 1877: Egemen Anlatıda Görünmeyen Katliam”, *1915 Siyaset, Techir, Soykırım*, Haz. Fikret Adanır-Oktay Özel, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015), 84-91.

hiçbir şekilde fayda sağlamayacağı ve büyük bir milletin tarih sayfasından silinemeyeceği vurgusunu yapmaktadır.⁶⁷ Said-i Kürdi'nin, I. Dünya Savaşı'nda Kürtler tarafından esir edilen Ermeni kadın ve çocukları serbest bıraktırması Ermenilerin Kürt kadın ve çocukları bırakmaları neden olmuştur. Kürdi'nin savaşta bile insan hukukunu ön planda tutması insan hukukuna verilen değeri göstermektedir.⁶⁸

Ermenilerin 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren eğitim alanında büyük bir gelişme yaşadığını söylemek mümkündür.⁶⁹ Bu bağlamda Said-i Kürdi, Kürtlerin Ermenilere nazaran geri kaldığını, onların eğitim sayesinde dünyaya yayıldıklarını, sanat ehli olmaları bakımından terakki ettiklerini ve milli bilinci esas almaları nedeniyle de Kürtlerden önde olduklarını vurgulamaktadır. Bütün bu sebeplerden dolayı Kürtlerin Ermenilerle sulhu esas almaları gerektiğini belirtmektedir. Ermenilere galebe (üstün gelmek) etmenin “Hem de galebe etmek istiyorsanız; onlar sizi mağlup ettiği silah ile, yani akıl ile, fikr-i milliyet ile, meyl-i terakki ile, temayül-ü adalet ile” ile olabileceğini söylemektedir. Said-i Kürdi, Ermenilerin Kürtlere düşmanlık etmesinin temel sebeplerinin ise Kürtlerdeki *cehalet*, *fakirlik*, *husumetten* kaynaklandığını dile getirmektedir.⁷⁰

Kürt aristokrasisinin itiraz ettiği meselelerden biri de gayrimüslimlerin askerlik yapmalarının uygun olup olmadığı meselesidir. Buna karşılık Said-i Kürdi, gayrimüslimlerin askerlik yapmaları dört açıdan uygun olabileceğini belirtmektedir. Öncelikle askerliğin kavga için olduğunu ve “Dünkü gün siz o ayı⁷¹ ile boğuştuğunuz vakit karılar, çingeneler, çocuklar, itler size yardım ettiklerinde size ayıp oldu mu?” temsilini vererek gayrimüslimlerin askerlik yapmalarında herhangi bir sakınca olmadığını belirtmiştir. İkincisi, Hz. Muhammed döneminde müşriklerle cizye ödemeleri karşılığında anlaşma yapıldığını, üçüncüsü, gayrimüslimlerin askerlikte istihdam edildiğini (yeniçeri) dile getirmiştir. Dördüncüsü ise Osmanlı'da askerliğin sadece Müslümanlara münhasır olması Müslümanların servet ve nüfus bakımından zayıflamasına, gayrimüslimlerin ise servet ve ticaret bakımından zenginleşmesine neden olmuştur. Bu nedenlerden dolayı gayrimüslimlerin askerlik yapmalarında herhangi bir engelin olmadığını dile getirmiştir. Bu çerçevede gayrimüslimlerin askerlik yapmamaları gerektiğini savunanların bu hususlar çerçevesinde meseleyi yanlış algıladıklarını belirtmiştir.⁷²

Hristiyanların Berlin Antlaşması'na göre bazı bölgelerde beş yıllığına vali olarak atanabilmeleri şartı bulunmaktaydı.⁷³ Bu bağlamda Ermenilerin kaymakam ve vali olmaları meselesi de Said-i Kürdi ve muhaptaları arasında tartışılmış, Said-i Kürdi durumu şu şekilde dile getirmiştir:

“Saatçi ve makineci ve süpürgeci oldukları gibi... Zira meşrutiyet hâkimiyet-i millettir. Hükümet hizmetkârdır. Meşrutiyet doğru olursa; kaymakam ve vali, reis değil, belki ücretli hizmetkârdır. Gayr-i müslim reis olamaz, fakat hizmetkâr olur. Farzediniz ki, memuriyet riyaset, bir ağalıktır. Gayr-i Müslimlerden üç bin adamı ağalığımıza ve riyasetimize şerik ettiğimiz vakitte; millet-i İslamiyeden aktar-ı âlemde üç yüz bin adamın riyasetine yol açar. Biri zayıp edip, bini kazanan zarar etmez.”⁷⁴

Böylece Kürdi, gayrimüslimlerin yönetime dâhil edilmeleri durumunda Osmanlı coğrafyası dışında ve gayrimüslimlerin hâkimiyetinde yaşayan Müslümanlar üzerindeki istibdadî bağların çözülebileceğini söylemektedir.

⁶⁷ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 108.

⁶⁸ Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat*, 111.

⁶⁹ Selçuk Akşin Somel, “Ermeni Eğitim Kurumları Siyasallaşma ve Osmanlı Yönetimi 1878-1923”, *1915 Siyaset, Techir, Soykırım*, Haz. Fikret Adanır-Oktay Özel, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015), 65-74.

⁷⁰ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 87.

⁷¹ Ayı tabiri muhtemelen Ruslar için kullanılmıştır.

⁷² Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 112-113.

⁷³ Ali İhsan Gencer, “Berlin Antlaşması”, *DİA*, C. 5, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 516-517.

⁷⁴ Said Nursi, *İçtimâî Dersler*, 114.

SONUÇ

İmparatorluğun bünyesinde bulunan farklı milletleri meclis yoluyla yönetime ortak eden meşrutî yönetim Sultan Abdülhamid'in mutlak idaresini sarsmıştır. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı aydınlarında olduğu gibi Kürt uleması veya aydınları meşrutiyetten yana telkinlerde bulunarak basın-yayın yoluyla halkı Meşrutiyet'ten taraf olmalarını her platformda dile getirmişlerdir. Said-i Kürdi de Meşrutiyet'in genelde Osmanlı toplumu özelde ise Kürtler için büyük bir önem taşıdığını ve bunu *Kürt Teavün ve Terakki*, Şark ve Kürdistan, *Volkan* gibi dönemin gazeteleri aracılığıyla izah etmeye çalışmıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra meşrutiyete dönük tepkilere karşı Said-i Kürdi İstanbul'da eğitimsiz (hamallar) Kürtleri uyarılmış, İstanbul'da dönemin Kürt entelektüelleriyle görüşerek sosyal ve siyasal gelişmelere paralel hareket etmeye çalışmıştır.

Meşrutiyet ilanı öncesi İstanbul'a gelen Said-i Kürdi, Kürtlerin eğitim noktasında geri kaldığını düşünerek Kürtlerin eğitimsizliğine çare olarak Kürdistan'da bir üniversite açılmasına yönelik gerek Sultan Abdülhamid gerekse Meşrutiyet'ten sonra Sultan Reşad ile görüşmeye çalışmış ancak dönemin konjektöründen kaynaklı başarılı olamamıştır. Başkentteki politik entrikalardan ve maruz kaldığı haksız tutumlardan dolayı Said-i Kürdi 1910 yılında İstanbul'dan ayrılmıştır. İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Kürdistan aşiretleri arasında gezerek Kürt aristokrasisine Osmanlı'da meydana gelen gelişmeleri izah etmiş ve Meşrutiyet ile birlikte *hürriyet, istibdat, adalet, Ermenilerin hukuku* gibi öne çıkan meseleleri dini, tarihi ve sosyolojik temellendirmelerle izah etmiştir. Soru-cevap şeklinde kaleme alınan *Münazarat*'ta, Kürtlerin sosyal, siyasal ve kültürel geri kalmışlığının sebepleri tespit edildiği ve bu geri kalmışlığı ortadan kaldıran temel çözüm önerilerinin sunulduğu görülmektedir. Said-i Kürdi'nin ısrarla üzerinde durduğu kavramlardan istibdat ve hürriyet fikirlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Toplumları geri bırakan ve çoğu hastalığın (geri kalmışlığın) asıl nedenlerinin başında bu iki kavramın geldiğini belirtmektedir. İstibdadın Osmanlı toplumunda çok ciddi bir hastalık olduğunu, toplumu geri bıraktığını ve toplumun kabiliyetlerinin ortaya çıkmasını engellediğini izah etmektedir. Bu bağlamda Kürt ağalarının ve şeyh görünümlü kişilerin Kürt toplumuna uyguladıkları istibdattan dolayı Kürtlerin geri kaldığından yakınmaktadır.

Kürdi, ayrıca toplumda var olan cahilliğin, fakirliğin ve ihtilafın sömürü mantığına sahip ağa ve şeyh geçinenler tarafından suiistimal edildiğinden de yakınmaktadır. Said-i Kürdi, Kürtlerin kendilerine dönük bir öz eleştiride bulunmaları gerektiğini, Kürtlerin geri kalmalarında sadece Sultan Abdülhamid yönetiminden ya da Ermenilerden kaynaklanmadığını, aynı zamanda kendilerinin de burada ciddi pay sahibi olduğunu belirtmiştir. Said-i Kürdi'nin üzerinde durduğu konulardan biri de Osmanlı hakimiyetinde yaşayan Ermeniler ile Kürtler arasında meydana gelen çatışmalar olmuştur. Çatışmaların temelinde bakıldığında iki toplum arasında sosyoekonomik dengesizlik, bazı kesimlerin manupülasyonları ve cahillik gibi nedenlerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu nedenlerden dolayı uzun bir tarihsel birlikteliği olan Kürtler ve Ermeniler 20. yüzyılın başında çatışan taraflar olmuş ve bu durum Kürt ve Ermeniler arasında ölümlere neden olmuştur. Said-i Kürdi ise Kürt aşiret ve beylerine Ermenilere kin ve adavetin beslenmesinin bir yarar getirmeyeceğini, uyanmış bir milletin sanat ve eğitiminden yararlanmakla ancak terakki edebileceğini belirtmiştir. Düşmanlığın asıl sebebi olan istibdadın ölmesiyle dostluğun hayat bulacağını vurgulayarak Ermenilerle sulh unsurunun hayata geçirilmesini belirtmiştir. Bu bağlamda Said-i Kürdi, Kürtlerin veya Kürt aristokrasisinin Ermenilere yönelik endişelerinin, tarihi ve sosyolojik tespitler ışığında, yersiz olduğunu izah etmeye çalışmıştır. Çatışmacı bir mantık veya algının yerine sulh unsuru esas alınarak çağın gerekliliğine göre hareket edilmesini şiddetle tavsiye etmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz, *İttihat ve Terakki* (1908-1915), 8. Baskı, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010).
- Aykut Kansu, *İttihadıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913*, Çev. Selda Somuncuoğlu, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016).
BOA, DH.MKT, 2899/61.
BOA, Y.PRK. UM., 80/74.
BOA, ZB, 325/115.
- Bruinessen, Martin van, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, Çev. Nevzat Kıraç-Bülent Peker-Leyla Keskiner-vd, 5. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005).
- Cora, Yaşar Tolga, Doğu'da Kürt-Ermeni Çatışmasının Sosyoekonomik Arka planı, *1915 Siyaset, Techir, Soykırım*, Haz. Fikret Adanır-Oktay Özel, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015).
- Dündar, Fuat, *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği* (1913-1918), 5. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).
- Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, Çev. Ali Berktaş, 4. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016).
- Gölsoy, Ufuk, "İslahat Fermanı", *DİA*, C. 19, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), 185-190.
- Gürbüz, Zafer, "Said Nursi Düşüncesinde İstibdat, Geri Kalmışlık ve Medeniyet Kavramlarına Bakış", *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmalar Dergisi*, C. 1, Sayı 1, 2021, 100-119.
- Hobsbawm, E. J., *Milletler ve Milliyetçilik "Program, Mit, Gerçeklik"*, Çev. Osman Akınbay, 4. Baskı, (İstanbul: Ayrıntı Yayınevi, 2010).
- İnalçık, Halil – Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, 2. Baskı, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006).
- İnalçık, Halil *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016).
- Jwaideh, Wadie, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, Çev. İsmail Çekem-Alper Duman, Haz. Nevzat Kıraç, 7. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012).
- Karademir, Nihat, *Osmanlı'nın Son Yüzyılında Kürtler Modernleşme, Merkezîyetçilik ve İsyan* (İstanbul: Nübihar Yayınları, 2017).
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri*, C. V, 10. Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017).
- Karaman, Hayreddin, "Efgânî, Cemâleddin", *DİA*, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 456-466.
- Kardam, Ahmet, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Sürgün Yılları*, (Ankara: Dipnot Yayınları, 2013).
- Klein, Janet, *Hamidiye Alayları İmparatorluğun Sınır Boyları ve Kürt Aşiretleri*, Çev. Renan Akman, 2. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).
- Küçük, Cevdet, "Abdülhamid", *DİA*, C. 1 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), 216-224.
- Kürt Teavün ve Terakki Gazetesi* (29 Teşrin-i Sani 1324/12 Aralık, 1908), Sayı 2.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007).
- Mardin, Şerif, *Bediüzzaman Said Nursi Olayı: Modern Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişim*, 16. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011).
- Mardin, Şerif, *Türkiye, İslam ve Sekülerizm*, Çev. Elçin Gen-Murat Bozluolcay, 3. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 2013).
- Nursi, Said, *İçtimai Dersler*, (İstanbul: Zehra Yayıncılık, 2012).
- Nursi, Said, *Tarihçe-i Hayat*, (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2013).
- Özoğlu, Hakan, *Osmanlı'da Kürt Milliyetçiliği Kimlik, Evrim, Sadakat*, Çev. Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017).
- Pehlivan, Zozan, "Bayezid 1877: Egemen Anlatıda Görünmeyen Katliam", *1915 Siyaset, Techir, Soykırım*, Haz. Fikret Adanır-Oktay Özel, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015), 84-91.
- Sarıçık, Murat, "Bediüzzaman Said Nursi'nin Osmanlı Döneminde Bir Adı Neden Said-i Kürdi?" *AKEV Dergisi*, Sayı 72, 2017, 163-194
- Sertoğlu, Midhat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Çev. Metin Kıratlı, C. VI (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011).
- Somel, Selçuk Akşin, "Ermeni Eğitim Kurumları Siyasallaşma ve Osmanlı Yönetimi 1878-1923", *1915 Siyaset, Techir, Soykırım*, Haz. Fikret Adanır-Oktay Özel, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015). 62-83.
- Şark ve Kürdistan Gazetesi, Sayı 1 (19 Teşrin-i Sani 1324/2 Aralık 1908).
- Şensoy, Hüseyin, *II. Meşrutiyet Döneminde Kürt-Ermeni Anlaşmazlıklarına Osmanlı Hükümetlerinin Yaklaşımı (1908-1914)*, (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2021).
- Tuna, Serhat Aras, "Yurtluk-Ocaklık Maaşların Tahsisine Dair Bir Mârûzat: Çermikli Ömer Bezyâde Osman Bey Sülalesinin Hak Arayışı", *Osmanlı Devleti'nde Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar*, Haz. Erdal Çiftçi-Veyssel Gürhan-Mehmet Rezan Ekin-

ci, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2022), 377-399.

Tuna, Serhat Aras, “İttihat ve Terakki İktidarının Diyarbekir’de Eşkıyalığa Bakışı: Mardin, Silvan ve Beşiri Teftiş Raporu (12-21 Temmuz 1913)”, Şekavet, *Hıyânet, İsyân: Osmanlı’dan Geç Cumhuriyet’e Eşkıyalık*, Der. Yalçın Çakmak-Ahmet Özcan, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023), 313-328.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, C. 3, 5. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011).

Yıldırım, İrfan, “Mistoyê Mirî ve Cizre’nin Toplumsal Yapısına Etkileri”, e *Şarkiyat*, Cilt. 22, Sayı. 2, 2022, 813-833. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.1116837>

Zınar, Muhittin, *Said Kürtlüğün Kayıp Risalesi*, (İstanbul: Nûbihar Yayınları, 2022).

Zürcher, Erik Jan, *Millî Mücadelede İttihatçılık*, Çev. Nüzhet Salihoğlu, 3. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005).

Muhakemat

Uluslararası Risâle-i Nûr Araştırmaları Dergisi

Kelamda Yenilenme Çalışmaları ve Said Nursî'nin Risâle-î Nûr Külliyyâtı

Cemil PASLI

Dr.

Selçuk Üniversitesi

Sağlık Bilimleri Fakültesi

Nasreddin Hoca Uygulamalı Ana Okulu

Müdürü

Konya, TÜRKİYE

cmpasli@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0264-4673>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 16/10/2023

Kabul: 23/12/2023

Yayın Tarihi: 31/12/2023

Yayın Sezonu: Aralık

İntihal:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Telif hakkı:

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) kapsamında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Hukuki sorumluluk yazarlara aittir.

Atıf

Paslı, Cemil. "Kelamda Yenilenme Çalışmaları ve Said Nursî'nin Risâle-î Nûr Külliyyâtı". *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi* 3 (Aralık 2023), 88-107.

Özet

Bu makalede, on dokuzuncu yüzyılda başlayan ve günümüze kadar devam ettiğini düşündüğümüz kelamda yenilenme çalışmaları ve o çalışmalar içerisinde Said Nursî'nin (1878-1960) Risâle-i Nûr Külliyyâtı ele alınmıştır. Kelamda yenilenme çalışmalarına katkı veren isimler akidenin akli olarak ispatı yanında insanın güncel sosyal hayatta yaşadığı inanç esaslarına dair problemlerin çözümünü de temel ilke olarak belirlemişlerdi. Onlar batıda oluşan yenedünya görüşü ve bundan ortaya çıkan düşünce akımlarının İslam dünyasını etkilemeye başlaması üzerine, kelam ilminin sabit ana esaslarına bedel, konulara yaklaşım yöntemlerini yenileme ihtiyacı hissetmiş ve çalışmalarında esas olarak bunu almışlardı. Yeni ilmi kelamcılar arasında Said Nursî'de vardır. Bu makalede, Said Nursî'nin Risâle-i Nûr Külliyyâtı'nın kelamda yenilik arayışları çerçevesinde ele alınabilmesi için öncelikle kelamda yenilik hareketleri, bu hareketlerin yoğunlaştığı konular ve bu hususta çalışma yapan isimlerden özet bilgiler verilmiştir. Kelamda yenilenme hareketlerinin genel çerçevesi içerisinde Risâle-i Nûr Külliyyâtı'nın konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Nursî'nin Risâle-i Nûr Külliyyâtı ile hedeflediğini düşündüğümüz; İmanın tahkik ve takviyesi, ittihad-ı İslam ve müspet hareket olmak üzere üç temel konu üzerine yoğunlaşmış ve bu bağlamda Said Nursî'nin Risale-i Nûr Külliyyâtı'nın, o dönemde ortaya atılan kelamda yenilik hareketlerinden sayılıp sayılamayacağı tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kelam, Kelamda Yenilenme Çalışmaları, Said Nursî, Risâle-i Nûr Külliyyâtı, İman, İttihad-ı İslam, Müspet Hareket.

Muhakemat

Uluslararası Risâle-i Nûr Araştırmaları Dergisi

Renewal Studies in Kalam and Said Nursi's Risale-i Nur Collection

Cemil PASLI

Dr.
Selçuk University
Faculty of Health Sciences
Nasreddin Hodja Applied Kindergarten
Manager
Konya, TURKEY
cmpasli@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0264-4673>

Research Article

History

Received: 16/10/2023
Accepted: 23/12/2023
Published: 31/12/2023
Pub Date Season: December

Plagiarism:

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright:

This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)

Ethical Statement:

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Legal liability belongs to the authors.

Citation

Paslı, Cemil. "Kalamda Yenilenme Çalışmaları ve Said Nursi'nin Risâle-i Nûr Külliyyâtı". *Muhakemat Uluslararası Risale-i Nur Araştırmaları Dergisi* 3 (Aralık 2023), 88-107.

Abstract

In this article, the Theological Renewal Studies, which we think started in the nineteenth century and continue until today, and Said Nursi's (1878-1960) Risale-i Nûr Collection, are discussed. Those who contributed to the so-called renewal studies, in addition to the mental proof of the creed, also determined the solution of the problems related to the principles of belief that people experience in current social life as a basic principle. When the new worldview formed in the West and the thought movements that emerged from it began to affect the Islamic world, they felt the need to renew their methods of approaching the subjects instead of the fixed main principles of the science of theology, and they took this as the basis in their work. Said Nursi is among the new scientific theologians. In this article, in order to discuss Said Nursi's Risâle-i Nûr Collection within the framework of the search for innovation in theology, firstly, brief information about the innovation movements in theology, the subjects on which these movements focus and the names who work on this subject are given. The position of the Risale-i Nur Collection within the general framework of the so-called renewal movements has been tried to be determined. What we think Nursi aimed for with the Risale-i Nur Collection; It focused on three basic issues: investigation and reinforcement of faith, Islamic unity and positive movement, and in this context, it was discussed whether Said Nursi's Risale-i Nur Collection could be considered one of the theological innovation movements put forward at that time.

Keywords: Kalam, Kalam Renewal Studies, Said Nursi, Risâle-i Nûr Collection, Faith, Islamic Unity, Positive Movement.

Giriş

Modern çağda Batı'da oluşan yenedünya görüşü ve bundan kaynaklanan düşünce akımlarının İslam dünyasını etkilemeye başlamasıyla kelam ilmi vesailinin yenilenmesi ihtiyacı gündeme gelmiştir. Kelamcılar tarihi misyonlarına uygun olarak, iman ilkelerine yönelik, batıdan gelen eleştirilere cevap verme konusunda harekete geçmişlerdir. Kelam âlimleri bu dönemi “yeni ilm-i kelâm dönemi” olarak isimlendirmişlerdir.¹

Tarih boyunca kelam ilminin meseleleri aynı olmasına rağmen uygulanan metot sürekli değişkenlik göstermiştir. Kelam âlimleri yaşadıkları çağda İslam akaidini anlatıp inançlara yönelik şüphe ve eleştirilere karşılık verirken mevcut ilimlerin verilerinden faydalanmışlardır. Onlar ayrıca son ilahi din olan İslam'ın fikri, iradi, fiili ve hissi yönlerinin farkında olarak özgün düşünceler üretmişlerdir.

Genel yaklaşım böyle olmakla birlikte Gazalî (ö.1111) sonrası felsefe ve kelamın mezc edilmesi ile kelam âlimleri akli tartışmalara ağırlık vermiş, insanların duygu dünyalarını nispeten ihmal etmişlerdir. Hâlbuki insan akıllı olduğu gibi aynı zamanda duygusal bir varlıktır. Din fikri, iradi ve fiili yönü olan bir dünya görüşü ve hayat tarzıdır.² Dolayısıyla kelam ilminin akli tartışmalar yanında insanın yaşadığı sosyal hayat içerisinde muhatap olduğu soru(n)larla yakından ilgilenmesi ve onlara akide ilkelerinden referans olarak çözümler üretmesi beklenen bir durumdur.

On dokuzuncu yüzyıldan itibaren başlayan ve günümüzde de devam ettiğini düşündüğümüz kelamda yenilenme çalışmaları yapan âlimler, iman esaslarının akli ispatı yanında, insanın sosyal hayat içerisinde karşılaştığı problemlere de çözümler bulmak için özellikle iman-amel, iman-ahlak ilişkisi gibi konuları da gündemlerine almışlardır. Bu yaklaşım kelam ilminin tarihi misyonunun bir gereği olarak değerlendirilebilir.

Kelamda yenilenme çalışmalarına katkı veren isimler arasında değerlendirebileceğimiz Said Nursî (1878-1960), Risâle-i Nûr Külliyyâtı ile özgün ve yeni bir usul izlemiştir. O, iman yanında amel ve ibadetin birlikte ele alınması gerektiğini savunarak iman esaslarının amelden bağımsız, ibadetten ayrı düşünülmesi durumunda fert ve toplum üzerinde etkisinin zayıflayacağına işaret eder.³ Nursî, iman-amel birliğinin sonuçlarına dair sahabe döneminden misaller verir. Sahabe ve tabiin dönemindeki güçlü iman-amel birlikteliği, yaşanan ihtilaflara rağmen genel olarak birlik ve beraberliğin korunduğuna dikkat çeker. Ashap, dini direkt in'ikas ve insibağ dolu Peygamber sohbeti ve turfanda vahiyle aldıkları için insanı ciddi biçimde etkileyen ve büyük çaplı ve uzun süreli itikadi tartışmalara yol açacak ihtilaflara saplanıp kalmamışlardır.⁴

Said Nursî'nin Risâle-i Nûr Külliyyâtı ile gerçekleştirmek istediği konulardan biri de din ile ahlak arasındaki irtibatı yeniden tesis etmek ve dinin emirlerini ihlasla yerine getiren, yasaklarından uzak duran nesiller yetiştirmektir.⁵ İslam dininin temel hedefi zaten ahlaklı bireyler yetiştirmektir.⁶ Hz. Peygamber “*Ben güzel ahlaklı tamamlamak üzere gönderildim*”⁷ hadisiyle açıkça bunu beyan etmektedir.

Makalemizde yeni ilmi kelam hareketine katkı veren isimler ve çalışmaları hakkında kısa bilgiler verdikten sonra o kadronun içerisinde olduğunu düşündüğümüz Said Nursî ve kelama dair te'liflerini topladığı Risâle-i Nûr Külliyyâtı hakkında bilgiler vereceğiz. Risâle-i Nûr Külliyyâtı'nı üç temel başlıkta ele alarak Said Nursî'nin yeni ilmi kelam çalışmalarına verdiği katkıyı değerlendirmeye çalışacağız.

¹ M. Said Özervarlı, *Kelam'da Yenilik Arayışları* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 8-10; Recep Ardoğan, *Kelam İlminde Sosyal Açılımlar* (İstanbul: Noyamedya Yayınları, 2016), 3.

² Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013), 231.

³ Said Nursî, *İşarat'ül-İcaz* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 192.

⁴ Said Nursî, *Sözler* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 552; *Mektubat*, (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 260; *Emirdağ Lâhikası* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 97; *Kastamonu Lâhikası* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 190.

⁵ İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi* (İstanbul, Dergâh Yayınları, 2014), 224.

⁶ Gazalî, *İhyau Ulumi'd-Din*, çev. Mehmet A. Müftüoğlu (İstanbul: Çelik Yayınları, İstanbul, 2008), 3/49.

⁷ Muvatta, *Husnül Halk*, 8; *Müsned*, 2/38.

1. Kelamda Yenilenme Çalışmalarının Yoğunlaştığı Alanlar

1.1. Kelam İlmi ve Toplumsal Problemler

Kelam kelimesi sözlükte tesir, yaralama ve etkileme anlamındaki kelm kökünden türemiş bir isim olup bir fikri tam olarak anlatan söz demektir. Kelam, bir deyiş, bir cümle veya metin anlamına geldiği gibi, bunların yerini tutabilecek belirli bir hat veya işaret anlamına da gelir. Kelâm, sesle ifade edildiği zaman Arap dilinde lafz veya kavf, yazı ile ifade edilince hat veya kitabet, işaretle ifade edilince de remz veya resm adını alır.⁸

Kelam, İslam dininin iman esaslarını ve davranışlarla ilgili temel ilkelerini naslardan belirleyen onları nassların bütünlüğü çerçevesinde temellendirip akli yöntemlerle destekleyen ve karşı fikirleri eleştirip cevaplandıran bir ilimdir. Bize ulaşan en eski tanım, Ebu Hanife'ye aittir. Ebu Hanife kelamı şöyle tanımlıyor: “Fıkıh, kişinin lehindeki ve aleyhindeki itikadî ve ameli hükümleri bilmesidir. Bu hükümlerden itikatla ilgili olanlar el-fıkhu'l-ekber'dir.”⁹ Ebu Hanife furu' fıkıh ile itikadî fıkıh öncelikle bir kelimedeydi, yani “fıkıh” kelimesinde ifade ettikten sonra bu iki alanı birbirinden ayırmaktadır. Bu tanım belli bir noktaya kadar branşlaşmaya müsaade etmekle birlikte İslâmî ilimlerin bir bütün olduğunu hatırlatmaktadır. Ebu Hanife'nin bu iki alanı bir tanımda toplaması, iman-amel ilişkisinin birbiriyle olan irtibatına da işaret etmektedir. O fıkıha eklediği “ekber” sıfatı ile bu ilmin konumunun yüksekliğine dikkat çekmiştir.¹⁰ Ona göre fıkıhın ve diğer İslami ilimlerin meşruiyeti kelam ilmine bağlıdır. Çünkü kelam ilmi ile Şari/Allah Teâlâ bilinir. Aynı zamanda bu ilimle mükellefe şeriatın kaynağının Allah Teâlâ olduğuna inanmanın şart olduğu öğretilir. Böyle olunca kelam yani el-fıkhu'l-ekber usul/temel, fıkıh ise furu' olmaktadır.

Son dönemlerde kelam kitaplarında Seyyid Şerif Cürcanî'nin (v.1413) tarifi daha çok kullanılmıştır. O kelam ilmini şöyle tarif eder: “Kelâm, Allah Teâlâ'nın zâtından ve sıfatlarından, mebd'e ve me'ad (başlangıç ve sonuç, yaratılış ve âhîret) itibariyle yaratıkların (mümkînatın) hallerinden İslâm kanununa göre bahsedilen bir ilimdir.”¹¹ Bu tarifte İslam inançlarının özünü oluşturan üç esas (usul-i selase) ulûhiyet ve âhîret zikredilmiş, nübüvvete de dolaylı olarak yer verilmiştir. Zira âhîret tamamen sem'î bir bahis olduğundan ancak peygamberin haber vermesiyle bilinir. Bu sebeple âhîret zikredilince nübüvvetin onda mündemiç olduğu düşünülerek ayrıca zikredilmemiştir. Yine bu tanımda mahlûkata mebd'e ve mead itibariyle ilgilenilmesi onu deneysel ilimlerden ayırırken, İslam kanunu üzere ifadesi de bu ilmi felsefeden ayırmaktadır.

İslam'ın itikadî hükümleriyle veya İslam dininin genel kaideleriyle ilgili araştırmalar, sadece ilm-î kelam olarak değil; usulü'd-din, el-Fıkhu'l-Ekber, tevhid ilmi veya İslam akaidi ilmi adıyla bilinmektedir. Bu ilim farklı isimlerle isimlendirildiği gibi pek çok mütekelim ve diğer ilimlere mensup İslam âlimleri tarafından farklı şekillerde tarif edilmiştir. Onlar ortaya koydukları tariflerle kendi anlayışlarına ve düşüncelerine göre bu ilmin tabiatını ve özelliklerini vurgulamaya gayret sarf etmişlerdir; aynı zamanda onlar bu tarifleriyle yaşadıkları dönemin gerçekleri doğrultusunda kelam ilminin konusu, kapsamı, gayesi, önemli konuları ve diğer ilimlerle irtibatı en kolay ve en kısa yoldan sağlamasını amaçlamışlardır.

Kelâm, ilk teşekkül ettiği zamandan günümüze kadar döneminin birey ve toplumuna dair bütün problemleriyle ilgilenmeyi misyon edinmiştir. İmanla ibadeti, ahlakla hukuku, sanatla estetiği birlikte ele alması; kısaca insana dair her şey Kelâm'ın konusu olmuştur. “Tasdik ve teslimiyete” dayalı imanla “hüccet ve burhan”a dayalı iman arasında elbette fark vardır. Çünkü birincisi yalnızca kalbi bir ‘kesinlik’le iktifa ederken, ikincisi, akli deliller, mantıksal burhanlar ve bilimsel gerçeklikler üzerinde yükselir.¹² Sosyo-ekonomik

⁸ Ebu'l-Beka Musa el-Hüseynî el-Kırîmî el-Kefevî, *el-Külliyât mucem fi'l-mustalahati ve'l-furuki'l-luğaviyye*, Müessesetü'r-Risale (Beyrut, 1993), 756.

⁹ Numan b. Sabit Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l-ebvat, neşr. Mustafa Öz, İmam-ı Azamın Beş Eseri* (İstanbul, İFAV Yayınları, 1992), 45; *Krş. Kemaleddin Ahmed el-Beyazî, İşaratu'l-meram min 'ibareti'l-imam* (Daru'l-Kitabi'l-İslamî, İstanbul, 1949), 28-30.

¹⁰ Hasan Mahmud eş-Şafî, *Medhal ila diraseti 'ilmi'l-kelam, Mektebetü Vehbiyye* (Kahire, 1411/1991), 13-14.

¹¹ Seyyid Şerif Cürcanî, *Mu'cemu'l-tarifât* (Daru'l-Fazile, Kahire, h.1403), 155.

¹² Nasr Hamid Ebu Zeyd, *Dinsel Söylemin Eleştirisi*, çev. Fethi Ahmet Polat (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2002), 15.

problemlerin farklılaştığı günümüz dünyasında kelâm ilmi de kendini sürekli olarak geliştirmelidir. İnsan ve toplum değiştikçe ve insan ihtiyaç duydukça kelâmın konuları da değişir ve değişecektir.¹³

Ateizm, deizm, agnostisizm, fideizm ve nihilizm gibi Batı'da ortaya çıkan din karşıtı akımlar, önceleri sıra dışı grupların savunduğu bir düşünce iken Rönesans sonrasında hızla yayılarak modern dönemde geniş kitlelerin düşünce ve hayat biçimi haline gelmiştir. Bunun en önemli sebebi, Hristiyanlığın yozlaşması ve pagan kültürüyle bütünleşmesidir. Sonuçta akla ve fitrata uygun din ve değerler sisteminden mahrum olan Batı, seküler bir dünya görüşüne mahkûm olmuştur. Sekülerizm, siyasal anlamda laisizm, ekonomik olarak kapitalizm şeklinde ifade edilmiştir. Bu yeni sistemde yönetim, kazanç, sermaye ve mal için her yol mübah kabul edilmiştir. Bu sistemi benimseyenler elbette Medyenlilerin Hz. Şuayb'a "Ey Şuayb! Atalarımızın taptığı şeylerden yahut mallarımız hususunda dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi sana ibadetin (dinin) mi emrediyor? Oysa sen uyumlu ve akıllı birisin"¹⁴ dedikleri gibi kendilerine müdahale edecek peygambere karşı çıkacaklar, işlerine karışmayan helal-haram diye sınır koymayan Allah inancına yöneleceklerdir.¹⁵

Kelam ilmi eşref'ül-ilim olarak İslam'ın aslı, temeli olan akide esaslarının izah ve ispatı için çalışır. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem (a.s) ile başlayan ve Hz. Muhammed (s.a.v.) ile tamamlanan İslam dinini meydana getiren ana unsurları üç temel kategoriye ayırmak mümkündür:

1. Teorik esaslar
2. Pratik esaslar
3. Ahlaki esaslar

Aslında bir bütün karakterindeki dini, kategorilere bölmek sadece *zihni* bir işlemdir.¹⁶ Bu bölünme her bir alanda derinleşmeyi meydana getirmiş fakat faydalarının yanında bazı problemlere de yol açmıştır. Bu problemlerden en başta geleni insanın akıl, kalp ve duyu yönleri arasına görülmeyen duvarların örülmüş olmasıdır.¹⁷ Gerçekte bu kategorileri birbirinden tam anlamıyla ayırmak imkânsızdır zira her biri diğerinin olmazsa olmaz niteliği gibidir.¹⁸ Din ne yalnızca düşünce, ne sırf duyu ve ne de uygulamadır, insan kişiliğinin bütünüdür ifadesidir.¹⁹ Amelle ilgili esaslar, kısa ifade ile pratik esaslar, özel anlatımıyla ibadetler, muamelat, ukûbât ve benzeri üzerinde düşünüldüğünde görülecektir ki; bunların her biri, teorik alt yapısı ve bütünlüğü göz ardı edildiği takdirde, özü olmayan, şekilden öte bir anlam taşımayacak kalpleri ve akılları dahirleştiremeyecektir.²⁰

İnanç, itikat, en üst seviyede dediğimiz teorik alt yapıya dayalı pratik esaslar ve ahlak bir bütün halinde din olgusunu teşkil etmektedir.²¹ Felsefi kelam döneminde yazılmış eserlerde felsefeye dair konular genişçe işlendiği için iman-amel-ahlak-ihsan ilişkisi kenara itilmişti; oysa İslam'ın en başta gelen ve temel esası olan iman kavramı, hayatın her alanına sirayet eden "esirvari soyut bir madde"²² olarak; *amel ve ahlakı* birlikte ifade etmektedir.²³ Bu her düşünceye ve amele sirayet etmesi gereken imanın değişen durum ve

¹³ Abdulhamit Sinanoğlu, "Kelâm ilminin İnşasında Geleneğin Yeri", *Sempozyum* (Elâzığ, 2004), 135; Bünyamin Engizek, *Şerefeddin Yalıtıkaya'nın İctimai Kelam Anlayışı* (Kahramanmaraş: K.S.İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 37.

¹⁴ Hud, 11/87.

¹⁵ İbrahim Coşkun, *Modern Çağın İnanç Sorunları, Günümüzde Deizm, Ateizm ve Nihilizmi Doğuran Sebepler* (İstanbul: DİB Yayınları, 2019), 54.

¹⁶ Neda Armaner, *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1967), 54-55; Yaşar Fersahoğlu, *Kur'an'da Zihin Eğitimi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1996), 21; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7; Kerim Yavuz, "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları" (Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1982, 87-106; T. J. de Boer, *İslam'da Felsefe Tarihi*, çev. Yaşar Kutluay (Ankara: Anka Yayınları, 1960), 32-33.

¹⁷ İbrahim Coşkun, "Mevlana'nın Tasavvufi Kelamı'nda Beyani Burhani Bilginin Uyumu", *Uluslararası Mevlâna ve Mevlevilik Sempozyumu* (Şanlıurfa: 2007), 1.

¹⁸ Murat Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 18, 31.

¹⁹ Muhammed İkbâl, *İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, çev. Sofi Huri (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1964), 18.

²⁰ Hac, 22/11; Rum, 30/32.

²¹ M. Saim Yeprem, *İslam'a Giriş*, "Kelam" (Ankara: DİB Yayınları, 2008), 121.

²² Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 477.

²³ Ebu'l-Hasan Nedvi, *Dünya Kültür ve Medeniyetine İslam'ın Etkileri*, Çev.: Yusuf Karaca (İstanbul: Mahya Yayınları, 2016), 21, 68-72.

şartlarda izah ve ispatı kelam âlimlerinin uhdesindedir.

Kelam ilminde yenilenme çalışmalarında ön plana çıkan isimler birey ve toplumda öncelikle güçlü bir iman tesisi, sonrasında iman-amel-ihlas-ahlak bütünlüğü üzerinde durdular. Batıda başlayan çok yönlü değişimlerin İslam dünyasını da derinden etkilemesi ve Müslümanların yaşadıkları sorunlara çözümler arayan ilim adamları arasında kelamcılar da akaide dair konuların sabitliğini korumakla birlikte vesaile dair yenilenmenin zaruretini ısrarla her fırsatta dile getirdiler.

1.2. Kelam İlminde Yenilenme Açısından Din, Birey ve Toplum

Dinler, birey ve toplumu birlikte ele alan, fikir ve uygulama açısından sistemleşmiş, kendisine tabi olanlara bir hayat tarzı sunan, inananlarını belli bir dünya görüşü çerçevesi içerisinde birleştiren kadim kurumlardır.²⁴ İslam, hayatın bütününe kapsayan bir yaşam biçimini emreder. İnsan yaşamı ve hayatın gerekleriyle ilgili her şey İslam'a göre dini bir mahiyet arz eder.²⁵ Dinin akideye dair ilkeleri üzerinde çalışan kelam âlimlerinin birey ve toplumu birlikte ele alarak yaşadıkları problemlere dair çözümler sunan çalışmalar ortaya koymaları onlara bu ilmin tarihi mirasının yüklediği bir misyondur.

İslam'da tevhid (birlik) ilkesi, ilk olarak insanın kendi şahsiyetindeki birliği öne alır. Ruhu ve bedeni birlikte kuşatan bu sağlam kişilik yapısı, maddi-manevi, dünyevi-uhrevi şeklinde değerlendirilen farklı yanlarını birlikte ele alır. Said Nursî'nin ifadesiyle, “*Din ile hayatı kabil-i tefrik zannedenler felakete sebebdirler.*”²⁶ İmanın ilk ve en önemli adımı olan tevhidi kalbine yerleştiren ve diliyle ikrar eden mümin, özel, aile ve toplum hayatında söylediği ve yaptığı her şeyde Allah'a itaati esas almalıdır.²⁷

İslam inançların amelle birlikte ele alındığı bir hayat sistemi ön görür. O, beşeriyetin bütün yönlerinin esas alındığı bir ahlak ve idealler manzumesi, İslam Medeniyetinin unsurlarının beslendiği ana kaynaktır. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim, insana hitap ederken ona ulvi bir amaç doğrultusunda hayatını sürdürmesini ve fücordan arınıp,²⁸ takvayı esas alarak, yaratıldığı temiz fitratı muhafaza ederek Rabbine dönüşü hedef alır.²⁹ Kuru bir tasdikten ibaret olmayan imana marifet, Allah'a karşı tevazu, teslimiyet, muhabbet gibi kalp amellerinin de eşlik etmesi gerekir.³⁰

Kur'an-ı Kerim'de “Allah” lafzından sonra en çok “Rabb” lafzı geçmektedir. Rabb lafzı ile “bir şeyi derece derece halden hale, nitelikten niteliğe geçirerek olgunluğa erişinceye kadar yetiştiren yaratıcı mutlak kudret sahibi” kastedilir. Bu manasıyla Kur'an'da Allah'tan sonra en çok tekrarlanmış olmasının, bize İslam'da eğitim sisteminin tevhid inancına dayandığı (iman) terbiye ve teeddüp cihetiyle ilk mutlak yetiştiricinin, terbiye edicinin (amel-i salih ve ahlak) Rabb ismiyle Allah olduğu en açık şekliyle dile getirir.³¹ Ubudiyet kavramı; tapma ve bağlılık, boyun eğme ve itaat, hâkimiyet altına girme ve kulluk manalarının hepsini birlikte ifade etmektedir.³²

²⁴ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1992), 6.

²⁵ Turgay Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi* (Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2002), 289.

²⁶ Nursî, *İçtimai Dersler*, 411.

²⁷ Muhammed İkbâl, *İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü*, çev. Sofi Huri (İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1964), 91; Gündüz, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 2005, 22; Nedvi, *Dünya Kültür ve Medeniyetine İslam'ın Etkileri*, 21.

²⁸ A'la, 87/14; Şems, 91/9.

²⁹ M. Ali Kettani, *İslam Bilimi ve İslami Değerler Sistemi*, editör: Mustafa Armağan, *İslam Bilimi Tartışmaları* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1990), 91; Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, 24.

³⁰ W. Montgomery Watt, *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fırlı (Ankara: A.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981), 167; Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 82.

³¹ Nevzat Ayasbeyoğlu, *İslamiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili* (İstanbul: MEB Yayınları, 1991), 17; Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 88; Gündüz, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, 28.

³² Taberi, *Cami'u'l-beyan* (Beirut: 1995), I/103; Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, 358.

Birbirine çok yakın anlamda değerlendirilse de iman ve inanç kavramları arasında ince bir ayırım vardır. Bu ayırım daha çok psikolojiktir. İnanç, statik bir kavramı ifade eder ve inanılan varlığa karşı güçlü ve pozitif duygusal bir vaziyet taşımaz. İman ise, inanca kıyasla daha canlı bir kavram olup insana heyecan katar ve insanı harekete zorlar. “Allah’a iman ettim” iddiası, sadece sözel bir inancı ifade etmekten öte, inananın kalbinde muhatabına karşı yüksek saygı uyandıran bir sadakati ve teslimiyeti ifade eder. İnanç gözleme, somut eşyaya yönelik bilgiye dayanırken, imanda sadakat, teslimiyet ve bağlılığı ifade eder.³³ İnanç-iman ayırımı şu şekilde açıklanmıştır: “Allah’a iman, ayetleri tasdik etmek, inanç ise birtakım haklarda mü’minlerin şahitliklerini ve yeminlerini tasdik etmektir. Bir şeye iman etmek, onda bir bütünlük halinde bulunan her şeyi tasdik etmektir. Birine güvenmek ise verdiği haberi ve sözü tasdik etmektir.»³⁴

İman dediğimizde, insanı bütünüyle kuşatan fikri, zihnî, duygusal ve iradî unsurlarla teorik alt yapının teşekkül ettiği, davranışlarla da dış dünyaya taşan küllî psikolojik ve sosyolojik bir durumu kasd etmiş oluruz.³⁵ O halde itikadî, ameli hükümler, “nefiste yerleşen bir meleke olarak fikri bir zorlamaya lüzum kalmaksızın davranışların kolayca ortaya çıkması”³⁶ şeklinde tarif edilen ahlaki esasları netice verir. Hepsini birlikte oluşturdukları bütünlükle birlikte din olgusunu meydana getirir.³⁷

Dinin anlaşılması, içselleştirilmesi, imana, amele ve ahlaka dönüşmesi için sağlam bir tefekkür ve istidlale dayalı bilgi alt yapısına ihtiyaç vardır. Dini anlama ve yaşama konusunda her müminin Mevlası Allah, hocası Muhammed’dir (s.a.v.).³⁸ İstidlal; daha çok bizzat duyularla algılayıp bilebildiğimiz fiziki şeylerden hareket ederek, duyuların dışında, onlarla algılanamayan şeylerin, gaib şeylerin varlıklarına hükmetmek ve onları bilmek demektir. İstidlali bilgi, eşya ile direkt bağ kurularak elde edilen bir bilgi değildir. Bilakis o görünen ve bilinenden hareketle görünmeyen ve bilinmeyenlere ulaştırılan bilgidir.³⁹

Duyuların algılayamadığı, onların alanına girmeyen veya onları aşan her şey sadece istidlal ve haberle bilinebilir. Çünkü istidlali bilginin konusu bizim müşahade ettiğimiz varlıklar alanı olmayıp, gaib alanıdır. İslam tefekküre çok büyük önem vermiş, insana düşünmemeyi telkin eden hissin şeytani bir vesvese olduğunu kabul edilmiştir. Zira insanı aklının meyvelerini değerlendirmekten nehy etmek, kendisine verilen nimetlere şükretmesine ve yaratılış amacına yürütmesinde yardımcı olan emaneti kullanmaktan insanı mahrum kılmaktır. Akli kullanmamak diğer organları kullanmamaktan çok daha tehlikelidir. Akıl yürütmek insanın yaratılışın bir tezahürüdür ve ulaştırdığı sonucun özgün, taklitten iyi ve üstün olduğu kesindir. Akli istidlalde bulunmama ahlaki hayatı da tahrip eder. Zira ancak akli istidlal ile insan nefsinin heveslerinden uzaklaşabilir ve şeytanla hakkıyla mücadele edebilir. İblis, insanı dünya ve ahirette zarara uğratabilecek geçici zevkler için, akli aktif kullanmamayı sürekli tavsiye eder.⁴⁰

1.3. Kelamî Açıdan İman Amel İlişkisi

Kelamda yenilenme çalışmaları içerisinde en çok gündeme getirilen konulardan birisi de iman-amel ilişkisidir. İman ile amel ve ahlak arasındaki ilişkiye benzer bir ilişki kelama dair yazılan eserlerde sıklıkla vurgulanmıştır. İlk kelam ekollerinin tarihi süreçte ortaya çıkışında ön planda kader tartışmaları görünse de kaderle birlikte “büyük günah” çerçevesinde gelişen iman-amel ilişkisi tartışmalarının etkisi görülür. İlk kelamcılar olarak kabul ettiğimiz Mutezile mensupları bu konudaki yoğun tartışmaları sona erdirmek adına “el-menzilet’ü beyne’el menziletayn” görüşünü ortaya koymuşlardır.⁴¹

³³ Vezir Harman, “Psiko-Sosyal Kelâm: İman Kavramı Bağlamında Duygu, Düşünce ve Davranış Etkileşimi” (Tekirdağ: Namık Kemâl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1/2015), 2/39.

³⁴ Hasan Kayıklık, “Psikolojik Açıdan İnanç, İman ve Şüphe” (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005), 1/134-136; Vezir Harman, “Psiko-Sosyal Kelâm: İman Kavramı Bağlamında Duygu, Düşünce ve Davranış Etkileşimi”, 1/40.

³⁵ Alper, İmanın Psikolojik Yapısı, 231.

³⁶ Gazali, İhyau Ulumi’d-Din, çev. Mehmet A. Müftüoğlu (İstanbul: Çelik Yayınları, 2008), 3/49.

³⁷ Hökelekli, İslama Giriş, Din, Dünya ve Ahiret Bütünlüğü, 213.

³⁸ Sönmez Kutlu, “Maturidi Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarına Çözmeye Katkısı” (Ankara: e-makâlât Mezhep Araştırmaları II, 2009), 2/7-41.

³⁹ Hanifi Özcan, Maturidide Bilgi Problemi (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998), 175.

⁴⁰ Maturidi, Kitabu’t-Tevhid, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 19-21, 209, 282, 460.

⁴¹ Cemil Paslı, Mutezile Fırkası (Konya: S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000), 41.

Kur'an-ı Kerim'de iman ve salih amel birlikte emredilir. İman amelden bağımsız soyut bir kavram değildir. Hatta Allah, Hz. Peygamber'in ashaba emrettiği bir işi yerine getirmeyi imanın bir gereği olarak zikreder.⁴² İslam üç aşamalı bir hayat öngörür. Mümin, birinci aşamada; işin temelinde i'tikâdiyâta, sonrasında bu i'tikâdiyâttan doğan bir ahlâkiyâta, bu ahlâkiyâttan doğan bir içtimaiyâta ve sonunda bu içtimaiyattan doğan bir siyâsiyâta sahip olmalıdır. Din ferd için önemli olduğu gibi toplumun olumlu anlamda değişim ve dönüşümü için de önemlidir. Din, yalnız ferd için bir fazilet ve feragat kaynağı değil, aynı zamanda ve böyle olduğu için içtimai hayat temizliğinin de en kuvvetli bir teminatıdır. Dini sevmek ve Müslümanlığı müdafaa etme, hakikatte insanlığı sevmek ve insanlık hakkını müdafaa etmektir. Çünkü Müslümanlık din kisvesine girmiş insanlıktır.⁴³

İman, kişiyi daima zinde kılan ve onun devamlı meyve vermesine imkân veren su gibidir. Suyu kesilmiş ağaç nasıl ölüme mahkûm edilmişse imandan mahrum insan da Allah'ın dilediği anlamda olumlu işler yapamaz.⁴⁴ İmanın zayıfladığı yerde itaat ve disiplin de zayıflar. Gerçek bir dini inanç gerek zihniyet yönünden gerekse psikolojik ve ahlaki yönden, kendi içinde tutarlı ve dengeli bütünleşmiş bir kişilik tipinin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Bu itaat ve disiplin toplum düzeni açısından da hayati önemdedir.⁴⁵

Kur'an Kerim ayetlerinin yüzde doksan beşten fazlası iman, ahlakı, doğru yolu başka bir ifadeyle Allah'ın rızasını kazanmak için peşinden koşulacak gayeleri işler. Kur'an Kerim, dini bir çağrı ve ahlaki bir davettir; sadece bir kanunlar kitabı olmayıp; her dönemde, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak bir kanun ve kural düzenlemesi oluşturmaya yarayacak temel ahlaki prensipler sunar.⁴⁶ Kur'an-ı Kerim'in yüz on dört suresinden seksen altısının Mekke'de nüzülü imana verilen ehemmiyete işaret eder. Bir dinin teorik yanı, ahlaka yardımcı olmuyorsa böyle bir dinin değerinden söz edilemez.⁴⁷

Kur'an-ı Kerim, ahlaka dair vazifeleri uhrevi karşılıklarıyla birlikte zikretmiş, zerre miktar iyilik ve kötülüğün Allah katında değerlendirileceği⁴⁸ bilgisini vererek, insanların kalplerinde kötülüğe azap ve iyiliğe mükâfat⁴⁹ ümidini yerleştirerek onları tedbirli ve uyanık olmaya davet etmiştir.⁵⁰

Allah Resulü (s.a.v) selamı teşvik ederken kurduğu cümle ile amelle iman birlikte ele almış ve birbirine bağlamıştır: “İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığımız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir iş göstereyim mi? Aranızda selâmı yayınız.”⁵¹

İslam düşünce tarihi incelendiğinde görülecektir ki; kelam ilmi gibi bütün İslami ilimler başlangıçta hayatın içinden kaynaklanan problemlerin çözümü amacıyla doğmuş, hayatın akışı içinde gelişimini sürdürmüş, bir ya da iki asır sonra bu gelişim teorik ve akademik bir özellik kazanarak metodik ve sistematik bir yapıya ulaşmıştır.

İslami ilimlerin hayatla birliktelik ilkesi, bu ilimlerin teorik yapı kazanmasında hayattan uzaklaşmayı şının bir ifadesidir. Teorik yapıya dönüşerek yükselen zihni faaliyetler mücerred akademik ve hayatla irtibatı olmayan bir yapıda değil, hayatla birlikteliğini koruyan bir üst seviyeyi koruma niteliği taşıyan yapıdadır. Hayatla birlikte ve hayata dair bir yapı içinde oluşan ve gelişen İslam ilimleri de genelde bu somut yapının şekillendirildiği kıvamı taşır. Bu hayatta birliktelik ilkesi en çok kelam ilmi için düşünülmelidir.⁵²

⁴² Nur, 24/62-63.

⁴³ Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik (İstanbul: Yağmur Yayınları, 1991), 20.*

⁴⁴ Şerafeddin Gölcük, *Allah, Kur'an, İnsan (Konya: Esra Yayınları, 1990), 81.*

⁴⁵ Hökelekli, *Din Psikolojisi, 190.*

⁴⁶ Roger Garaudy, *Yobazlıklar, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2017), 82.*

⁴⁷ Mehmet S. Aydın, *Tanrı-Allah İlişkisi (Ankara: TDV Yayınları, 1991), 133.*

⁴⁸ Zilzal, 99/7-8.

⁴⁹ Mutaffifin, 83/22-23.

⁵⁰ Bakara, 2/25; Al-i İmran, 3/12, 15; Nisa, 4/13, 57, 93, 97, 122; Tevbe, 9/21, 72; İsrâ, 17/30, 31.

⁵¹ Müslim, İmân, 93; Tirmizî, Et'ime 45; İbni Mâce, Mukaddime, 9.

⁵² Yeprem, *İslam'a Giriş, “Kelam”, 123-125.*

Dil ilminden sonra önceliğe en layık olan ilmin kelam ilmi olduğu tespiti önemlidir. Kelamda isabet iman ve saadettir; hata ise küfür ve sapıklıktır. Kelam ilmi, Allah'ın varlığından, sıfatlarından, peygamberlik ve iman esaslarından bahseder. Mülkün temeli, imarın istinat ettiği en temel kaynak, siyasetin merkezi, dünya ve ahiretin salahı olan dini savunur.⁵³ İmanın dağlar gibi günahlara karşı takati vardır; fakat zerre kadar şüpheye tahammülü yoktur.⁵⁴ Dinin temeli iman esaslarıdır. Dolayısıyla Yeni İlmi Kelam Hareketi mensupları kelam ilminin akaid ilkelerinin öğrenilmesi ve muhafazası açısından her ilimden önce öğrenilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.

1.4. Kelam İlminin İşlevselliği Konusu

Kelamda yenilik arayışları değerlendirilirken bahsedilmesi gereken konulardan birisi de kelam ilminin işlevselliği konusudur. Kelam ilmi, İslam düşünce tarihinde ilk ortaya çıktığı dönemlerden günümüze, İslam akaidini nass ve akıldan delillerin desteğiyle birlikte temellendirmek, ispat etmek, İslam'ın bütününe yönelik tenkit, eleştiri ve itirazlara en ön safta cevap vermek gayreti içerisinde olmuştur. Bütün sosyal bilimlerde olduğu gibi kelam ilmi de zaman içerisinde toplumsal “değişimler” karşısında ilkelerini ve usullerini güncellemeli, geliştirmelidir. Kelam ilminin tarihi tecrübesini yanına alarak, 19. Yüzyıl'dan itibaren başlayan ve küresel seviyede gelişen, değişen bilim, ideoloji, felsefe ve medeniyet yaklaşımları karşısında, yeni bir usul ve iletişim tarzı ile bizzat yaşanan güncel yaşamın içinde, onunla birlikte İslam'ı insanlığın dikkatine arz etme çabası içtimai kelamın temel hedefidir.⁵⁵

Kelam ilminin önemli bir görevi de; hak ve batılın net olarak ortaya konulması sonucunda ifade edilen “*dinde zorlama yoktur*”⁵⁶ ayeti ve tebliğini yapmak için davet ettiği Medine'ye gelen Necran Hristiyanlarına mescidin bir köşesini ayın için tahsis etmesiyle⁵⁷ teminat altına alınan inanç ve düşünce özgürlüğü, ilk defa veda hutbesiyle sistemli bir şekilde dile getirilen insan haklarının felsefi temelleri ilk sosyal hizmet kurumu olan suffe ashabına⁵⁸ yönelik uygulamalarla dünyanın dikkatine sunulan dezavantajlı kesimlere İslam'ın şefkat ve merhametle yaklaşımı, Medine Vesikası ile ortaya konulup, çerçevesi çizilen birlikte yaşama kültürü, ağaca verilen değerle⁵⁹ zirve noktası çizilen çevre teolojisi gibi mevzuları İslam inancı ve temel ilkeleri açısından yeniden ele almak Kur'an ve hadislerden ürettiği *kök hücre ve kodları* günümüze yorumlayarak çözümler ortaya koymaktır.

Kelam ilminin sosyal bilimlerin verileriyle ilişkilendirilmesi, sadece zamanımızın yeni fikir, öğreti ve düşünce sistemlerinin araştırılmasını değil, aynı zamanda klasik kelamın konu ve kavramların da güncel bilgilerle yeniden değerlendirilmesini sağlar. Örneğin, geleneksel yaklaşımda imanın tanımı ve bu tanımda iman-amel ilişkisinin ele alınmasında daha çok semantik yöntem tercih edilirken yeni ilmi kelamcılar, iman-ın tanımlanmasında ve iman-amel ilişkisinin izahında psikoloji, sosyoloji ve sosyal hizmet verilerinden de faydalanmak isterler.⁶⁰

⁵³ Maverdi, *Siyaset Sanatı*, çev. Mustafa Sarıbyık (İstanbul: Ark Yayınları, 2016), 75.

⁵⁴ Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, nşr. M. Zahid Kevseri, çev. Mustafa Öz, *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri içinde* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1981), 20.

⁵⁵ Rabiye Çetin, “Tanzimattan Günümüze Kelamı Yenileme Çalışmaları II” (İstanbul: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Temmuz Aralık 2013), 16, 43, 87-92.

⁵⁶ Bakara, 2/256.

⁵⁷ Zekiye Sönmez, “Necrân'da Hıristiyanlık ve Hz. Muhammed'in Necrân Din Adamlarıyla Münasebetler” (Bursa: U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017), 2/137; İbn Hişâm, *es-Siretu'n- Nebeviyye*, II, 223-224; Elmalılı'lı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Kitabevi, 1979), II/1011-1012.

⁵⁸ Şakir Gözütok, *İlk Dönem İslâm Eğitim Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2002), 141-142; Akif Köten, “Asr-ı Saâdet'te Suffa Ashâbı”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm*, I-V. editör: Vecdi Akyüz (İstanbul: Ensar Yayınları, 1995), IV/389.

⁵⁹ Buharî, *el-Edebül-Müfred*, 168; Münâvi, *Feyzul-Kadir*, 3/30.

⁶⁰ Mehmet Kenan Şahin, “Günümüz Kelâm İlminin Sorunsal Üzerine Eleştirel Bir Bakış” (Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2018), 8/603-611.

Yeni bir kelam usulüne ihtiyaç konusu değerlendirilirken çağımızda gelişen beşerî bilimler, felsefî görüşler ile kelam ilmi arasında oluşmuş mesafe görülmelidir. Kelam âlimleri, bu ilmin ilk çıkış ve gelişim aşamalarında İslam inancının ispatı, izahı ve ona yöneltilen itiraz, reddiye ve şüphelere karşı en ön safta savunma görevinin yanında; İsevilik, Musevilik, Mecusilik, Mazdeizm gibi dinlerin teolojik yaklaşımlarına, dehrîlerin fikirlerine, Yunan felsefesi, Sasani birikimi ve zamanın düşünce havzasında yer alan diğer inanç ve felsefelerden haberdar idi. Günümüzde de kelam âlimleri, aynı görevi sürdürmeli; zamanımızın fikir akımları, ideolojileri ve beşerî bilimlerin bütünüyle yakından ilgilenmelidir. Bu öngörülen konum, kelam ilmi için tarihsel süreci açısından yeni bir açılım ve genişlemeyi ifade etmektedir. Yeni ilmi kelam hareketleri bu açılımı konu edinmektedir.⁶¹

Dini açıdan bakıldığında insanlar arası ve uluslararası ilişkiler, birey-toplum ve onları yöneten idari sistem, siyasi iktidar ve hukuki mevzuatın inançla ilgileri bulunmaktadır. Çevre sorunlarından insan-doğa ilişkilerine kadar, bireysel ve toplumsal ilişkilerin dinî bir yaklaşımla el alınması, inananların birbirine muhabbetleri, kardeşlik bağlarını güçlendirerek geliştirmeleri itikada dair kavramlarla ortaya konulmuştur. Günümüz insanı her geçen gün yenileri eklenen problemlere, yeni sual ve sorunlara maruz kalmaktadır. Bu sual ve sorunları ele alarak insanlığın aklını tatmin edecek, düşüncelerini berraklaştıracak cevaplar verme öncelikle kelam ilminin ve kelimcilerin görevi olmalıdır.⁶²

Kelamda yenilenmenin önemine kısaca temas ettikten sonra bir sonra şimdi başlıkta bu ilimde yenilenme çalışmalarına katkı veren âlimler ve çalışmalar arasında Said Nursî ve Risâle-i Nûr Külliyyâtı'nın yerini tespit etmeye çalışalım.

2. Yeni İlmî Kelam Temsilcileri ve Said Nursî

İlimler, hayat, birey ve toplumla bağlarını güçlü tuttıkları, olayları makul ölçüler içerisinde değerlendirdikleri, karşılaştıkları problemlere çözüm ürettikleri ölçüde etkinliklerini devam ettirebilirler. İslâmî gelenekte “*eşrefu'l-ilm*” olarak kabul edilen kelâm ilmi, tarihî süreçte farklı devrelerden geçmiştir.⁶³ Bu evrelerde ilmin yaşadığı değişim bazen ihtiyaçtan bazen de şartların zorlamasıyla olduğu söylenebilir.⁶⁴ Zaten eşyanın fitratında değişim ve yenilik esastır. Bu anlamda ilimlerin geliştiği zaman diliminde toplumdaki farklılaşmalara paralel olarak yapısal ve karakteristik özelliklerinde değişimin olması doğaldır. Yaşanan değişim etkisi ve hızı, toplumların hem kendi dinamikleri hem de diğer kültürlerle ilişkilere göre şekillenir. Zira “zamanın devamlılığı kültür ve medeniyetlerin birbiriyle doğal etkileşimlerini sağlarken, değişim bu devamlılık içinde farklılıkları ortaya çıkarır.”⁶⁵ On dokuzuncu yüzyıldan itibaren geçmiş zaman düşüncelerine kutsiyet izafe etmeden, onlardan istifade ederek ancak onların bıraktığı yerden başlamak zorunda hissetmeden günün problemlerine çözüm olacak düşünce hareketleri birçok disiplinde görülmeye başlamıştır.⁶⁶

Değişim ve yenilenme ihtiyacı çağın ihtiyaçları çerçevesinde kelâm ilmi alanında da kendini göstermiştir.⁶⁷ Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında filizlenen “*Yeni İlm-i Kelâm Hareketleri*” toplumdaki yenilenme ve değişim ihtiyacının gereği olarak ortaya çıkmıştır. Bugünümüz açısından yeni ilm-i kelam hareketlerinin gelişme sebepleriyle birlikte söz konusu hareketin kelâm ilmine getirdiği yeniliklerin değerlendirilmesi önemlidir.⁶⁸ Bu yöntemle hem geçmişteki gelişmeleri doğru anlamak hem de günümüz şartlarında problem-

⁶¹ Fethi Kerim Kazanç, “*Klasik Kelâmî Tartışmaların Doğuşu ve Gelişimine Etki Eden Faktörler*” (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007), 24-25/179-227.

⁶² Selim Özarlan, “*Günümüz İnanç Problemlerinin Nedenleri*” (Ankara: DİB Dergi, Mayıs, 2013), 24.

⁶³ Sa'deddin Teftazani, *Şerhü'l-Akâid*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991), 3-5; Çağfer Karadaş, *Anahatlarıyla Kelâm Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014), 15-67.

⁶⁴ Nasr Hamid, *Bilimsel Bilgi ve Aforoz Korkusu Arasında Yenilik Yasaklama ve Yorum*, 11-60.

⁶⁵ Çağfer Karadaş, *Anahatlarıyla Kelâm Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayınları), 34.

⁶⁶ Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar* (Ankara: Ötüken Yayınları, 1988), 471.

⁶⁷ Resul Öztürk, *Yeni İlm-i Kelâm Hareketi ve M. Vehbi Efendi* (Erzurum: Ertual Yayınları, 2014), 5.

⁶⁸ Abdullatif Harputî, *Kelâm Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, Haz. Muammer Esen, 2014), 9-34; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi* (İstanbul: Damla Yayınları, 1995), 36-40; Gölçük, *Kelâm Tarihi*, 2011, 329-336; Karadaş, *Anahatlarıyla Kelâm Tarihi*,

lerimizin çözümüne katkıda bulunacak yeniliklerden istifade etmek mümkün olacaktır.

Yeni İlm-i Kelâm hareketlerinin oluşumunda uzun tarihî gelişmelerden bahsedilebilirse de; hareketin ortaya çıkmasını sağlayan gelişmeler son dönem arayışların yoğunlaştığı Osmanlı toplumunda yaşanmıştır. Yenilikçi düşüncenin tezahür etme nedenlerini kısaca şöyle ifade etmek mümkündür:

- a. Osmanlı ekonomik anlamda gerilerken Batı'nın ilerlemesi ve kalkınması,
- b. Batı'nın yeni kültür ve felsefesi ile Osmanlı toplumunu etkilemeye başlaması,
- c. Toplumda matbaa, dergicilik ve gazetecilik faaliyetlerinin çoğalması,
- d. Osmanlı'da liberal eğilim ve beklentilerin yükselmesi,
- e. Araplar içerisinde selef-i salihîn dönemindeki İslâm'ın özüne ve aslî karakterine dönüş iddiasındaki Vehhâbilik Hareketi'nin ortaya çıkışı ve farklı tezahürleri,
- f. Batı'nın Osmanlı Devleti'ni bölerek sömürgeleştirme amacıyla tahrik ettiği hürriyetçi akımların ortaya çıkışı.⁶⁹

Bu gibi sebeplerden ötürü, Müslüman toplumun değişik kesimlerinden farklı anlayışlar doğmuştur. Bazıları Müslümanları geri kalmasının sebebinin bizzat İslâm dini olduğunu söylerken bazıları da sorunun İslâm'da değil, İslam'ı hakkıyla anlamayan ve yaşamayan Müslümanlarda olduğunu ifade etmiştir.⁷⁰ Bu çerçevede farklı kesimlerce Osmanlıcılık, Türkçülük, Batıcılık ve İslâmcılık gibi öneriler ortaya atılmıştır.⁷¹ Bu önerilerin bir yansıması olarak Osmanlı'nın yönetim şeklinin değişmesi (Saltanat yerine Tanzimat ve Meşrutiyet), eğitim sisteminin değişmesi (medrese-mektep ayırımı yerine tevhid-i tedrisat), dinî ve tabîî ilimlerin uzlaştırılması gibi radikal inkılâplar yapılmaya çalışılmıştır. Değişimin dinî ilimlere yansıması İslâmî ilimlerdeki tecdîd beklentisini tetiklemiştir. Yeni bir tefsir, hadis, tarih, siyer ve fıkıh ilmi gibi farklı yoğunluk ve tarzlarda yenilik ve değişim hareketleri oluşmuş, "*Yeni İlm-i Kelâm Hareketleri*" de Anadolu, Mısır ve Hind alt kıtasında şekillenmiştir.⁷²

Yeni İlm-i Kelâm Hareketi'nin Anadolu'daki temsilcileri ve önemli eserlerini şöyle sıralamak mümkündür: Ali Suavî (v.1878)-*Kâmûsü'l-ulûm ve'l-maârif*,⁷³ Sırrî-i Giridî (v.1895)-*Nakdû'l-Kelâm fî Akâid-i'l-İslâm*, Manastırlı İsmail Hakkı (v.1912)-*Telhîsu'l-Kelâm fî Berâhîni Akâid-i İslâm* Filibeli Ahmed Hilmi (v.1914)-*Yeni İlm-i Akâid*, Harputlu Abdullatif Efendi (v.1916)-*Tenkîhu'l-Kelâm Fî Akâid-i Ehli'l-İslâm*, Musâ Kâzım Efendi (v.1920)-*el-Fetâvâ el-Kâzımıyye fî islâhî'l-fetâvâ et-Türkiyye*, Mehmet Akif Ersoy (v.1936)-*Anglikan Kilisesine Cevap*, Ömer Ferîd Kâm (v.1944) -*Vahdet-i Vücûd*, İzmirli İsmâil Hakkı (v.1946)-*Yeni İlm-i Kelâm*, Konyalı Mehmet Vehbi Efendi (v. 1949)-*el-'Akâ'idü'l-hayriyye fî tahrîri mezhebi'l-fırkati'n-nâciye ve hümm Ehlü's-sünne ve'l-cema'a ve'r-red 'alâmuhâlifihim*,⁷⁴ Mustafa Sabri Efendi (v. 1954)-*Mevkîfü'l-Akl ve'l-İlim ve'l-Âlem Min Rabbi'l-Âlemîn ve'İbâdihi'l-Mürselîn Mehmet*, Arapkirli Hüseyin Efendi (v.1954)-*İlm-i Kelâm Dersleri*,⁷⁵ Said Nursi (v.1960)-*Risâle-i Nûr*; Ömer Nasuhi Bilmen (v.1971) -*Muvazzah İlm-i Kelâm*, Bekir Topaloğlu (v.2016)-*Kelâm İlmi: Giriş*, Hüseyin Atay (v.2023)-*Kur'an'da İmân Esasları ve Kader Sorunu*.⁷⁶

2014, 227-230; Selim Özarlan, *Kelâm Tarihi* (İstanbul, Nobel Yayınları, 2015), 149-163.

⁶⁹ Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 27-45.

⁷⁰ 29 Mart 1883'te Sorbon'da verdiği bir Konferans esnasında Renan tarafından dile getirilen bu iddia daha sonra İslâm dünyasında da bazı gazeteci ve yazarlar tarafından yaygınlaştırılmıştır. bkz. Resul Öztürk, *Yeni İlm-i Kelâm Hareketi ve Mehmed Vehbi Efendi* (Erzurum: Ertual Yayınları, 2014), 2-3.

⁷¹ Said Halim Paşa, *İslamlaşmak* (İstanbul: Hikmet Yayınları, çev: Mehmet Akif Ersoy, 1991), 403-410; Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 35-43.

⁷² Öztürk, *Yeni İlm-i Kelâm Hareketi ve M. Vehbi Efendi*, 2; Özervarlı, *Kelâmda Yenilik Arayışları*, 27-45.

⁷³ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (İstanbul, 1992), 77-93.

⁷⁴ Ramazan Altıntaş, *Türk Kelamcıları* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), 281-296.

⁷⁵ Öztürk, *Yeni İlm-i Kelâm Hareketi ve M. Vehbi Efendi*, 3.

⁷⁶ Altıntaş, *Türk Kelamcıları*, 266-280.

Yeni ilmi kelam temsilcileri genel itibariyle ilmin vesailinin yenilenmesi ve metodolojisinde benzer önerilerde bulunsa da diğerlerinden ayrılarak “İçtimai Kelam Projesi” ile en farklı öneriyi M. Şerefeddin Yaltkaya İslam Mecmuası'nda yazdığı yazılarla dile getirmiştir.⁷⁷

Said Nursî'de kelamda yenilenme temsilcileri arasında izlediği usul itibariyle M. Şerefeddin Yaltkaya gibi bazı farklılıklar ortaya koymuştur. Akaide dair konuları tamamen Kur'an ayetleri merkezli izahı, halkın anlayacağı şekilde misaller ve temsillere başvurması, doğrudan toplumun ihtiyaçları çerçevesinde eserleri kaleme alması onun izlediği metodun temel özellikleri olarak ele alınabilir.⁷⁸

Yeni ilmi kelam temsilcileri çoğunlukla çalışmalarını Osmanlı'nın son döneminde yapmışken Said Nursî kelama dair çalışmalarını Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde kaleme almaya başlamıştır. Kelamın temel problemleri ve mezhepler arası tartışmalara girmemesi, farklı ekollerden hatta tasavvuftan faydalanması, inanç esasları yanında ibadetlerin hikmetlerine ve ahlaki bahislere yer vermesi, geniş halk kitlelerine hitap edebilmek için işlediği konuları çeşitli hikâye, örnekleme, diyalog ve mecazlı anlatım usullerini kullanarak aktarması ve sık sık Kur'an'ı referans göstermesi onu klasik kelamcılardan ayıran temel özellikleridir. İzlediği kendine özgü usulüyle halkta ciddi bir karşılık bulan Risâle-i Nûr Külliyyâtı ve Said Nursî üzerinde farklı disiplinlerden çalışmalar ortaya konulmuştur.⁷⁹

Said Nursî, hayatı boyunca ortaya koyduğu mücadelesi yazdığı kitap ve makaleleriyle insanların problemlerine çözümler üretmeye çalışmıştır. Risâle-i Nûr Külliyyâtı, imanın tahkik takviyesi, ittihadı İslam ve müspet hareket temalarının ön plana çıkarıldığı bu çabanın bir ürünüdür. Ehl-i Sünnet düşüncesi içerisinde ve daha çok Eş'arî geleneği kaynaklarından beslenen Risâle-i Nûr, Kelâm ilmine yeni boyutlar kazandırmıştır. Bu konuda Said Nursî'nin kelâma getirdiği en önemli katkı, imân ilkelerinin yanı sıra; içtimai kelama referans olacak düzeyde iman-ibadet bağlantısı üzerinde durması, ibadetlerin hikmetlerine ve ahlâkî konulara geniş yer vermesi, büyük halk kitlelerine hitap edebilmek için ele aldığı konuları değişik hikâye, örnekleme, diyalog ve mecazlı anlatım metodlarıyla işlemesi ve sıkça Kur'an'a atıf yapmasıdır.⁸⁰

Said Nursî, eserlerinin büyük çoğunluğunda kelâmî konuları değişik bir üslupla ele alıp incelemektedir. Onu bu yönüyle çağımıza hitap eden bir kelâmcı olarak nitelemek ve kelâm tarihinde yer vermek hakkı teslim etmektir. Risâle-i Nûr'da inanç esasları ana konu olarak ele alınır. Ancak bireyi ve toplumu ilgilendiren ahlâkî, sosyal, siyâsi konular ve ibâdetler de mevzuların içerisinde yer alır.⁸¹ Bir bakıma Nursî'nin Risale-i Nur'u, “kelâmın halka indirilmesi projesi” olarak kabul edilebilir.⁸² Said Nursî'nin bu projede ittihad-ı İslâm, akıl-nakil dengesi, iman-amel-ahlak ilişkisi, Kur'an ve sünnete dönüş, Osmanlı tebaası ve İslâm ümmetinin siyasal, ekonomik, pedagojik ve ahlâkî sorunlarına çözüm bulma çabaları ve bu konuda geliştirdiği söylemlere bakıldığında çok yönlü bir kelâm anlayışı olduğu⁸³ anlaşılmaktadır.⁸⁴

Said Nursî de diğer yeni ilm-i kelam âlimleri gibi asırlar boyunca Müslüman fırkalar arası sürdürülen eski klasik felsefe ve kelâm tartışmalarına yoğunlaşıp zaman kaybetmek yerine asrımızın başında görülen çağdaş akımlara karşı İslâm inanç esaslarını ispatlamaya, imanın önemini vurgulamaya, imanı taklitten tahkik derecesine yükseltmeye gayret etmiş, özellikle tabiatçılık, materyalizm, komünizm ve pozitivistizm karşı söylem geliştirmekle meşgul olmuştur.⁸⁵

⁷⁷ bkz. Cemil Paslı, *Kelam İlminde Yenilik Arayışları ve M. Şerefeddin Yaltkaya'nın İçtimai Kelam Projesi* (Konya: N.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

⁷⁸ Taşcı, *Kelâm El Kitabı*, 181.

⁷⁹ Musa Koçar, *Eleştirel Açından Said Nursî'nin Kelami Görüşleri* (İstanbul: M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 26.

⁸⁰ Özcan Taşcı, *Kelâm El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 180.

⁸¹ Şerefeddin Gölcük, *Kelâm Tarihi* (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2011), 322.

⁸² Taşcı, *Kelâm El Kitabı*, 180.

⁸³ Gölcük, *Kelâm Tarihi*, 326.

⁸⁴ bkz. Said Nursî, *Hutbe-i Şamiye* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010); Said Nursî, *Münâzarât* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006).

⁸⁵ bkz. Said Nursî, *Tabiat Risâlesi* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010); *Emirdağ Lahikası-I* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010); *Tarihçe-i Hayat* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010).

Kelamda yenilenme kapsamında Said Nursî'nin “Risâle-i Nûr Külliyyâtı” değerlendirdiğimizde üç ana başlığın ön plana çıktığını görebiliriz. Bunlar; imanın tahkik ve takviyesi, ittihad-ı İslam hedefi ve müspet hareket yaklaşımıdır.

Said Nursî, risalelerinde merkeze imanın tahkik ve takviyesini almak suretiyle ele aldığı konuları işlemiştir. Üç konuyu bir saç ayağı şeklinde değerlendirerek kâmil bir mümin ve dört başı mamur bir İslam toplumunun tesisinde birbirinin mütemmim cüzü olarak aktarmıştır. Merkeze aldığı konuları alanda toplumun içerisinde bizzat yaşadığı olaylardan çıkardığı ihtiyaçlar çerçevesinde ve onların anlayacağı bir dil ve üslupla işlemiştir. Bu özgün yaklaşım Risale-i Nurların halk üzerindeki tesirini artırmıştır.

Osmanlı devrinde Said Nursî'nin *Münazarat* gibi eserlerle birinci muhatabı halk olsa da *Muhakemat* gibi eserlerle de entelektüel kesime hitap etmeyi ihmal etmemiştir. Osmanlı Devleti'nin en yüksek dini ihtisas kurumu olan Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'de üye olarak görev almıştır. Said Nursî, halkla ve entelektüel kesimle birlikte muhatap olabilen istisnai âlimlerdendir. Cumhuriyet devrinde ise her iki kesimin de istifade edeceği bir tarzda Risâle-i Nûr Külliyyâtı'nı te'lif etmiştir. Konuları işlerken toplumun yaşadığı değişimi dikkate alarak yaklaşımlarını güncelleme ihtiyacı hissetmiştir.

Cumhuriyet devrine geçişte yaşanan derin kırılmaya bağlı olarak çalışmalarını, “Eski Said”, “Yeni Said” şeklinde iki ana başlıkta tasnif etmiştir. Tek parti döneminden çıkışla başlayan 1950 yılı sonrası çalışmalarına ise “Üçüncü Said” tabirini dahi kullanmıştır.⁸⁶ Eserleri arasında tefsir, hadis usulü hatta İslam tarihi konularını ihtiva eden bölümler varsa da genel itibarıyla Said Nursî'nin eserlerinde kelamî konuları ön planda tutmuştur. Bu sebeple bir ihtisas alanı itibarıyla ele alınacak olursa onu her şeyden önce yenilenme çalışmalarına katkıda bulunmuş bir kelamcı olarak kabul edebiliriz.

2.1. Said Nursî'nin Yoğunlaştığı Üç Temel Konu

2.1.1. İmanın Tahkik ve Takviyesi

Said Nursî, risalelerinde temel önceliğinin imanın tahkik ve takviyesi olduğunu dile getirmiştir.⁸⁷ İslam toplumunun en temel ihtiyacının günün ihtiyaçlarına cevap verecek kelam eserleri olduğunu dile getirmiştir. Bu görüşlerini teoride bırakmamış kendine has bir metot izlemiştir. İstikbalde her şeyi akla tespit ettiren Kur'an hükmedecek⁸⁸ iddiasıyla kelam kitaplarının direkt ayetlerin desteğinde ve gölgesinde yazılmasını tavsiye etmiştir. Ona göre, bir hakikatler deryası olan Kur'an'ın ayetleri de Kur'an okyanusundaki hidayet ve hakikat cevherlerini gösteren birer dalğıçtır. Fakat onların gözleri açık olduğu ve eşyanın her tarafını ihata ettiği için, hazineyi bütün ayrıntılarıyla değerlendirirler. Bu yüzden, o hazineyi bütün zenginliğiyle görür, keşfeder, anlar ve aktarırlar. Onların bu etrafını câmi ağyarını mâni izahıyla hidayet hazinesinin gerçek güzelliği tam olarak ortaya çıkar.⁸⁹

İslam toplumunun başta gelen hastalığının iman zafiyeti olduğu⁹⁰ kanaatiyle Said Nursî eserlerinin ekseriyetini imana dair hakikatlerinin ispatı ve onlara yönelik eleştirilerin reddine teksif eder. Her yönüyle mucize olan Kur'an'ın her bir i'câz yönü ayrıntılı olarak değerlendirildiğinde, manevi değerlere inancı sarsılmış bu çağın insanların imanlarının tahkik ve takviyesi için gerekli yeterli potansiyel kaynak olduğu görülür. Geleneksel/taklidi iman aktarımı özellikle gençlere yeterli gelmediği, pozitivist görüşlerin bilim adı altında yaygın olarak işlendiği bu asırda, hem akli hem kalbi doyuran tahkikî iman derslerinin önemi izahtan varestedir. Said Nursî, Risâle-i Nûr Külliyyâtı ile birçok açıdan Kur'an'ın mucize olduğuna dikkat çekmiştir.⁹¹

⁸⁶ Mustafa Said İşeri, “*Bedüzzaman*’ın Üç Hayat Devri: Eski Said, Yeni Said ve Üçüncü Said”, Köprü Dergisi, Güz-2010, 25-55.

⁸⁷ bkz. Nursî, *Sözler*, Otuz Üçüncü Söz; *Emirdağ Lâhikası-I*, 63. Mektup; *İşârâtü'l-İ'câz*, Fatıha Suresi.

⁸⁸ Nursî, *Hutbe-i Şamiye*.

⁸⁹ Nursî, *Sözler*, 439-440.

⁹⁰ Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfi*, 63.

⁹¹ Niyazi Beki, “*Bedüzzaman Said Nursî'ye Göre Kur'an'ın Üç İ'câz Vechi*”, *Katre*, 2019, S.7., 281-305.

Said Nursî, İslam'ın emsalsiz bir elmas olduğunu kendi döneminde bu elmasın parlaklığının görülmediğini; ancak Müslümanların imanını tahkik ve takviye ile kalplere cila vurularak o elmasın parlayacağını ifade eder.⁹²

Kelam ilminin direkt Kur'an ayetleri⁹³ metoduyla kâinatta işleyen sünnetullah üzerinden kevnî ayetlerle Kur'an ayetlerini bir arada ele alarak, onların arasındaki tam mutabakata atıfta bulunarak Allah'ın varlığını ve birliğini ispat etmeleri gerektiğini iddiasını dile getiren Nursî, eserlerinde bu yolu izler. Bu usulü artez-yen gibi aracasız-vasıtasız direkt suya ulaşma olarak tasvir eder.⁹⁴

Said Nursî, Risale-i Nur'un en birinci maksat ve vazifesi olarak gördüğü iman hakikatlerini ispatlamayı şu cümle ile değerlendirir:

“İman, yalnız icmâlî ve taklîdî bir tasdike münhasır olarak değil; bir ağacın çekirdeğinden, tâ büyük hurma ağacına kadar ve eldeki aynada görünen misalî güneşten tâ deniz yüzündeki aksine, tâ güneşe kadar mertebeleri ve inkişafı olduğu gibi; imanın o derece kesretli hakikatleri var ki, bin bir esmâ-i İlâhiye ve sair erkân-ı imaniyenin kâinat hakikatleriyle alâkadar çok hakikatleri var ki, ‘Bütün ilimlerin ve mârifetlerin ve kemalât-ı insaniyenin en büyüğü imandır ve iman-ı tahkikîden gelen tafsilli ve burhanlı mârifet-i kudsiyedir.’ diye ehl-i hakikat ittifak etmişler.”⁹⁵

Allah'ın varlığı ve birliği konusunda hadislere de başvurmadan geri durmayan Said Nursî farklı eserlerinde hadis usulüne dair önemli cümleler kurar.⁹⁶ İbadeti imanın bir sonucu ve her ikisini birbirini tamamlayan unsurlar olarak birlikte ele alır.⁹⁷ Bu arada nübüvvetin tevhid ile olan ilgi ve kopmaz bağına ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) son nebi olarak önem ve ehemmiyetine dair müstakil risaleler yazmıştır.⁹⁸

Said Nursî, eserlerinde imanın tahkik ve ihyasından önce Kur'an-ı Kerim'den direkt istifadenin vahdeyini tesis edeceğini söyler. Dolayısıyla aslından birinci hedefi olan imanın tahkik ve ihyası gerçekleştiğinde diğer iki temel gayesi olan ittihadı İslam ve müspet hareketin de gerçekleşeceğini ifade eder.⁹⁹ Bu konuda en çok dikkat edilmesi gereken hususun İslam toplumunda dikkatin doğrudan doğruya Kur'an'da temerküz etmesi olduğunun altını çizerek. Ona göre kudsiyetin kaynağı olan işaret ettiği Kur'an'dan uzaklaşmak ve dik katı onu izah sadedinde yazılan kitaplara dağıtılmak Müslümanların kalp ve zihinlerinde ihtilaf ve iftiraka sebep olmuştur. Bu sebeple şeriat kitaplarının cam ve dürbün gibi Kur'an'ı göstermesi, ona yönlendirmesi ama onun yerine geçmemesi gerektiğini ayete¹⁰⁰ atıfta bulunarak açıklar.¹⁰¹

2.1.2. İttihad-ı İslam Hedefi

İttihad-ı İslâm'ın siyasi güç ve iktidarla gerçekleşeceğini savunan fikirlerden farklı olarak Said Nursî, merkeze ferdi almış ve ittihad-ı İslâm'ın ferdin imanî kalitesinin tahkik ve takviyesi ile gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. O, *“İttihad, imtizâc-ı efkârdır”*¹⁰² ilkesinden hareketle önce cehaletin yok edilmesi gerektiğini söylemiştir.

⁹² Nursî, *Muhakemat*, 1. Bölüm.

⁹³ bkz. *“Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor! Şüphesiz O, ölüleri de mutlaka diriltecektir. O, her şeye kadirdir. Rum, 30/50.*

⁹⁴ Nursî, *Sözler*, 130-132.

⁹⁵ Nursî, *Emirdağ Lâhikası-I, Z, (63. Mektup)*.

⁹⁶ bkz. Ali Bakkal, *“Bedüzzaman Said Nursî'nin Hadisleri Yorumlama Metodu”*, Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi, 2017, 4.

⁹⁷ bkz. Nursî, *İşarat'ü-İcaz*, Bakara 21 ve 22. Ayetlerin tefsiri.

⁹⁸ bkz. Said Nursî, *Sözler*, 11. ve 19. Söz; *Mektubat*, 19. Mektup; *Lem'alar*, 11. Lem'a.

⁹⁹ Nursî, *Mektubat*, Yirmialtıncı Mektub - Dördüncü Mebhas / Üçüncü Mesele.

¹⁰⁰ bkz. Al-i İmran, 3/103: *“Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin...”*

¹⁰¹ Nursî, *Sünühât*, *“Kur'an'ın Hakimiyet-i Mutlakası”*.

¹⁰² Nursî, *Münazarat*. (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), İki Mekteb-i Musibetin Şehadetnamesi”

Said Nursî, ittihad-ı İslâm'ı, Müslümanların Kur'ân ve Sünnet ahkâmına uygun bir itikat ve ahlaka sahip olmaları ve iktisadî, irfanî, siyasi, hukukî müesseselerini bu anlayış ve irfan doğrultusunda tesis etmeleri ve bu atmosferde birlik ve beraberlik içinde yaşamaları olarak ele alır. Binaenaleyh Bediüzzaman'ın ittihad-ı İslâm terimi ile anlatmak istediği siyasi mülâhazalardan uzak, farklı ve daha üst bir nitelik arz etmektedir ki ona göre bu mesele dini yaşayabilme ve tebliğ adına “bu zamanın en büyük farz vazifesi”dir.¹⁰³ İttihad-ı İslâm ancak Müslümanlar mabeynindeki inanç zayıflığı, cahillik, taklit, ırkçılık ve tembellik gibi gayri İslami patolojik durumların izalesi ile mümkün olur. Bu ayrılığa götüren hastalıklar giderildiğinde doğal olarak kültürel, ticarî, ekonomik ve siyasî sahalarda güçlü ve sağlıklı bir İslâm birliğinin oluşumu tahakkuk edecektir. Bu anlamda Said Nursî, imanın tahkik ve takviyesinden sonra çalışmalarını Müslümanların birlik ve beraberliğine hasretmiştir. Risale-i Nur'un birçok eczalarında birlik ve beraberliğin önem ve ehemmiyetinin altını çizmiştir.

Said Nursî, Müslümanların ittihadının onları ihtilafa sevk eden cehalet ve zaruret (fakirlik) marifet, sanat ile izalesi ile sağlanabileceğini ifade eder.¹⁰⁴ İhlas¹⁰⁵ ve uhuvvet risalesi¹⁰⁶ gibi bölümlerde Müslümanların kardeşliğinin tesisine dair sorunlara ve çözüm önerilerine yer verir. Hutbe-i Şamiye'de Müslümanların altı hastalığını zikredip tedavi yöntemleri üzerinde dururken dördüncü olarak “ehli imanı birbirine bağlayan nurani rabitaları bilmemek” hastalığını zikreder ve çözümlerinden bahseder.¹⁰⁷

Said Nursi, uhuvvet risalesinde Müslümanlar arasındaki birlik ve beraberliğin önemini kendi coğrafyasında yaşanan misallerle anlatır ve şu cümleleri kurar:

*“Medar-i ibret bir hikâye: Bedevî aşiretlerinden Hasenan aşiretinin birbirine düşman iki kabilesi varmış. Birbirinden, belki elli adamdan fazla öldürdükleri hâlde, Sipkan veya Hayderan aşireti gibi bir kabile karşılıklarına çıktığı vakit, o iki düşman taife, eski adâveti unutup, omuz omuza verip, o haricî aşireti def edinceye kadar dahilî adâveti hatırlarına getirmezlerdi. İşte, ey mü'minler! Ehl-i İmân aşiretine karşı tecavüz vaziyetini almış ne kadar aşiret hükmünde düşmanlar olduğunu bilir misiniz? Birbiri içindeki daireler gibi yüz daireden fazla vardır. Her birisine karşı tesanüd ederek, el ele verip müdafaa vaziyeti almaya mecburken, onların hücumunu teshil etmek, onların harîm-i İslâma girmeleri için kapıları açmak hükmünde olan garazkârâne taraflılık ve adâvetkârâne inat, hiçbir cihetle ehl-i imana yakışır mı? O düşman daireler, ehl-i dalâlet ve ilhaddan tut, tâ ehl-i küfrün âlemine, tâ dünyanın ehvâl ve mesâibine kadar, birbiri içinde size karşı zararlı bir vaziyet alan, birbiri arkasında size hiddet ve hırsla bakan, belki yetmiş nevi düşmanlar var. Bütün bunlara karşı kuvvetli silâhın ve siperin ve kalen, uhuvvet-i İslâmiyedir. Bu kale-i İslâmiyeyi küçük adâvetlerle ve bahanelerle sarsmak, ne kadar hilâf-ı vicdan ve ne kadar hilâf-ı maslahat-ı İslâmiye olduğunu bil, ayıl.”*¹⁰⁸

Said Nursî, İslam temel erkânlarından olan hacc ve ondaki hikmeti ihmalî ittihad-ı İslâm'a büyük darbe vurduğundan bahsederek çare ve çözüm yolları üzerinde durur.¹⁰⁹ O, ittihad-ı İslâm'ın sadece ezberlenmiş slogan cümlelerle değil, iman tahkik ve takviyesi, sonrasında o iman fitri neticesi olarak husule gelecek müspet hareketlerle mümkün olabileceğini ifade eder. Bu anlamda şeytan ve dostlarının Müslümanların

¹⁰³ Said Nursî, *Divan-ı Harb-i Örfî* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), Sada-yı Hakikat.

¹⁰⁴ Nursî, *Divan-ı Harbi Örfî*.

¹⁰⁵ Said Nursî, *Lem'alar* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 20 ve 21. Lem'a.

¹⁰⁶ Said Nursî, *Mektubat* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006), 22. Mektup.

¹⁰⁷ Said Nursî, *Hutbe-i Şamiye* (İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006).

¹⁰⁸ Nursi, *Mektubat, Yirminci Mektup*.

¹⁰⁹ Nursî, *Sünühât*, 35.

ittihadına yönelik tehditlerini ve tehditlerin üstesinden gelmenin yollarını işlediği Hutuvat-ı Sitte¹¹⁰ ve Hücumat-ı Sitte¹¹¹ risalelerini yazmıştır.

Said Nursî, ittihad-ı İslam'ın tesisi adına bir üniversite kurulmasını da önerir. Mısır'da bulunan Ezher Üniversitesi'nin kardeşi olacak şekilde merkezi Van ili olmak üzere doğu ve güneydoğunun farklı illerinde şubeleri olacak üniversite için isim önerisi "Medresetü'z-Zehra"dır. Fen bilimleri ile dini ilimlerin birlikte okutulacağı ve taassup ve inkârdan uzak talebe yetiştirecek olan Medresetü'z-Zehra projesi ona göre, "Orta şarkta sulh-u umumînin temel taşı ve birinci kalesi" olabilecek bir potansiyele sahiptir. Nitekim bu proje Said Nursî'nin bütünleştirme ve birleştirme hedefinin temerküz ettiği ittihadı İslam anlayışını gerçekleştirecek kurumsal yapıyı anlatmaktadır.¹¹² Tedennî-i milletten kalbi, vicdanı ve ruhu bîzâr olan Said Nursî, necatın eğitimde olduğunu hayatının bütün dönemlerinde gündeme getirmiştir. O, Medresetü'z-Zehra projesi ile dünya Müslümanları arasında bir kardeşlik tesisini ve böylece "İslâm birliği"ni amaç edinmiştir. Bu projenin gerçek anlamda hâlâ hayata geçirilememiş olması Müslümanlara çok pahalıya mal olmuştur. Eğer bu proje kendisinin düşündüğü temel ilkeler çerçevesinde hayata geçirilebilmiş olsaydı bugün her bakımdan çok farklı bir Güneydoğu, Türkiye, Avrasya-Ortadoğu ve hatta dünyada yaşama imkânımız olabilirdi.

2.1.3. Müspet Hareket

Said Nursî, imanın tahkik ve takviyesi ile birlikte zamanın en büyük farz vazifesi olarak gördüğü ittihad-ı İslam çalışmalarında işin sürekli olarak olumlu taraflarına odaklanıp orayı artırmaya çalışmış, kendisini ve takipçilerini bu metotla motive etme yolunu tercih etmiştir. Müslümanların gerek kendi özel yaşamlarında gerekse sosyal hayatlarında diğerleriyle ilişkilerde yaptıkları temel eksiklikleri beş başlıkta toplayarak müspet hareketin çerçevesini çizmiştir. Bunlar; müminlerin kendi vazifelerine odaklanıp gerisini Allah'a havale ederek O'nun işine karışmamaları, kulluğu, ibadeti dünyevi maksat ve menfaatleri için değil, Allah'ın rızasına ve ahirete yönelik yapmaları, insanın kendi haddini ve sınırını bilmesi ve o sınırlar içerisinde hareket etmesi, her işin zahiri sebepleri yanında hakiki kudretin elini ve yüzünü de dikkate alması, iyilik ve güzellikleri zahiri sebep olan kişilerden ziyade Allah'tan bilmesi ve O'nun ipine sarılarak birlik ve beraberliğin tesisi müspet hareketin ana esaslarıdır.¹¹³

Said Nursî, müspet hareketi tarif ederken öncelikle ayeti referans gösterir¹¹⁴ sonrasında ise bir Mecelle kaidesine başvurur ve der ki: "Bir şey büsbütün elde edilemiyor diye tamamen terk edilemez."¹¹⁵ O, müspet hareketi yine bir hadisle delillendirir: "En zayıfınıza göre yürüyün."¹¹⁶

Hapishaneyi Medrese-i Yusufiye olarak değerlendirmesi¹¹⁷ Said Nursî'nin müspet hareket yaklaşımının önde gelen misallerindendir. Ona göre İslam her bir mümine her durumundan daha iyiye doğru bir şeyler yapmayı emretmiş sonucu tevekkülle Allah'a bırakmasını ve sabretmesini istemiştir.¹¹⁸ Kendi vazifesine odaklanıp vazife-i ilahiyeye karışmamayı da¹¹⁹ Said Nursî önemser ve ısrarla üzerinde durur bunu Celaled-din Harzemşah'ın sözüyle¹²⁰ teyit ettiği müspet hareketin temel esaslarından zikreder.

¹¹⁰ Nursî, *Sünühat*, Hutuvat-ı Sitte.

¹¹¹ Nursî, *Mektubat*, Yirmidokuzuncu Mektup, Altıncı Risale, Altıncı Kısım.

¹¹² İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Hareketi (İstanbul, Dergâh Yayınları, 2014), 225.*

¹¹³ Nursî, *Lem'alar*, 17. Lema'a.

¹¹⁴ Maide, 5/105.

¹¹⁵ Nursî, *Münazarat*, 2006.

¹¹⁶ Sahavî, *el-Makasidu'l-Hasene*, 1/133-Şamile.

¹¹⁷ Nursî, *Şualar*, On Birinci Şua, (Meyve Risalesi).

¹¹⁸ Nursî, *Sözler*, Yirmi Üçüncü Söz, Birinci Mebhas.

¹¹⁹ Nursî, *Lem'lar*, On yedinci Lem'a, On üçüncü Nota.

¹²⁰ "Meşhurdur ki, bir zaman İslam kahramanlarından ve Cengiz'in ordularını müteaddit defa mağlup eden Celaled-din Harzemşah harbe giderken vüzerası ve etbai ona demişler: "Sen muzaffer olacaksın. Cenab-ı Hak seni galip edecek. O demiş: "Ben Allah'ın emriyle, cihat yolunda hareket etmeye vazifedim. Cenab-ı Hak'ın vazifesine karışmam. Muzaffer etmek veya mağlup etmek onun vazifesidir." İşte o zat bu sır-ı teslimiyeti anlamasıyla, harika bir surette çok defa muzaffer olmuştur." (Nursî, *Lem'alar*,

Said Nursî, ümitsizliği Müslümanların en büyük ve tedavi edilmesi gereken en acil hastalığı olarak ele alır.¹²¹ Ümitsizliğin önemli sebeplerinin başında içinde bulunduğumuz ve yaşadığımız şartlar içerisinde olumlu olanlardan ziyade olumsuzla yönelmemiz olduğunu belirtir. Bu konuda Hz. *Peygamber'in* “*Kim insanlar helak oldu, helak oldu derse en evvel o helak olmuştur*”¹²² sözü üzerinden Müslümanları ikaz eder.¹²³

Said Nursî'nin müspet hareket yaklaşımına en güzel örneklerden birisi de cumhuriyet konusunda sergilediği yaklaşımdır. Ağır Ceza Mahkemesi'nde kendisine sorulan “cumhuriyetçi misiniz?” sorusuna karcıncaları misal vererek “*ben dindar bir cumhuriyetçiyim*” cümlesiyle hakiki cumhuriyetçi olduğunu ifade etmesi, iki farklı ayeti¹²⁴ referans göstermesi ve kapsayıcı bir cumhuriyet tarifi yapması dikkate şayan bir husus olarak ele alınmalıdır.¹²⁵

Said Nursî, inandığı ve bizzat uyguladığı müspet hareket yorumu çerçevesinden Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde teorik ve uygulamaya yönelik güzel faaliyetlerin en ön safında yer almaya çalışmıştır. Hayatı boyunca hiçbir zaman şeytan dışında “öteki” oluşturmamış, herkesi kucaklayan şümüllü bir üslup benimsemiştir. O, hayatının son demlerinde yazdırdığı ve vasiyetim dediği “*Konuşan Yalnız Hakikattir*” risalesinde müspet hareketin zirve numunesini ortaya koymuştur. Vasiyetinde kendisine en ağır eza ve cefa çektirenlere dahi hakkını helal ettiğini ve onlara Risâle-i Nûr Külliyyâtı ile imanlarını kurtarmaları için dua ettiğini ifade etmiştir.¹²⁶ Said Nursî'nin vasiyetinde müspet hareket çerçevesinde ortaya koyduğu bu duruş aslında Hz. Muhammed'in (s.a.v.) tebliğ için gittiği ve taşlandığı Taif dönüşünde bir bağa sığınarak yaptığı dua¹²⁷ ile ortaya koyduğu yaklaşımdan ilhamını almıştır. İkisine göre de müspet hareketten kasıt Müslüman'ın dış dünyadan bağımsız kendi vazifesine odaklanması ve kendi ile Rabbi arasındaki ilişkiyi sürekli olarak gözden geçirmesidir.

Said Nursî, inandığı ve dile getirdiği müspet hareketi son nefesine kadar öncelikle kendi nefsinde uygulamış; bazen tımarhanede, bazen cezaevinde, bazen de tüm irtibatları kopararak tecrit edilmek istendiği Barla'da en güzel şekliyle tatbik etmekten geri durmamıştır. Öyle ki; hayatının en önemli ve değerli çalışmalarını şartların kendisi için en çok zorlaştırıldığı belde olan yolu dahi olmayan kayıkla bırakılıp insanlardan tamamıyla tecrid edildiği Barla nahiyesinde yapabilmıştır. Müspet hareketin en önemli yanlarından birisi de Said Nursî'nin kendisine yönelik bütün tahrik ve provokasyonlara sabır ve tahammülle karşılık vererek sivil itaatsizliğin en güzel misallerini ortaya koymuş olmasıdır. O, gençliğinden vefatına kadar aralıksız sürdürdüğü mücadelesinin farklı zamanlarında vesailini güncellese dahi makasidini imanın tahkik ve takviyesi, itihad-ı İslam ve müspet hareket olarak sabit tutmanın gayret ve çabası içerisinde olmuştur.

On yedinci Lem'a, On üçüncü Nota)

¹²¹ Nursî, *Hutbe-i Şamiye*.

¹²² Buhârî, el-Edebu'l-Müfred, 406.

¹²³ Nursî, *Sünühat, Devau'l Yeis*.

¹²⁴ Al-i İmran, 2/159; Şura, 42/38.

¹²⁵ Nursî, *Tarihçe-i Hayat, Denizli Hayatı*.

¹²⁶ Nursî, *Emirdağ Lâhikası-II*, “*Konuşan Yalnız Hakikattir*”, 69. Mektup.

¹²⁷ İbn Hişam, *es-Siret'ün-Nebeviyye, nşr. Mustafa es-Sekka, ve dğr., I-IV, çev. Abdulkadir Özaydın-Casim Avcı (İstanbul: Siyer Yayınları, 2023), 420.*

Sonuç

Kelam ilmi, tarihte ilk oluşumundan bugüne kadar farklı dönemleri yaşamıştır. Kelam âlimleri orijinal bir düşünce sisteminin kurulmasına katkı vermişlerdir. Kelam ilminin tarihte yaşadığı gelişim aşamalarına baktığımızda bazen duraksama zamanları yaşamışsa da kelam âlimleri genelde dinamik ve değişime açık olmuşlar ve vakti geldiğinde gerekli değişim ve dönüşümü gerçekleştirebilmişlerdir.

Bu ilmin tarihinde en radikal değişimlerden biri ondokuzuncu yüzyıldan itibaren teşekküle başlamış Batı modernitesi karşısında kelam ilminin vesailinde kayda değer değişiklikler yapılmıştır. Batı'dan gelen inkârcı akımların hızla yayılması ve Müslümanların inançlarına tasallutu “Yeni İlmî Kelam Dönemi”nin ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Yenilenmeyi savunan kelam âlimleri, zamanları itibarıyla bilim ve felsefenin alakadar olduğu mevzuların son derece değiştiğini, bilim anlayışının artık deney ve tecrübeye istinat ettiğini ayrıca pozitivist, nihilist ve materyalist akımların tarihin önceki devirlerindeki Sofestaiyye ve Dehriyye gibi fırkaların misyonunu üstlendiğini ifade ederek, yeni dönemde kelamcılarının antik Yunan felsefesinden ziyade günümüz Batı bilim ve felsefesini esas almaları gerektiğini kaleme aldıkları eserlerinde dile getirdiler.

Son iki asırda ivme kazanan kelamda yenilenme çalışmaları günümüze kadar uzanmakta ve artarak devam etmektedir. Osmanlı son dönem âlimleri önce Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını önlemek sonrasında bunun mümkün olmadığını anlayınca da yeni ve taze bir devlet kurmak için canhıraş bir çabanın içerisinde olmuşlardır. Batının sadece siyasi değil fikri meydan okumaları karşısında kelam âlimleri bu yoğun çalışmaların içerisinde kendilerine düşen misyonu ifa etmeye çalışmışlardır. Bu kelam kadrosu içerisinde Said Nursî'de yer almıştır. O kelama yönelik çalışmalarını kaleme aldığı Risâle-i Nûr Külliyyâtı içerisinde toplamıştır.

Kelam ilmi çalışmalarının hızlandığı bir dönemde yaşayan Said Nursî, Risâle-i Nûr Külliyyâtı ile kendine has, özgün bir model önerisinde bulunmuştur. Said Nursî, kelama dair yaptığı çalışmaların merkezine Kur'an ayetleri ve kevnî ayetler dediğimiz bilimlerin çalışma alanı olan tabiat olayları arasındaki mutabakatı ustalıkla yerleştirmiştir. Aristo mantığı üzerine bina edilmiş münazara ve cedele dayalı kelam yaklaşımını da tenkit etmekten de geri durmamıştır. Doğrudan Kur'an ayetlerine istinad ederek ortaya koyduğu bu modeli iman tahkik ve takviyesi, ittidadı İslam ve müspet hareket ana başlıkları altında toplamıştır. Kelam dair yaptığı çalışmalarının genelinde toplumsal faydayı gözetken Said Nursî her bir risalesinde yaşanan problemlere yönelik çözümler ortaya koyma gayreti içerisinde olmuştur. Mutlakiyet, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde aktif entelektüel faaliyetlerle ön planda olan Said Nursî'nin çalışmalarının kelamda yenilenme çalışmaları arasında ele alınması gerektiği düşüncesindeyiz.

Said Nursî, risâlelerinde akideye dair konuları ele alırken, fert ve sosyal hayatla ilgili ahlakî, sosyal, siyâsî konuları da birlikte aktarır. O'nun “*Risâle-i Nûr Projesi*”, geniş perspektiften değerlendirildiğinde “*kelâmın halka indirilmesi projesi*” şeklinde kabul edilebilir. Said Nursî çalışmalarında iman-amel, iman-ahlak, iman-ibadet ilişkileri, akıl-nakil dengesi gibi çok geniş çerçevede akaid esaslarını ele alması çok yönlü bir kelâm yaklaşımı olarak görülebilir.

Kelamda yenilenme çalışmaları içerisinde özgün bir yeri olduğunu düşündüğümüz Said Nursî ve Risâle-i Nûr Külliyyâtı hakkında yeterince akademik çalışma yapıldığı söylenemez. Milyonlarca insanın hayatına dokunan risalelerin öncelikle akademik bir usulle yeniden gözden geçirilmesi, derlenmesi, ilgili atıfların eklenmesi ve üzerinde daha derinlikli akademik çalışmalar yapılması halk üzerindeki etkisinin yanında bilim dünyasındaki tesirini de artıracaktır.

Kaynakça

- Alper, Hülya. İmanın Psikolojik Yapısı. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.
- Altıntaş, Ramazan. *Türk Kelamcıları*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2017.
- Ardoğan, Recep. *Kelam İlminde Sosyal Açılımlar*. İstanbul: Noyamedya Yayınları, 2016.
- Armaner, Neda. *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*. İstanbul: MEB Yayınları, 1967.
- Ayasbeyoğlu, Nevzat. İslamiyet'in Eğitimimize Getirdiği Değerler ve Kur'an-ı Kerim'in Eğitim ile İlgili Ayetlerinin Tahlili. İstanbul: MEB Yayınları, 1991.
- Başgil, Ali Fuad *Din ve Laiklik*, İstanbul: Yağmur Yayınları, 1991.
- Boer, T. J. De. İslam'da Felsefe Tarihi. çev. Yaşar Kutluay. Ankara: Anka Yayınları, 1960.
- Coşkun, İbrahim. *Modern Çağın İnanç Sorunları*. Günümüzde Deizm, Ateizm ve Nihilizmi Doğuran Sebepler. İstanbul: DİB Yayınları, 2019.
- Çağrı, Mustafa. İslam Düşüncesinde Ahlak. İstanbul: Dem Yayınları, 2000.
- Ebü Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim*, nşr. M. Zahid Kevserî, çev. Mustafa Öz, İmam-ı Azam'ın Beş Eseri İçinde. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1981.
- el-Fıkhu'l-ebsat*, nşr. Mustafa Öz. İmam-ı Azamın Beş Eseri. İstanbul, İFAV Yayınları, 1992.
- Fersahoğlu, Yaşar. *Kur'an'da Zihin Eğitimi*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.
- Garaudy, Roger. *Yobazlıklar*. çev. Cemal Aydın, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2017.
- Gazali, İhyau *Ulumi'd-Din*, çev. Mehmet A. Müftüoğlu. İstanbul: Çelik Yayınları, 2008.
- Gölcük, Şerafeddin. *Allah Kur'an İnsan*. Konya: Esra Yayınları, 1990.
- *Kelâm Tarihi*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2011.
- Gözütok, Şakir. İlk Dönem İslâm Eğitim Tarihi. Ankara: Fecr Yayınları. 2002.
- Gündüz, Turgay. *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*. Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları, 2002.
- Güngör, Erol. *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*. Ankara: Ötüken Yayınları, 1988.
- Harputi, Abdullatif. *Kelâm Tarihi*. Haz. Muammer Esen. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Hökekleli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- İslama Giriş. Din, Dünya ve Ahiret Bütünlüğü. İstanbul: DİB Yayınları, 2008.
- İbn Hişam. *es-Siret'un-Nebeviyye*. nşr. Mustafa es-Sekka ve dğr. I-IV. çev. Abdulkadir Özyayın-Casim Avcı. İstanbul: Siyer Yayınları, 2023.
- İkbal, Muhammed. İslam'da Dini Tefekkürün Yeniden Teşekkülü. çev. Sofi Huri. İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1964.
- Kara, İsmail. *Türkiye'de İslâmîlik Düşüncesi ve Hareketi*. İstanbul. Dergâh Yayınları, 2014.
- Karadağ, Çağfer. *Anahatlarıyla Kelâm Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2014.
- el-Kefevî, Ebu'l-Beka Musa el-Hüseynî el-Kırımı. *el-Külliyât mucem fi'l-mustalahati ve'l-furuki'l-luğaviyye*. Müessesetü'r-Risale. Beyrut, 1993.
- Kettani, M. Ali. İslam Bilimi ve İslami Değerler Sistemi. editör: Mustafa Armağan. İslam Bilimi Tartışmaları. İstanbul: İnsan Yayınları, 1990.
- Köten, Akif. "Asr-ı Saâdet'te Suffa Ashâbi". *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdet'te İslâm*. I-V. editör. Vecdi Akyüz. İstanbul: Ensar Yayınları. 1995.
- Matürîdi, *Kitabu't-Tevhid*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İSAM Yayınları, 2018.
- Maverdî, *Siyaset Sanatı*. çev. Mustafa Sarıbyık. İstanbul: Ark Yayınları, 2016.
- Nasr, Hamid Ebu Zeyd. *Dinsel Söylemin Eleştirisi*. çev. Fethi Ahmet Polat. Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2002.
- Bilimsel Bilgi ve Aforoz Korkusu Arasında Yenilik Yasaklama ve Yorum*. Çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: Mana Yayınları, 2014.
- Nedvi, Ebu'l-Hasan. *Dünya Kültür ve Medeniyetine İslam'ın Etkileri*. çev: Yusuf Karaca. İstanbul: Mahya Yayınları, 2016.
- Nursî, Said. *Emirdağ Lahikası-I*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010.
- İçtimai Dersler*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2012.
- Hutbe-i Şamiye*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010.
- İşarat'ül-İcaz*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006.
- Kastamonu Lâhikası*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006.
- Lem'alar*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006.
- Mektubat*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006.
- Muhakemat*. İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006.

- Münâzarât*, İstanbul: Zehra Neşriyat, 1992.
-----*Sözler*: İstanbul: Zehra Neşriyat, 2006.
-----*Tarihçe-i Hayat*, İstanbul: Zehra Neşriyat, 2010.
Özcan, Hanîfî. *Matürîdîde Bilgi Problemi*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.
Özervarlı, M. Said. *Kelam'da Yenilik Arayışları*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
Öztürk, Resul. *Yeni İlm-i Kelâm Hareketi ve M. Vehbi Efendi*. Erzurum: Ertual Yayınları, 2014.
Said Halim Paşa. İslamlaşmak. Çev. Mehmet Akif Ersoy. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1991.
Sülün, Murat. *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
Taşçı, Özcan. *Kelâm El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları, 1992.
Yeprem, M. Saim. İslam'a Giriş. "Kelam". Ankara: DİB Yayınları, 2008.
Taberi, *Cami'u'l-beyan*. Beyrut: 1995. I/103.
Teftazani, Sa'deddin. Şerhü'l-Akâid. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991.
Watt, W. Montgomery. İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri, çev. E. Ruhi Fırlı, Ankara: A.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 1981.
Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dîni Kur'an Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1979.
Yeprem, M. Saim. *İslam'a Giriş, "Kelam"*, Ankara: DİB Yayınları, 2008.

Makaleler

- Bakkal, Ali. "Bediüzzaman Said Nursi'nin Hadisleri Yorumlama Metodu". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, 2017.
Beki, Niyazi. "Bediüzzaman Said Nursi'ye Göre Kur'an'ın Üç İ'caz Vechi", *Katre*, 2019.
Çetin, Rabiye. "Tanzimattan Günümüze Kelamı Yenileme Çalışmaları II". İstanbul: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi. Temmuz Aralık. 2013.
Coşkun, İbrahim. "Mevlana'nın Tasavvufî Kelamı'nda Beyani Burhani Bilginin Uyumu". Şanlıurfa: Uluslararası Mevlana ve Mevlevilik Sempozyumu, 2007.
Harman, Vezir. "Psiko-Sosyal Kelâm: İman Kavramı Bağlamında Duygu, Düşünce ve Davranış Etkileşimi". *Tekirdağ: Namık Kemâl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, I/2015
İşeri, Mustafa Said. "Bediüzzaman'ın Üç Hayat Devri: Eski Said, Yeni Said ve Üçüncü Said". *Köprü Dergisi*, Güz-2010.
Kayıklık, Hasan. "Psikolojik Açıdan İnanç, İman ve Şüphe". Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2005.
Kazanç, Fethi Kerim. "Klasik Kelâmî Tartışmaların Doğuşu ve Gelişimine Etki Eden Faktörler". Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 2007.
Kutlu, Sönmez. "Maturidi Akılcılığı ve Günümüz Sorunlarına Çözmeye Katkısı", Ankara: e-makâlât Mezhep Araştırmaları II, 2009.
Özarlan, Selim. "Günümüz İnanç Problemlerinin Nedenleri". Ankara: DİB Dergi Mayıs. 2013.
Sinanoğlu, Abdulhamit. "Kelâm ilminin İnşasında Geleneğin Yeri. Sempozyum. Elâzığ, 2004.
Sönmez, Zekiye. "Necrân'da Hıristiyanlık ve Hz. Muhammed'in Necrân Din Adamlarıyla Münasebetler". Bursa: U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017.
Şahin, Mehmet Kenan. "Günümüz Kelâm İlminin Sorunsalı Üzerine Eleştirel Bir Bakış". Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. 2018.
Teftazani, Sadettin. Şerhü'l-Akâid. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991.
Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmi*. İstanbul: Damla Yayınları, 1995.
Yavuz, Kerim. "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları". Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1982.

Tezler

- Engizek, Bünyamin. *Şerefeddin Yalpkaya'nın İctimai Kelam Anlayışı*. Kahramanmaraş: K.S.İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, 2012.
Koçar, Musa. *Eleştirel Açından Said Nursi'nin Kelamı Görüşleri*. İstanbul: M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, 1999.
Paslı, Cemil. *Kelam İlminde Yenilik Arayışları ve M. Şerefeddin Yalpkaya'nın İctimai Kelam Projesi*. Konya: N.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, 2023.
-----*Mutezile Fırkası*, Konya: S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2000.